

BOSNA SAVAŞI ÜZERİNE YAZILMIŞ ROMANLAR

Yüksek Lisans Tezi

Adna NESLANOVIÇ

Eskişehir 2020

BOSNA SAVAŞI ÜZERİNE YAZILMIŞ ROMANLAR

Adna NESLANOVIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Zeliha GÜNEŞ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Aralık 2020

ÖZET

BOSNA SAVAŞI ÜZERİNE YAZILMIŞ ROMANLAR

Adna NESLANOVIĆ

Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Danışman: Doç.Dr. Zeliha GÜNEŞ

Yakın tarihte yaşanan Bosna Savaşı'nda Boşnaklar büyük acılar yaşamıştır. Basının ve medyanın güçlü olması ve savaşın bitmesinin üzerinden henüz 25 yıl geçmesinden dolayı yaşananlar çok tazedir. Bu savaşın etkilerini Türk ve Boşnak yazarlar eserlerinde işlemiştir. Bu çalışmada Bosna Savaşı üzerine yazılan *Sevdalinka*, *Srebrenitsa'nın Öyküsü*, *Elveda Saraybosna* ve *Çığlık* romanlarının incelemesi yapıldı. Boşnakların yaşadıkları acılar, yazarların bunları işleme şekilleri ve odak noktaları üzerinde durulmuştur.

Çalışma giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, üçüncü bölüm ve sonuç olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak roman ve tarihsel roman ile ilgili bilgiler verildi. Ayrıca savaş ve edebiyat arasındaki ilişkiler üzerinde duruldu. İkinci bölümde roman incelemeleri, üçüncü bölümde ise romanlar ile ilgili karşılaştırmalar yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, Edebiyat, Roman, Tarih

ABSTRACT

Analyses of novels about the Bosnian War

Adna NESLANOVIĆ

Department of Turkish Language and Literature

Anadolu University Social Sciences Institute September, 2020

Supervisor: Assoc. Prof. Dr.Zeliha GÜNEŞ

In the Bosnian War, which took place in recent history, Bosniaks went through great suffering. Even though newspapers and media had a great impact on the events of a war and even though the war ended 25 years ago, what people lived through is still fresh in their memories. The influence of this war provides settings for works of Turkish and Bosnian writers. This paper analyses novels written about war in Bosnia: *Sevdalinka (Traditional Bosnian song)*, *The Story of Srebrenica*, *Goodbye Sarajevo*, and *The Scream*. This paper focuses on suffering Bosnians lived through and different ways of how writers presented it.

This thesis contains five parts: introduction, first, second, and the third part, and conclusion. First part gives information about novel and historical novel in general. The focus is also placed on connection between *war* and *literature*. The analyses of novels were done in the second part of the paper, and the third part focuses on the comparison of novels.

Key words: The Bosnian War, Literature, Novel, History.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra huzur ortamı sağlanan Balkanlarda savaşın acı yüzü 1990'lardaki Bosna Savaşı'nda tekrar görüldü. Bosna-Hersek konum olarak medeni tabir edilen Avrupa'nın bir parçası olduğu için kimse savaşın uzun süre devam edeceğine ihtimal vermedi. Fakat, Avrupa'nın göbeğinde tarihte benzerine az rastlanır bir savaş yaşandı; Sırp kadın, çocuk, yaşlı demeden önlerine gelenleri öldürdü. Bütün dünyanın seyirci olarak baktığı bu savaş, Boşnakların büyük kayıplar vermesi, Sırpların yaptığı soykırımlar ile son buldu.

Bosna Savaşı üzerine yazılan, çalışmada incelenen dört eserde de benzer konular görülmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletlerin (BM) ihaneti, dünyanın olanlara sessiz kalması ve tecavüz eserlerdeki en dikkat çekici konular olarak göze çarpmaktadır. Bu konular yıllarca süren Sırp zulmünün eserlere yansımalarıdır. Çalışmada Boşnakların yaşadıklarının daha iyi anlaşılması için eserler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Eser incelemeleri, eserlerin edebî niteliklerini de ortaya koymuştur.

Tez çalışmasına konu olan dört eser roman öğeleri olan anlatıcı, bakış açısı, olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân, dil ve anlatım bakımından incelenmiştir. Eserlerin ana ve yan konuları belirlenip karşılaştırmalar yapılmıştır. Roman incelemeleri, Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemleri* eseri esas alınarak yapılmıştır. Ayrıca, eserler anlatım bakımından incelenirken Mehmet Tekin'in *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) I* ve zaman bakımından incelenirken ise Zeliha Güneş'in Ayla Kutlu'nun *Bir Göçmen Kuştu O* adlı romanı üzerine yaptığı incelemeden faydalanıldı.

Bu çalışmayı savaş döneminde asker olarak savaşan babama, onun eve dönmesini korku içinde bekleyen aileme ve akrabalarım; bağımsızlık savaşı veren, tarifsiz acılar yaşayan tüm cefakâr Boşnaklara ve bütün şehitlerimize armağan ediyorum.

Yüksek Lisans öğrenimim boyunca bilgi ve görüşlerinden faydalandığım, tezin her aşamasında desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Zeliha GÜNEŞ'e; bütün çalışmalarım beni destekleyen, bugünlere getiren annem Sabina NESLANOVIÇ ve babam Asim NESLANOVIÇ'e; hayatım boyunca bana yol arkadaşlığı eden kardeşim Vildana NESLANOVIÇ'e ve çalışma boyunca desteğini eksik etmeyen değerli eşim Mesut KARATEKİN'e teşekkürü borç bilirim.

17.12.2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Adna Akdoğan

.....
(Öğrencinin
Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
SIMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. ROMAN, SAVAŞ VE EDEBİYAT ÜZERİNE	7
1.1. Kavram Olarak Roman	7
1.2. Tarihsel Roman	9
1.3. Savaş ve Edebiyat.....	11
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
2. ROMAN İNCELEMELERİ	15
2.1. Sevdalinka	15
2.1.1. Romanın türü.....	15
2.1.1. Anlatıcı ve bakış açısı	15
2.1.3. Olay örgüsü	17
2.1.4. İçerik.....	22
2.1.4.1. Ana konu	22
2.1.4.2. Yan konular	22
2.1.5. Kişiler.....	28
2.1.5.1. Kurmaca kişiler	29
2.1.5.2. Gerçek kişiler	33
2.1.6. Mekân	38
2.1.6.1. Dış mekân	38
2.1.6.2. İç mekân	40
2.1.7. Zaman.....	42
2.1.8. Dil.....	45

2.1.8.1. <i>Dil ögeleri</i>	46
2.1.8.2. <i>Dil sapmaları</i>	48
2.1.9. Anlatım	49
2.1.9.1. <i>Anlatım teknikleri</i>	49
2.2. Srebrenitsa'nın Öyküsü	58
2.2.1. Romanın türü	58
2.2.2. Anlatıcı ve bakış açısı	58
2.2.3. Olay örgüsü	59
2.2.4. İçerik	62
2.2.4.1. <i>Ana konu</i>	62
2.2.4.2. <i>Yan konular</i>	62
2.2.5. Kişiler	68
2.2.5.1. <i>Kurmaca kişiler</i>	69
2.2.5.2. <i>Gerçek kişiler</i>	74
2.2.6. Mekân	75
2.2.6.1. <i>Dış mekân</i>	75
2.2.6.2. <i>İç mekân</i>	76
2.1.4. Zaman	77
2.2.8. Dil	80
2.2.8.1. <i>Dil ögeleri</i>	80
2.2.8.2. <i>Dil sapmaları</i>	81
2.2.9. Anlatım	84
2.2.9.1. <i>Anlatım teknikleri</i>	84
2.3. Elveda Saraybosna	95
2.3.1. Romanın türü	95
2.3.2. Anlatıcı ve bakış açısı	95
2.3.3. Olay örgüsü	96
2.3.4. İçerik	101
2.3.4.1. <i>Ana konu</i>	101
2.3.4.2. <i>Yan konular</i>	101
2.3.5. Kişiler	110
2.3.6. Mekân	118
2.3.6.1. <i>Dış mekân</i>	118
2.3.6.2. <i>İç mekân</i>	120

2.3.7. Zaman	120
2.3.8. Dil	123
2.3.8.1. Dil öğeleri	123
2.3.8.2. Dil sapmaları	124
2.3.9. Anlatım	124
2.3.9.1. Anlatma teknikleri	125
2.4. Çılgık	132
2.4.1. Romanın türü	132
2.4.2. Anlatıcı ve Bakış açısı	132
2.4.3. Olay örgüsü	133
2.4.4. İçerik	138
2.4.4.1. Ana konu	138
2.4.4.2. Yan konular	138
2.4.5. Kişiler	146
2.4.5.1. Kurmaca kişiler	146
2.4.5.2. Gerçek kişiler	151
2.4.6. Mekân	152
2.4.6.1. Dış mekân	152
2.4.6.2. İç mekân	154
2.4.7. Zaman	155
2.4.8. Dil	160
2.4.8.1. Dil öğeleri	160
2.4.8.2. Dil sapmaları	162
2.4.9. Anlatım	163
2.4.9.1. Anlatım teknikleri	163
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	171
3. ROMANLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	171
3.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı	171
3.2. Olay Örgüsü	171
3.3. İçerik	172
3.3.1. Ana konu	172
3.3.2. Yan konular	172
Öteki konular	179
3.4. Kişiler	180

3.5. Mekân	182
3.6. Zaman	183
3.7. Dil	185
3.8. Anlatım	186
SONUÇ	188
KAYNAKÇA	192
EKLER	1
EK – 1	
EK – 2	
ÖZGEÇMİŞ	

SIMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.	: Adı geçen kaynak
bk.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
HDZ	: Hırvatistan Demokrat Birliği (Hrvatska Demokratska Zajednica)
JNA	: Yugoslav Halk Ordusu (Jugoslavenska Narodna Armija)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
Ör.	: Örnek
RS	: Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska)
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SDA	: Sosyal Demokratik Hareket Partisi (Stranka Demokratske Akcije)
SDS	: Sırp Demokratik Partisi (Srpska Demokratska Stranka)
SFRJ	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija)
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

İnsanlığın başlangıcından beri savaşlar hep süregelmiştir. Bu savaşlar kimi zaman sadece çıkar amaçlı kültür yaymak, toprak genişletmek, ganimet elde etmek ve karşı tarafa üstünlüğünü kabul ettirmek; kimi zaman ise din savaşları gibi bir ideolojiye hizmet amaçlı başlamıştır. Bir taraf üstün gelince biten savaşların insanlar üzerindeki etkileri daha hafif olurken, karşı tarafın yok edilmeye çalışıldığı, soykırımların, tecavüzlerle, yağmalarla, işkencelerle yapmış, yerel halkın yaşadıkları bölgelerden sürüldüğü. Bu savaşların insanlar üzerindeki etkileri tarif edilemeyecek kadar ağırdır.

Savaşların toplumlar üzerindeki etkilerini bilmek, genç nesilleri savaştan uzak tutmak için önemlidir. Tarih, geçmişte yaşananları günümüze taşımaktadır. Fakat, yaşananların nesnel bir şekilde kaleme alınması okur ile çok fazla duygusal bağ kurulmamasına yol açmaktadır. Yaşananların okurun gözünde canlanmasını sağlayarak duygusal bir bağ kuran edebiyat ise savaşın birey ve toplum üzerindeki etkilerini etkileyici bir şekilde aktarmayı başaran bir alandır. Edebiyatçılar toplumdan beslendiği için toplumu etkileyen savaşlarla ilgili sayısız ağıt, türkü, şiir, roman ve hikâye görmek mümkündür.

Zamanla teknoloji ve bilim ilerlediği için savaşlarda kullanılan silahlar da daha geniş kitleleri hedef alacak şekilde gelişmektedir. Bundan beş yüzyıl önce yaşanan bir savaş ile bugün yaşanabilecek bir savaşın yıkıcılığı karşılaştırılamayacak kadar farklıdır. İnsanın acımasızlığından dolayı yakın tarihte yaşanan savaşlar daha kanlı olmuştur.

1990'li yıllarda yaşanan Bosna Savaşı da çok uzun sürmüş ve kanlı bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Bu savaşın Boşnaklar üzerindeki dramatik etkileri Türk ve Boşnak edebiyatında geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmada Bosna Savaşı'nı konu alan Ayşe Kulin'in *Sevdalinka*, İsnam Talyiç'in *Srebrenitsa'nın Öyküsü*, Atka Reid ve Hana Schofield'in *Elveda Saraybosna* ve Nermina Kurspahiç'in *Çiğlık* adlı romanları olmak üzere dört eserin incelemesi yapıldı. Yapılan araştırmanın sonucunda bu konu ile ilgili daha önce de buna benzer

çalışmalar yapıldığını tespit edildi. Bosna Savaşı üzerine edebiyat alanında biri şiir¹, biri de roman² incelemesi olmak üzere toplam iki çalışma bulunmaktadır.

Roman alanında inceleme yapan Merve Yılmaz, *Türk Romanında Bosna Savaşı* adlı çalışmasında ağırlıklı olarak anlatım teknikleri ve savaş motiflerine yer vermiştir. Yılmaz'ın çalışmasında Türk romanında Bosna Savaşı'nın etkileri ele alınmıştır. Bunun için incelemesinde *Sevdalinka*'nın yanında *İncir Kuşları* (Sinan Akyüz) *Drina'da Son Gün* (Faik Baysal) ve *Ağlayan Bosna-Ölüme Giderken* (Berkant Karakaya) eserleri Türk yazarlara ait iken yalnızca *Kurşunların Da Rengi Var* eseri bir Boşnak yazar/gazeteci Emina Şeçeroviç Kaşlı'ya aittir. Yukarıda bahsedilen eserler yanında Türk edebiyatında Bosna Savaşı konusunu içeren diğer eserler; *Meyra* (Sinan Akyüz), *Beyaz Zambak* (Nurten Ertul), *Bosna'da Savaş Yüreğinde Kan Gülleri* (Münire Coşkun), *Zlata'nın Öyküsü* (Ülkü Ulurmak) romanları ve Ali Koçak'ın *Karda Kalan İzleri* öykü kitabıdır. Onun dışında Dünya edebiyatında Bosna Savaşı'nı konu alan, Türkçeye çevrilen bu çalışmada incelemeye alınan *Srebrenitsa'nın Öyküsü*, *Elveda Saraybosna* ve *Çılgılık* romanlarının yanında; *Zehra* (Carsten Nagel), *Sara ve Serafina* (Cevad Karahasan), *Saklı Gül* (Reyes Monforte), *Bosnalılar* (Velibor Çoliç), *Leyla* (Alexandra Cavelius), *Yıkık Evler Kırık Yürekler* (Roger Cohen) eserleridir.

Bosna Savaşı üzerine roman incelemesi yapılan bizim çalışmamızda ise olayları bire bir yaşayan yazarların daha yoğun işlediği düşünüldüğü için incelenen eserler Boşnak yazarlardan seçildi. Çalışmada sadece *Sevdalinka* bir Türk yazara aittir. Bu eserde Yugoslavya'nın dağılma süreci ve savaş ile ilgili tarih kaynaklı detaylı bilgiler verildiği için eser incelenerek çalışmanın anlaşılması için bir tamamlayıcı olarak kullanıldı. Bu çalışmanın Yılmaz'ın çalışmasından başka bir diğer farkı ise eserlerin, romanın bütün öğeleri bakımından incelenmiş olmasıdır.

Bu çalışmanın amacı Bosna Savaşı'nın Boşnaklar üzerindeki etkileri özelinde, savaşın insanlar üzerindeki fiziksel, psikolojik ve ekonomik etkileri göstererek toplumda barış bilinci oluşturmak; Boşnakların yaşadıklarını gün yüzüne çıkararak acılarını paylaşmak ve hafifletmektir. Ayrıca bir Boşnak olarak Bosna Savaşı'nda yaşananları

¹E. Vildiç (2010). *Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiirine Yansıması*. Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi.

²Merve Yılmaz (2018). *Türk Romanında Bosna Savaşı*. Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi.

bilmeyenlere, Türk toplumuna, gelecek nesillere, bütün dünyaya duyurmak ve benzeri durumların oluşmasına engel olmak tezin amaçlarından biridir.

Konunun daha net anlaşılabilmesi için Yugoslavya, Boşnaklar ve Bosna Savaşı hakkında kısaca bilgi vermek gerektiği açıktır.

Bosna-Hersek, Doğu Avrupa'da yer alan Balkanların orta kesiminde yer almaktadır. Boşnaklar, Bosna-Hersek'te yaşamaktadırlar. Boşnakların, Orta Çağ'daki bağımsız Bosna Krallığı'ndan sonra sırasıyla Macaristan, Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya gibi çok uluslu devletlerin egemenliği altında kalması, onların bölgede saf bir ulus olarak yer tutmasını engellemiştir.

Osmanlı'dan önce de Katolik ve Ortodokslardan farklı inançları olan Boşnakların ayrı kiliseleri vardır. Boşnaklar, Bogomil³ inancına sahip olmalarından dolayı Hristiyanlar tarafından sürekli baskı görmüştür. Osmanlı'nın egemenliği altına girdikten sonra İslamiyeti kabul etmişlerdir. Osmanlı'nın, 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması⁴ ile Bosna'yı kaybedip bu topraklardan ayrıldıktan sonra da Boşnaklar dinlerine ve etnik kimliklerine sahip çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda işgal edilen Yugoslavya, Josip Broz Tito tarafından tekrar kurulur. Tito'nun huzuru sağladığı bu etnik yapının kuzeyinde Katolik Hırvatlar ve Slovenler, güneyinde Ortodoks Sırlar yer alırken çoğunluğunu Müslüman Boşnaklar oluştursa da orta bölümünde diğer milletler de yer almaktaydı. Bosna'daki karışık etnik ve dinî yapı bölgede yaşanacak savaşların habercisiydi. Tito'nun 1980 yılında ölmesinden

³Tufan Gündüz Bogomil mezhebini şöyle tanımlıyor: “Bosnalıların, akrabaları Katolik Hırvatlara ve Ortodoks Sırlara göre temel farkları, her iki mezhep tarafından da dışlanan ve baskı altına alınan Bogomil mezhebine bağlı olmalarıydı. Bogomiller gerçekte Hristiyan olmakla birlikte ritüel ve dinin yorumlanması bakımından Katolik ve Ortodokslardan ayrılmaktaydılar. Sayıca az olan bu inancın mensupları özellikle papalık tarafından tam bir baskı altına alınmış durumdaydılar.” Bk. T. Gündüz (2018). *Alahimanet Bosna (Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü)*. (3. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınları, s. 11.

⁴Tarihçi Mustafa Imamović durumu şöyle özetler: “Berlin Kongresi kararları ile şekilsel olarak, Sultan'ın egemenlik hakları ihlal edilmeden, Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna teslim edildi.” ... “Gerçek iktidarı ve egemenliği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sağlam bir şekilde elinde bulunduruyordu. Boşnaklar, daha önce defalarca yaptıkları gibi, Avusturya-Macaristan ordusuna yine silahla karşı koydular. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, sahip olduğu büyük askerî gücün üçte birini seferber ederek, ancak üç aylık şiddetli çatışmalardan sonra, 1878 Ekim'inin sonlarında Bosna-Hersek tamamını işgal etmeye muvaffak oldu.” Bk. M. Imamović (2018). *Boşnakların Tarihi*. (Çev: Hüseyin Gül, Cenita Özgüner), İstanbul: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kâğıt San. Tic. Ltd. Şti., s. 431.

sonra Yugoslavya'daki huzur ortamı yerini kargaşaya bırakır. Sırlar, Karadağlılar ile “Büyük Sırbistan’ı” kurmak için çalışmalara başlar.

Yugoslavya’da barış ortamı sağlanamaz; tersine milliyetçilik körüklenir ve Sırların baskıcı tutumu federatif cumhuriyetlerin bağımsızlık istemelerine neden olur. 25 Haziran 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Sırlar askerî müdahalede bulunmak ister. Sırlar önce Slovenlere karşı daha sonra da Hırvatlara karşı savaşıır. Bu sırada Bosna’daki Sırlar bağımsızlıklarını ilan ederek Sırbistan ve Karadağ’ın kurduğu yeni Yugoslavya’ya katılmak ister.

Avrupa’nın desteğini arkasına alan Slovenya’da savaş erken biter. Ardından Hırvatistan’da da savaşın şiddeti azalınca benzer şeylerin Bosna’da da yaşanacağı belli olur. Boşnaklar bağımsız olmaktan başka çareleri olmadığını bildikleri için referanduma giderek bağımsızlık oylaması yapar. 29.02.1992 tarihinde yapılan oylamada %99 “evet” oyu çıkar. Boşnaklar bağımsızlık için beklerken Hırvatistan’ın Cumhurbaşkanı Tucman ile Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloşević Bosna’yı paylaşmak için görüşüp alacakları bölgeleri belirlerler. Oylamanın ardından (01.03.1992) Bosna’da Sırp-Boşnak iç savaşı başlar.

Bosna-Hersek 03.03.1992 tarihinde bağımsızlığı ilan etmesinden yirmi iki gün sonra Yugoslav Halk Ordusu, Jugoslavenska Narodna Armija (JNA) Sırların tarafında savaşa girer. İç savaş ülke geneline yayılır (25.03.1992). Sırbistan, Bosna’da yaşayan Sırların can güvenliğinin olmadığını bahane ederek Bosna’yı işgal etmeye başlar. Asıl amacı Boşnaklara uyguladığı etnik temizlikle çoğunluğunu Boşnakların oluşturduğu bölgelerde nüfus dengesini değiştirmek olan Miloşević, oluşturduğu çeteler ve yerel ordu ile sınır bölgelerinde büyük kıyımlar yaparlar.

Avrupa Birliği’nin Nisan ayında (06.04.1992) Bosna-Hersek’in bağımsızlığını tanımasından sonra, Hırvatlar da Boşnaklara karşı savaşımaya başlar. Mayıs ayında da (22.05. 1992) BM’nin Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek’in tam üyeliklerini kabul etmesine rağmen savaş daha da büyüyerek devam eder. Boşnaklar, savaş için hazırlık yapamamaları ve JNA silahlarının büyük çoğunluğunun Sırlarda olmasından dolayı büyük kayıplar verirler.

BM, savaşı durdurmak için Bosna’ya asker gönderse de Sırların yaptığı savaş suçlarına engel olamamış; yıllarca bölgede olmasına rağmen sadece yaşananlara seyirci

kalmıştır. Sırp, herhangi bir caydırıcı güçle karşılaşmadığı için sivil katliamlarına devam etmiştir. BM, Sırpın planlı bir şekilde gerçekleştirdiği toplu kadın tecavüzlerini kınamakla yetinmiştir. Özellikle güvenli bölge ilan edilen Srebrenitsa’da yaşananlar ise Avrupa ülkelerinin, BM’nin, NATO’nun ve diğer kuruluşların Boşnakların yaşadıklarına kayıtsız kaldığını göstermektedir.

1995 yılına kadar binlerce insanın ölmesine binlercesine topraklarından sürülmesine, tecavüz ve işkenceler ile büyük travmalar yaşamalarına neden olan Bosna Savaşı, ABD’nin öncülüğünde 14.12.1995 tarihinde Paris’te yapılan Dayton Barış Antlaşması ile son buldu. Bu antlaşmasından sonra ülke, Bosna-Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brčko özerk bölgesi olmak üzere üç etnik bölgeye ayrıştırıldı.

Savaş sırasında Bosna’daki sanayi kuruluşları ve üretim tesislerinin tahrip edilmesi ve savaşın uzun sürmesi ülkenin ekonomik kaynaklarını zayıflattığı için hâlâ Bosna-Hersek’te ekonomi düzeltilememiştir. Savaşta ölenler, Boşnak hayatını kaybetmiştir. Sırpın yaptığı etnik temizlik ve sürgünlerden dolayı Bosna’nın nüfus dağılımı değişmiştir. Böylece Sırp hâkimiyet alanını genişletmiştir.

Bosna Savaşı’nın başlamasının üç nedeninin olduğu üzerinde durulabilir. Biri bölgedeki etnik yapıdır: 1991 yılında Bosna-Hersek’in %43,74’ünün Boşnak, 31,33’ünün Sırp, %17,27’sinin Hırvat, %5,51’inin Yugoslav Müslümanlar⁵ ve %2,15’inin diğer etnik yapılardan meydana geldiği açıklanmıştır.⁶ Nüfusun bu kadar karışık olması bölgede iç savaş zemini hazırlamayı kolaylaştırmıştır. Savaşın bir diğer nedeni ise bölgede yaklaşık %49 oranında Müslümanın yaşamasından kaynaklanmaktadır. Avrupalı Hristiyanlar bölgede tam bağımsız bir Müslüman devletin olmasını istememiştir.⁷ Üçüncü neden ise Bosna’daki zengin maden yatakları ve enerji kaynaklarının Hırvatlar ve Sırpı cezabetmesi ve yapılan çıkar savaşlarıdır.⁸

⁵“Yugoslav Müslümanlar“ nitelemesi Yugoslavya döneminde azınlık olarak yaşayan Kosovalılar, Arnavutlar ve Karadağlılar için kullanılmakta. Bk. İ. Alp (2001) 1990’larda Yugoslavya ve Bosna-Hersek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), s. 10.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590402> (Erişim tarihi: 21.03.2020).

⁶İ. Alp (2001), **a.g.k.**, 10.

⁷Yasin Şafak, (2010). *Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması*. İstanbul, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü, yüksek lisans tezi, s. 94.

⁸Ercan Seyhan (2007). *Bosna-Hersek’in Jeostratejik Önemi ve Türkiye*. Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi, s. 7.

İncelenen eserlerde Bosna Savaşı çok detaylı bir şekilde işlenmiştir. *Sevdalinka* eseri bütün Yugoslavya'daki savaşı ele alsa da Saraybosna'da yaşananları konu almıştır. *Elveda Saraybosna*'da bir ailenin iki kızını Sırp zulmünden korumak için Hırvatistan'a mülteci olarak göndermesi, ailenin dağılması ve tekrar bir araya gelmesi görülür. *Çiğlık* eserinde Foça'daki etnik temizlik ve kadın tecavüzleri üzerinde durulur. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde ise Srebrenitsa'da yaşanan soykırım ve BM'nin buna kayıtsız kalması anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ROMAN, SAVAŞ VE EDEBİYAT ÜZERİNE

1.1. Kavram Olarak Roman

Roman nedir sorusuna verilen cevaplar kişiden kişiye değişir. Kelime kökü Fransızca olan roman *Türkçe Sözlük*'te "İnsanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenleri anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür"⁹ olarak tanımlanmıştır.

Nihayet Arslan'a göre "roman sözcüğünden türeyen 'romancier' fiili halk dilinde yazmak, halk diline çevirmek anlamına gelir."¹⁰ Bu tanımlardan yola çıkarak romanın toplumdan beslendiğini ve anlatı yoluyla toplumu etkilediğini söyleyebiliriz.

Durali Yılmaz, romanın çağımızın önde gelen sanatlarından biri olduğunu belirtiyor.¹¹ Bunun yanında da bir romanın oluşumu için kişi ve o kişinin bulunduğu toplumun gerekli olduğunu anlatan Yılmaz, aynı zamanda o kişinin davranışları, düşünceleri, hissettikleri ve becerilerinin romanın yapı taşları olduğunu belirtir. Ona göre yazar düşünceleri ve sezgileriyle toplumun geleceği için çıkarımlarda bulunur, onları yönlendirir.

On dokuzuncu yüzyılda Balzac ve Stedhal'ın romanlarında Fransız toplumunu, Dostoyevski'nin romanlarında Rus toplumunu her yönüyle görmek mümkündür.¹² Bundan da anlayacağımız gibi romanın kaynağı insandır ve temel özelliği halka gidiştir.

Nurullah Çetin'e göre roman rastgele değil, dikkatle yaklaşıp okuması gereken bir edebî türdür. İyi bir romancı esere derin anlamlar yükleyerek eseri tarihî, kültürel, felsefî, sosyal ve ideolojik güzelliklere göndermeler yapar. Bazı okurlar romanı hoş vakit geçirmek için okur; oysa bu şekilde okunduğunda romanın asıl anlatmak istediği anlaşılabilir, mesaj alınmaz. Bilinçli okuyucu romanı normal bir yazıyı okur gibi değil, ne anlatılmak istendiğini, nelerle ilişki kurulduğunu ve hangi göndermelerin yapıldığını

⁹Türk Dil Kurumu [TDK] (2005), *Türkçe Sözlük*, (10. Baskı). Ankara, s. 1660.

¹⁰N. Arslan (2017). Yeni Türk Edebiyatına Giriş-I: *Roman Sanatı*. (ed. Z. Güneş, G. Tunç), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 55.

¹¹D. Yılmaz (1996). *Roman Sanatı ve Toplum*. İstanbul, Ötüken Yayınları, s. 7-8.

¹²D. Yılmaz (1976). *Romanımız ve İnsanımız*. İstanbul, Nakışlar Yayınevi, s. 7.

göz önünde bulundurarak okumalıdır.¹³ Roman bu şekilde okunduğunda hem yazar aktarmak istediğini aktardığı için hem de okuyucu verileni algıladığı için amacına ulaşır ve okumaktan zevk alır.

Milan Kundera romanın anlam zenginliğini ve yazara göre edindiği kimliği şöyle anlatmıştır: “Roman varoluşun farklı görüşlerini kendi tarzında, kendine özgü mantıkla bir bir keşfetmiştir: Cervantes’in çağdaşlarıyla birlikte kendine macera nedir diye sormuş; Samuel Richardson’la ‘iç dünyada olan bitenleri’ incelemeye, duyguların gizli hayatını ortaya dökmeye başlamış; Balzac’la insanın tarihe kök salışını keşfetmiş; Flaubert’le o zamana kadar günlük hayat için igcognita olan terra’yı keşfe çıkmış; Tolstoy’la insanın karar ve davranışlarında akıldışının etkisi üzerine eğilmiştir.”¹⁴ Bahsi geçen yazarlar birbirinden farklı konularda eserlerini ortaya koymuş ve hepsi de çok başarılı olmuştur. Her romanın kimliği ve tarzı vardır. Fakat bütün eserler toplumdan, insandan ve insan davranışlarından beslenir, bunları yeniden işleyerek okuyucuya aktarır.

Roman türünün tarihi öteki edebî türlere göre çok eskilere dayanmasa da bazı eserlerin bu türün oluşumuna etkileri olmuştur. Arslan’a göre M.Ö. II. yüzyılda yaşadığı düşünülen Aristides’in *Miletos Masalları* eseri modern romanın ilk prototipi olarak kabul edilir.¹⁵ Bu eser kendisinden sonraki eserleri de etkisi altına alarak romanın gelişimine katkıda bulunmuştur.

Burjuva sınıfı için yazılan ve 16. yüzyılda Batı’dan gelen roman türünü Murat Belge şöyle tanımlar: (...) “dünyaya bireyciliği, öznelciliği, insan tekinin yüceliği görüşünü getirdi. Toplumun altyapısını da, üstyapısını da buna göre değiştirdi.”¹⁶

İspanyol filozof Josè Ortega Y Gasset özellikle modern romanı içinden hep yeni biçimler çıkarılabilen sonsuz bir âlem yerine, muazzam genişlikte fakat sınırlı bir taş ocağı olarak tanımlamanın daha doğru olacağını savunur. Ortega yeni roman konularını taş ocağından çıkarılan taşlara benzeterek toplumda yankı uyandıracak konuların işlendiğini, yeni konular bulmanın zorluğunu vurgular.¹⁷

¹³N. Çetin (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. (14. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, önsöz.

¹⁴M. Kundera (2002). *Roman Sanatı*. (Çev: Aysel Bora) (1. Baskı), İstanbul, Can Yayınları, s. 17.

¹⁵Arslan, 2017, **a.g.k.**, 55.

¹⁶M. Belge (1968). Türk Romanında Tıp, *Yeni Dergi*. S.46, De Yayınevi, s. 33.

¹⁷J.O. Gasset (2013). *Sanatın İnsanlaşlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*. (Çev: Neyyire Gül Işık), İstanbul: YKY, s. 61.

1.2. Tarihsel Roman

Çetin'e göre tarihî roman, geçmişte yaşanmış olayların, önemli kişilerin hayatlarının, belirgin olayların romancının hayal gücünde harmanlandığı ve tarihsel gerçekliğe bağlı kalmak şartı ile oluşturulduğu metinlerdir.¹⁸ İrfan Atalay ise tarihî romanı işlenen olaylara farklı bir yorum getirmeye ya da okuyucunun gözünde canlandırmaya çalışarak okurun kişisel görüşünü oluşturmayı amaçlayan bir edebî tür olarak tanımlar.¹⁹ Bundan yola çıkarak tarihî romanın hem tarihsel gerçeklere dayanması hem de bir hayal ürünü yani kurmaca olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Tarihî romanda yazar, okura bir görüşü aşlamaya çalışan, tarihi ilgi çekici hâle getirerek öğrenilmesini sağlayan, yoruma açık konularda kendi görüşünü okura aktaran konumdadır. Tarihî romanlar bir amaç uğruna oluşturulan eserlerdir. Mehmet Can Doğan'ın tarihi roman ile ilgili "tarihî roman, kurgusu, amacı, işlevi, anlatımı yönünden ideolojik bir bakışın ürünüdür"²⁰sözleri durumu özetlemektedir.

Tarihî romanın, tarihe ve gerçek olaylara dayandığı kadar kurmaca da olması gerektiği kabul edilmektedir. Yazar olayları olduğu gibi değil, sanat düşüncesi çerçevesinde yorumlayarak esere edebî değer kazandırmalıdır. Hülya Argunşah'a göre eserine yeterince hayal gücü katamayan, tarihin baskısı altında ezilen yazarlar ancak belgesel yazabilirler, romana geçemezler.²¹ Tarihî bir olay zengin bir hayal gücü süzgecinden geçerek etkileyici bir edebî eser olabilir. Bu bağlamda *Çığlık* ve *Elveda Saraybosna*, Bosna Savaşı'na dair ciddi tarihî bilgiler barındırmasına, dönemin gerçek kişilerine yer vermesine rağmen yazarların oluşturduğu kurgu onların edebî eser sınıfına girmesini sağlamıştır. *Elveda Saraybosna* romanında ise Bosna Savaşı'nda yaşananlar gerçek kişiler olan Atka, Hana ve *Çığlık*'ta Amra'nın hikâyeleri etrafında okura aktarılmıştır.

¹⁸Çetin, 2015, a.g.k., 222.

¹⁹İ. Atalay (2011). Tarihsel Roman ve Amin Maalouf'un Semerkant'ı. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), s. 36.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/21786/615338> (Erişim tarihi: 21.03. 2020).

²⁰M. C. Doğan (2000). Tarihî Romanın Dinamikleri ve Son On Beş Yılın Tarihî Romanları. *Türk Yurdu Dergisi*, S. 153-154, s. 140.

https://www.academia.edu/25090754/TAR%C4%B0H%C3%8E_ROMANIN_D%C4%B0NAM%C4%B0KLER%C4%B0_VE_SON_ON_BE%C5%9E_YILIN_ROMANLARI.pdf (Erişim tarihi: 21.03.2020).

²¹H. E. Argunşah (1990). *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, doktora tezi, s. 385.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim tarihi: 21.03.2020).

Bu çalışmada incelenen eserlerin tarihî roman olmakla beraber aynı zamanda belgesel roman niteliğinde olduğu söylenebilir. Çetin “gazete haberi, röportaj, anket mektup, öz geçmiş, hatıra tutanak, sözleşme, resim gibi belgelerden yararlanılarak belli olaylar dizisi şeklinde kurgulanmış, gerçek hayat hikâyelerine ve olaylara dayanan romanları belgesel roman”²² olarak nitelendirir. Ayrıca Çetin, *Sevdalinka* eserini de bu tür roman içinde değerlendirir. Bu gözle bakıldığında incelenen diğer eserlerin de belgesel roman türüne ait olduğu söylenebilir. *Elveda Saraybosna* eserinin tamamen gerçek olması, *Çılgılık* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinin de Bosna Savaşı'nda yaşananları olduğu gibi ele almalarından dolayı bu eserleri belgesel roman türü içinde değerlendirebiliriz. Ayrıca Ayşe Kulin dışındaki yazarların bu savaşı yaşamaları ve çevrelerindeki olayları kaleme almaları eserlerin belgesel nitelikli olmalarını sağlamıştır.

Tarihî roman güçlü bir kurgunun yanında zengin bilgi birikimi de barındırır. Eserin gerçeğe uygun olması, iyi araştırılmış tarihî bilgiler içermesi ve bu bilgiler ışığında hayal gücü ile harmanlanması gerekir. Bu şekilde ele alındığında *Srebrenitsa'nın Öyküsü* romanı, Srebrenitsa'da yaşananları nesnel bir şekilde kaleme alınmış önemli bir eserdir. Srebrenitsa'da yaşanan soykırım güzel bir kurgu ile okur karşısına çıkmıştır. Eserin kurmaca tarafı gerçek bilgiler ile çelişmemiş aksine desteklemiştir.

Tarih ile edebiyat arasında sıkı bir ilişki vardır. Edebiyat ile tarih birbirinden ayrılmaz ikilidir. Bu konuyu destekleyen önemli görüşler vardır. Alman tarihçisi Leopold von Ranke'ye göre tarih yalnızca bir bilim dalı değil, aynı zamanda sanattır.²³ İngiliz tarihçi Peter Burke ise toplumsal olaylarda tarihçilerin edebiyatçılardan öğrenecek çok şeyleri olduğunu belirtmek için tarihçilerin Tolstoy'un *Savaş* ve *Barış* romanından öğrenecekleri çok şey olduğu ifadesini kullanmıştır.²⁴ Aslında anlatılmak istenen edebiyatçıların konunun üzerinde daha fazla durdukları ve daha farklı yönlerden baktıklarıdır. Tarihî bir olayı anlatan bir tarihçi sadece gözlemlediği somut bilgileri yazarken, edebiyatçı olayın nedenlerini, sonuçlarını, insan psikolojisi üzerindeki etkisini

²²Çetin, 2015, **a.g.k.**, 237

²³G.G. Iggers (1996). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. (Çev: Gül Çağlalı Güven), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 125'ten ataran Ö. Türkeş (2011). Edebiyatın Omzundaki Melek (Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar): *Romana Yazılan Tarih*. (Yay. haz. Zeynep Uysal) İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 82.

²⁴P. Burke (1992). “History of Events and the Revival of Narrative.” *New Perspectives on Historical Writing*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, s. 241'den aktaran Türkeş, 2011, **a.g.k.**, s. 82-82.

çok farklı açılardan inceleyerek yazar. Bundan dolayı roman yazarlarının yazdıkları da tarihî kaynak olarak önem görür.

Tarihî romanın en önemli özelliği ise eğiticiyiğidir. Eserde verilen bilgilerin aslına uygun olması, okuru doyurucu olması ve kahramana gerçeğe uygun özelliklerle yansıtması eserin eğitici özelliğini artırır.

1.3. Savaş ve Edebiyat

Tez kapsamında ele aldığımız edebî eserler Bosna Savaşı üzerine yazılmış romanlardır. Bu eserler savaşın başlamasından önceki hazırlık evresinden, savaş anlarından ve savaşın insanlar üzerindeki fiziksel ve psikolojik etkilerden bahsetmektedir. Bu eserlerin ortak özelliği savaş konusunu işlemeleridir. Fakat bütün bu eserlerde iyi bir kurgu olması, romanların edebî eser olarak tanımlanmalarını sağlamaktadır. İncelenen eserlerin yazılış nedenlerinin ve vermek istedikleri mesajların anlaşılması için savaş ile edebiyatın tanımlanması ve aralarındaki bağların öğrenilmesi gerekir.

Bu bağlamda savaş ve edebiyat konusunun iyi bir şekilde anlaşılması için ilk önce *savaş* ve *edebiyat* terimlerinin ne anlama geldiğine bakmamız gerekiyor. Savaşın geniş kapsamlı, uzun tanımlamaları vardır. Bunlardan en basit olanı *Türkçe Sözlük*'te yapıldığı tanımlamadır. Ona göre savaş şu şekilde tanımlanır: “Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, muharebedir.”²⁵

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi devletlerin, toplumların karşı tarafa isteklerini kabul ettirmeleri için yaptıkları güç gösterisidir. Gösteri sonucunda kazanan amacına ulaşır, kaybedeni ise kötü bir elem, maddi ve manevi bakımından zorlu zamanlar bekler.

Edebiyat, köken olarak Arapça olan “edeb” sözcüğünden gelmektedir. Sözlük anlamı ise *Türkçe Sözlük*'e göre “olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatıdır.”²⁶

Mehmet Kaplan'ın Türk edebiyatı için yaptığı tanımlamadan yola çıkarak edebiyatın ne olduğu net bir şekilde anlayabiliriz. Kaplan'a göre Türk edebiyatı, geçmişten günümüze kadar Türk milletinin hayatını, dünya görüşünü, yaratma gücünü aktaran duygu, hayal ve düşünce dünyasıdır.²⁷ Edebiyat bir milletin tarih boyunca

²⁵TDK, 2005, a.g.k., 1710.

²⁶TDK, 2005, a.g.k., 600.

²⁷M. Kaplan (2005). *Kültür ve Dil*. (19. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 51.

biriktirerek oluşturduğu yazılı ve sözlü toplum hafızasıdır. Milletın ve insanlığın ortak düşünceı olmasından dolayı edebiyat evrenseldir. Bu yüzden toplumun ortak değerlerini ve duygularını yansıtan eserler geniş kitlelere hitap eder.

Bilge Ercilasun edebiyatın gerçek hayattan beslendiğini şöyle anlatmıştır: “Gerçek hayattaki bütün değişme ve gelişmeler, yaşanan bütün çalkantılar, edebiyatı yakından alakadar eder. Sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik bütün olaylar, çeşitli boyutlarda edebî eserlere akseder, eserlerle ifadesini bulur”²⁸ Ercilasun’un bahsettiği toplumsal olaylardan biri de savaşlardır. Edebiyat savaştan beslenir ve savaşı gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarır. Dünya edebiyatında savaşı anlatan önemli eserler vardır. Rus yazar Leo Tolstoy’un *Savaş ve Barış*²⁹ eseri önemli bir başyapıttır. Birinci Dünya Savaşı üzerine Alman yazar Erich Maria Remarque’ın yazdığı *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*³⁰ ve Amerikalı yazar Ernest Hemingway’in *Silahlara Veda*³¹ eserleri dönemlerinin en iyi eserlerindedir. İkinci Dünya Savaşı’nı konu alan Alman yazarlar Peter Bamm’ın *Görünmeyen Bayrak*³², Gerd Gaiser’ın *Ölen Av*³³, Theodor Plivier’ın *Stalingrad*³⁴ eserleri ve Amerikalı yazarlar James Jones’un *İnsanlar Yaşadıkça*³⁵, Joseph Heller’ın *Madde 22*³⁶ eserleri önemli savaş edebiyatı eserleridir.

Türk edebiyatı’nda da önemli savaş eserleri bulunmaktadır. Bu eserler genelde savaş yıllarında ortaya çıkmamış uzun yıllar sonra yazılmıştır. Bunu savaşta yaşanan kötü anıların hatıranmasının istenmemesine ve edebiyatımızda o dönemde romanın gelişimini henüz tamamlayamamasına bağlayabiliriz. Bilge Ercilasun *Romanda Birinci Dünya Savaşı* başlıklı yazısında Türk edebiyatında savaş konulu romana değinmiştir. O hâlde bu araştırma Ercilasun’un yazdıklarına esas alınarak yapılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazarlarımız genellikle Milli Mücadele yıllarını işlemiştir. Bu yıllarda göze çarpan iki eser vardır. Bunlar Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* eseridir. Savaşların üzerinden uzun

²⁸B. Ercilasun (2013). *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. (1. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 179.

²⁹Türk Dil Kurumu,. (2017). *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Roman Özel Sayısı-II* (2. Baskı), 8, (154) ve 9 (159). Ankara: TDK Yayınları, s. 373.

³⁰TDK, 2017, **a.g.k.**, 375.

³¹TDK, 2017, **a.g.k.**, 479.

³²TDK, 2017, **a.g.k.**, 376.

³³TDK, 2017, **a.g.k.**, 377.

³⁴TDK, 2017, **a.g.k.**, 378.

³⁵TDK, 2017, **a.g.k.**, 480.

³⁶TDK, 2017, **a.g.k.**, 481.

yıllar geçmesinden sonra önemli eserler verilmiştir. Buket Uzuner'in *Gelibolu Uzun Beyaz Bulut*, Turgut Özakman'ın *Diriliş Çanakkale*, Yılmaz Gürbüz'ün *Çanakkale Yanarken*, Selma Fındıklı'nın *Vardar Rüzgârı*, Leyla Yıldırım'ın *Orada Herkes Ölüyor* eserleri Çanakkale Savaşı'nı anlatan önemli eserlerdir. Sarıkamış şehitleri için yazılan Eşref Özoltulular'ın *Soğuk Cennetin Çocukları* ile İsmail Bilgin'in *Sarıkamış Beyaz Hüznün* eserleri; Birinci Dünya Savaşı'ndaki diğer cepheler için yazılan İsmail Bilgin'in *57. Alay Galiçya-Ölümsüz Alayın Öyküsü* ile Mehmet Eren'in *Çöl Aslanı* eserleri; Birinci Dünya Savaşı üzerine yazılan Selçuk Kızıldağ'ın *Kan ve Çiçekler*, Gülseren Engin'in *Yorgun ve Yaralı*, Halide Alptekin'in *Balkan* ve Selma Fındıklı'nın *Saray Meydanı'nda Son Gece* eserleri Türk edebiyatındaki önemli savaş eserleridir.³⁷

Görüldüğü gibi savaşın edebiyat üzerinde büyük bir etkisi vardır. Dünya edebiyatında savaşların üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen hâlen savaş ile ilgili eserler verilmektedir. Edebiyat tarihi olayları, savaşları konu alarak gelecek nesillere aktarmaktadır.

Savaş ve edebiyat kavramlarının yakınlığından *savaş edebiyatı* olarak ele alınan bir alan oluştuğunu belirten kaynaklar vardır. Saddettin Yıldız savaş edebiyatını temel olarak savaştan, savaş hâline, savaş psikolojisini hem bireysel hem toplum bazında etkileyen, bundan etkilenecek kahramanlık duygusu, gelecek kaygısı, vatanseverlik gibi konuları ele alan; cephe ve cephe gerisine dair olayları, gözlemleri ilginç yorumlarla gözler önüne seren edebiyat olarak tanımlamaktadır.³⁸

Harun Duman ise savaş edebiyatını şöyle tanımlamaktadır: “Savaş sırasında veya sonrasında, savaşı anlatacak şekilde yazılmış edebî eserlerin tümünü kapsar.”³⁹

Yıldız ve Duman'ın bu tanımlamalarını göz önüne alarak incelediğimiz *SevdaLinka, Srebrenitsa'nın Öyküsü, Elveda Saraybosna* ve *Çiğlik* eserlerinin savaş edebiyatı kapsamında olduğunu söyleyebiliriz.

³⁷B. Ercilasun (2014). Romanda Birinci Dünya Savaşı. *Akademik Bakış*, 7 (14), s. 247-250.

³⁸S. Yıldız (1998). “Harp Edebiyatı Kavramı ve Edebiyatımızda Çanakkale Muharebeleri”, *Çanakkale Zaferinin 83. Yıldönümü Panel Bildirileri*, Eskişehir, s. 39'dan aktaran H. Ulucutsoy (2019). *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, doktora tezi, s. 15.

³⁹H. Duman (2018). Savaş Edebiyatı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58 (1), s. 99.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/37563/425604> (Erişim tarihi: 21.03.2020).

Azade Seyhan'a göre edebiyat toplum hafızasının diri tutulmasında, yaşananların unutulmamasında önemli bir yere sahiptir. Edebiyat, tarihî, siyasî olayların topluma aktarılmasını, unutulmaların hatırlanmasını sağlar.⁴⁰ İncelenen eserler, yaşanan olayları gözler önüne sermek, milletin hafızasını diri tutarak unutulmasını engellemek ve bir daha yaşanmaması için dünyaya mesaj vermek için yazılmıştır. Özellikle *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eseri, Bosna Savaşı sırasında yaşanan etnik temizliğin unutulmaması için yazılmıştır.

Yazarların ve şairlerin savaşa bire bir katılmasından sonra yaşadıklarını kaleme alması daha etkili eserler ortaya çıkarır. Duman'a göre Süleyman Nazif, *Hadisat*'a verdiği makalede savaşa bizzat katılmış, o acıyı yaşamış edebiyatçıların olmamasından şikâyetçidir. Nazif'in bu düşüncesi savaşa katılan yazarların daha özgün ve etkili eserler ortaya koyduklarını düşünmesinden kaynaklanmaktadır.⁴¹ İncelediğimiz *Elveda Saraybosna*'nın yazarları Hana ve Atka Bosna Savaşı'nı yaşamış ve kendi hikâyelerini anlatmışlardır. Bundan dolayı eserde anlatılan olaylar oldukça etkileyicidir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Çığlık* eserlerinin yazarları savaş döneminde, savaş bölgesinde yaşamış yazarlardır.

Sevdalinka, Bosna Savaşı'nın hazırlık evresinin en detaylı anlatıldığı, savaşın başlamasını, gelişmesini ve toplum üzerindeki etkisini detaylı şekilde ele alan bir eserdir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* savaşın başlamasından itibaren başlar ve savaşın toplum, özellikle de birey üzerindeki etkisini ele alır. *Çığlık* eseri savaşın başlamasından öncesini, başlamasını ve gelişmesini ele alır ve savaşın birey üzerindeki etkisini işler. *Elveda Saraybosna* ise savaşın başlamasından itibaren gelişen olayları ele alır ve daha çok savaşın aile ve birey üzerindeki etkisini işler.

Görüldüğü gibi incelenen dört eser de savaşı ve savaşın devlet, toplum ve fert üzerindeki etkilerini konu almış eserlerdir. Bu eserler savaşın olumsuz etkilerini ve yıkıcılığını anlatır. Savaşlar trajik olaylar olmasına rağmen, savaşı konu alan eserler oldukça etkili ve gerçekçidir. İncelediğimiz eserler Bosna Savaşı'nı o kadar iyi bir şekilde konu etmiştir ki olaylar gözümüzde canlanmaktadır.

⁴⁰A. Seyhan (2014). *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı (Kesişen Yagıların Hikâyesi)*. (Çev: Erkan Irmak), (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 16.

⁴¹S. Nazif (1919). Harp ve Edebiyat, *Hadisat*, s. 152'den aktaran H. Duman (1991). *Balkan Savaşı Edebiyatımız*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, doktora tezi, s. 11.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim tarihi: 29.02.2020).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ROMAN İNCELEMELERİ

2.1. Sevdalinka

Sevdalinka Türk yazar Ayşe Kulin tarafından yazılmıştır. Kitaba adını veren “sevdalinka” sözcüğü “aşk şarkısı, sevda şarkısı”⁴² anlamındadır. Romanın ilk baskısı 1999 yılında Remzi Kitabevince yapılmış. İncelemede ele alınan 76. baskısı ise 2017 yılında Everest Yayınları arasında çıkmıştır. Eser toplam 336 sayfadan oluşmaktadır.

2.1.1. Romanın türü

Eser, tarih kaynaklı bir belgesel romandır. 1980’li yılların sonunda Yugoslavya’nın parçalanması ile başlayan iç savaşlar ve bu savaşların Boşnaklar üzerindeki etkisi eserin ana konusudur. Romanda Yugoslavya’nın parçalanma yılları ve Bosna Savaşı’nın Boşnak halkının uğradığı zulüm, Nimeta’nın öyküsü üzerinden okura aktarılır. Bu yönden esere “tarihî roman”⁴³ olarak bakılsa da, Nurullah Çetin *Sevdalinka*’yı kuşkusuz “belgesel roman”⁴⁴ türü kapsamına boşuna koymaz. Kulin, kitabı yazma esnasında yararlandığı kaynakları romanın sonunda “Kaynakça”⁴⁵ başlığı altında yer vermiştir. Onun kaynak olarak Bosna-Hersek’in “tarihi, konumu, sosyal ve siyasi yapısını içeren”⁴⁶ bu tür eserlere başvurması *Sevdalinka*’yı belgesel roman türün yerleştirmeyi gerektirmektedir.

2.1.1. Anlatıcı ve bakış açısı

Sevdalinka romanında “gözlemci anlatıcı”⁴⁷ tipi kullanılmıştır. Eserde en çok kullanılan gözlemci anlatıcı tipi “tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı”⁴⁸ (ilahi bakış açısı)

⁴²Bk. Ş. Bayhan (2018). *Boşnakça-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, s. 1216.

⁴³Bk. s. 9.

⁴⁴Çetin, 2015, **a.g.k.**, 237

⁴⁵Kulin, 2017, **a.g.k.**, 337.

⁴⁶Kulin, 2017, **a.g.k.**, 338.

⁴⁷Gözlemci anlatıcı tipine “yazar” ya da “o anlatıcı” da denir. Bu anlatıcı gördüklerini doğrudan ya da kendi düşüncelerini katarak anlatır; anlatıcı görgü tanığı konumundadır. Nurullah Çetin bu anlatıcı tipini “nesnel tutumlu”, “öznel tutumlu” ve “tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı” olmak üzere üçe ayırır. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 106.

⁴⁸Tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı (ilâhi bakış açısı) tipine “hâkim anlatıcı” ve “tanrı-yazar” da denir. Bu anlatıcı tipi kişi ve olayların öncesini, sonrasını, içinde bulunduğu hâli ve kişilerin iç dünyasını bilen anlatıcıdır. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 109-110.

olmasına rağmen “nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı”⁴⁹ ve “öznel tutumlu gözlemci”⁵⁰ anlatıcı tiplerini de görmek mümkündür.

Burhan’ın, eşinin Stefan ile ilişkisini öğrenip bunu Nimeta’ya söyleyince Nimeta’nın yaşadıkları ve hissettikleri tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı tipi ile anlatılmıştır:

“Nefes nefese sustu. Kan çanağı gibi gözlerinden biri durmaksızın seğiriyordu. Nimeta, bir böcek gibi yapışmıştı duvara. Sırtını, duvarın içine girmek istermiş gibi bastırıyordu sert betona. Duvarın içine geçerek, kaybolmak istiyordu. Ama duvara geçemiyor, sadece hiçbir şey söylemeden duruyordu ve yüreği, bütün gün kanayan bacaklarından çok daha fazla acı vererek kanıyordu. ‘Hayır, öyle değil. Senin söylediğin gibi değil,’ demek istiyordu. ‘Ben sadece âşık oldum. Çaresizce âşık oldum ama yine de seni ve çocuklarımı bırakamadım Burhan. Sizden hiç ayrılamadım ben.’” (s. 138)

Nimeta’nın tedavi gördüğü klinikten çıktıktan sonra, annesi ve eşinin ona destek olmak için yaptıkları ise nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı tipi ile anlatılmıştır:

“Burhan karısı kliniğe kaldırıldığı andan itibaren, çocuklarıyla ilgilenen için, Knin’e başka bir mühendis arkadaşı yollamıştı. Raziyanım, kendi evinden çıkıp, onların yanına yerleşmişti. Nimeta klinikten çıktıktan sonra da dönmemişti evine. İçkisine ve zararlı arkadaşlıklarına göz kulak olmak için yanlarında kalmak istemişti bir süre daha.” (s. 29)

Nimeta’nın, aldatıldığını öğrenen eşi ile tartıştıktan sonra kendisini affettirmek için hazırladığı yemek sırasında düşündükleri ise öznel tutumlu gözlemci anlatıcı tipi ile aktarılmıştır.

“Nimeta, akşam yemeği için sofrayı kurarken, tedirgindi. Biraz sonra Burhan geldiğinde, çocuklar yatana kadar hiçbir şey olmamış gibi davranmaya karar vermişti. Onlar ortalıktan çekildikten sonra açacaktı konuyu. Hiçbir şey saklamayacaktı. Burhan’ın Stefan’la ilişkisini öğrenmiş olduğunu biliyordu artık. Ama bu ilişkinin çoktan bitmiş olduğunu da öğrenmeliydi kocası. Burhan’a onu bırakmayı başaramadığını, evini ve çocuklarını asla terk edemediğini, kendiyi iç hesaplaşmasında, kocasını tercih ettiğini anlatmalıydı. Burhan’dan onu anlamasını ve bağışlamasını istemeliydi. Tüm insanlar gibi, o da hatalara açıktı. Kocasıyla ilişkilerinin zorlandığı, birbirlerinden uzaklaştıkları, kendini yapayalnız hissettiği bir sırada, bir adam çıkmıştı karşısına, bir anda kapılıp gitmişti. Yok, kapılmış ama

⁴⁹Nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı olaylara dıştan sadece nesnel bakar, okuyucu ile kişileri başbaşa bırakır, durumları tasvir eder ve bundan öteye geçmez. Kişilerin iç dünyası ile ilgilenmez, aklındakilerini bilemez. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 106-107.

⁵⁰Öznel tutumlu gözlemci anlatıcı olayları roman kişilerinden birinin bakışı ve değerlendirmesiyle aktarır. Olaylar roman kişinin değerlendirmesi ve düşünceleri ile gözlemci anlatıcının dilinden anlatılır. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 108.

gidememişti. Kalmıştı. Kocasının, çocuklarının yanında kalmıştı ve kendine bir söz vermişti; bir daha asla Stefan ile görüşmeyecekti” (s. 139).

2.1.3. Olay örgüsü

Nimeta, Bosna Televizyonu’nda çalışmaktadır. Gazeteci olduğu için yoğun bir iş temposu vardır. Nimeta, Burhan ile evlidir; biri kız biri erkek olmak üzere iki çocuğu vardır. Burhan, sürekli şehir dışında çalışan bir inşaat mühendisidir. Evin büyük çocuğu Fikret⁵¹ genç bir delikanlıdır. Hana ise evin küçüğü olduğu için biraz şımarıktır.

Nimeta, 1983 yılında gizli polis ajanı Aleksandır Rankoviç’in⁵² cenazesine gittiğinde Belgrad’da gazetecilerin kaldığı otelde Hırvat gazeteci Stefan ile tanışır ve birbirlerine âşık olurlar. Nimeta kocasına ve ailesine bağlı olmasına rağmen Stefan’a duyduğu aşka karşı koyamaz. İş için gittiği şehirlerde buluşup aşklarını gizli gizli yaşarlar. Nimeta her eve geldiğinde yaşadıklarından pişman olur, büyük bir utanç yaşar; fakat bunun sorumluluğunu biraz da Burhan’a yükler. Burhan’ın işi Knin⁵³’de olduğu için ailesi ile fazla ilgilenemiyordu. Eşinin ilgisinden mahrum kaldığı için ve iş stresinden bunaldığı anda Stefan’ın aşkı Nimeta’yı hayata bağlar.

Stefan, Nimeta’dan Burhan’ı bırakıp onunla olmasını ister. Nimeta ilişkilerini Burhan’a anlatacağına dair Stefan’a söz verse de bunu bir türlü yapamaz. Stefan, Nimeta’yı kendisini oyalamakla suçlar ve kendisi ile Burhan arasında bir tercih yapmasını ister. Nimeta, Stefan’ı ne kadar sevse de Burhan’a bunu yapamayacağını düşünür ve tercihini ailesinden yana kullanır. Stefan, onun bu seçiminden sonra Londra’ya gidince Nimeta bunalıma girer; yaklaşık iki ay kendisine gelemez.

Yugoslavya yavaş yavaş kaynamaktadır. Sırpların ayrılıkçı, ırkçı düşünceleri federal cumhuriyetleri savaşa sürüklemektedir. O zamanda Belgrad Belediye Başkanı İvan Stamboliç, çok yakın dostu olan Sırbistan komünistlerinin lideri Slobodan Miloşeviç’i Kosova’daki Sırp azınlığın çıkardığı huzursuzluğu bastırıp ortalığı yatıştırması için gönderir. Miloseviç’in amacı farklıdır. Nimeta’nın da gazeteci olarak çalıştığı bölümünün başkanı İvan’ın görevlendirmesi ile haber yapmak için gittiği Kosova

⁵¹Romanda kendisine Fiko diye seslenilir.

⁵²“1966 yılında, Tito’nun telefonları dinleme suçuyla itham edilerek, Yugoslav Komünist Ligi’nden ihraç edilmiş bir gizli polis ajanı.” Bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 120.

⁵³Hırvatistan’ın güneybatısında yer alan bir şehir.

Polje’de Milošević halkı yatıştırmak yerine daha da kışkırtır; onların desteğini alır ve Belgrad’dan yardım ister.

Sırp milliyetçiliğini kullanarak yükselen Milošević, 28 Haziran 1989’da Kosova Savaşı’nın 600. yıl kutlamalarında, Gazimestan Meydanı’nda⁵⁴ yaklaşık bir milyon Sırp’a seslenir. Bu miting “Büyük Sırbistan” yolunda Milošević’in lider olacağı ve Yugoslavya’nın sonunun geldiğinin habercisi olur. Milošević, “Büyük Sırbistan” hayalini gerçekleştirmek için Belgrad Televizyonu’nun başındaki Dušan Miteviç’in de desteğiyle seçimde ırkçı Sırpların yeni lideri olur.

Yugoslavya parçalanmaya başlamıştır. İlk girişim Slovenya ve Hırvatistan’dan gelir. Slovenya’da Sırp azınlık olmadığı için Milošević onların bağımsız olmasıyla çok ilgilenmez. Federal cumhuriyetler arasında gücü elinde bulundurmak istediği için buna soğukkanlı bakar. Hırvatistan için durum aynı değildir. Hırvatistan’da Sırp azınlık vardır ve Milošević ancak Sırpların yaşadığı bölgeleri alması durumunda Hırvatlara müsaade edecektir. Slovenya bağımsızlık istediği anda Yugoslav Halk Ordusu’nun müdahale etmesini ister. Müdahale için yapılan oylamada yeterli oy almayan Milošević JNA’nın bir şeye yaramadığını söyleyerek Sırbistan’ın bağımsızlığını ilan eder. Bunun üzerine Hırvatistan sınırları içindeki Sırplar da yaşadığı yerlerde bağımsızlıklarını ilan eder. Böylece Sırp-Hırvat savaşı başlar.

Boşnaklar yaşananları tedirgin bir şekilde takip eder ve sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesini isterler. Burhan, savaşın büyüyeceğini düşünüp Knin’deki işlerini sonlandırmak için Hırvatistan’a gider. Daha sonra ondan haber alınamayınca Nimeta eşini bulmak için İvan’ın yaptığı görevlendirme ile gönüllü olarak iş arkadaşı Mate ile Hırvatistan’a gider. Nimeta bir yandan Burhan’ı bulmaya çalışır diğer yandan da Stefan’ı düşünür. Sonunda Nimeta Burhan’ı alıp Bosna’ya döner; Stefan ise gönüllü olarak orduya katılır. Savaş çığrından çıkar; Sırplar büyük kıyımlar yapar, Hırvatlar da onlara karşılık verir. JNA, Sırbistan Ordusu gibi davrandığı için Hırvatların savaşı kazanma şansı yoktur. O zamanda Hırvatistan lideri Tucman⁵⁵ bağımsızlıklarını ancak masa başında

⁵⁴Sırplar Kosova Savaşı (28 Haziran 1389) mağlubiyetini millî bir yas hâline getirip her yıl düzenli olarak Gazimestan Ovası’nda toplanıp etkinlik yaparlar. Bu olayın 600. yıldönümü için yapılan etkinliğe devlet adına Milošević katılır. Milošević bu büyük kalabalığa yaptığı konuşmada Sırp milliyetçiliğini körükleyerek büyük bir destek almıştır. Bk. N. Alkan (1995). *Dağılan Yugoslavya Mozaikinde BOSNA*. İstanbul: Beyan Yayınları, s. 29.

⁵⁵Eserde Tudjman yazılır. Boşnakçada “dj” harfi “c” olarak okunduğu için diğer örneklerde Tucman kullanılacak.

kazanabileceğini bilmektedir. Hırvatlar ile Sırlar birbirilerini yerken Tucman ile Milošević Bosna'yı nasıl paylaşacaklarını görüşürler. İki devletin Bosna için kötü planları vardır.

Boşnakların lideri Aliya İzetbegović⁵⁶ yaşananlardan dolayı tedirgindi; amacı Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını uluslararası geciktirmektir. Çünkü yeterince hazırlık yapmadığı takdirde Boşnaklar bağımsızlıkları için ya Sırlar ile savaşacak ya da Sırların yumruğu altında yaşayacaktır. Boşnaklar da Sırlar da Boşnakların bağımsızlık isteyeceğinin farkındadır. İlk adım Sırlardan gelir; Bosna-Hersek içinde dört adet özerk bölge ilan edilir. Sırlar bununla yetinmeyip özerklik ilan ettiği bölgeleri Hırvatistan ile savaşmak için kullanır. Almanya'nın Hırvatistan'a bağımsızlık için şartsız destek vermesi, bağımsızlık isteyen Bosna-Hersek'in Sırların önünde tek hedef olarak kalmasına neden olur. Almanya'nın desteği Sırp-Hırvat Savaşı'nı bitirir. Slovenya, Hırvatistan, Karadağ ve Bosna-Hersek bağımsızlık için Avrupa Topluluğu'na başvurur. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı kabul edilir. Ancak, Bosna-Hersek'in bağımsızlığı Sırbistan ve Hırvatistan tarafından tanınmamıştır. Sırbistan Sırp azınlığın yaşadığı bölgede Sırp Cumhuriyeti kurulmasını ister. Sırların Boşnaklar tarafından ezildiklerini öne sürerek bir ayaklanmaları üzerine Bosna Savaşı başlar.

Sırlar, Hırvatistan'daki bütün güçlerini Bosna'ya yığar; Saraybosna'da barikatlar kurar ve silahlanır. Nimeta da Bosna halkı gibi yüzyıllardır iç içe yaşadığı komşuları ile savaş çıkmayacağını, Avrupa'nın ve Birleşmiş Milletler'in buna izin vermeyeceğini düşünür. Burhan karısı ile aynı fikirde değildir. Sırlar Saraybosna'ya yiyecek girişini kontrol altında tutar. Halk temel ihtiyaç maddelerini bulmakta zorlanır. Çalışma ortamı olmadığı için Burhan çalışamaz; Nimeta ise gazeteci olduğu için her zamankinden daha yoğun çalışır ve evine bakar. Karaciğ Saraybosna'yı tümüyle ele geçirmek için kısımlara başlar. Hırvatistan'da tecrübe kazanan Çetnik çete Arkan'ın Kaplanları⁵⁷ sivilleri vahşice

⁵⁶İlk Bosna-Hersek'te Demokratik Hareket Partisi (SDA) yönetime gelip, daha sonra da bağımsız Bosna-Hersek'in ilk cumhurbaşkanı olur. Bk. Isaković (2019). *Aliya İzzetbegović Biyografisi*. (Çev. Tarık Sadak), (1. Baskı), Sarajevo: Dobra knjiga d.o.o. Yayınları, s. 5.

⁵⁷Arkan, Bosna Savaşı'nda katliam yapan ünlü Sırp komutanlardan biridir. "Kaplanları" denenenler ise askerleridir. Bk. A. Džunuzović (2017). *Lanet Olsun*. (Çev. Reyhan Dilek), (1. Baskı), Ankara: TŞOF Trafik Matbaacılık A.Ş., s. 82.

Anes Džunuzović, Ajanda Dergiler Grubunda yazar ve Balkan Ajanda dergisinin Bosna yazı işleri müdürü olarak çalışmaktadır. Yazar savaş döneminde Doğu Bosna'daki 12 Boşnak Belediyesinde yaşananları anlatmak için canlı şahitler ve gerçek belgelerle bu eseri oluşturmuştur. Eserde kurgu yoktur.

öldürür. İşkence ettiklerini de kaçmaya zorlar. Önemli noktalara konuşlanmış keskin nişancılar sokağa çıkanları öldürür. İşler hiç İzetbegoviç ve Bosna halkının düşündüğü gibi gitmez.

Nimeta'nın kardeşi Raif annesini alıp Zvornik'teki⁵⁸ evine götürmek için Nimeta'nın evine gelir. Raziyanım ile Zvornik yakınındaki ormanlık bir alan geldiğinde perişan hâldeki binlerce kişiyi görür. Etrafta ölümler ve işkenceye uğramış yaralıları vardır. Raif tek tek ölü ve yaralıları kontrol edip eşini ve küçük bebeği Memo'yu arar. Karısının arkadaşı Mijda onu bulur ve ona Sırların karısına defalarca tecavüz edip öldürdüğünü, oğlunu da camdan dışarı fırlattıklarını söyler. Arkan'ın Kaplanları Zvornik'teki sivil halkı sokağa döküp kendi deyimleri ile temizler. Yetmiş yaş altı erkekler kolları, bacakları kesilerek parçalanır, bebekler şişlenerek öldürülür, kadınlar ve kızlar ise arz arda onlarca kez tecavüze uğrar. Raif duyduklarından sonra bir daha kimse ile konuşmaz. Burhan, Nimeta'nın kendisini aldattığını öğrenir. Aliya İzetbegoviç'in Sırlar tarafından rehin aldığı gece Burhan Nimeta'ya onu aldattığını bildiğini söyleyip karısını döver. Burhan evini terk edip dağda Sırlara karşı savaşmaya gider. Fiko, babasının annesi yüzünden evden gittiğini düşünüp onu suçlar. Nimeta, Burhan'ı bulup ondan af dilemek, aslında ailesini seçtiğini söylemek ister. Gazeteye verdiği ilandan sonra Burhan'ın yerini bulup Fiko ile onu ziyaret eder. Fiko, nenesinin evinde babası ile ilgili olanları anlatınca Raif ilk defa onunla konuşur. Raif intikam ateşi ile Burhan'ın yanına gitmek ister. Raif'in gittiği gün Fiko da annesine bir mektup bırakıp babasının yanına savaşmaya gider.

Nimeta yapayalnız kalır, gittikleri için eşini ve Fiko'yu suçlar. Yalnız kaldığı sürede aslında annesinin ne kadar fedakâr bir kadın olduğunu ve kızını da ihmal ettiğinin farkına varır. İngiliz bir gazeteci ile Tuzla'da tecavüze uğrayan dört yaşındaki kızını haber yapmak için gittiğinde gördüklerinden çok etkilenir. Bunun üstüne Belgrad'da yaşayan en yakın arkadaşı Mirsada'nın sırf Müslüman olduğu için dört Sırp komando tarafından tecavüze uğrayıp boynunun, belinin, kollarının ve bacaklarının kırılarak öldürülmesini duyan Nimeta üzüntüden hastalanıp yatağa düşer.

⁵⁸Bosna-Hersek'in doğusunda yer alan ve 400 kilometrekarelik yüz ölçümüne sahip olan Zvornik Belediyesi, kuzeyde Bijeljina (Biyelyina), güneyde Bratunac (Bratunats), Miliçi ve Vlasenica (Vlasenitsa), batıda Osmaci (Osmatsi), Šehovići (Şehoviçi) ve Kalesija (Kalesiya); doğuda ise Sırbistan'ın Mali Zvornik şehriyle sınır komşusudur. Dayton Anlaşması ile Zvornik Beldiyesinin büyük bir bölümü Sırp Cumhuriyeti'ne dâhil edilirken sadece birkaç yerleşim yeri Bosna-Hersek Federasyonu'na verilmiştir. Bk. Džunuzović, 2017, **a.g.k.**, 203.

Stefan, Boşnak halkının yaşadıklarının televizyon ile dünyaya duyurulması durumunda bu korkunç etnik temizliğin son bulabileceğini düşünür. Bu konuda bir çalışma yapmak için müdürünü ikna eder. Sahte kimlik çıkararak Bosna'ya bir Sırp gibi gelir. Stefan, arkadaşı Rasim'in yardımı ile üç kampa yabancı gazete tercümanı olarak girer. O bu çalışmayı bir yandan aslında yapılan etnik temizliği durdurma ve Boşnaklara yardım etmek için, diğer yandan da Nimeta'ya duyduğu aşk için yapar. Yaşananları haberleştirerek farkındalık yaratır; diğer devletlerin az da olsa vicdanına dokunur. Bu çalışmadan sonra Batı'dan savaşın bitmesi için ses yükselir.

Stefan bu çalışmadan sonra Hırvatistan'a dönmeden Nimeta'yı görmek ve ona yaptıklarını anlatmak için Sonya'yı⁵⁹ gönderip onunla buluşmak istediğini iletir. Stefan ile Nimeta görüşüp dertleşirler. Konuşabileceği kimsesi olmadığı için, Nimeta içinde biriktirdiği her şeyi Stefan'a anlatır. Stefan Bosna'dan ayrılmadan önce Burhan Nimeta'ya haber göndererek oğlu Fiko'nun yaralandığını bildirir; hastanede onun için yer ayırtmasını ister. Nimeta, Dr. Selçukoviç ile görüşerek hastanede yer ayırtmasına rağmen ambulans Sırp barikatlarını aşamadığı için oğlunu hastaneye götüremez. Bacağı kötü durumda olan Fiko barikatları aşamaz ise Hırvatistan'a götürülmesi düşünülür. Nimeta çift kimliği olduğu için kendisine ancak Stefan'ın yardım edebileceğini düşünür. Nimeta'ya yardım etmeyi gözü kapalı kabul eden Stefan, Fiko'yu kurtarmak için gelen asker ile yola çıkar.

Burhan Fiko'nun yarasına bakıp acısının dinmesi için ona ilaçlar verir. Raif de eniştesi ile Fiko'yu konuşturup yardım gelmesini beklemek için zaman kazanmaya çalışır. Fiko onlara sürekli Bosna tarihi ile ilgili sorular sorar; onlar da Fiko'ya Bosna tarihini ve neden bu savaşın içinde olduklarını anlatırlar. Fiko'nun ateşinin çok yükseldiği sırada cip ile Stefan gelir. Kendisini tanıtır ve onu Nimeta'nın gönderdiğini söyler. Burhan karşısındakinin karısının sevgilisi olduğunu anlar, içinden onu öldürmek geçer. Fakat söz konusu olan oğlunun hayatıdır, oğlunu düşmanına teslim edip göndermek zorunda kalır.

⁵⁹Nimeta'nın iş arkadaşı.

2.1.4. İçerik

2.1.4.1. Ana konu: *Bosna Savaşı*⁶⁰

Bosna Savaşı Bosna-Hersek'te 1992 yılında Sırpların Boşnaklara saldırarak başlattığı, binlerce insanın ölmesine binlercesinin korkunç acılar çekmesine neden olmuş bir iç savaştır. Eserde Boşnakların uluslararası platformda destek bulamaması, Sırp ve Hırvat güçlerinin arasında kalmaları gösterilmiştir. Hiçbir can ve mal güvenlikleri olmadığı için yapılan haksızlık ve zulümlerden en çok Boşnaklar etkilenmiştir. (s. 195).

2.1.4.2. Yan konular

Eserde oldukça fazla konu ele alınmıştır. Bu konular içinden belirgin olarak göze çarpan 17 tanesi yan konu olarak işlenmiştir.

2.1.4.2.1. Yasak aşk

Nimeta, evli olmasına rağmen bir başkasına âşık olmuştur. Yaşadığı monoton hayat, eşinin ilgisizliği ve yıpratıcı iş koşuşturmaları onu bu yasak aşka adım adım itmişti. Nimeta, Stefan ile birlikte olduktan sonra ailesine döner. Yaşadığının yanlış bir şey olduğunu bilmesine rağmen bir süre vazgeçemediği bu yasak aşk mutluluk ile birlikte ona utanç ve vicdan azabı getirmiştir.⁶¹

2.1.4.1.2. Etnik temizlik⁶²

Sırp azınlığın bulunduğu her yerde egemen olmak isteyen Sırpalar, Bosna'yı elde etmek için etnik temizliğe yönelmiştir. Bunun için halk arasında ruh doktoru olarak bilinen Karaciç ve Miloseviç önderliğinde binlerce Boşnak doğranarak öldürülmüş, kadınlara, erkeklere, çocuklara tecavüz edilmiştir. İnsanların bu kıyımdan kaçarak yerini, yurdunu terk etmesi, yani Sırpalara bırakması sağlandı. Çetnikler⁶³ tarihte eşi benzeri görülmeyen, insanlık dışı suçlar işledi ve Boşnaklara tarifi zor acılar yaşattı. Sırpalar, gelecekte de kendilerine tehlike oluşturabilecek potansiyele sahip olduğunu düşündükleri

⁶⁰Nisan 1992'de başlayan savaş, 20 Haziran 1992'de Yugoslavya Başkanlığı tarafından resmî olarak ilan edildi. Bk. Isaković, 2019, **a.g.k.**, 57.

⁶¹Yasak aşk konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, s. 2, 139.

⁶²N. Alkan "etnik temizlik" kavramını şu şekilde tanımlar: "Genel olarak, bir halkın gerek fizikî gerekse kültürel olarak, daha genel ifade ile de bütün maddi ve manevi varlığıyla ortadan kaldırılması, yok edilmesidir. Arkalarında hiçbir iz, kalıntı bırakmaksızın buldukları coğrafyadan silinmesi, kelimenin tam manasıyla temizlenmesidir."⁶² Bk. Alkan, 1995, **a.g.k.**, 80.

⁶³İrkçı ve fanatik Sırp çeteleri. Bk. Isaković, 2019, **a.g.k.**, 7.

çocukları ve ele geçirdiği bütün erkekleri öldürmüştür. Sırpların Boşnaklara karşı beslediği kin ve nefret romanda oldukça fazla görülmektedir.⁶⁴

2.1.4.2.3. Savaşın planlanması

Kulin, bize tarihî olayları sergileyerek Milošević'in Yugoslavya topraklarında çıkaracağı savaşın hazırlıklarını eksiksiz tamamladığını; halkın desteğini almak için medyayı ele geçirdiğini ve çeşitli provokasyonlar yaptığını, yerel orduyu kendi yanında savaşması için ikna ettiğini gösterir. Aynı zamanda Milošević'in Bosna-Hersek topraklarını paylaşmak⁶⁵ için Tucman ile yaptığı görüşme savaşı önceden planladığının belirtisidir.⁶⁶ Tarihsel kaynaklar da buna işaret etmektedir.⁶⁷

2.1.4.2.4. Irkçılık

1992'de başlayan Bosna Savaşı ırkçılık nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Yugoslavya çok uluslu federal bir yapıyken ırkçılık ateşini yakan Miloseviç, Sırları diğer milletlerden ayırtmıştır. Bu ateş daha da körüklenerek Sırp olmayanlar, özellikle Boşnaklar çalıştırılmamıştır. Sırlar daha da ileri giderek kendilerinden olmayanları taciz ettiler ve evlerini yağmalamışlar, dahası bölgelerinden kovmaya başlamışlardı.⁶⁸

2.1.4.2.5. Savaşın bozduğu birlik ve beraberlik

Karşımıza oldukça fazla çıkan bir konudur. *Sevdalinka*'da söz konusu savaş öncesi Yugoslavya'da toplumun bir bütün halinde olduğunu okuyucuya yansıtır. Irkçılık, ayrımcılık gibi olgular yoktur. Birkaç millet dışında diğer bütün milletler iç içe ve kaynaşmış durumdadır. Boşnaklar, Hırvatlar, Sırlar, Karadağlılar, Kosovalılar âdeta tek millet hâlinde beraber yaşamışlardı. Okulları, yaşam alanları aynıydı, aralarındaki tek fark dinleridir.

⁶⁴Etnik temizlik konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 119, 120, 148, 194, 210.

⁶⁵1990 yılının Kasım ayındaki seçimlerden sonra Sosyal Demokratik Hareket Partisi, Sırp Demokratik Partisi ve Hırvatistan Demokratik Birliği koalisyonuyla hükümet kuruldu. SDS'nin lideri olan Karaciç, Bosna-Hersek'in Hırvatistan ve Slovenya'dan budanmış Büyük Sırbistan'ın bir parçası olmasını istiyordu. HDZ'nin lideri Tucman da Bosna-Hersek'in bölünmesi şartı ile bu fikri destekliyordu. Bk. Isaković, 2019, **a.g.k.**, 45.

⁶⁶Savaşın planlanması konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 33, 71.

⁶⁷Anes Džunuzović'in (Cunuzović) dediği gibi: "Yıl 1992... Mevsim bahar... Takvimler 6 Nisan'a işaret ettiğinde, Boşnak çocuklar, şen gülüşleriyle sabahı karşılaştı. Sırp ve Hırvat çocuklar da aynı sabaha, aynı neşe ile uyanmıştı. O gün oynayacakları oyunların planını yapıyordu saf zihinleri... Fakat o masum çocukları yetim bırakacak, hayatlarına kast edecek gerçek silahların konuştuğu, dünyanın seyre dalacağı büyük bir oyun planlamışlardı..." Bk. Džunuzović, 2017, **a.g.k.**, 13.

⁶⁸Irkçılık konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 57, 75, 76, 103.

Hiç kimse bu birlikteliğin, huzurun bozulacağını düşünmüyordu. Ancak Sırp liderlerin provokasyonları ile bu huzur ortamından eser kalmayacak; arkadaşlar, komşular kanlı bıçaklı olacaktır. (s.125)

2.1.4.2.6. Batı'nın (Avrupa'nın) duyarsızlığı

Sevdalinka'da da savaş başladığında Boşnaklar BM, NATO ve güçlü Avrupa ülkelerinin bu savaşı durduracağını düşünür; fakat bu hiç düşündükleri gibi olmadığı görülür.

Avrupa kıtasındaki en büyük Müslüman azınlık olan Boşnaklar, Avrupa'daki diğer ülkelere ortak bir bağa sahip olmadığı için onların ölmesi kimseyi harekete geçirmemiştir. Güçlü taraf olan Sırp ve Hırvatları için kimse durdurmak istememiştir. Sonuçta ölenler, işkenceye maruz kalan, tecavüz edilen, toplu mezarlara gömülenler Boşnak olduğu için bütün dünya kafasını kuma gömmüştür. Etnik temizlik bitene kadar sadece kınama yapılmıştır.⁶⁹

2.1.4.2.7. Yoksulluk ve açlık

Romanda en sık rastlanan konulardan biridir. Bosna'ya gelen yiyeceklerin Sırp kontrolünde olması ve Sırp kuşatmasının kalkmaması Boşnakların açlıktan, susuzluktan da ölmelerine neden olur.

Savaş döneminden önce Bosna'da bolluk, bereket vardır. Savaşın etkisiyle üretim durunca ve ülkeye giren yiyecekler Sırp kontrolüne geçince temel yaşam maddelerini bulmak oldukça zorlaşır. Açlık ve susuzluk yüzünden binlerce insan ölür. Romanda Boşnak halkı elindeki bütün imkânları komşularıyla, ihtiyacı olanlarla paylaştığı için bu kıtlık döneminin mümkün olduğunca az kayıpla atlatıldığı görülmektedir.⁷⁰

2.1.4.2.8. Tecavüz

Bu konu oldukça fazla ve ayrıntılı bir şekilde *Sevdalinka*'da da anlatılmıştır. Sırp, Boşnakları aşağılamak, gururlarıyla oynamak, onlara verilebilecek en büyük zararı vermek için kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden binlerce insana tecavüz etmiştir.

Sırpın, Boşnaklara uyguladığı savaş stratejisi dünya tarihinin en aşağılık stratejisidir. Sadece tecavüz etmekle kalmayıp silah zoruyla erkeklerin birbirleriyle

⁶⁹Batı'nın (Avrupa'nın) duyarsızlığı konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 182, 188.

⁷⁰Yoksulluk ve açlık konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 125, 129, 231.

ilişkiye girmeleri ya da ailelerinden biriyle ilişkiye girmeleri için zorlamıştır. Bosna’da yaşananlar savaştan öte insanlık ayıbıdır. Savaştan sağ kurtulanlar hayatları boyunca yaşadıkları travmaları unutmayacaktır.⁷¹

2.1.4.2.9. Din savaşı

Sırpın “Büyük Sırbistan” hayali ile dağılan Yugoslavya kaos ve savaş içinde kalmıştır. Sırpın tek istediği büyük bir hâkimiyettir; fakat karşılarındaki Müslüman olunca vahşi bir hayvana dönüşmüşlerdir. Sırpın, Hırvatlar ile de savaşmışlardır. Hırvatlar Hristiyan olduğu için hemen Avrupalı ülkelerden destek alır ve savaş kısa sürede sona erer. Boşnaklar Müslüman olduğu için Bosna Savaşı’nda yaşanan insanlık suçlarını kimse görmek istememiştir.

Avrupalı Hristiyanlar da Avrupa’nın göbeğinde Müslümanların yaşamasını istememişlerdi. Bosna Savaşı, Sırp-Boşnak savaşından çok Hristiyan-Müslüman savaşına dönmüştü. Sırpın bu savaşı din savaşı olarak görmüş ve yaptıkları ile Müslümanlardan intikam aldıklarını düşünmüşlerdir.⁷²

2.1.4.2.10. Savaşın insanlar üzerindeki etkisi

Sevdalinka’da söz konusu olan Bosna Savaşı’nda, Boşnaklar sıradan bir savaş geçirmemiştir. Sırpın, Boşnak erkekleri parçalayarak öldürmüş ve toplu mezarlara gömmüştür. Kadınlara, kızlara onlarca kez tecavüz etmiştir. Savaşın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hâlâ yakınlarının naaşını bulamayanlar vardır. *Sevdalika*’da dikkat çeken konulardan biri olan insan üzerindeki psikolojik etkisidir. Eserde bu konu genel olarak göçmen ve esir kampındaki kadınların üzerinde anlatılmıştır. Savaş mağdurlarından çoğunun yaşadıklarından dolayı psikolojik tedavi altında olduğunu vurgulanır.⁷³ İncelenen kitapta, Bosna Savaşı’nın toplum üzerindeki etkisinin benzeri olmadığı çok net görülür.

2.1.4.2.11. Vatanseverlik

Sırp kuşatması altında binlerce insan ölmüştür. Boşnaklar bir şey yapmadıkları sürece sadece ölüm sırasının kendilerine gelmelerini beklediklerini anlamışlardı. İnsanlar yaşananlara kayıtsız kalmayıp düşmanlarına karşı savaşmaya gitmişlerdi. Bütün

⁷¹Tecavüz konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 118, 119, 185, 186.

⁷²Din savaşı konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 111, 121.

⁷³Savaşın insanlar üzerindeki etkisi konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 187, 201, 214.

imkânsızlıklara rağmen Boşnaklar büyük bir vatanseverlik örneği gösterip canlarını vatanlarına siper etmişlerdi. Sadece yetişkinler değil, gençler ve çocuklar gönüllü olarak cepheye giderek savaşa katılmışlardır.

Boşnakların vatan sevgisi ölüm korkusundan çok daha güçlüydü. Özgürlük yolunda binlerce şehit verilmiş; binlerce insan gazi oldu. Bu azim sonunda Boşnakları esaretten kurtarmıştır.⁷⁴

2.1.4.2.12. Osmanlı'nın hoşgörüsü

Osmanlı Devleti fethettiği topraklardaki halkları incitmezdi, onlara hoşgörü gösterirdi. Boşnakların, Osmanlı ve Müslümanlığı benimsemelerinin nedeni bu hoşgörüdür.

Boşnakların Bogomil⁷⁵ Mezhepleri, saygı ve hoşgörüye dayanıyordu. Boşnaklar, Osmanlı egemenliğine girmeden önce oraya gelen dervişlerin hoşgörülerinden etkilenip İslamiyet'e yönelmişlerdir. Fiko, Burhan ve Raif arasında geçen konuşmada Boşnakların neden İslamiyet'e yöneldiği anlatılmıştır.⁷⁶

2.1.4.2.13. Osmanlı'nın Bosna'yı gözden çıkarması

Ayşe Kulin'in *Sevdalinka*'da Boşnakların derin tarihine değinmesi çok etkileyicidir. Bu insanların yaşadığı en büyük ayrılık Osmanlı'nın savaşmadan Bosna'yı gözden çıkarıp Avusturya-Macaristan idaresine bırakmasıdır. Osmanlı, 1878 yılında yapılan antlaşma⁷⁷ ile Bosna'yı masa başında kaybetmişti.⁷⁸

Yüzyıllarca İslamiyet sancağı altında yaşayan Boşnaklar için haçın gölgesinde kalmak çok zor olmuştu. Bazı insanlar bu nedenle topraklarını terk edip Anadolu'ya yönelmişti.⁷⁹

⁷⁴Vatanseverlik konusuna ait diğer örnek için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 187.

⁷⁵Bk. s. 3.

⁷⁶Osmanlı'nın hoşgörüsü konusuna ait diğer örnek için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 321.

⁷⁷Bk. s. 3.

⁷⁸Osmanlı'nın Bosna'yı gözden çıkarması konusuna ait diğer örnek için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 18.

⁷⁹Bu konu ile ilgili Tufan Gündüz'ün (2018) yazdığı *Alahimamet Bosna (Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü)*. (3. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınları'na ait kitaba bakılabilir.

2.1.4.2.14. Boşnak kadınların çabası

Romanda erkekleri öldürülen ya da cephelerde savaşan Boşnak kadınları, savaşın etkilerini ailelerine en az düzeyde hissettirmek için büyük bir mücadele veren kadınların çabası farklı bir konu olarak göze çarpar.

Eşleri ölen ya da savaşan kadınlar, çocukları için hem annelik hem de babalık yapmıştır. O kıtlık döneminde çocuklarını beslemek için türlü icatlar yaratmışlardır.

Çocukların susuz kalmaması için “ölümü göze alarak”⁸⁰ kilometrelerce yol yürüyüp çok az bulunan su kaynaklarından su taşımışlardır⁸¹.

2.1.4.2.15. Kadın-erkek eşitsizliği

Kadın ve erkeğin iki eşit birey olması gerekirken, erkeklerin kendilerini daha üstün görmeleri eserde de yer yer vurgulamıştır.

Çalışan iki birey olarak kadın ve erkeğin ev içindeki sorumlulukları paylaşmayıp kadının hem işi hem de evin bütün sorumlulukları ile yüklendikleri görülür. Kadın, sadece evde yemek hazırlayan ve çocuk doğuran bir canlı değildir. Eserde, Mirsada'nın işinden dolayı eşinden ayrılmak zorunda kalması ve Burhan'ın Nimeta'ya evinin hanımının o olduğunu hatırlatması kadın-erkek eşitsizliğini göstermektedir (s. 35,126).

2.1.4.2.16. Evlilikte tekdüzelik

Burhan'ın sürekli şehir dışında çalışması Nimeta'yı ilgisiz ve yalnız bırakmıştır. Nimeta'nın evden işe, işten eve koşuşturması hayatını tekdüze hâle gelmişti.

Burhan'nın sürekli şantiyede kalması evi ile ilgilenmesini engellemiştir. İşten döndüğünde ise kimsenin derdini dinlemeden kendi işini anlatması, çocukları ile ilgilenir gibi yapması ve Nimeta ile sadece sevişip uyumak istemesi evliliklerini bitme noktasına

⁸⁰Amina Šiljak Jesenković (Amina Šilyak Yesenković) Saraybosnalı biri olarak kuşatmanın başından sonuna kadar Saraybosna'da kalır. Hatırat içerikli yazılarına yer verdiği *Emin Daire'nin Sivri Köşeleri*'nde su taşırken yaşadığı tehlikeyi şöyle aktarır: “1994 veya 1995. Yeğenim 10 yaşındaydı. Saraybosna'da çeşme suyu akıyor, Bira Fabrikası'nda bidonlarımızı dolduruyoruz. Çamaşırlar, bulaşıklar, yemek içmek için su getirmek lazım. Eşim ile hazırlanıyoruz. Saat iki gibi... Yeğenim: 'Teyzem, gitmeyin şimdi.' 'Neden gitmeyelim, evde su kalmadı.' 'Saat üçte bizimkiler şu kotaya saldırıyorlar.' 'Ya sen mi bilirsin aksiyon saatini, kim söyledi?' 'Arkadaşım ile oynarken, annesinin yanına bir komşusu geldi, onlar söylediler.' Tabii ki su getirmeye gittik. Suları doldurduk. El arabalarına yükleyip eve doğru yürümeye başladık. Yol ortasında, tam yeğenimin dediği saatte kafalarımızın etrafına mermiler yağmaya başladı. Birinin avlusuna atladık, beş on dakika sonra tekrar el arabamızı alıp eve koştuk. On yaşındaki yeğenimin ihbarına inanmadım.” Bk. A. Šiljak Jesenković (2017). *Emin Daire'nin Sivri Köşeleri*. (1. Baskı), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 39.

⁸¹Boşnak kadınların çabası konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 167, 175.

getirmiştir. Burhan bunun farkında değildir; fakat Nimeta'nın hayatı kâbusa dönmüştür. Hep aynı şeyleri yaşamaktadır ve artık bu tekdüzelik eşine karşı olan hislerini öldürmüştür.⁸²

2.1.4.2.17. Evlilikte iletişim sorunu

Burhan çok sakin bir insandır. Nimeta ile hiç kavga etmez ve hiçbir şey için kızmaz. Gerçekte Nimeta ile aralarında büyük bir iletişim sorunu vardı; Nimeta ona kızınca sessizce kenara çekilir ve eşinin hatası ne olursa olsun ona bir şey demezdi. Aralarındaki bu iletişim sorunu birbirilerine doğru tepkiyi göstermelerine engel olmuştu, içlerindeki duyguları dışa vuramamışlardı. Bu sorun, Nimeta'nın eşinden soğuyup bir başkasına âşık olmasına neden olacaktı (s. 144).

2.1.5. Kişiler

Kişi “konuşan, dinleyen ve sözü edilen varlık”⁸³ olarak adlandırılabilir. Romanın en önemli öğelerinden biri olan ve olayların oluşmasında etkili rol alan kişi kadrosu roman için olmazsa olmazdır. Birey olarak kişilerin “gerçek hayattaki insanlar gibi adları olması”⁸⁴ romanın ilk koşuluydu. Mehmet Tekin kişinin sadece olayları canlandırmak ve sürüklemek için devreye sokulmuş bir öge olmadığını, yenilenmiş kimliğiyle sadece bir roman kahramanı olarak görülmediğini, yerine göre yazarın bakış açısından yararlandığı biri olduğunu ve aynı zamanda romandaki bir temsilci, sözcü olduğunu vurgular.⁸⁵

Nurullah Çetin diğer romanlarda olduğu gibi modern romanlarda da kişilerin soyluğu, malı mülkü, işi gücü ve sosyo-ekonomik durumlarından ziyade “duygu, düşünce ve fiilleri esas”⁸⁶ olarak alınmasının daha doğru olduğunu vurgular. Buna dayanarak roman kişilerinin varsa dış görünüşü, toplum içindeki yeri ve psikolojisi ele alınarak inceleme yapılacaktır.

Eserde gerçek kişi olmayıp da yazarın bu roman için yarattığı kişiler ise “kurmaca kişiler” başlığı altında ele alınacaktır. Her iki gruptaki kişiler, olaylardaki rollerine göre “birinci”, “ikinci” ve “üçüncü” derecedeki kişiler olarak değerlendirilecektir. Tarihte yer alan gerçek kişiler eserde yer aldığı için bu kişiler aşağıda görüleceği gibi “gerçek kişiler”

⁸²Evlilikte tekdüzelik konusuna ait diğer örnek için şu sayfalara bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 5.

⁸³TDK, 2005, **a.g.k.**, 1188.

⁸⁴Belge, 1968, **a.g.k.**, 33.

⁸⁵Mehmet Tekin (2003). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*. (3. Baskı), İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 76.

⁸⁶Çetin, 2015, **a.g.k.**, 145.

olarak adlandırılan bölümde incelenecektir. İncelemede kişilerin varsa dış görünüşü, toplum içindeki yeri ve psikolojisi ele alınmıştır.

2.1.5.1. Kurmaca kişiler

Bu eserde kurmaca kişi sayısı fazladır ve gerçek kişilere göre daha ön plandadır.

2.1.5.1.1. Birinci derecedeki kurmaca kişiler: Nimeta, Burhan, Stefan, Raziyanım, Hana, Fiko.

Nimeta: Romanın başkişidir. Beyaz tenli, beline kadar uzanan bal rengi saçlı, iri mavi gözlü, otuzunu aşmış bir kadındır. Romanda eşi ve çocuklarıyla olan bağından çok gazeteciliği ile öne çıkmaktadır. Nimeta, Burhan ile tanışmadan önce, İstanbul'a akrabalarını ziyarete geldiği sırada bir Türk genç ile tanışır. Evlenmeye karar verir. Raziyanım bu evliliğe karşı çıkar; kızının bir Türk ile evlenip kendisinden uzakta yaşamasını istemez. Annesi, evliliğine karşı çıktığı için Nimeta annesine karşı biraz buruktur. Nimeta İstanbul'dan döndükten sonra üniversitede Burhan ile tanışıp evlenir.

Burhan sürekli şehir dışında çalıştığı için aralarına soğukluk girer ve Nimeta ailesine karşı değişir. Eşine karşı daha şımarık ve huysuz davranmaya başlar; çocuklarına ve annesine ilgi göstermez. Kendini işine verdiği için başarılı bir gazeteci hâline gelir. Gazetede mesafe tanımadan her göreve ilk atılan hep Nimeta olur. Bu, onun toplum içinde başarılı bir birey olarak tanınmasını sağlar.

Eşinden, monoton evliliği ve iş yoğunluğundan sıkılan Nimeta kendisini bir boşlukta bulur ve Hırvat meslektaşı Stefan'a âşık olur. Stefan ile yaşadığı ilişki ile ailesi arasında kalan Nimeta bir türlü mutlu olamaz. Tam seçimini Burhan'dan, ailesinden yana yaptığı sırada Burhan'ın aldatıldığını öğrenmesi ile Nimeta'nın hayatı alt üst olur. Eşi, Nimeta'yı bırakıp dağa savaşmaya gider; oğlu ve kardeşi de aynı yolu izler. Nimeta'nın eşine ihanet etmesi bir yerde ailesinin dağılmasına neden olmuştur. Etrafındaki insanların ölmesi, eşinden ve çocuğundan haber alamaması Nimeta'yı oldukça olumsuz etkiler.

Nimeta, özel hayatından dolayı sürekli pişmanlık ve utanç içinde yaşar. Stefan ile ilişkisinin başlamasını Burhan'ın onu ve ailesini ihmal etmesine bağlayarak ihanetini hafifletmeye çalışır. Burhan'ı ne kadar suçlasa da yine kendisini dinlemesi ve affetmesi için çaba göstermekten vazgeçmez. Nimeta güçlü, çalışkan, her şeye rağmen ailesine bağlı, inatçı bir kadındır.

Burhan: Nimeta'nın eşidir; yakışıklı, zekidir. Öyle ki bazı olayların yorumlanmasında gazeteci eşine yardımcı olmaktadır. Başarılı bir inşaat mühendisidir. Soylu bir Boşnak ailesinden gelmektedir. Çalışkan aklı başında, ileri görüşlüdür.

Burhan ailesine düşkün biridir ve eşi Nimeta'yı çok sever. Fakat işi gereği çoğu zaman şehir dışında olması, ailesi ile yeterince ilgilenmesine, onlara sahip çıkmasına engel olur. Burhan, hep ailesi için fedakârlık yaptığını düşünse de eşinin kendisini aldattığını öğrendiğinde hem öfkelenir hem de kendisinin de suçlu olduğunu düşünür. Eşinin ihanetini öğrenince evi terk eder ve yalnız kalınca her şeyi gözden geçirir. Kısa sürede ilk günkü kızgınlığı azalan Burhan, kendisini ziyaret eden eşiyile hiçbir şey olmamış gibi konuşur.

Burhan'ın zekâsı ve soğukkanlılığı ona cephede başarı getirir ve kısa sürede tanınan, sevilen bir komutan olur. Burhan, vatanseverliği ve aileye bağlılığı ile ön plana çıkan bir karakterdir.

Stefan: Hırvat gazeteci, esmer, uzun boylu ve siyah gözlü, yakışıklı biridir. Nimeta'nın çocukları ve eşi olduğunu bildiği hâlde Nimeta'ya âşık olur ve onu çok sever. Nimeta'yı terk edip gittiğinde bile onu aklından çıkaramaz, her fırsatta onunla görüşmek ister.

Boşnakların yaşadıkları Hırvatların umurunda olmasa bile, Stefan sevdiği kadın Boşnak olduğu için bu yaşananlara kayıtsız kalmaz. Boşnakların yaşadıklarını dünyaya duyurmak için casus olarak toplama kamplarına girer ve gerçekleri gözler önüne serer. Tek istediği şey yaptıklarının Nimeta tarafından duyulması ve takdir edilmek olur.

Stefan, Nimeta'yı o kadar çok sever ki yaralanan Fiko'yu kendi çocuğu gibi kurtarmaya çalışır; dahası bunun için hayatını tehlikeye atar.

Raziyanım: Nimeta'nın annesidir. Yaşlılığından dolayı beli bükülmüş olsa da ela gözlü güzel bir kadındır. Evine, ailesine ve geleneklerine katı biçimde bağlı bir Boşnak kadındır. Raziyanım çocuklarına hem annelik hem babalık yaptığı için sert ve otoriter olarak bilinir; fakat çok şefkatli ve fedakârdır. Nimeta klinikte olduğu sürece çocukları ve eviyle sürekli o ilgilenir. Çok iyi bir aşçıdır, çocukları ve torunları için malzeme yokluğunda bile bulup buluşturarak hep en iyi yemekleri yapar.

Fiko: Nimeta ile Burhan'ın ilk çocuğudur. Dış görünüş olarak babasının gençliğine benzemektedir; uzun boylu, yapılı ve yakışıklı bir çocuktur. On altı yaşında olmasına rağmen olgun bir erkek gibi ailesini korumaya çalışır. Ülkenin içinde bulunduğu durumu merak eder; sürekli babası ve dayısının tarih ve siyasetle ilgili konuşmalarını dinler. Babası cephede savaşımaya başlayınca vatansever bir Boşnak olarak annesinin izni olmadan kaçarak savunmaya katılıp yaralanır. Fiko yaşının küçük olmasına rağmen güçlü ve akıllı bir delikanlıdır.

Hana: Nimeta ile Burhan'ın kızıdır. Kocaman mavi gözleri olan, sarışın, duygusal, ailesine düşkün bir çocuktur. Hana, küçük olduğu için biraz şımartılmıştır, ilgiye muhtaçtır. Sürekli sorular sorduğu için abisi tarafından geveze olarak görülür.

2.1.5.1.2. İkinci derecedeki kurmaca kişiler: İvan, Sonya, Mirsada, Mate, Raif.

İvan: Nimeta'nın çalıştığı gazetenin müdürüdür. İşinde iyi ve adaletli bir insandır. İvan, bir Hristiyan olmasına rağmen çalışanlarının etnik kökenleri ve dinlerine göre ayırım yapmamıştır. Ona göre herkes eşittir.

Sonya: Nimeta'nın Sırp asıllı iş arkadaşıdır. Sırlar ile Boşnaklar arasındaki savaşta taraf tutmamış ve kimseye düşmanlık yapmamıştır. Savaş karşıtı olan Sonya Nimeta için iyi bir dosttur.

Mirsada: Kara gözlü, gezmeyi, eğlenmeyi seven, ırkçılıktan ve milliyetçilikten nefret eden biridir. Nimeta'yı en iyi tanıyan, her şeyini paylaşan çocukluk arkadaşıdır. Kocasından ayrıldıktan sonra kendi isteğiyle muhabir olarak Belgrad'a tayin edilir ve orada Petar ile tanışır; ona âşık olur. Fakat Sırlar tarafında tecavüze uğrar ve işkence edilerek korkunç biçimde öldürülür.

Mate: Nimeta'nın Hırvat iş arkadaşı ve dostudur. Etnik köken ve din ayrımı yapmayan, savaş karşıtı, iyi bir insandır.

Raif: Nimeta'nın kardeşidir. Nimeta'yı ve Burhan'ı çok sever. Burhan ile siyaset konuşmayı ve yeğeni Fiko'ya bir şeyler öğretmeyi sever. Eşi Mijda'ya tecavüz edilip oğlu Muho ile Sırlar tarafından öldürülmesi onu ağır bir şoka sokmuş; bu yüzden çok uzun süre annesi, ablası ile konuşmamıştır. Burhan'ın Sırlara karşı savaştığını öğrendiği anda konuşmaya başlar ve o da dağa çıkarak Sırlara karşı savaşır. Vatansever, cesur ve milliyetçidir.

2.1.5.1.3. Üçüncü derecedeki kurmaca kişiler: Petar, İbo, Azra.

Petar: Politika ile ilgilenen bir aileden gelen, yakışıklı bir Sırp'tır. Sevgilisi Mirsada Müslüman olduğu için hayatından endişe ederek ona Miza adını verir. Fakat Çetnikler tarafından işkenceyle konuşturulur, Mirsada'nın kimliğinin ortaya çıkmasına ve Mirsada'nın öldürülmesine neden olur. (s. 224-225).

İbo: Nimeta'nın Yahudi asıllı iş arkadaşıdır.

Azra: Nimeta'nın komşusudur. Nimeta işe gittiğinde kızı Hana'ya bakar, ona arkadaşlık eder. Yiyeceğini kötü koşullarda komşuları ile paylaşır. İyi bir komşu ve arkadaştır. Ekmek kuyruğunda iken Sırpların bombardımanında ölür.

Eserde kurmaca kişiler içinde yer alan ama olaylara dahli az olan kişileri de görebiliriz. Onlar Fiko'nun arkadaşları Janis, Miloş ve Kongrad; Hana'nın arkadaşları Saliha ve Zlata; Nimeta'ya Burhan'ı bulabilmek için yardım eden Nusret ve Esat; Stefan'a Bosna'daki kamplarda yaşananları duyurmak için yardım eden Rasim ve avukat Zlatko; Nimeta'nın aile dostları Boris ve doktor Selçukoviç; Raif'in oğlu Muho ve eşi Mijda; Vrbanya Köprüsü'nde Sırpların açtığı ateş ile ölen Suada; Raziyanım'ın Osmanlı'nın Bosna'dan çekildiği dönemde yaşayan akrabaları ve aile dostları Hüsrev Ağa, Salih Zeki Bey, Reşide, Gül Hanım, Fehim Bey, Halilbaşıç Rıdvan Bey, Memo, Dyed, Mijda, Dük Miroslav, Rujica, Monsenyör, Haris, Kresmin, Yelena Marguaerita, Marina, Matey'dir.

Ayrıca, eserde sadece bahsedilen, ismi verilmeyen kişiler de vardır. Nimeta'nın Tuzla ziyaretinde tanıştığı kadınlar, çocuklar ve Stefan'ın esir kamplarında gördüğü kişiler bu gruba dâhildir.

Bosna Savaşı'nda her yaş grubunda çocukların yaşadıkları ile psikolojileri alt-üst olur.⁸⁷ Nimeta, Tuzla'da "Kadın ve Çocuk Evi" ziyareti sırasında bir kadının eve kapatılarak arka arkaya on-on beş Sırp tarafından tecavüz edildiğini öğrenir. Bu olaya şahit olan ve tecavüze uğrayan çocuğun psikolojisi aşağıda verilmiştir.

⁸⁷Necmettin Alkan'ın *Dağılan Yugoslavya Mozaiğinde BOSNA* kitabında da savaşta çocuklara yapılanlara özel bir yer verir. Alkan, çoğuna isim vermeden bu çocukların, annelerinin, ninelerinin, ablalarının, kız kardeşlerinin uğradığı eziyet, işkence, tecavüz ile beraber "psikolojik olarak normal gelişmeler dahi, yenmek zorunda oldukları tek şey var: Güven kaybı" der. Bu zorlukları çekmeleriyle yurdundan ayrılan ve dünyanın her kösesine dağılan çocuklardır. Bk. Alkan, 1995, **a.g.k.**, 114-115.

“Çocuk hiç kıpırdamamıştı. Bir hemşire ona lapa yedirmeye çalışıyordu. Doktorlar kızın şoku ne zaman ve nasıl atlatacağını bilmiyorlardı. Onca kişinin tecavüzünden sonra, vajinası yırtılmış, sidik torbası hasara uğramıştı. İç organları zaman içinde iyileşecekti, bu kesindi. Ruhu iyileşemeyebilirdi. Dört yaşındaydı çocuk. Başına gelenleri ömür boyu hatırlayabilecek yaştıydı, bu da kesindi.” (s. 214)

Tuzla’daki “Kadın ve Çocuk Evi”nde bulunan diğer insanların psikolojik durumları şöyle anlatılmıştır:

“Savaş yaralarını içlerinde taşıyan kadınları ve çocukları. Hiçbirinin görünürde bir sakatlıkları yoktu. Onların hastalıklarına savaş semptomları deniyordu. Uyuyamıyorlar, kâbus görüyorlar, başları, karınları, sırtları ağrıyor, sürekli mideleri bulanıyordu. Hatırlayamıyorlar ya da unutuyorlardı. Konsantre olamıyor, diyalog kuramıyorlardı.” (s. 214)

10 Temmuz’da Manyaç⁸⁸ Kampı’na ziyarete giden Stefan’ın gözünden kamptaki esirler şu şekilde aktarılır.

“Bu kamptaki esirlerin elleri arkalarında zincire vurulmuştu. Sıskacık boyunlarının üstünde sıfır numara kazınmış kafaları, tarifsiz bir elem ve korkuyla bakan, yuvalarından fırlamış gözleri, teker teker sayılan kaburga kemikleri ile tarih öncesi hayvan iskeletlerine benziyorlardı.” (s. 201)

2.1.5.2. Gerçek kişiler

2.1.5.2.1. Birinci derecedeki gerçek kişiler: Slobodan Miloşeviç, Franyo Tucman, Ratko Mladiç, Aliya İzetbegoviç, Radovan Karaciç, Milan Kučan.

Slobodan Miloşeviç:⁸⁹Belgrad Belediye Başkanı olan Stamboliç’in üniversiteden arkadaşı ve yakın dostudur. Koyu bir Sırp milliyetçisidir ve “Büyük Sırbistan” hayali kurarak bu yolda çalışır. Miloşeviç, siyaset eğitimi almamıştır; fakat Stamboliç ona destek olur ve çeşitli yardımlarda bulunur. Miloşeviç, fırsat bulduğunda ise halkı kışkırtarak onların desteğini alır; Duşan Miteviç’in⁹⁰ de yardımıyla Stamboliç’i geride bırakarak Sırpların lideri olur. Bütün gücü eline aldığı anda da “Büyük Sırbistan” hayali ile önce Hırvatistan ile daha sonra da Bosna-Hersek ile savaşır. Yarattığı ırkçı militan ordusu

⁸⁸Eserde Manyaka olarak geçen kampın doğru adı Manyaç’dır.

⁸⁹1989 yılında İvan Stamboliç’i devirip Sırpların yeni lideri olur. 28 Mart 1989’da Tito’nun 1974’te Kosova ve Voyvodina’ya verdiği özerkliği kaldırır. Büyük Sırbistan’ın kurmak için kullandığı Sırp milliyetçiliği Yugoslavya’nın parçalanması ile sonuçlanır. Sırbistan’ın ilk cumhurbaşkanı olan Miloşeviç, Yugoslavya iç savaşı ve özellikle Bosna Savaşı’nın baş sorumlusudur. Bk. Koray Erdoğan (2004). *Yugoslavya’nın Dağılıma Sürecinde ABD ve Bosna-Hersek Krizi*. Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi, s. 23.

⁹⁰O zamanda Belgrad Televizyonu’nun müdürü.

ile binlerce Müslümanın ölmesine neden olur. Yugoslavya sonrası Sırbistan'ın ilk cumhurbaşkanıdır.

Franyo Tucman:⁹¹ Hırvatistan'ın bağımsız bir ülke olmasında etkin rol almıştır. Ülkesinin Sırp saldırısından kurtulması için Almanya'dan tam destek almış ve ülkeyi Sırp tehlikesinden kurtarmıştır. Hırvatistan'ın bağımsızlığı sonrasında ise Sırp'lar ile Bosna'yı nasıl bölüşeceklerini konuşmak için Milošević ile görüşmüştür. Zor durumda olan Bosna'ya bir darbe de Tucman'ın Hırvatistan'ından gelmiştir. Tucman, bağımsız Hırvatistan'ın ilk cumhurbaşkanıdır.

Ratko Mladić:⁹² Bosna asıllı bir Sırp. Komünizme körü körüne bağlıdır. Komünizmin çöküşünden sonra ülkesi olarak sadece Sırbistan'ı kabul etmiştir. Kendisini Sırp'ları faşizmden kurtarmaya adanmış azıllı bir katildir. İrkçı biridir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Hırvatistan'da ve özellikle de Bosna'da büyük katliamlar yapmış, savaş suçları işlemiştir.⁹³

Aliya İzetbegović:⁹⁴ Savaş döneminde Bosna'nın lideri konumundadır. Önceleri Aliya, savaş çıkmaması için Yugoslavya'nın dağılmasına karşıdır; birlik ve beraberlikten yanadır. Bosna-Hersek'in savaşıyla bağımsızlığını kazanmasında etkin rol almıştır. İyimser, savaş karşıtı bir liderdir. Aliya, Sırp'lar tarafından kaçırıldığında⁹⁵ soğukkanlı bir şekilde yardımcısına ulaşmaya çalışır. Havaalanı müdürü telefon ile görüşmesinin

⁹¹Yugoslavya sonrası bağımsız Hırvatistan'ın ilk cumhurbaşkanıdır. Milliyetçi bir lider olan Tucman, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Büyük Hırvatistan rüyasına kapıldığı için Bosna-Hersek'in Hırvatistan'ın bir parçası olmasını savunmuş ve Bosna Savaşı'na katılmıştır.

⁹²1992 yılında kurulan Bosna Sırp Ordusu'nun komutanıdır. Karacić'in politikası doğrultusunda önce Hırvatlara daha sonra Boşnaklara karşı savaşır. Hırvatlara ve özellikle Srebrenitsa katliamında Boşnaklara yapılan etnik temizliğin baş sorumlularındandır.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110526_mladic_profile#:~:text=Ratko%20Mladi%C3%A7%20%20Bosna%20sava%C5%9F%C4%B1%20boyunca,Radovan%20Karadi%C3%A7'in%20ordusunun%20komutan%C4%B1yd%C4%B1.&text=Mladi%C3%A7%20%20Karadi%C3%A7%20ile%20birlikte%20%20S%C4%B1rplar%C4%B1n,sava%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n%20en%20%20C3%A7ok%20aranan%20%20C5%9F%C3%BCphelilerindendi. (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

⁹³80 numaralı dipnotta da görüldüğü gibi Mladić ve eserdeki diğer gerçek kişiler olan Karadzić, Kučan, Babić, Haliović, Mitević, Stambolić, Yanşa, Ranković, Kukants, Kadijević, Drašković, Trifunović, Pavlović için tarihi kaynak bulunamadığı için internetten Türkçe ve Boşnakça kaynaklar bulunarak bu kişiler hakkında kitapta verilen bilgiler desteklenmiştir.

⁹⁴Yugoslavya'nın dağılma döneminde Boşnakların lideri olan Aliya, bağımsız Bosna-Hersek'in ilk cumhurbaşkanıdır. Savaş karşıtıdır, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını uluslararası alanda diploması ile kazanmak istemiştir. İslam devleti kurmayı istemek suçundan dolayı 1983 yılında 14 yıl hapis yatmış. Detaylı bilgi için bk. Isaković (2019). *Aliya İzzetbegović Biyografisi*. (Çev. Tarık Sadak), (1. Baskı), Sarajevo: Dobra knjiga d.o.o. Yayınları.

⁹⁵"O dönem, Bosna-Hersek Cumhuriyeti Devlet Başkan Yardımcısı Dr. Zlatko Lagumdžija (Lagumciya) ve refakatçi olarak gelen Nurudin Imamović (İmamović) ile Lizbon dönüşünde JNA tarafından Saraybosna havaalanında tutuklandı ve hapse atıldı." Bk. Isaković, 2019, **a.g.k.**, 57.

mümkün olmayacağını belirtince sert bir ifade ile telefonu istemiş ve yardımcısı Eyüp Ganiç ile görüşme gerçekleştirir. Aliya'nın nerede olduğunu Boşnaklar öğrendiğinde rehine takasında kullanılacağı belli olur. Sırlar, Aliya'nın özgürlüğüne karşılık JNA komutanı Kukanjats'ın ve Sefer Haliloviç'in el koyduğu silahların teslim edilmesini ister. Aliya'nın özgür kalması için Boşnakların bunu kabul etmekten başka şansı yoktur. Takas BM⁹⁶ komutanı Lewis Mackenzie nezaretinde gerçekleşir ve Aliya Sırların elinden kurtarılır. Romanda Aliya'nın Boşnakların bağımsızlığı için çaba sarf ettiği fakat hamlelerinde geç kaldığı; kimi yerlere yeterince destek veremediği anlatılmıştır.

Radovan Karaciç:⁹⁷ Yazar, Karaciç'ten “Sivri burunlu rüküş pabuçlarıyla, köylü aksarıyla, ellerini koyacağı yeri bilemeyen bir garip taşralı.”(s. 106) biçiminde söz eder. Miloşeviç'ten sonra Karaciç Sırbistan'ın başına geçer. Sırlar dışındaki milletleri sevmeyen, koyu bir milliyetçidir. Müslümanların Avrupa'da yaşamasını istemeyecek kadar İslamiyet düşmanıdır. Ruh sağlığı doktoru, iyi eğitimli bir siyasetçi eğitimli biri olmasına karşın büyük savaş suçları işlemiş ve katliamlar yapmıştır. Karaciç, Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

Milan Kučan:⁹⁸ Ülkesinin Avrupalı devletlerden kazandığı destek ile Sırlara karşı savaşın başlamadan bitmesini sağlamıştır. Bağımsızlığında etkin rol oynamıştır. Slovenya Komünist Partisinin lideri ve bağımsız Slovenya'nın ilk cumhurbaşkanıdır.

2.1.5.2.2. İkinci derecedeki gerçek kişiler: Milan Babiç, Sefer Haliloviç, Fikret Abdiç, Eyüp Ganiç, İvan Stamboliç.

Milan Babiç:⁹⁹ 1990 yılında kurulan Sırbistan Demokratik Partisinin lideridir. Müslümanlara olan nefreti ile bilinir, çok ırkçı biridir. Babiç, Knin'in Hırvatistan'dan

⁹⁶Aliya'nın kurtarılması için yapılan takasa dair bk. Isaković, 2019, **a.g.k.**, 57.

⁹⁷1992 yılında Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçilen Karaciç, Bosna Savaşı'nda büyük savaş suçları işlemiştir. Sırp bölgelerinde yaptığı etnik temizlik sonucunda binlerce Hırvat ve Boşnak'ın ölmesine neden olmuştur. Srebrenitsa'da 8 binden fazla Müslüman erkeği öldürmesinden dolayı soykırım yapmaktan suçlu bulundu. Lahey Savaş Suçları Mahkemesinde ömür boyu hapis cezası aldı. Bk. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43867478> (Erişim tarihi 16 Haziran 2020).

⁹⁸1982-1986 yılları arasında Komünist Birliği Merkez Komitesi'nde Slovenya'yı temsil eden Kučan, 1986-1989 yılları arasında Slovenya'nın lideri olur. 1990-1992 yılları arasında Sosyal Slovenya Cumhuriyeti'nin başkanı olur. Bundan sonra bağımsız Slovenya'nın ilk cumhurbaşkanı olur. <https://www.icty.org/bcs/content/milan-ku%C4%8Dan> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

⁹⁹1991 yılının Ağustos ayından 1992 yılının Şubat ayına kadar kendisini özerk ilan eden Sırp bölgesinin başbakanıdır. Daha sonra Hırvatistan'da kurulan Sırp Cumhuriyeti bölgesinde de başbakanlık yapar. Milliyetçi bir Sırp olan Babiç, Savaş Suçları Mahkemesi'nde savaş suçlarından dolayı on üç yıl hapis cezası almıştır.

<https://www.youtube.com/watch?v=CMmRAeQTSjc> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

silahlı eylemlerle ayrılmasını savunan belediye başkanıdır. Seçimi kazandıktan sonra belediyede Hırvat çalışan bırakmamıştır.

Sefer Halilović:¹⁰⁰ Bosna birliklerinin kumandanı, iyi bir Boşnak. Ülkenin savunulmasında önemli işler başarmıştır.

Fikret Abdiç:¹⁰¹ Aliya İzetbegović'in siyasi rakibi olan Boşnak biridir. Aliya'yı alt etmek için Avrupalı Devletler ve Sırlar ile görüşmeler yapmıştır.

Eyüp Ganiç: Aliya İzetbegović'in yardımcısıdır.

Duşan Miteviç:¹⁰² Belgrad Televizyonu'nun müdürüdür. Miloşević'i kayıtsız, şartsız desteklemiş ve onun kısa sürede hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmuştur. Miteviç, medyanın gücünü bilir ve bu güç ile Sırp milliyetçiliğini ateşler. Irkçı ve ayrılıkçıdır, Sırları diğer milletlerden üstün görür.

İvan Stamboliç:¹⁰³ Belgrad Belediye Başkanı ve Miloşević öncesi Sırların lideridir. Miloşević'e göre daha dengeli ve iyimser bir liderdir. Miloşević, partideki ilk işini Stamboliç'e borçludur. Buna rağmen Stamboliç'i partiden ayırmak için elinden geleni yapar. Stamboliç, cumhurbaşkanı koltuğunu seçim ile gençliğinde sürekli arka çıktığı Sırp milliyetçisi Miloşević'e kaptırır.

¹⁰⁰http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051116_hague_bosnia.shtml

JNA'nın yüksek rütbeli bir subayıdır. Bosna Savaşı'nda Bosna'nın savunulmasında önemli işler başarır. Aliya ile iyi ilişkileri olduğu bilirse de Halilović Srebrenitsa katliamı için Aliya'yı sorumlu tutmuştur.

http://sanela.info/blog/stolac_bola/1212-ko-je-general-sefer-boris-halilovic (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰¹18 Kasım 1990 yılında seçimler sonucu olarak İzetbegović'i alt etmesine rağmen Abdiç politik bir anlaşma ile Devlet Bakanlığı makamından İzetbegović namına feragat etmiştir. Bu iki kişinin farklı görüşleri zamanla anlaşmazlığa yol açar. Böylece Abdiç Velika Kladuša'ya giderek kendi ordusunu kurar ve Sırlar ile Hırvatlarla yardımcı olur. Bu şekilde Krayina bölgesinde yaşayan Boşnaklar, tamamen Sırlar ve Hırvatların eline bırakılır. Bk. Isaković, **a.g.k.**, 45.

¹⁰²Sırbistan'da 1990 yılında ilk seçimler olduğu zamanda Beograd televizyonunun müdürüydü. Miloşević'in yakın dostu olan ve onu sürekli destekleyen Miteviç savaşın başlamasında büyük bir rol oynamıştır.

https://www.vreme.com/arhiva_html/455/12.html (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰³Stamboliç'in kaçırılıp öldürülmeden iki ay önce 2000 yılının Haziran ayında yapılan ve 23 Eylülde 2017 yılında *Slobodna Evropa Radyosu*'nda yayımlanan röportajın bir bölümü ektedir. 1980 yıllarının ikinci yarısında Partiden aniden görevden alınan Stamboliç siyaset sahnesinden tamamen geri çekildiğini belirtir. İlk kez, dört sene sonra 1991 yılında öğrencilerin organize ettiği protestolarda halka açık konuşmaya başlar. O zamanda öğrencilerin olacağı savaşa geri katılmamaları ve geri çekilmelerinde ısrar eder. Görüldüğü gibi savaşın başlayacağını biliyordu ve öğrencilere savaşa katılmamalarıyla Sırların namını bir tek onların kurtarabileceklerini ifade eder. Stamboliç, o zaman söylediklerini hiç kimsenin duymak istemediğini vurgular. Röportajın bir bölümü Sırpçadan Türkçeye çevrildi. Ayrıntı bilgi için aşağıdaki bağlantıdan bakılabilir.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-ivan-stambolic/28751099.html> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/02/printable/040223_serbiatrial.shtml

2.1.5.2.3. Üçüncü Derecedeki Gerçek Kişiler: Yanez Yanşa, Aleksandar Rankoviç, Milutin Kukanjats, Velyko Kadiyeviç, Vuk Draškoviç, Vlado Trifunoviç, Dragişa Pavloviç.

Yanez Yanşa:¹⁰⁴ *Mladina* dergisinin danışmanıdır.

Aleksandar Rankoviç:¹⁰⁵ 1966 yılında Tito'nun telefonlarını dinleme suçuyla itham edilerek, Yugoslavya Komünist Ligi'nden ihraç edilmiş gizli polis ajanıdır.

Milutin Kukanjats:¹⁰⁶ Bir JNA generalidir.

Velyko Kadiyeviç:¹⁰⁷ Yugoslavya Savunma Bakanı'dır.

Vuk Draškoviç:¹⁰⁸ Sırbistan muhalefet lideridir.

Vlado Trifunoviç:¹⁰⁹ Hırvatlar tarafından silahlarına el konulan JNA generalidir.

Dragişa Pavloviç:¹¹⁰ Belgrad Partisinin Genel Başkanı'dır.

İsimleri geçse de eserde olaylara dahli az olan kişiler bulunmaktadır. Bunlar dönemin siyasetçileri İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington, Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanları Konsey Başkanı Hans van der Broek, Amerika'nın eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Almanya Başbakanı Kohl, Almanya Dışişleri Bakanı Genscher, Yugoslavya Savunma Bakanı Amiral Mamula, Bosnalı Sırp siyasetçi Şeşel; savunma güçleri BM Kumandanı Lewis MacKenzie, JNA Ordusu'ndan Albay Vasilyeviç, Knin

¹⁰⁴Komünist Birliği Merkez Komitesi'nin 72. Oturum raporlarına ulaşan Yanşa, Sosyal Slovenya'nın Gençler Birliğinin üyeleri nasıl hapsedileceklerini öğrenir. Bu nedense 10. Mayıs 1988 yılında *Mladina*'nın tüm basımlarına el konulur.

<https://express.24sata.hr/life/prije-31-godinu-ovi-slovinci-bili-su-i-hrvatski-heroji-23428> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰⁵Kızılordu başında olan Rankoviç 1950'lerin ortalarında Kosova'da isyan planlandığını idda ederek büyük çapta bir silah arama operasyonu başlatmıştır. Tito, daha önce yardımcılığını yapan Rankoviç'e karşı harekete geçer ve istihbarat yardımıyla Rankoviç'i düşürür. 1966 yılında Rankoviç, Tito'nun telefonlarını dinleme suçuyla görevden alınır. 1983 yılında öldüğünde cenazesine 100 binden fazla kişinin katıldığı söyleniyor.

<https://www.blic.rs/riznica/istorije/najmocniji-srbini-u-jugoslaviji-ko-je-bio-aleksandar-rankovicprvi-covek-iza-tita/09dgn9> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰⁶Eserde Kukanyak olarak verilen, gerçek adı Kukanyats olan, Boşnaklara karşı savaşan bir JNA komutanıdır.

<http://www.vojska.net/hrv/zivotopis/k/kukanjac/milutin/> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰⁷Miloşeviç'in tarafını tutan ve "Büyük Sırbistanı" hayalini gerçekleştirmesine yardım eden Kadiyeviç, 1988 yılının Mayıs ayından 1992 yılının Ocak ayına kadar JNA'da sekreterlik yapar. 1991 yılında Savunma Bakanı olarak seçilir.

<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1241939> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰⁸09 Mart 1991 yılında hapse girer ve 3 gün sonra bırakılır. 1990 yılında Sırp Yenileme Harekâtını kurmasıyla Miloşeviç'in muhalefeti olur.

<https://www.biografija.org/politika/vuk-draskovic/> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹⁰⁹Sırp için savaşan bir JNA generalidir.

<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1459222> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

¹¹⁰"Tutuklu kelimeler sadece ateş getirebilir" demesiyle Miloşeviç'in yaptıkları desteklemediğini gösterir. Bundan dolayı Belgrad Partisi Genel Başkanı görevinden alınır.

<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=946132> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

Polis Müfetişi Martić; Sırp çete lideri Arkan; basın mensupları *Mladina* dergisinin editörü Franci Zavrı ve İngiliz gazeteci Penny Mcguire; Orta Çağ Bosna Krallığı'ndaki Ban Kulin, Tvrtko, Stefan bu gruba dâhildir.

2.1.6. Mekân

Arapçadan gelen mekân sözcüğünün anlamı *Türkçe Sözlük*'te “bulunulan yer, ev, yurt”¹¹¹ olarak verilmiştir. Ramazan Korkmaz mekânı “insan varoluşunun konumlandığı yer olarak”¹¹² tanımlar. Nurullah Çetin ise mekânı “romana özgü olay ya da olayların ve roman kişilerin hareketlerine ayrılmış bir sahne olan yer”¹¹³ olduğunu vurgular. Mekânla ilgili bahsi geçen tanımlara bakılacak olursa kişiler arasında bir ilişki olduğunu fark etmek mümkündür. Bu nedenle roman kişilerinin kimlikleri ile onların bulunduğu sosyo-kültürel ve ekonomik konumlar arasında bir bağ vardır. Çetin, mekânı “somut” ve “soyut” mekânlar olmak üzere ikiye ayırır. Eser ile ilgili mekân kavramı incelenirken, Çetin'in kullandığı somut mekân kavramı esas alınarak çalışma yapılacaktır.

Kişilerin içinde bulunduğu, hareket ettikleri ve bütün gündelik faaliyetlerini sürdürdükleri mekânlara “somut mekân”¹¹⁴ denir. Somut mekânlar iç ve dış mekân olmak üzere ikiye ayrılır. Ev, oda, ofis gibi iç veya “kapalı mekân”¹¹⁵ da denir. Eserde olayların yaşandığı, köy, kasaba, şehir ve ülke gibi mekânlar dış veya “açık mekân”¹¹⁶ örnekleridir. Dış mekânlar, daha çok savaş ve göç gibi tarihî olayların ele alındığı romanlarda kullanılır.¹¹⁷

Mekân incelemesi yapılırken “dış mekân” ve “iç mekân” başlıkları altında ele alınacaktır. Ayrıca, olayların az geçtiği ya da sadece adı anılanlar mekânlar da karşımıza çıkmaktadır.

2.1.6.1. Dış mekân

Sevdalinka'da daha çok dış mekân kullanılmıştır. Konu olarak savaş ele alındığı için çok fazla mekân değişikliği göze çarpmaktadır. Eserde olayların patlak verdiği ve sürdüğü mekânlar: Saraybosna, Knin, Split, Zagreb, Kiyevo, Lyublyana, Vukovar,

¹¹¹TDK, 2005, **a.g.k.**, 1363.

¹¹²R. Korkmaz ve V. Şahin (2017). *Romanda Mekân Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler*. (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 9.

¹¹³Çetin, 2015, **a.g.k.**, 135.

¹¹⁴Çetin, 2015, **a.g.k.**, 136.

¹¹⁵Çetin, 2015, **a.g.k.**, 136.

¹¹⁶Çetin, 2015, **a.g.k.**, 136.

¹¹⁷Çok geniş boyutlu mekân için bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 135-143.

Krayina, Dubrovnik, Biyelyina ve Zvornik. Eserde adı daha az geçen diğer mekânlar şunlardır: Alipaşino, Selimoviça Bulvarı, Vrbanya (Suada) Köprüsü, Byelaşnica, Travnik, Başçarşı, Vratnik, Priyedor, Foça, Vişegrad, Ragusa, Hum, Zeta, Raska, Roma, Yaytse, Mostar, Varajdin ve Voyvodina'dır.

Olaylar genel olarak Yugoslavya'da geçmektedir. Fakat özellikle en çok geçen yerler belirtilirse; Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova ve Slovenya olur.

Eserde Türkiye'den çok fazla olmasa da İstanbul, Ankara, Bursa ve bu şehirlerin bazı bölgelerinden bahsedilmiştir. En iyi mekân tasviri İstanbul için yapılmıştır. Mekân tasvirlerinin kimisi “öznel” kimisi “nesnel”dir.¹¹⁸ İstanbul için yapılan tasvir öznel dir çünkü İstanbul'un Raziyanım'ın bakış açısından hareketle şehrin Boşnaklar için ne ifade ettiği çok iyi şekilde anlatılmıştır. Aşağıdaki alıntıda görüleceği gibi Raziyanım için İstanbul ayrılık demektir. Buna bağlı mekânın simgesel değeri de kendini gösterir.

“İstanbul, ayrı düşen ana oğullar, karı kocalar, kardeşler, sevgililer demektir. Sönen ocaklar, solan bahçeler demektir. Ne zaman birileri gitmeye kalksa Bosna topraklarından İstanbul'a doğru, acı ve özlem eşlik ederdi gidene, sonsuza kadar.

Bosna ve İstanbul, aynı kaynaktan fıskıran ama değişik yataklarda çağıldayan iki nehir gibi, asırlardır birbirlerine kavuşmadan akıp duruyorlardı mecralarına doğru, İstanbul'a Bursa'ya, İzmir'e, Adapazarı'na göç veren Bosna, huzuru, güveni, mutluluğu yakalamak için, beş parmağını açarak, elini Trakya üzerinden Anadolu'ya uzatan güçsüz düşmüş bir dev gibiydi.

Ve bir kaçıştı İstanbul. Umudun yitirildiği noktaydı. Gözyaşları sel gibi akmaya başladığında, önüne kadar İstanbul'a sürüklerdi umutsuzları.” (s. 17)

Dış mekân olarak Erenköy'deki köşk ve Bağdat Caddesi toplumsal yapı ve yaşayanların statüsü hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Bu köşk sadece bir ev değil, zenginliğin, üst kesim halkın sembolüdür. Bağdat Caddesi ayrıca eğlencenin, gençlerin mekânı olarak ön plana çıkmıştır.

Nimeta'nın Burhan'ı bulmak için gittiği Saraybosna'daki Yahudi Mezarlığı da bir dış mekân örneğidir ve öznel bir şekilde tasvir edilmiştir.

¹¹⁸Çetin'e göre göre öznel tasvir, kişinin ruh haline bağlı olarak gözlemlendiği mekânın algı dünyasındaki yansımaları olarak tasvir edilmesidir. Nesnel tasvir ise olayların geçtiği yerlerin yorum yapılmadan, gerçekliği değiştirilmeden anlatılmasıdır. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 140-141.

“Yahudi Mezarlığı, Sırp ve Boşnak mevezilerinin tam ortasında, yan yatmış tarihi mezar taşlarıyla suskun ve hüzünlüydü. Sanki göklerden insanları daha mutlu günlere ulaştırmak için indirilmiş üç büyük din adına küskün duruyordu. Barış, umut ve iyilik yerine, kan, kavga ve ölümü ilham etmişti dinler. Haçlı seferlerinden beri bitmez tükenmez bir kin...” (s. 153)

Burhan’ın ofisinin bulunduğu ve savaş döneminde iş olsun diye ziyaret ettiği “Momo ve Üzeyir” isimli gökdelenler dış mekândır. Bu gökdelenler modern şehrin simgesidir ve biri Hristiyanları diğeri ise Müslümanları simgeler:

“Modern Saraybosna’nın simgesi sayılan Momo ve Üzeyir adlı ikiz gökdelenlerden Momo’daki ofisine laf olsun diye gidip geliyordu ne zamandır.” ... “ Raziyanım, “ ‘İlahi oğlum, Üzeyir dururken ne diye Momo’da açtın ofisini?’ ” diye sorduğunda, karı-koca o kadar çok gülmüşlerdi ki bir izahat yapmak zorunda kalmıştı yaşlı kadın, “ ‘Gâvurdan kimseye hayır gelmez,’ ” demişti. Sanki eşref saatine denk düşmüştü Raziyanım’ın sözü. Momo’daki ofisler teker teker kapanıyordu.¹¹⁹Ama melanet sadece Momo’yu değil, tüm kenti sarıp sarmalıyordu hızla.” (s. 127)

Eserde bazı mekânlar daha az kullanılmış ya da sadece isim olarak geçmiştir. Onlardan bazıları Alipaşino, Selimoviça Bulvarı, Vrbanya (Suada) Köprüsü, Byelaşnica, Başçarşı, Vratnik gibi Saraybosna’nın semtleridir. Bunlar dışında Priyedor, Foça, Vişegrad, Yaytse, Mostar, Travnik gibi Bosna-Hersek’in, Hırvatistan’ın Varajdin şehri ve Sırbistan’ın Voyvodina bölgesinin de adı geçmektedir.¹²⁰ Bu mekânlar da olayların az geçtiği mekânlardır.

2.1.6.2. İç mekân¹²¹

Sevdalinka’da esir kampları ve insanların kendileri korumak için saklandığı bodrum katları iç mekân örnekleri olarak göze çarpar.

Stefan’ın yaşananları dünyaya duyurmak için girdiği Manyaç, Omarska ve Keratern¹²² esir kampları¹²³ en etkileyici iç mekân örnekleridir. Bu kamplar acının, işkencelerin, tecavüzlerin, açlığın, korkunun ve ölümün simgeleridir.

¹¹⁹Burhan inşaat sektöründe çalışıyordu. Savaştan dolayı inşaat sektörü tamamıyla durmuştu. Bu nedenle Momo ve Üzeyir’deki ofisler teker teker kapanıyordu. Bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 127.

¹²⁰Ayrıca, yazarın Orta Çağ Bosna Krallığı’nı anlattığı bölümünde (s. 250-317) bahsettiği Ragusa Dubrovnik’in, Zeta Karadağ’ın, Raşka Sırbistan’ın ve Hum ise Bosna-Hersek’in Hersek bölgesinin Orta Çağ dönemindeki adlarıdır. Bu konu ile ilgili bk. İmamoviç, 2018, **a.g.k.**, 17-29.

¹²¹Bk. s. 38.

¹²²Eserde Keratern olarak geçen kampının doğru adı Keratern’dir.

¹²³BM raporlarına göre Sırp güçlerinin denetiminde Bosna-Hersek bölgesinde 94, Sırbistan ve Karadağ’da 11 olmak üzere 105 toplama kampı vardı. Kamplarda yaklaşık 120 000 çoğunlukla Müslüman esir

“Omarska Kampı’nda, Banyu Luka’nın doğusuna düşen Priyedor kentinin tüm ileri gelenlerini, aydınlarını, entelektüellerini ve sanatçıları toplamıştı Sırp’lar. Onlara insan onuruna yakışmayacak davranışlarda bulunarak manevi işkence de uyguluyorlardı. Kamp yeri artık kullanılmayan bir maden işletmesiydi. Hayvanlar gibi mazgal demirlerinin arkasına yığılmış Boşnaklar, buldukları yerde tuvalet olmadığı için, ihtiyaçlarını çaresizlikten oldukları yere yapmak zorundaydılar. Keskin bir asit kokusu, kampa yaklaşanların genzini yakıyordu. Demir parmaklıkların arasından dışkı ve sidik sızıyordu dışarı.

Keraterm ise eski bir seramik fabrikasıydı. Buraya tıkıştırılan esirler, her türlü işkenceyle birbirleri hakkında bilgi vermeye zorlanıyordu. Bosna halkının özellikle milis güçlerini destekleyenleri ve savunmada hizmet vermiş olanları seçilerek, akıl almaz işkencelere tabi tutulduktan sonra öldürülüyorlardı.” (s. 202)

Boşnakların, çocuklarının eğitimlerinin devam etmesi için indikleri zemin katların tasviri olayların geçtiği yerden ziyade insanların iç dünyasını ve psikolojisi yansıtır. Nihayet Arslan: “Modernist romanda mekân, dış gerçekliği yansıtanın aracı olmaktan çıkarak kendi içine kapanan bireyin karamsar, bunaltılı iç gerçekliğini yansıtan sembolik bir araç hâlini aldı.”¹²⁴ der. Gerçekten de *Sevdalinka*’da yaşadıkları savaş yüzünden rutubet, pislik, böcekler ve kötü kokular Boşnaklar için önemini yitirir; onlar için ölümden başka şeyler önemini yitirmiştir.

“Burhan ve Nimeta gibi ikinci yolu seçenler için yaşam, yeraltına inmişti. Öğretmenler, ailelerin de yardımıyla, çocukların eğitimini sürdürmeye çalışıyorlardı. Karanlık ve rutubetli zemin katları, ışıklar sık sık kesildiği için, gaz lambaları ve mumlarla aydınlatıyor ve etrafta cirit atan fareleri görmezliğe gelerek yaşama devam ediyorlardı. Fareden korkan birçok kadın, bu korkunun anlamsızlığının farkına, savaşın onlara aniden tanıştırdığı ölüm korkusuyla burun buruna geldiklerinde varmışlardı. Fareler, böcekler, karanlık, rutubet, pis kokular ve durmak bilmeyen silah sesleri günlük yaşamın içine örülmüştü, insanların sıkça çektikleri can sıkıntısı, yerini can derdine bırakmıştı.” (s. 124).

Eserde mekân değişiklikleri de dikkat çekmekte. Olayların gelişmesiyle birlikte mekânlar da sürekli değişmekte. Saraybosna’da başlayan olaylar daha da büyüyerek

bulunuyordu, 12 000 esir ise öldürülmüştü. En korkunç olan Omarska ve Keraterm kamplarında 6 500 civarında insanın öldürüldüğü bildirilmiştir. “Anlatımlara göre, Omarska’da insanlar açık havada omuz omuza, sırt sıra kafeslerde tutuluyor, günde kişi başına 100 gram ekme veriliyor, günde iki kez dayaktan geçiriliyor ve böylece ‘kurşun harcamaksızın’ öldürülüyorlardı. ... Omarska’nın yanı sıra, Bosna-Hersek’in kuzeybatısında, Hırvatistan sınırındaki Brčko kampında kırım yapıldığına, gençlerin burunlarının ve cinsel organlarının kesildiğine ve boyunlarının kopararak kanlarının Sava nehrine akıtıldığına dair anlatımlar mevcuttur. ... Omarska kampı 1992 yılının Ağustos ayında kapatıldı.” Bk. T. Bora (1994). *Yeni Dünya Düzeni’nin Av Sahası*. (1. Baskı), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 146-148.

¹²⁴Arslan, 2017, **a.g.k.**, 73.

farklı yerlere sığar. Kosova, Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan’da gelişir; tekrar Bosna-Hersek’e geçer ve burada son bulur.

2.1.7. Zaman¹²⁵

Bir romanın incelenmesinde temel öğelerden biri zamandır. Arapça kökenli olan zaman kelimesi “bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit”¹²⁶ olarak adlandırılır.

Eserde olaylar, nesnel zaman¹²⁷ olarak 1986 ile 1993 yılları arasında geçmektedir. Dolayısıyla eserdeki olay zamanı yedi yıldır. Bosna Savaşı’nda yaşanmış gerçek olaylar tarihe, takvime uygun olarak verilmiştir. Burhan ile Nimeta’nın başka şehirlere gidip gelmeleri dışındaki olayların hepsi gerçek olduğu için 1986-1993 yılları bu bakımda aynı zamanda nesnel zamandır. Olaylar çoğunlukla kronolojik sıralamaya göre ele alınmıştır. Romanda, Nimeta’nın 1983 yılında Stefan ile tanışması ve Nimeta’nın ailesiyle 1970’li yıllarda İstanbul’a gitmeleri geriye dönüş yöntemi kullanılarak nakledilmiştir. Eserde anlatma zamanı 1970-1993 yılları arası yirmi üç yıllık bölümü kapsar.

Sevdalinka romanı için zaman incelemesi yapılırken olay örgüsüne bağlı kalınmıştır. Zaman kavramı, önemli olayların oluş sırası belirlenerek açıklanmıştır. Eserde bazı bölümlerde yaşananların daha iyi anlatılabilmesi için tarihî olaylardan bahsedilerek pekiştirme yapılmıştır. Eserde anlatılan İkinci Dünya Savaşı’na (1941-1945), Osmanlı’nın Bosna’dan çekilmesine (1878), Orta Çağ Bosna İmparatorluğu (1180-1203)¹²⁸ dönemlerinde Boşnakların yaşadıklarına ise eserdeki olaylar kesintiye uğratarak genişçe yer verilmiştir. Bu tarihî dönemlerin olay akışı ile ilgisi olmadığından dolayı bu üç döneme olay örgüsünde yer verilmemiştir.

Eser, toplam altı bölümden oluşmaktadır. Belli başlı olaylar, olay örgüsüne bağlı kalınarak sıralandığında toplam yirmi altı olay zamanı elde edilmiştir. Romanda olaylar

¹²⁵Çalışmada “zaman” konusunda Zeliha Güneş’in “Ayla Kutlu *Bir Göçmen Kuştusu O Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı yazısından yararlanıldı. Bk. Z. Güneş (2008), “Ayla Kutlu *Bir Göçmen Kuştusu O Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme*” *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 16, s. 74-77. <http://www.turkbilig.com/pdf/200816-104.pdf> (Erişim tarihi: 19.02. 2020).

¹²⁶TDK, 2005, **a.g.k.**, 2221.

¹²⁷Çetin nesnel zamanı akıp giden tarih, somut ve herkes için aynı olan zaman olarak tanımlar. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 129.

¹²⁸İkinci Dünya Savaşı, Osmanlı’nın Bosna’dan çekilmesi ve Orta Çağ Bosna İmparatorluğu konuları incelemek için bk. Gündüz, 2018, **a.g.k.** ve İmamoviç, 2018, **a.g.k.**

ele alınırken genellikle ay ve yıl olarak verilmesi, olay akışının belirlenmesinde kolaylık sağlamaktadır.

Birinci olay Nimeta'nın, ilişkilerini eşi Burhan'a anlatacağına dair Stefan'a söz vermesi ile başlıyor. Romanın olay zamanı¹²⁹ bu olaydan hareketle 1986 yılının Eylül ayında başlamaktadır.

Sonraki olay Nimeta ve Stefan'ın tanışmasıdır. Olayın tarihi 20 Ağustos 1983 yılıdır. Geriye dönüştükniğine dayalı olarak nakletme¹³⁰ yöntemi ile aktarılan bu olay anlatma zamanına¹³¹ üç yıllık bir süreyi ekler (s. 9).

Üçüncü olay Stefan'ın Londra'ya gitmesi olur. Nimeta bu olaydan sonra klinikte iki ay geçirir. Sonraki olay göz önünde bulundurulursa olayın tarihinin 1986 yılının Eylül ya da Ekim ayı olduğu tahmin edilebilir. Olayın süresi 1 gündür (s. 13).

Dördüncü olay Miloşević'in Kosova Polye'de yaptığı konuşmadır. Nimeta işe döndükten üç dört ay sonra bu olay meydana gelmiştir. Nesnel zaman niteliğindeki olayın tarihi 24 Nisan 1987'dir (s. 28).

Beşinci olay Sırpların Kosova Savaşı'nın 600. yılı kutlamaları için Miloşević'in Gazimestan konuşmasıdır. Nesnel zamanla verilen bu olayın gerçekleştiği tarih 28 Haziran 1989 yılıdır (s. 49).

Sonraki olayda Slovenya ve Hırvatistan'a askerî müdahale için oylama yapılmasıdır. Olayın gerçekleştiği 25 Ocak 1991 yılı da nesnel zamanı vermektedir. (s. 66).

Yedinci olay önceki olaydan bir gün sonra meydana gelmektedir. Bu olayda Sırbistan bağımsızlığını ilan eder (s. 70).

Sonraki olay birkaç ay sonra Sırp-Hırvat iç savaşıyla başlar. Kitapta savaşın başladığına dair bir bilgi verilmese de tarihî kaynaklara başvurarak nesnel zamanın 31 Mart 1991¹³² olduğu anlaşılmaktadır.

¹²⁹Z. Güneş'e göre olay zamanı, eserdeki olayların oluş zamanı şeklindedir. Bk. Güneş, 2008, **a.g.k.**, 74.

¹³⁰Z. Güneş'e göre nakletme zamanı, eserdeki olay zamanının geriye dönüşlerle genişletilmesidir. Bk. Güneş, 2008, **a.g.k.**, 74.

¹³¹Z. Güneş'e göre anlatma zamanı, olay ve nakletme zamanlarının toplamıdır. Bk. Güneş 2008, **a.g.k.**, 74.

¹³²Alkan, 1995, **a.g.k.**, 227.

Dokuzuncu olay Milošević'in Bosna'yı paylaşmak için Tucman ile yaptığı görüşmedir. Olay 1991 yılının Mart-Haziran ayları arasında gerçekleşir. Tarih ile ilgili kesin bir bilgiye yer verilmemiştir (s. 71).

Onuncu olay Burhan'ın Knin'e gitmesidir. Olay aynı yılın Ağustos ayında meydana gelmektedir (s. 75).

Sonraki olayda Nimeta haber alamadığı eşini bulmak için Hırvatistan'a gider. Kesin bir tarih olmasa da olayın zamanının Eylül ayı olduğu anlaşılmaktadır (s. 80).

On ikinci olay Sırp'ların Bosna'da dört özerk bölge ilan etmesidir. Kesin bir tarih verilmeyen olayın Eylül ayının başında gerçekleştiği görülmektedir (s. 94).

Sonraki olay Almanya'nın Hırvat bağımsızlığına destek vermesidir. Olayın zamanı aynı yılın Aralık başıdır (s. 95).

On üçüncü olay Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığıdır. Bu iki ülkenin bağımsızlık için Avrupa Topluluğu'na yaptığı başvuru 15 Ocak 1992 yılında kabul edilir (s. 102).

On dördüncü olay Bosna-Hersek'in bağımsızlık referandumu yapmasıdır. 29 Şubat ve 1 Mart 1992 tarihlerinde bu olay gerçekleşir. Olayın süresi 2 gündür (s. 103).

On beşinci olay öncekinden bir gün sonra meydana gelmiştir. Bu olayda Sırp'lar Saraybosna'yı kuşatır ve böylece Bosna Savaşı başlar (s. 104).

Sonraki olay Zvornik'te yapılan katliamdır. Bu, 9 Nisan 1992 tarihinde gerçekleşir (s. 116).

Bu olay Aliya'nın Lizbon dönüşü Sırp'lar tarafından rehin alınmasıdır. Olayın zamanı 1992 yılının Mayıs ayıdır (s. 135).

Sonraki olay Aliya'nın rehin alındığı günün gecesinde gerçekleşir. Burhan eşinin kendisini aldattığını öğrenir ve evi terk eder (s. 136).

On dokuzuncu olayda Nimeta oğlu Fiko ile savaşmaya giden Burhan'ın ziyaretine gider. Belli bir tarih verilmemekle beraber ziyaretin 1992 yılının Mayıs-Haziran ayları arasında yapıldığına dair bilgi verilmiştir (s. 161).

Yirminci olayda Raif ve Fiko gönüllüler ordusuna katılırlar. Önceki olay gibi, bu olay da aynı aylar arasında gerçekleşir (s. 181).

Sonraki olay Stefan'ın esir kamplarına muhabir olarak girmesidir. Manyaçı Kampı'na 10 Temmuz 1992'de girer. Diğer iki kamp olan Omarska ve Keraterm için giriş tarihi belirtilmese de Manyaçı Kampı'ndan sonra girdiği bilgisi verilmiştir (s. 201, 202).

Yirmi ikinci olay Mirsada'nın ölmesidir. Mirsada'nın ölümüne dair net bir tarih verilmez. Ancak olaylar takip edilerek 1993 yılının Mart ayında gerçekleştiği tahmin edilebilir (s. 210).

Bu olayda Nimeta Tuzla'daki "Kadın ve Çocuk Evi"ne muhabir olarak gider. Olay zamanı Mart 1993 yılıdır. Nimeta Tuzla'da iki gün kalır (s. 210, 216).

Yirmi dördüncü olayda Nimeta Fiko'nun yaralandığını öğrenir. Olay 1993 yılının Mart ayının bir Pazar gecesi gerçekleşir (s. 239).

Sonraki olayda Stefan, Fiko'ya yardım etmek için Nimeta'nın evine gider. Olay, önceki olaydan bir gün sonra meydana gelir. Stefan gece saat ikiye doğru Nimeta'nın evine gelir (s. 245).

Son olayda Fiko'ya yardım etmek için giden Stefan ile Burhan karşılaşır. Olaylar 1993 yılının Mart ayında Stefan'ın Fiko'yu Hırvatistan'a götürmek üzere almasıyla son bulur. (s. 336)

Romanın olay zamanı 1986-1993 yıllarını kapsamak üzere yedi yıldır. Geriye dönüş tekniği ile aktarılan 20 Ağustos 1983 yılında Nimeta ile Stefan'ın tanışmaları ve Nimeta'nın ailesiyle 70'li yıllarda İstanbul'a gitmesi göz önünde bulundurulduğunda nakletme zamanı 16 yıldır.

2.1.8. Dil

Dil kavramını en basit bir şekilde tanıttığımız olursak bir iletişim aracı olduğu söylenebilir. *Türkçe Sözlük*'te "insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban"¹³³ olarak tanımlanır. Aynı zamanda "bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz daracığı ve söz dizimi"¹³⁴ olarak nitelendirir. Önceki cümlede bizi ilgilendiren "yazara özgü söz dağarcığıdır." Buna

¹³³TDK, 2005, a.g.k., 526.

¹³⁴TDK, 2005, a.g.k., 526.

dayanarak yazar, romancı diğer insanların eserlerde kendine özgü bir dil kullandığı anlaşılmaktadır.

Şiirin ve hikâyenin dili nasıl varsa bir romanın da dili olduğunu belirten Tekin, romanın modern zamanların sanatın, roman dilinin de “bu sanatın anlatım aracı”¹³⁵ olduğunu vurgular. İnsanlar kullandığı dille sadece kendilerini anlatmak isterken, romancının kullandığı dilin amacı anlatılmak istenileni somutlaştırarak olayı okurun zihnine gerçekmiş gibi yerleştirmektir. Romancı dili ustaca kullanarak anlatacağı şeyi abartıya ve gereksiz ayrıntıya gitmeden anlatmayı başarır.¹³⁶ Gazete ve makale gibi bilimsel eserlerde üslup edebî eserlerden farklıdır. Edebî eserlerde yazar, kullandığı üslup ve imgelerle bir kişi üzerinden toplumu anlatmayı amaçlar. “Romanda ve diğer edebî türlerde ise estetize edilmiş, çağrışım değerleriyle donanmış, imgelerle yüklü bir üst dil olan kurmaca dil kullanılır.”¹³⁷ Böylece diğer insanlar ile romancılar arasındaki üslup ve dil farkı görülür.

Sevdalinka'nın dili oldukça sade ve anlatımı güçlüdür. Ayşe Kulin anlatmak istediklerini net bir şekilde dile getirmiştir. Yazarın, süslü bir dilden ziyade günlük konuşma dilini kullanması, kitabın daha geniş okuyucu kitlelerine hitap etmesini sağlamıştır. Ayrıca, eserde atasözleri, deyimler, argo, ikilemeye de yer verilmesi eserin dilini bu konuda zenginleştirmiştir.

2.1.8.1. Dil öğeleri

2.1.8.1.1. Konuşma dili

Çetin'in deyişiyle “romanı besleyen ana damarlarından”¹³⁸ biri olan konuşma dili bu eserde çok fazla olmasa da mevcuttur. Örnek olarak “Allah'tan” (s. 21) ve “şlyivovitsa”¹³⁹ (s. 41) kelimeleri verilebilir.

Bunlar dışında devrik cümle ve ikilemeleri de görmek mümkündür. Aşağıda bulunan atasözleri, deyimler, devrik cümle ve ikilemeler ayrı gruplara ayırarak incelenecektir.

¹³⁵Tekin, 2003, **a.g.k.**, 157.

¹³⁶Tekin, 2003, **a.g.k.**, 158.

¹³⁷Çetin, 2015, **a.g.k.**, 258.

¹³⁸Çetin, 2015, **a.g.k.**, 258.

¹³⁹Boşnakçada “şlyivovitsa”erik rakısı anlamına gelir. Bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 1334.

2.1.8.1.1.1. Atasözleri

Eserde kullanılan “Sakla samanı gelir zamanı” (s. 174), “Şimdi artık aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık” (s. 107) atasözleri örnek olarak verilebilir.

2.1.8.1.1.2. Deyimler

Kitapta pek çok fazla rastlanan deyim bulunmaktadır. Belirleyebildiklerimiz aşağıda verilmiştir.

“Patlayana kadar içmek” (s. 4), “dut gibi sarhoş olmak” (s. 4.), “dananın kuyruğu kopmak”(s. 7),“yasak meyvenin tadını tatmak” (s. 10), “saman altından su yürümek” (s. 11, 38), “deli gibi sevmek” (s. 14), “göz önünden film şeridi gibi akması” (s. 14), “kafasında kavak yelleri esmek” (s. 16), “yüreği kan ağlamak” (s. 18), “göğsü kabarmak” (s. 19), “yağlı lokma yakalamak” (s. 33), “atı alanın Üsküdar’ı geçmesi” (s. 71), “kabına sığmamak” (s. 108), “kurbanlık koyun gibi bakmak” (s. 134), “içi geçmek” (s. 137), “kafanın tasını attırmak” (s. 183),“elleri buz gibi olmak” (s. 220), “kuş gibi hafiflemek” (s. 220), “kanı donmak” (s. 237), “ateş gibi yanmak” (s. 333).

Eserde Bosna Krallığı’nın anlatıldığı bölümde kullanılan “Kulin kadar eskidir”¹⁴⁰ (s. 319) bir Boşnakça deyimdir.

2.1.8.1.1.3. Devrik cümle

Sevdalinka’da devrik cümle kullanılması konuşma dilinin unsurlarından biri olarak fark edilir. Yazarın onları kullanmasının nedeni Çetin’in dediği gibi “Türkçenin tekdüzeliği kırmak, dilde yeni ifade imkânları aramak, konuşma dilini barındırdığı zenginlikleri yazı diline taşımaktır.”¹⁴¹

Örneğin “Sarkaçlı küpeleri de kolyenin yanı sıra itina ile paketleyip hazır etmişti, iki adet at hazırlamıştı Travnik’e çabuk varmak için” (s. 19) cümlesinin ikinci bölümü tamamen devriktir.¹⁴²

¹⁴⁰Boş. “Od Kulina Bana i dobrijeh dana” (Kulin Ban dönemi ve onun iyi günlerinden beri). Bu deyim çok eskiyi anlatmak için kullanılır. Türkçe karşılığı Nuh Nebi’den kalma deyimidir. Bk. İmamović, 2018, **a.g.k.**, 31.

¹⁴¹Çetin, 2015, **a.g.k.**, 259.

¹⁴²Devrik cümlelerin diğer örneklerine şu sayfalardan bakılabilir: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 18, 134, 249.

2.1.8.1.1.4. İkilemeler

İfadenin anlamını güçlendirerek için aynı, benzer veya zıt kelimelerin tekrarlanmasıyla oluşan ikilemeler.¹⁴³ Eserde az sayıda olsa ikilemelerle karşılaşmak mümkündür. “Kikir kikir” (s. 16), “fıkır fıkır” (s. 16), “gümbür gümbür” (s. 234) ikeleme örnekleridir.

2.1.8.1.2. Simge

Elbette, Kulin *Sevdalinka* ismini boşuna koymaz. Daha önce de bahsedildiği gibi bu isim aşk, sevdâ şarkısı anlamına gelir. Türk halk edebiyatı kapsamına giren türküler, maniler ve koşmalar nasılsa, Boşnak halk edebiyatında sakın bir müzik eşliğinde, ritimden uzak, kara sevdâyı, hasreti, üzüntüyü, mutsuz aşkı, fedakârlığı anlatan *sevdalinkalar* vardır.¹⁴⁴ Görüldüğü gibi savaşa beraber hikâyesi anlatılan Nimeta, önce aşkı için kendi ailesini feda eder. Sonra da ailesi için aşkıdan vazgeçer. Eserde Nimeta'nın kocasıyla yaşadığı mutsuz evlilik ile birlikte Stefan'a karşı duyduğu hasret ve kara sevdâ da anlatılır. Böylece yazar Nimeta'nın *Sevdalinka*'sını oluşturur ve romanın adı güçlü bir simgesel değer kazanır.

2.1.8.2. Dil sapmaları

2.1.8.2.1. Kelime ve İfade Sapmaları

Eserlerde, normal kullanılmayan ya da kullanımı uygun görülmeyen kelime biçimlerine; kelimenin başına, sonuna ya da ortasına eklemeler yaparak yapısı bozulan kelimelere yer vermeye kelime ve ifade sapmaları denir¹⁴⁵. Nurullah Çetin bu kelimeleri uydurma kelimeler, argo, küfür ve ayıp sözler, basmakalıp ve çeviri ögeler olmak üzere dört grupta sınıflandırmıştır.¹⁴⁶ Eserde en belirgin görülen kelime ve ifade sapması argodur.

2.1.8.2.1.1. Argo

Nurullah Çetin argoyu “Milletin ortak kültür dilinden farklı olarak belli kesimlerin kendi aralarında ürettikleri, alaya, hakarete, büyülenmeye yer veren, zekâyâ ve nükteye

¹⁴³Çetin, 2015, **a.g.k.**, 261.

¹⁴⁴<https://www.sabahulkesi.com/2014/01/01/amina-%C5%9Filjak-jesenkovi%C3%A7-ile-bo%C5%9Fnak-edebiyat%C4%B1-%C3%BCzerine/> (Erişim tarihi: 08 Ocak 2020).

¹⁴⁵Çetin, 2015, **a.g.k.**, 266.

¹⁴⁶Çetin, 2015, **a.g.k.**, 266-270.

dayalı, genellikle eğretilen sanatından yararlanılarak üretilmiş simgesel, şifresel özel bir zümre dilidir”¹⁴⁷ biçiminde tanımlamıştır.

Sevdalinka'da argonun seyrek kullanıldığı görülür, örneğin Boşnakça *matsa*¹⁴⁸ kelimesi. Çekici ve güzel kadın anlamına gelen bu kelime mecazi anlam taşır. Boşnak'tan başka bir millete mensup olan bir kişi bunun gibi kelimelerin ne anlama geldiğini bilemez.

2.1.9. Anlatım

Romanın ilahi bakış açısı ile yazılması olayların iç yüzüne ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Ayşe Kulin, eserde Bosna Savaşı'nı kronolojik olarak aktarmış, savaşı nesnel bir şekilde ele almıştır. Özellikle gerçek kişilere de yer verilmesi eseri daha da inandırıcı hâle getirmiştir. Yazar eserin genelinde olayları hep nedenleri ile verdiği için eserde en çok tahlilci üslup¹⁴⁹ ön plana çıkar. Yazar, Nimeta'nın hayatı ise öznel bir şekilde anlatılmıştır. Onun ihanetinin nedenleri, hissettikleri, eşinin ihanete tepkisi; savaşın, kahramanların hayatları üzerindeki etkisi, Boşnakların dramı çok açık bir şekilde sergilemiştir. Olaylar çok akıcı bir anlatımla yansıtılmıştır. Buna dayanarak yazarın lirik üslup¹⁵⁰ ve nesnel tasvir üslubu¹⁵¹ kullandığı söylenebilir. Sırpların Boşnakları vahşice öldürmelerine rağmen yazar nefret dili kullanmamış; okuyucunun kin tutmasını hedeflememiştir.

2.1.9.1. Anlatım teknikleri

Mehmet Tekin, anlatım tekniklerinin amacının “anlatıma çeşitlik, dinamizm ve derinlik kazandırması”¹⁵² olduğunu vurgular. Ona göre “bir romanı roman yapan yanı, (...) romanın dilini yoğuran, biçimlendiren anlatım teknikleridir.”¹⁵³ *Sevdalinka*'da da anlatımı zenginleştiren ve biçimlendiren anlatım teknikleri kullanılmıştır. Yazarın çeşitli anlatım teknikleri kullanması esere renk katmıştır. Bu tekniklerden en çok kullanılanları anlatma, gösterme, geriye dönüş ve diyalogdur. Bunların dışında

¹⁴⁷Çetin, 2015, **a.g.k.**, 266.

¹⁴⁸Boşnakçada “matsa” kelimesi güzel, alımlı kız, dilber anlamına gelir, bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 631.

¹⁴⁹Olayların, durumların kişilerin bütün yönleri ile ele alındığı, basit olayların bile neden sonuç ilişkisi çerçevesinde anlatıldığı üsluptur. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 299.

¹⁵⁰Roman kişilerinin ruhsal durumları verilirken dış dünya ile ilişkilerinin anlatıldığı üsluptur. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 296.

¹⁵¹Varlıkların, insanların ve diğer canlıların okurun gözüne bir fotoğraf çizer gibi aktarmak için kullanılan, her şeyi olduğu gibi aktaran üsluptur. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 294.

¹⁵²Tekin, 2003, **a.g.k.**, 186.

¹⁵³Tekin, 2003, **a.g.k.**, 187.

özetleme, mektup, montaj, tasvir, iç konuşma, iç çözümleme gibi teknikleri de görülür. Aşağıda eserde kullanılan anlatım teknikleri alıntı yapılarak gösterilmiştir.

2.1.9.1.1. Anlatma

Sevdalinka'da en sık kullanılan anlatım tekniklerinden biri anlatma tekniğidir. Anlatıcı, romanda olup biteni onun görmemizi istediği gibi anlamamızı sağlamaktadır. Anlatma ve gösterme teknikleri birbirine çok benzese de anlatma tekniğinde daha çok okuyucu-anlatıcı ilişkisi ön plana çıktığını belirten Tekin bu tekniği “okuyucunun yüzü hikâyeye dönüktür, onun sözlerine kulak vermektedir. ... Anlatmada herhangi bir duygu yoğunluğu yaratılamaz, çünkü okuyucu olup bitenleri ikinci elden görür; olayları birinci elde gören, değerlendiren, eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir”¹⁵⁴ biçiminde aktarır.

Romanda, Nimeta hasta iken annesinin onun için yaptıkları, onun annesi hakkındaki düşüncelerini değiştirir. Nimeta'nın annesini karşısında görünce düşündükleri anlatma tekniği ile anlatılmıştır.

“Nimeta masaya tutunarak, zorlukla kalktı ayağa. Korktuklarının hiçbir gelmemişi başına. Burhan, ne onunla konuşmamazlık etmişti ne ona kötü davranmıştı. Yine de bütün gücünü yitirmiş gibiydi Nimeta. İlk kez, kocasının ondan artık iyice koptuğunu, âdeta başka bir boyuta geçtiğini fark ediyordu. Her zaman sakin olan Burhan yine çok sakindi. Ama bu sükûnetin ardında bir fırtına gizleniyor gibiydi ve Nimeta, kocasındaki bu tehlikeli değişimden sorumlu tutuyordu kendini. Burhan'a yaklaşıp, sarıldı.” (s. 165).¹⁵⁵

2.1.9.1.2. Gösterme

Bu teknik anlatma tekniği kadar olmasa da sık kullanılan anlatım tekniklerinden biridir. Eserde gözlemci anlatıcı kullanıldığı için genelde diyalog sırasında görülmektedir. Kitapta anlatma ve gösterme teknikleri bazı yerlerde iç içe verilirken ayrı da gösterilmiştir. Gösterme tekniğinde yazar aradan çekilerek okuyucu ile kişileri baş başa bırakır. Bu teknikte belirli zaman ve mekân içinde okuyucuya eylem ya da diyalog sunulur. Anlatma tekniğinde okuyucu-anlatıcı arasındaki ilişki ön plana çıkarken, göstermede okuyucu-metin ilişkisi daha belirgindir.¹⁵⁶

¹⁵⁴Ü. Aytür (1977). *Henry James ve Roman Sanatı*. DCTF, Ankara, s. 22-24'ten aktaran Tekin, 2003, **a.g.k.**,191.

¹⁵⁵Anlatma tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 4, 72, 202, 234, 236.

¹⁵⁶Ü. Aytür (1977). *Henry James ve Roman Sanatı*. DCTF, Ankara, s. 22-24'ten aktaran Tekin, 2003, **a.g.k.**, s. 191.

Hırvatistan’da başlayan savaş Nimeta’yı Stefan için endişelendirir ve Nimeta işine odaklanamaz. Burhan’ın eşindeki huzursuzluğu görmesi ile başlayan diyalog gösterme tekniği ile verilmiştir (s.73).

Toplantıda olan Nimeta, İvan ve Sonya arasındaki konuşma gösterme tekniğine örnektir:

“ ‘Toplantı başlıyor, haydi kalk. Neyin var kuzum senin bu sabah?’ Sonya dikilip duruyordu başında. Kâğıdını, kalemını toplayıp kalktı. İvan’ın odasına yürüdüler. Toplantı masasının etrafı, alışılmıştan kalabalıktı bu sabah.”

“ ‘İlginç bir gelişme var, çocuklar,’ ’ dedi İvan. Önünde yığılı duran çeşitli gazeteleri dağıttı çalışma arkadaşlarına. Hepsisi, değişik cumhuriyetlere ait olan gazeteleri teker teker gözden geçirirlerken, boğazını temizlemek ister gibi, hafifçe öksürüp, devam etti.” (s. 10).¹⁵⁷

2.1.9.1.3 Geriye dönüş

Yazar olayların gelişimini anlatmak için eski yerleri, kişileri ve olayları hatırlayarak geriye dönüş tekniğini kullanır. Romanda şimdiki zaman geçerli olduğunu, geçmişe ve hatta geleceğe kadar uzanan olaylar bulunduğunu söyleyen Tekin, aslında “romanı besleyen zaman diliminin yakın ve uzak geçmiş”¹⁵⁸ olduğunu vurgular. Romanda çok kullanılan tekniklerden biridir.

Osmanlı’nın, Bosna-Hersek’i Avusturya-Macaristan idaresine bırakmasının anlatıldığı bölüm geriye dönüş tekniğine dayanır.

“En umarsız, en yakıcı ayrılıkları, Osmanlı’nın Bosna’yı gözden çıkardığı 1878 yılında yaşamıştı Boşnaklar. Bosna-Hersek’in idaresi, Osmanlı’dan alınıp Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na verilmişti. Çaresizliğini kabullenmişti Osmanlı. Parça parça çözülmekteydi koskoca imparatorluk. Her kıpırdanışında, sanki bir toprak parçası daha kopuyordu bağrından. Koskoca Bosna vilayeti, Osmanlı’nın Şanlı Rumeli sancağı, tek kurşun atılmadan, savaşılmadan, uğruna kan dökülüp şehit olunmadan, masa başında alınan kararlarda, atılan imzalarla gâvura bırakılıyordu. Eriyordu Osmanlı.” (s. 18).¹⁵⁹

2.1.9.1.4 Diyalog

Bilindiği üzere diyalog iki kişinin karşılıklı konuşmasıdır. Konuşmanın da en kolay anlatım yöntemi olduğunu söylenebilir. Diyalog tekniği “kurmaca nitelik taşıyan romanın

¹⁵⁷Gösterme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 4, 73, 117, 158.

¹⁵⁸Tekin, 2003, **a.g.k.**, 234.

¹⁵⁹Geriye dönüş tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 16, 17.

Yazarın Bosna’nın Orta Çağ döneminin anlattığı bölüm geriye dönüşlerle verilmiştir. Bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 250-317.

omurgasının vazgeçilmez yapı taşlarından biri” olduğunu tanımlayan Tekin, diyalogun temel işlevleri “gizli olanı ortadan kılmak, soyut olanı somutlaştırmak” ... ve romana “güç katmak, romanın edebî ve düşünsel dokusunu zenginleştirmek”¹⁶⁰ olarak belirtir.

Eserin hemen hemen her sayfasında bu teknik fark edilir. Hana, kendisi için özel bir gün olan müsamereye seçim gününde annesinin kendisine ilgisiz davranması karşısında tepki gösterir. Anne-kızın konuşmaları diyalog tekniği ile anlatılmıştır.

“Mavi bluzu mu giysem, pembeyi mi anne?”

Küçük kız elinde iki bluzla dikili duruyordu karşısında.

“Hangisini istersen onu giy.”

“Sen söyle.”

“İsteddiğini giy, kızım. İşim var benim, baksana.”

“Masanın başında öyle duruyorsun ama anne. Nasıl iş bu?”

“Yazacağım yazıyı düşünüyorum. Sen kafamı karıştırıyorsun.”

“Bugün müsamereye katılacak çocukları seçecekler. Çok güzel olmalıyım.”

“Pembeyi giy.”

“Neden?”

“Hana! Her çocuğun neden-niçin devri dört yaşında biter. Sen niye böylesin?”

“Ya sen niye böylesin anne?”

“Nasılım?”

“Hep işin, acelen vardır ya da hep düşünür durursun.” (s. 4).

2.1.9.1.5. Özetleme

Eserde kullanılan anlatım tekniklerinden biri de özetleme tekniğidir. Mehmet Tekin bu tekniği şöyle açıklar: “bir olayı veya bir kişiyi tanıtmak için, o olay ve kişi hakkında geniş açıklamalar yapmak zorundaydı. O, bu görevi yerine getirirken, bazı noktaları, kısaca açıklayarak bazılarını açıklamadan geçer, bazen de özetleyerek aktarır. Özetleme tekniği, gereksiz ayrıntıyı silen, dolayısıyla eserde derli toplu bir görünüm kazandıran bir

¹⁶⁰Tekin, 2003, **a.g.k.**, 255.

yoldur.”¹⁶¹Ayşe Kulin’in bu tekniği kullandığı yerlerden biri aşağıda verilen, Burhan’ın işinden dönünce yaptıkları ve ailesi ile ilişkilerinin anlatıldığı bölümdür.

“Burhan, her zamanki gibi, bu akşam da yorgun argın ve toz toprak içinde dönecekti evine. Çocuklarına ve karısına sarılmadan önce, doğru banyoya koşup, Nimeta’nın hazır ettiği sıcak su dolu küvete bırakacaktı kendini. Dağ başında geçen günlerinin yorgunluğunu atmak ister gibi, dakikalarca yatacaktı sıcak suyun içinde. Sonra yemekte, erik rakılarını karşılıklı yudumlarlarken, Nimeta’yı hiç ilgilendirmeyen mühendislik projelerini anlatıp duracaktı, en ufak ayrıntısına kadar. Hep o konuşacak, o anlatacaktı. Nimeta’nın yaptığı iş değilmiş sanki, aklına bile gelmeyecekti karısına neler yaptığını sormak. Yemekten sonra, çocuklarla şöyle bir ilgilenecek, Fiko’nun derslerinin nasıl gittiğini öğrenecek, Hana’nın ısrarla söylediği yeni okul şarkısını dinler gibi yapacak, televizyona bakarken Bozo’yu kucacağına alıp usul usul okşayacak, sonra da karısını yatak odasına sürükleyip, çocukların odaya dalmasına karşı kapıyı kilitleyerek, Nimeta’yla sevişmek isteyecekti. Günün en zor anı da o zaman başlayacaktı işte” (s. 3).¹⁶²

2.1.9.1.6. Mektup

Anlatım biçimi ve aynı zamanda bir türün adı olan mektup tarih, kültür ve edebiyatta büyük bir rol oynamıştır. En büyük görevi haberleşmedir. Romanda mektup tekniğinin kullanılması öncelikle bireyin iç dünyasını yansıtırken, ayrıca “romanda varlığını hissettiren romanesk doku, daha anlamlı bir boyut kazanır ve okuyucunun ilgisi roman üzerinde daha fazla yoğunlaşır.”¹⁶³ Romanda bu tekniğe birkaç yerde rastlanır. Fiko’nun evden kaçarak dayısı ve babası ile savaşmaya gitmeden önce annesine yazdıkları, mektup tekniğine örnektir.

“Sevgili anneciğim,

“Sana daha önce söylemek istedim ama bana mani olmandan korktum. Ben de dayımla birlikte, babamın yanına Bosna için savaşmaya gidiyorum çünkü benim yaşımda birçok genç savaşıyor ve ben de onlardan biri olmak zorundayım. Babamı ziyarete gittiğimiz günden beri istiyordum bunu. Aklımı başka hiçbir şeye veremiyordum. Beni anlayacağını, affedeceğini biliyorum. Anneannemi, Hana’yı ve seni binlerce kere öperim. Benim için üzülme ve merak etmeyin. Babam ve dayımla birlikte olacağım ne de olsa.

“Yakında, özgür Bosna’ımızda, buluşmak üzere.

Seni çok seven oğlun, Fiko” (s. 181).

¹⁶¹Tekin, 2003, **a.g.k.**, 230.

¹⁶²Özetleme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 10, 14, 15, 27, 103.

¹⁶³Tekin, 2003, **a.g.k.**, 225.

İş nedeniyle Slovenya'ya gönderilen Nimeta meslektaşlarına faks yazar. Yazdığı faks mektup tekniğine örnek olarak alınabilir:

“Duruşmaların yapıldığı binanın önü mahşer gibi. Her Allah'ın günü binlerce insan bıkıp usanmadan buraya toplanıyor ve gösteri yapıyorlar. Elllerinde, halka kapalı, sanıklara avukat tutma ve kendi dillerinde savunma yapma hakkı tanımayan bu mahkemeyi şiddetle protesto eden pankartlar taşıyorlar. İçerdekiler pankartları ve kalabalığı göremiyorlar ama bağırışmaları, atılan sloganları duymamalarına imkân yok. Bu muazzam gürültü askerlerin asabını bozarken, onların moralini yükseltiyordur. Zaten askerler bir hataya bir başkasını ekleyerek, upuzun bir hatalar zinciri örmekteler. Yanlış uygulamaları bir kartopu gibi büyüye büyüye Yugoslavya'nın içine yuvarlanıyor. Miloşeviç'in kumandasında, Yugoslavya'yı büyük bir Sırbistan'a dönüştürmeye çabaladıkları için bu Cumhuriyetin de itimadını ve sevgisini kaybetmişler. Ülkemiz korkarım çözülmeye başladı, İvan.

Arkadaşlara selamlar, sevgiler. Yakında görüşmek üzere.

Nimeta.” (s. 48).

Stefan ve Nimeta otelde beraber kalırlar. Nimeta banyodayken Stefan başucundaki komodine not bırakarak odadan çıkar. Bu not mektup tekniğine örnektir.

“Elveda sevgilim, beni ölüme çok mutlu yolluyorsun, ama eğer sağ kalırsam, sana verdiğim sözü tutacağım.” (s. 87).

2.1.9.1.7. Montaj

Bu teknik yazarın “genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel ve hatta ilahî nitelikli bir metni, bir söz veya yazıyı, kalıp hâlinde eserin terkibine belirli bir amaçla katması, kullanması demektir.”¹⁶⁴

Yazar *Sevdalinka*'da diğer tekniklere göre montaj tekniğine daha az yer verir. Çok küçük yaşta olmasına rağmen Hana kendi günlüğünü yazar. Günlükteki yazılarda etrafında olup bitenleri bir çocuk gözüyle anlatmıştır. Bunlar montaj tekniğine örnek olarak alınabilir.

“2 Temmuz, 1992

Babamdan sonra dayım ve Fiko da orduya katılmak üzere gittiler. Annemle ve Bozo'yla yapayalnız kaldık. Fiko'dan kurtulduğum için çok sevineceğini sanıyordum ama onu inanılmaz özleyorum. Tıpkı babamı özlediğim gibi... hatta daha çok. Çok çok çok özleyorum. Annem ve anneannem onu benden daha çok seviyorlar diye onu kıskandığıma

¹⁶⁴Tekin, 2003, a.g.k., 243-244.

öyle pişmanım ki. Keşke burada olsa da beni hep kızdırsa, saçlarımı çekse, ukalalık yapsa ve onu benden çok sevseler. Hepsine razıyım. En kötü şey yalnızlıktır! Tanrım ne olur Fiko'yu korusun. Onun ölmesine, yaralanmasına izin verme.” (s. 229).

2.1.9.1.7.1. İktibas

Eserde bir montaj tekniği olan iktibas da görmek mümkündür. Bu tekniği Mehmet Tekin eserde fikri güçlendirmek için başka kaynak veya tanınmış kişiden alıntı yapmak şeklinde tanımlar.¹⁶⁵

Romanın başında Yahya Kemal'den yapılan tek cümlelik alıntı iktibas tekniğine örnek olarak gösterilebilir: “Dünyada her milletin vatani diğer bir milletin mirasıdır.” (s. 49).

2.1.9.1.8. İç konuşma

Bu teknik bireyin hissettikleri ve ne düşündüklerini, yani iç dünyasını “gerçekçi bir anlayışla yansıtma yolu”¹⁶⁶ olarak kullanılır. Aşağıda görüleceği gibi romanda kişilerin içinden düşündükleri daha çok konuşma diline yakın dil ile anlatılmıştır.

Nimeta'nın kızı Hana okul kıyafetini seçerken sürekli annesine ne giyeceğini sorar. Nimeta da orada olmayıp, Stefan'ı düşünerek içinden “Aşığım ve çok mutsuzum ... ne yapacağıma bir türlü karar veremiyorum.” (s. 4) demesi iç konuşma örneğidir.

Dağ başında yaralı oğluna yardım gelmesini bekleyen Burhan, dürbünle etrafına bakar. Aşağıda toz bulutuna benzeyen bir şey görür ve “Tanrım ne olur, bu gelen Nusret olsa, Nimeta bir çözüm bulmuş olsa.” (s. 318) diyerek içinden dua eder.

2.1.9.1.9. İç çözümleme

İç çözümleme anlatıcı tarafından roman kahramanının hissettiklerini, aklından geçenleri ve “psikolojisini dışa aktarmaya çalışan”¹⁶⁷ tekniktir. Bu teknik eserde sık bir şekilde kullanılmıştır. Burhan'ın, eşinin kendisini aldattığını öğrendikten sonra duyduklarının sürekli kulaklarında çınlaması iç çözümleme tekniği ile anlatılmıştır.

“O huysuz kızı aslında en çok Burhan özlüyordu. Sessiz, isteksiz, yaşam sevincini yitirmiş gibi duran kadın, onun alışık olduğu, sivri fikirlerini sonuna kadar savunan, esintili, renkli, gürültücü Nimeta'sı değildi ne zamandır. Ama ‘zaman’ denen gaddar olgu, her şeyi değiştirmede, unufak etmede mahirdi. Kimi değiştirmemişti ki zaman?”

¹⁶⁵Tekin, 2003, **a.g.k.**, 243-244.

¹⁶⁶Tekin, 2003, **a.g.k.**, 265.

¹⁶⁷Tekin, 2003, **a.g.k.**, 260.

Burhan, eski Nimeta'yı özlemekle birlikte, uzun ayrılıkların sonunda evine döndüğünde, sessiz suskun bir kadın bulmanın kıymetini de biliyordu için için. Yorgun oluyordu ekseri. Yalnızlığına, sessizliğine alışmış oluyordu.” (s. 6).¹⁶⁸

2.1.9.1.10. Tasvir

Yazarın romanda etkili kullandığı tekniklerden biri de tasviridir. Kulin'in, tasvirleri bu kadar iyi kullanması tasvir edilen nesnenin gözümüzde canlanmasını sağlamış ve hatta amacına ulaşarak anlattıklarını “gerçekmiş gibi hissettirir.”¹⁶⁹

Burhan'ın yaralanan oğlu Fiko ile izlediği Vrbas Nehri'nin günün bölümlerine göre renk değiştirmesi çok canlı, şaşırtıcı biçimde tasvir edilmiştir:

“... Nehir, sabahın ilk ışıklarının şavkıyla kıpkırmızıydı. Ama bu renk, birkaç dakika içinde giderek açılacak, kan kırmızısından açık kırmızıya, pembeye, sonra sarıya dönüşecekti. Güneşin gökyüzünde iyice yükseldiği saatlerde ise nehir boyunca uzanan ağaçların rengi vurduğu için suya, uzun bir süre yemyeşil akardı Vrbas. Bosna Nehri'nin birçok kolundan biriydi ve çocuk sürekli rengi değişen bu nehrin tutkunuydu. Ama en çok sabahın ilk ışıklarının boyadığı al rengini severdi.” (s. 250).¹⁷⁰

Yazar eserde daha çok şiirde görmeye alışık olduğumuz bir edebî sanat olan benzetme sanatına oldukça fazla yer vererek anlatımı derinleştirmiş ve daha etkili kılmıştır. Bu benzetmeler çoğunlukla tasvirlerin içinde yer almıştır.

Raziyanım'ın kızına Türkiye ziyareti sırasında Bursa'ya neden gitmek istediğini anlatması sırasında şehri Saraybosna'ya benzetmiştir.

“Bursa'ya işte. Benim sülalemin Osmanlı'ya göçtüklerinde, ilk mekân tuttıkları şehir. Tıpkı Saraybosna'ya benzermiş. Bir karlı dağın eteğindeymiş... Çarşılar aynı... Kubbeler aynı.”¹⁷¹ (s. 97).

¹⁶⁸İç çözümleme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 14, 138, 166, 172, 176.

¹⁶⁹ Tekin, 2003, **a.g.k.**, 200.

¹⁷⁰ Tasvir tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kulin, 2017, **a.g.k.**, 17, 97, 125, 250.

¹⁷¹ Bursa Büyükşehir Kütüphanesinin Arşivinde bulunan “Kent Gönüllüleri Gençlik Kampı Bosna-Hersek Gezisi 2007” arşivindeki Saraybosna'yı Bursa'ya benzeten “Sanki Bosna” başlıklı yazıdan ilginç bir bölüm aşağıdaki cümlelerde tümünde aktarılmıştır:

“Saraybosna'da yapılan tarihi geziye 'Eski Şehir' adlı bölümde devam edildi. Eski Şehir'de ünlü sebil ile başlayan Başçarşı, Bursa'nın çarşılarını geziyor muşçasına samimi duygular uyandırıyor, yüreklerde. Küçük dükkânlarda sattıkları ürünleri özenle tanıtan esnaf da Türkiye'den gelen konuklarına misafirperverliklerini gösteriyor. Bakırcıların özel el yapımı ürünlerini sergiledikleri Başçarşı'da turlarken Gazi Hüsrev Camii'nin yanındaki çeşmeden su içmeye başlıyoruz. Nedeni de; ilk günden hayran kalınan Saraybosna'ya yeniden gelme isteği. Çünkü yoğun ilgi gören çeşmenin suyundan içenin yeniden kente geleceğine inanılıyor.”

Nimeta'nın Milyatska'yı kıvrılan bir yılanla benzetmesi ve Tvrko'nun babasının Milačka'nın suyunu kana benzetmesi eserdeki benzetmelere örnek olarak verilebilir.

“Şimdi, aşağıya baktığında, bulutlardan sıyrılan ayın ışığında, yağmurdan yıkanmış şehir tabak gibi gözlerinin önündeydi Nimeta'nın. Milyatska ay ışığında yer yer pırıldayan bir yılan gibi kıvrıla büküle uzanıyordu.” (s. 154).

“ ‘Baba, baba, şuraya bak! Sular kıpkırmızı.’ ”

“ ‘Elbette oğlum. Bosna'ya yıllar boyunca Boşnakların kanı aktı. Her sabah güneş doğarken, Bosna Nehri bütün kollarıyla, bir an için tüm o savaş kahramanlarının hatırına, bu rengi alır.’ ” (s. 251).¹⁷²

Kulin eserinde konuşma diline yakın, yalın bir dil kullanmıştır. Olayları akıcı bir şekilde anlatması ve çok fazla tarihî bilgi kullanılmasına rağmen sürükleyici bir yapıt ortaya koyması yazarın iyi bir edebî esere imza attığını göstermektedir. Olayların sürükleyiciliğine ek olarak romanda kullanılan dil ve anlatım okuyucuyu esere bağlamaktadır.

¹⁷²Benzetmeye uygun örnekleri şu sayfalardan bakınız: Kulin, 2017, **a.g.k.**, 21, 22, 131, 222, 249.

2.2. Srebrenitsa'nın Öyküsü¹⁷³

Eser, Boşnak yazar olan İsnam Taljiç tarafından Bosna Savaşı sırasında yaşanan Srebrenitsa soykırımını anlatmak amacıyla yazılmıştır. Eserin Türkçe çevirisi Elma Kutlu tarafından yapılmıştır; dokuz bölüm ve 310 sayfadan oluşmaktadır. Boşnakçadaki 3. baskısı ise Saraybosna'daki Bemust Yayınevinde basılmıştır. İncelemeye alınan romanın Türkçe çevirisinin 1. baskısı 2007, 3. baskısı ise Haziran 2017 yılında İstanbul'da yapılmıştır.

2.2.1. Romanın türü

Srebrenitsa'nın Öyküsü tarihsel ve psikolojik¹⁷⁴ romandır. Tarihe geçmiş olan Bosna-Hersek'te 1992 yılında başlayan ve 1995 yılında sona eren soykırım, romanın ana konusudur. Ayrıca eserde Mercan'ın savaştan ne kadar etkilendiği, onun hissettikleri ve psikolojisini görmek mümkündür. Bu nedenle romanda tarihî olaylar ön plana çıksa da, savaşın bir birey üzerindeki etkisi de anlatıldığı için esere psikolojik roman da denebilir.

2.2.2. Anlatıcı ve bakış açısı

Srebrenitsa'nın Öyküsü romanında “özne”¹⁷⁵ ve “çoğul anlatıcı”¹⁷⁶ tipleri kullanılmıştır. Yaşanan olaylar farklı kişilerin gözünden anlatıldığı için eserin genelinde çoğul anlatıcı tipi görülür. Eser özne anlatıcı ile kaleme alındığı için esere tekil bakış¹⁷⁷ açısının hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

Yazar bize tarih içinde Srebrenitsa'yı anlatıyor. Bunun için Boşnakların eski dönem tarihine değiniyor ve sonra da 1992-1995 yılları arasındaki savaşı anlatarak Srebrenitsa'nın trajik kaderini bize aktarmaya çalışır. Romanın başkişisi olan Mercan gördüklerini, yaşadıklarını, okuduklarını ve başkalarından duyduklarını anlatıyor. Aynı zamanda başkahramanlardan biri olan Rahman Bey Cozo'nun Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadıkları ile Mercan'ın öyküsü iç içe anlatılmıştır.

¹⁷³I. Taljiç (2017). *Srebrenitsa'nın Öyküsü*. (Çev: Elma Kutlu,), (3. Baskı), İstanbul: Profil Kitap Yayınları.

¹⁷⁴Çetin psikolojik roman “kişilerin ruhsal durumlarına fazlaca önem veren roman” olarak nitelendirir. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 175.

¹⁷⁵Özne anlatıcıda, anlatıcı ile olayın yapıcısı yani öznesi aynı kişidir. Özne anlatıcı yazarın kendisi olabildiği gibi kahramanlardan biri de olabilir. Bu anlatıcı tipine “ben anlatıcı” da denir. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 112.

¹⁷⁶Roman kişilerini kendi kendilerini ayrı ayrı anlatmalarına ya da birden çok anlatıcı tipinin bir arada kullanılmasına “çoğul anlatıcı” denir. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 115.

¹⁷⁷Tekil bakış açısında eserdeki olaylar merkezi konumdaki kişinin bakış açısından verilir. Bu bakış açısı genellikle otobiyografik yöntemin kullanıldığı eserlerde görülür. Bk. Tekin, 2003, **a.g.k.**, 53.

2.2.3. Olay örgüsü

Mercan, Srebrenitsalı soylu bir aileden geliyor. Mercan'ın dedesi Rahman Bey Cozo'dur. Rahman Bey, Riyeka Camisinin imamı ve vaizidir. Mercan'a ismini veren dedesi Rahman Bey'dir. Mercan, dedesi gibi vaiz değil, jeodezi¹⁷⁸ uzmanıdır.

Srebrenitsa kuşatması başlayınca Mercan dedesinin evine saklanır. Dışarıda binlerce insan ölmektedir. Sırp'lar tarafından Boşnaklar evleri ile beraber yakılır. Mercan, soğuktan korunmak için evin çatısından yakabileceği parçaları söker. İkinci katta bir kalasın altında dedesinden kalma çelik bir kutu içinde bir Kur'an bulur. Kur'an'ın A'raf suresinin olduğu yerde eski Boşnakça el yazısıyla yazılmış dedesinin savaş anıları dikkatini çeker. Mercan zamanının çoğunu bu yazıları okuyarak geçirir. Savaş döneminde ise Srebrenitsa savunmacıları arasındadır.

Mercan'ın dedesi Rahman Bey, uzun yıllar boyunca Avusturya askeri¹⁷⁹ olarak savaşır. Rahman Bey çatışma esnasında Soça Nehri yakınlarında yaralanır ve Graz şehrinde tedavi görür. İyileştikten sonra cephedeki yerine dönen Rahman Bey, devam eden Birinci Dünya Savaşı sırasında bu sefer de Karpatlar'da Ruslara esir düşer. Günlerce bir vagonun içinde yolculuk ettikten sonra diğer esirlerle Tomsk'a¹⁸⁰ getirilir. Uzun süre Tomsk'ta geri hizmette olan Rahman Bey ve arkadaşları kaçmayı planlayarak Horasan'a¹⁸¹ gitmeyi düşünürler. Tomsk'ta bir kömür vagonunun içine saklanarak kaçarlar. Horasan'a gitmeyi planlarken Verhoyansk'a¹⁸² şehrine gelirler. Kimse onları tanımaz. Casus olabilirler diye günlerce sorgulanırlar. Onları sorgulamaya Müslüman bir sorgucunun gelmesi üzerine oradan da çıkmayı başarırlar. Rahman Bey, Zerrin'in babası

¹⁷⁸Mercan'ın mesleği kitabın çevirisinde coğrafyacı olarak çevrilmiştir. Fakat eserin orijinalinde Mercan coğrafyacı değil, jeodezi uzmanıdır. Bu bir çeviri hatasıdır. Bundan dolayı bundan sonraki bölümlerde Mercan'ın mesleği jeodezi uzmanı olarak verilecektir.

¹⁷⁹Birinci Dünya Savaşı sırasında Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan egemenliği (1878-1918) altında olduğu için Boşnaklar savaş sırasında Avusturya-Macaristan askeri olarak yer almıştır. Bu konu ile ilgili ayrıntıları için şu kaynaklara başvurulabilir:

Tufan Gündüz (2018). *Alahimnet Bosna (Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü)*. (3. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

M. Imamović (2018). *Boşnakların Tarihi*. (Çev: Hüseyin Gül, Cenita Özgüner), İstanbul: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. Ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.

¹⁸⁰Rusya'nın Sibiry'a bölgesinde bulunan bir şehir.

<http://seyahat.mynet.com/tomsk-1182455> (Erişim tarihi: 18 Haziran 2020).

¹⁸¹Kuzeydoğu İran'da bir eyalettir.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/horasan> (Erişim tarihi: 20 Şubat 2020).

¹⁸²Rusya'nın kuzeyinde bulunan en soğuk şehirdir. Kitabın hem orijinalinde hem de çevirisinde "Vrhovska" şehri yazmaktadır. Araştırma yapılırken şehrin doğru ismi "Verhoyansk" olduğu tespit edildi.

<http://www.orangesmile.com/extreme/tr/siradisi-yerleskeler/verhoyansk.htm> (Erişim tarihi: 18 Haziran 2020).

Şemsi Bey ve beraberlerindeki yedi Boşnak ile Verhoyansk'tan kaçar. Tren yolculuğundan sonra geldikleri yerin neresi olduğunu bilemezler. Bir kabile yakalar onları; Altay Dağları¹⁸³ civarında Yusuf Altay Han'ın huzuruna çıkarır. Yusuf Altay Han, Rahman Bey'in kızı ile evlenmesini ister. Rahman Bey Altay Han'ın küçük kızı Mercana'ya âşık olur. Onunla evleneceğini düşünürken Altay Han'ın büyük kızı Münteskire ile evlendirilir. Rahman Bey'in eşi doğum esnasında ölür ve o Altay Han'dan izin alarak Hacca gider. Hac görevini bitirdikten sonra Srebrenitsa'ya geri döner. Şemsi Şehoviç Bey, Rahman Bey Münteskire ile evlenmeden Altay Han'ın yanından ayrılır. Rahman Bey Mercana'yı unutamadığı için torununa Mercan adını verir.

Mercan, yengesi Zerrin'in Ocak'tan¹⁸⁴ kaçarak Srebrenitsa'ya geldiğini öğrenir. Zerrin, Mercan'ın Meho amcasıyla evli bir Türk Hanımefendisi'dir. Zerrin'in annesi Farah Hanım İzmirlidir. Zerrin'in babası Şemsi Şehoviç Bey, Mercan'ın dedesi Rahman Bey Cozo'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında cephe arkadaşıdır. Zerrin ile Meho Ocak'ta, Meho'nun kardeşi Ferid ile yaşar. Sırp kuşatması artar, sokağa çıkan herkes öldürülür ve köyde kimse kalmaz. Herkes korunmak için ormana kaçar. Eşi ölüm döşeğinde olduğu için Zerrin onu bırakıp gidememiştir. Ferid de yatalaktır. Meho ölür, fakat onu toprağa vermeye yardım edecek kimse yoktur. Zerrin günlerce cesedin ayaklarının dibinde bekler. Âdem'in oğlu Ramo yiyecek almak için gelince Zerrin'i görür ve Meho'yu toprağa verirler. Zerrin Ferid'i görür ve gitmek için ondan helallik ister. Zerrin köyden çıkınca Sırplar gelip Ferid'in evini ateşe verirler. Zerrin Srebrenitsa'ya geri döner.

Srebrenitsa savunmacıları Sırpların saldırılarına karşılık verip bölgelerini korumaya çalışır. Eldeki kısıtlı imkânlar onların başarılı olmasını engeller. Her gün ölüm ile burun buruna gelmek Mercan'ın psikolojisini bozmuştur. Çareyi ilk aşkı olan, başka biriyle evlenen ve daha sonra dul kalan Tenzile'de arar. Tüm yaşanan olumsuzluklar arasında Tenzile Mercan'a hayat vermektedir.

¹⁸³Orta Asya'da Sibirya'nın güneyi ile Moğolistan arasında yer alan büyük bir dağdır.

https://www.turkcebilgi.com/altay_da%C4%9Flar%C4%B1 (Erişim tarihi: 18 Haziran 2020).

¹⁸⁴Ocak (boş. Odžak) Bosna-Hersek'in kuzeyinde, Hırvatistan sınırında bulunan bir kasaba ve aynı zamanda belediyedir. Bosna-Hersek Federasyonuna bağlı Posavina Kantonu'nda yer alır. Boşnakçada "c" harfi "dž" olarak yazılır.

Srebrenitsa, Sırp lar tarafından işgal edildikten sonra BM tarafından koruma altında bulunan nüfusunun çoğunluğunun kadın, çocuk ve yaşlıdan oluştuğu bir kasabadır. Şehrin BM koruması altına girmesinden sonra insanlar güvende olduklarını düşünse de keskin nişancılar ve borbardımanlar her gün onlarca insanın ölmesine neden olur. Fransız General Morillon Srebrenitsa'ya gelerek halka moral verir ve onların can güvenliğini sağlayacağını söyler. General oradayken bile bombalar düşmeye devam eder.

Çetniklerden kaçan Boşnaklar Srebrenitsa'ya sığınır. Kasaba nüfusu çok fazladır ve gıda bulmak neredeyse imkânsızdır. Çetnikler kasabaya yardım konvoyu gelmesini engeller. Dolayısıyla Srebrenitsa'ya tuz girişi olmaz. Tuz olmadığı için insanlar solunum yolu hastalıkları ile boğuşur ve açlıktan sokaklarda ölür. İçeriye sadece belli miktarda domuz eti tozunun girmesine izin verilir. Bu da Müslümanların inançlarına saygısızlıktan dolayı yapılır. Ayrıca sınırlı beslenen bu insanların yiyeceklerine, sularına radyoaktif maddeler katılır. Kanser vakaları çok artar.

İnsanlar canlarını kurtarmanın yollarını ararken sadece kadınları şehirden çıkarmak için gelen BM kamyonları izdiham yaratır. Kadınların kamyonlara binmek için bir birilerini ezmelerini ve süt bebeklerini aşağıya atmalarına göre Mercan büyük bir şok yaşar. Gördüğü görüntüler sonrasında Mercan psikolojik bunalıma girer ve uzun bir süre evde yatar. Uzun bir süre kendine gelemeyen Mercan toparlanmaya başladığında yengesi Zerrin ölür.

BM askerleri, NATO bombardımanı olacağını söyleyerek Boşnakların siperlerini terk etmelerini ister. Boşnaklar siperlerini terk ettikten sonra tamamen açık hedef haline gelir. Sabah saat 06.00'da yapılması gereken bombardıman gerçekleşmez. Mladiç komutasındaki Sırp Ordusu BM kontrolündeki Srebrenitsa'nın kendilerine verilmesini ister. BM askeri olan Hollandalılar ufak hediyeler karşılığında Boşnakları ölümün ellerine bırakır.

BM askerlerine sığınan Boşnaklar ihanete uğradıklarını görünce ormana kaçarak Tuzla'ya gitmek üzere yola çıkar. Srebrenitsa'dan çıkarak özgürlüğe gitmek isteyen Boşnaklara tuzak kurulur; kuşatma altındaki ormanda dağılmaları sağlanır. Böylece daha kolay av olacaklardır. Sırp lar, Boşnakların arasına yerleştirdiği casuslar aracılığı ile onları istedikleri yönlere sevk eder. İçecekleri sulara zehirli madde konularak kuşatmadan

kurtulsalar bile başka yerlerde ölmeleri sağlanır. Binlerce Boşnak ölür, sadece ölmeleri yetmez, ölümler parçalara ayrılır ve toplu mezarlara gömülür.

Dünya basını yaşananlara ciddi bir tepki göstermez; kimse yaşanan soykırıma engel olmaz. Binlerce Boşnak'ın Srebrenitsa'da öldüğü ortaya çıkınca NATO barış antlaşması yapılmasını teklif eder. Her şey bittikten sonra barış yapılır.

2.2.4. İçerik

2.2.4.1. Ana konu: Bosna Savaşı

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nün ana konusu 1992-1995 yılları arasındaki Bosna Savaşı sırasında Srebrenitsa ve çevresinde yaşananlardır.

Romanda, Srebrenitsa'da Boşnakların çektiği acılar ve ürpertici kıyımlar anlatılmıştır. Boşnaklar, Müslüman olduğu için Sırp'lar tarafından doğranıp, tecavüze uğrar ve toplu mezarlara gömülür. Özellikle Avrupa'nın ve bütün dünyanın izlediği, müdahale edip durdurmadığı Bosna Savaşı dünya tarihinin gördüğü en acı savaşıdır. Kitapta Mercan'ın tanıdığı Vahdet, tanık olduğu olaylarla ilgili bir mektubundan aşağıya aldığımız bölüm savaşın şiddetini yansıtmaktadır:

“Etrafımda bulunan herkesin ölü olduğunu sanıyordum. Ancak aralarında bazıları ayağa kalkmaya çalıştı. Aşağılara doğru gittiler. Yerimden kıpırdanmadım. Burada kalarak ölü taklidi yapmaya devam ettim.

Dehşetin en çarpıcı boyutu başladı. Yaralılar acılarına sabredemez bir haldeler. Yardım çağrılarını gökyüzünü inletti.

Çetnikler ise her yanımızdalar.

(...) Öldüğünden emin olmadıkları herkesi kesiyorlar. O sırada Çetnikin bağırsığını duydum” (s. 286).

2.2.4.2. Yan konular

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde olayların neredeyse tamamı aynı yerlerde geçmesi ve esere savaş temasının ağır basmasından dolayı konu sayısı fazla değildir. Eserde belirgin olarak işlenen 12 yan konu incelenmiştir.

2.2.4.2.1. Ölüm

Savaş döneminde insanlar sadece ölüm görür ve yakınlarını kaybederler. Kendilerinin de her an ölebileceği korkusunu yaşarlar. Bu duygu *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nün geneline de hâkimdir; fakat en belirgin olarak Mercan üzerinde görülür.¹⁸⁵

2.2.4.2.2. Çaresizlik

Bosna Savaşı'nda iki denk taraf yoktu. Sırp Ordusu daha donanımlı ve güçlüydü, daha çok sivilleri hedef alıyordu. Kuşatma altındaki Srebrenitsa halkı bu savaştan canlı kurtulacaklarını düşünmemişlerdi; sadece bazıları diğerlerine göre daha geç ölecekti.

Mercan'ın komşusu Şaban ile konuşması sırasında, kaderlerinin gladyatörlerin kaderinden bile daha kötü olduğunu söylemesi Srebrenitsalıların içinde bulunduğu çaresizliği en iyi şekilde ifade eder. Gladyatörlerin savaşarak hayatta kalma şansları vardı fakat, bu şans Srebrenitsalılara verilmemişti.

“Biz gladyatörlerin kaderine bile sahip değiliz. Savaşma tercihini yapabilecek durumda dahi değiliz. Srebrenitsa arenasında ölmek bizim tercihimiz değildi. Şehir merkezinde ölmeye bile hakkımız yoktu.” (s. 44)

Eserde Mercan'ın, çaresizliğin oluşturduğu belirsizliğe ne denir demesi de çaresizliğin ne kadar tarifsiz olduğunun göstergesidir (s. 47).

2.2.4.2.3. İnançlara sarılma

Bu konu *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde en belirgin şekilde Mercan üzerinde görülür. Ölüm karşısındaki çaresizlik insanları farklı düşüncelere sürüklüyor; çünkü ölüm kesindir ve o saatten sonra düşünülecek tek şey ahirettir. Bu düşünceler insanları dinlerine daha çok bağlıyor. Bu bağlılığı kanıtlama çabası Mercan gibi kişilerde inancıyla ilgili temel ilkeleri göğsüne kazıtmaya kadar gidiyor.¹⁸⁶

2.2.4.2.4 Birleşmiş Milletlerin ihaneti

Bosna Savaşı'nda bölgeye barış gücü olarak gönderilen BM'in sivil ölümlerine kayıtsız kalması ve en sonunda Bosna'ya ihanet etmesi *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'ndeki en baskın konulardan biridir.

¹⁸⁵Bu konu kişiler bölümünde daha detaylı anlatılmıştır. Bk. s. 70.

¹⁸⁶Bu konu kişiler bölümünde daha detaylı anlatılmıştır. Bk. s. 69.

Bosna’da çatışmalar başlayınca BM savaş suçunun işlenmemesi için en kritik bölgeye gönderilmiş ve sivillerin canları onlara emanet edilmiştir. Ancak tarafsız olması gereken BM tam tersine Sırlar ile yakın ilişkiler kurup onlara yardım etmiştir. Cunuzoviç bu durumu işaret eder.¹⁸⁷ Bu tutum Sırların katliam yapmasına zemin hazırlamıştır. BM askerlerinin NATO müdahalesi olacağı iddiasıyla Boşnakları kandırarak onların siperlerini terk etmelerine yol açmıştır; kendilerine sığınan sivilleri Çetnik işaretiyle karşılamaları ve Boşnak kızları kandırıp tecavüz etmeleri ihanetin en büyük göstergelerindendir. Bu ihanetin kanıtları aşağıdaki cümlelerde yer almaktadır.

“Birleşmiş Milletler Barış Gücü’ne bağlı Hollanda birliğinin komutanı, NATO uçaklarının Çetniklere müdahalede bulunacağını öne sürerek çekilmemizi istiyor çünkü Çetniklere çok yakınız, yirmi metre kadar olduğumuzdan dolayı zarar görebiliriz. Bu müdahalenin yararıma olacağını düşünerek kabul ettik ve siperlerimizi terk ederek yarım kilometre geri çekildik. Ancak NATO uçakları gelmedi. BM Barış Gücü mensubu otuz Hollandalı asker gözlerimiz önünde Çetniklere teslim oldu. Çetnikler de bizim terk ettiğimiz siperlere girdiler. İhanet! Biz çayırdı kalmıştık. Kısa bir süre öncesine kadar bize ait olan siperlerden üzerimize ateş ediliyordu.” (s. 19, 20)¹⁸⁸

2.2.4.2.5. NATO’nun savaşa karşı tutumu

Srebrenitsa bölgesinde NATO savaş taraflarının yapılan anlaşmalara uymaması veya orantısız güç kullanılması durumunda savaşa müdahale edecekti. Sırlar Srebrenitsa’da güvenli bölgedeki sivillere saldırdığında Boşnaklar, NATO’nun müdahale edip onları kurtaracağını düşünür. Fakat NATO’nun katliam bitene kadar yaşanan savaş suçuna müdahale etmediği Mercan’ın ağzından şu şekilde anlatılır:

“Saat on üçte hareket ettik. On üç sıfır, tam sıfır mı bilmiyorum ama NATO bombardımanı tam bir sıfırdı. O anda iki uçak gözüktü. Birer bomba atıldı. Halk hareketlendi. Srebrenitsa’ya doğru bakmaya başladılar. Başka uçaklar gelecek mi diye gökyüzüne bakıyoruz. Yok. Birer bomba atan iki uçak adeta Çetniklerin şerefine son gösterilerini yapıyorlar. Belki de Srebrenitsa’yı savunan savaş efendilerine son selamlarını göndermişlerdi.” (s. 260)

2.2.4.2.6. Boşnaklar içindeki güvensizlik

Güvenli bölge ilan edilmesine karşın Srebrenitsa’da her gün yüzlerce kişi ölür. Boşnaklar Srebrenitsa’dan kaçmak için elinden geleni yapar. Fakat Sırlar hep bir adım

¹⁸⁷BM kontrolündeki Srebrenitsa’nın Sırp Ordusu’na teslim edilmesinden sonra Boşnakların NATO, BM ve AB gibi kuruluşlara güveni kalmamıştır. Bk. Džunuzović, 2017, **a.g.k.**, 29.

¹⁸⁸Bu konu ile ilgili ayrıntıları şu sayfalarda bakınız: Taljic, 2017, **a.g.k.**, 211-212.

öndedir; çünkü bilmemeleri gereken şeyleri bilirler. Bu durum, halk arasında kimi insanların Sırpların casusu olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı Boşnaklar arasında güvensizlik oluşmaya ve herkes karşısındakinin casus olabileceğini düşünmeye başlar. Nitekim buna mecbur kalanlar da olmuştu:

“İnsanlar Srebrenitsa cehenneminden gizlice kaçmaya başlamışlardı. Farklı bir şekil mümkün olsaydı açıkça giderlerdi. Öncelikle ailelerini kaçırmaya çalışıyorlar. Çetnikler ise onları yakalıyor. Kaçışlarından kimsenin haberi olmadığını kanıtladıkları zaman ise anne ve babalara karşılık çocuklarını rehin alıyorlar. Ardından ellerinde bulundurdukları çocuklar sayesinde, anne ve babaları kendilerine casusluk yapmaları için serbest bırakıyorlar.” (s. 90)

“Bazen ailelerin tamamını ellerinde tuttukları oluyordu. O zaman anne ve çocukları rehin alıp erkeği serbest bırakıyorlardı. Bırakılan erkek ailesinin sağ kalabilmesi için, casusluk yapmak zorundaydı.” (s. 91)

2.2.4.2.7. Tecavüz

Savaşın her insanın üstündeki etkisi büyüktür; fakat kadınlar daha savunmasız olduğu için daha çok etkilenmiştir. Tecavüz, Sırpların yaptığı etnik temizliğin bir parçasıydı. Erkekler Srebrenitsa'dan canlı kurtulamayacaktı, kadınlar ise tecavüz edilip hayatları boyunca unutamayacakları acılar yaşayacaklardı.

Sırplar hep çok acımasız davranmış; savaş boyunca binlerce Boşnak kadına tecavüz etmiştir. Amaçları ise namusunu kirlettiği Müslümanların toplum içinde kötü görünmesini sağlamaktır. Sırpların tecavüz ettiği Müslüman kadınlar karınlarında Hristiyanlardan olan bebekler taşımak zorunda kalmıştır.

“Kızlar, ayakta durabilecek halde değillerdi; yerlere yığılıyorlardı. Bu sırada, tecavüzcüler genç kızlara hücum etti. Orman barakalarında eğlenceye başladılar. Bitkin durumdaki genç kızların bedenlerin feryatları yükseldi. Hâlâ ‘imdat’ çağrısında bulunacak kadar güçleri kalmış olan bu genç kızların bedenleri tükeniyordu.” (s. 291)

2.2.4.2.8. Açlık

Üç yıl kadar süren Bosna Savaşı boyunca Srebrenitsa'nın Sırp kuşatması altında kaldığı anlatılan eserde, Sırplar şehirden çıkmak isteyenleri öldürür; şehre insani yardım girişine ise neredeyse hiç izin vermez. Şehirdeki yiyecekler tükenince insanlar açlıktan ölmeye başlar. Sırplar ise Boşnakların açlıktan ölmelerini izler. Açlığın Boşnaklar üstündeki etkileri aşağıdaki alıntılarda yer almaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁹Bu konu ile ilgili ayrıntıları şu sayfalara bakınız: Taljic, 2017, **a.g.k.**, 198.

“Artık Srebrenitsa’daki insanların açlıktan ölmelerine tıp dilinde verilen ismi biliyordum. Açlık ve gerekli gıdanın alınmaması, bağırsakların kangren haline gelmesine neden oluyordu. Bu durumdaki hastaları ameliyatla kurtarmak mümkün değildi.

Onlarca Boşnak korkunç acılar çekerek açlıktan öldü.” (s. 120)

2.2.4.2.9. Etnik temizlik

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde belirgin bir şekilde ele alınan konulardan biri insanların çeşitli tuzaklarla öldürülmeleri ve yapılan etnik temizliktir.

Sırp savaşı bahane ederek bütün Boşnakları öldürmeye çalışmıştır. Bunu sadece topla, tüfekte değil, sinsi planlar kurarak yapmışlardı. Sırp savaşı şehre gelecek yiyecek yardımlarını kontrol altında tutarak amaçlarına ulaşacaklarını biliyorlardı. Yanlışlıkla açlıktan değil, tuz girişini engelleyerek nefes darlığından, giren yiyeceklere radyoaktif madde ekleyerek ve içme sularına zehir katarak ölmelerine neden olmuştur. Sırp savaşı böylece silah kullanmadan da Boşnakları bilinçli bir şekilde öldürmüşlerdi. Aşağıdaki alıntılar bir halkın ölüme sürüklenmesine örnek olarak verilebilir.

“Srebrenitsa'nın sularında iyot miktarı düşük ve nefes darlığına sebep olabiliyor. Bu durum Srebrenitsa'da hastalıklar başladığı sırada keşfedildi. İyot eksikliği sadece tuzla giderilebilirdi.

Nefes darlıkları iyice çoğaldı.” (s. 84)¹⁹⁰

Ayrıca Sırp savaşı Srebrenitsa çevresindeki bütün yerleşim yerlerinde yaşayanları kaçmak zorunda bırakması ve Srebrenitsa'nın etnik yapısını değiştirmek için yaptıkları soykırım ile toplu tecavüzler etnik temizlik yaptıklarını göstermektedir.

2.2.4.2.10. Savaşın insan psikolojisi üzerindeki etkisi

Savaşın insan psikolojisi üzerinde kötü etkileri vardır. Her canlıda olduğu gibi, insanlar da içgüdüsel olarak hayata çok bağlıdır ve hayatlarına devam edebilmek için beklenmedik davranışlar sergileyebilir.

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde kadınlar BM askerlerinin kendilerini koruyacağını düşünmüştür. Fakat BM askerleri onları kullanıp ortada bırakmıştır. Srebrenitsa'dan Tuzla'ya giden kamyonlara bindirilen kadınların o anki halleri çok dikkat çekmektedir.

¹⁹⁰Bu konu ile ilgili ayrıntıları şu sayfalara bakılabilir: Taljic, 2017, **a.g.k.**, 85, 216, 280.

Ölüm kalım mücadelesi veren Srebrenica'dan kaçmak için bu kamyonu tek kurtuluşu olarak gören kadınlar kendi çocuklarına bile kıyarlar.

“Ellerini tuttıkları çocuklarını kamyonun atarak onlardan ayrılıyorlardı. Bu arada kamyonu binebilenler, o esnada kalabalık nedeniyle boğulmuş olanları aşağıya atıyorlardı. Ölümlere gösterilen saygıdan eser yoktu. Bir tek amaç vardı; kamyonun kendilerine bir yer açarak Srebrenitsa'dan kaçabilmek. Göğüslerine yapışık vaziyetteki süt bebeklerini de bu nedenle aşağıya atıyorlardı.” (s. 199)

Romanın genelinde insanların akıl dışı davranışlara rastlamak oldukça mümkündür. Srebrenitsa'da yaşayan Boşnak halkı savaş boyunca çok fazla acı çekti ve kimsenin görmek istemeyeceği olaylar görmüştü. Bu olaylar ve ölüm korkusu onları normal insani davranışlardan uzaklaştırmıştı. Bu psikoloji ile insanlar sadece yaşamak için kendi çocuklarından ve ailelerinden vazgeçmişti. Ölüm korkusuna yenik düşen Boşnaklar delirerek arkadaşlarının ve kendilerinin canlarına kıymışlardı. Kitabın 287. sayfasından alınan alıntı bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Benzer davranışları Mercan üzerinde de görmek mümkündür.¹⁹¹

“Bu arada genç bir delikanlının sesi duyuldu. Hemen üzerine atlayarak karnını parçalamaya, karnını vücudundan çıkarmaya başladılar. İnsan vücudunun parçalanmasından çıkan sesleri duydum. Dünyam tersine döndü. Ağaçlar, gökyüzü, tepeler ve midem tersine döndü.

Sanırım kendimden geçmişim. Aptallaşmışım. Kimileri Çetnikler'le birlikte aşağıya iniyor, kimileri birbirini öldürüyor. Bazısı da kendi kendini öldürüyordu. Normal durumda kalan kimse yoktu. Herkes delirmişti. Polyaklızet, Bahtiye'nin¹⁹² kardeşi, el bombasını fırlatarak beş kişiyi öldürdü. Bunu neden yaptığını sordum:

“Görmüyor musun, bunlar Çetnik. Bizden değiller.” dedi.

Diğer bombayı vücuduna yapıştırdı ve kendisini öldürdü” (s. 287).

2.2.4.2.11. Batı'nın (Avrupa'nın) duyarsızlığı

Srebrenitsa kuşatmasında dünyada benzerine çok az rastlanan savaş suçları işlenmiştir. Kuşatma sırasında binlerce masum insan tecavüze uğramış, açlığa terk edilmiş, öldürülmüştür. Bütün dünya, yaşanan bu insanlık suçuna gözlerini yummuş; sadece yaşananları kınamak ile yetinmiştir. Avrupa'nın göbeğinde yaşanan bu etnik

¹⁹¹Mercan'ın psikolojisi kişiler bölümünde daha detaylı anlatılmıştır. Bk. s. 68-70.

¹⁹²Bu iki kişi çok az yerde geçiyor. O nedenle kişilerle ilgili bölümde ele alınmadı.

temizliği kimse durdurmak istememiştir. Sırpların neden olduğu bu suça başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, bütün dünya ortakdır.

Yazarın bu konu ile ilgili Srebrenitsa'da sadece ölüm ve ölümler olduğunu, Srebrenitsa'nın dünyanın gözleri önünde can verdiğini ve yaşananlardan sonra tarihçilerin burada neler yaşadığını ortaya çıkarmayı erteleyeceğini söylemesi Srebrenitsa'nın nasıl dünyanın gözleri önünde yok edilmeye çalışıldığını anlatmaktadır. (s. 46, 47)

“Sadece ölüm ve ölümler var. Sadece Srebrenitsa ve kabir var. Dünyanın sonu geldi. Dünya Srebrenitsa'dan ibaret. Srebrenitsa, tüm dünyanın gözleri önünde.” (s. 46).

“Srebrenitsa dünyanın gözleri önünde can verdiğini ve Srebrenitsa'nın yok olmasından sonra kurnazca bir bekleyiş sürecinde girileceğini; Tarihçiler, Srebrenitsalılara ne olduğunu ortaya çıkarmayı erteleyeceklerini” cümleler bahsi geçen konuya örnektir.

2.2.4.2.12. İslamiyet'in Türklük ile özdeşleştirilmesi

Avrupa ülkelerine göre İslamiyet'i yayan ve İslamiyet'in orada yaşamasını sağlayan Osmanlı Devleti'dir, yani Türklendir. Boşnaklar Osmanlı Dönemi'nde İslamiyet'i kabul eder ve bir daha İslamiyet'ten ayrılmadı. Sırpların gözünde Türkler Müslümandır ve diğer Müslümanlar da Türk'tür. Bundan dolayı Sırplar, Boşnakları Türk olarak görmüştü.¹⁹³ Sırpların, Boşnakları öldürdükten sonra: “Sonunda Türkler'den intikamımızı aldık.¹⁹⁴ Dahiya'ya karşı isyanın sonu!” (s. 264) demeleri bunun kanıtıdır.

2.2.5. Kişiler

Roman geniş bir kişi kadrosuna sahiptir. Bundan dolayı eserdeki bütün adı geçen kişiler yerine, bu bölümde eserde ön plana çıkan kişiler incelenmiştir. Eserin kişi incelemesi diğer eserlerdeki gibi “kurmaca kişiler”, “gerçek kişiler” olmak üzere iki grupta ele alarak değerlendirilecektir. Eserdeki bütün kişiler aynı öneme sahip olmadığı

¹⁹³Bu konu ile ilgili ayrıntıları için şu kaynağa başvurulabilir: T. Gündüz (2018). *Allahimane Bosna (Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü)*. (3. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

¹⁹⁴“Balkanlar üzerindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yönetiminden dolayı Boşnaklara yönelik saldırı savaşlarına, *Türklerden intikam almak* adı konmuştur. Boşnakların ve Türklerin kötü niyetli bir şekilde aynileştirilmesi, Boşnakların İslam'ı büyük oranda Osmanlıların Balkanlara gelmesiyle kabul ettikleri gerçeğinin ürünüdür. Bu da Sırplar için *Boşnakların Türkleşmesi* demektir.” Bk. Džunuzović, 2017, **a.g.k.**, 22.

için gerçek ve kurmaca kişiler kendi içinde birinci, ikinci ve üçüncü dereceki kişiler olmak üzere sınıflandırıldı.

2.2.5.1. Kurmaca kişiler

2.2.5.1.1. Birinci derecedeki kurmaca kişiler: Mercan Coziç, Hacı Hafız Rahman Bey Cozo.

Mercan Coziç: Romanın başkişisidir. Toplum içinde saygın ve soylu bir aileden gelmektedir. Coziçler olarak anılan bu aile İslamiyet'e ve Boşnak geleneklerine çok bağlı bir ailedir. Mercan, ailesinin toplum içindeki itibarını devam ettirmeye, onlara layık olmaya çalışan bir kişiliğe sahiptir. Dedesini çok sevdiği için hayatı boyunca onu örnek alır. Kendisi yer ölçümü uzmanı olmasına rağmen dedesinin isteği üzerinde bir camide imamlık yapmaktadır. Ailesinin itibarından dolayı toplum Mercan'a çok saygı duyar; Mercan da bu saygıyı karşılıksız bırakmaz. Herkese saygı gösterir ve toplumun her ferdiyle ilgilenir.

Mercan küçük yaşta Tenzile'ye âşık olur. Tenzile, Kadir Kadiriç ile evlenir.¹⁹⁵ Tenzile başkasıyla evli olmasına rağmen Mercan onu unutamaz ve kimse ile evlenmez.

Srebrenitsa'da devam eden savaş ve ölümler Mercan'ı çok etkiler. O dinine bağlı biridir. Savaşta ölüm korkusundan dolayı ahiretten korkmaya başlar. Bu korku ona inancını ispatlamak zorunda olduğunu hissettirir ve düşündüklerini göğsüne kazır. Mercan her fırsatta Allah'a, Peygamberine ve meleklerine iman ettiğini dile getirir. Bu, onun ne kadar dinine bağlı olduğunu gösterir.

“Tanrım beni affetsin.

Yazacaklarım ve yazmayacaklarım için Tanrım beni affetsin. Ama yazdıklarımın tümü bana ait. Son dört yıldır, göğsüme kazınmış olan şu cümlelerle yaşıyorum:

Benim Tanrım, Allah'tır.

İnancım, İslam'dır.

Kitabım, Kur'an'dır.

¹⁹⁵Tenzile'nin nenesi, Mercan'ın kim olduğunu öğrenince bu ilişkinin sürmesini istemez. Mercan ile yaptığı görüşmede kendi izni olmadan nasıl sözlendiklerini sorar. Mercan, Tenzile ile kendi arasında olduğunu söyleyince Tenzile'nin nenesi onu kibirli görür ve Rahman Bey'e benzetir. Mercan'a Tenzile'nin evlenecek yaşta olmadığını söyler. Tenzile'nin nenesi Rahman Bey ile aralarında yaşananlardan dolayı torununun evliliğine mani olur. Tenzile ile Mercan bir daha görüşmez.

Kiblem, Kâbe'dir.

Peygamberim, Muhammed aleyhisselâtiüvesselamdır.

Âdem peygamberin zürriyetindenim.

İbrahim peygamberin milletindenim.

Muhammed aleyhisselâmın ümmetindenim.” (s. 15,16)¹⁹⁶

İçinde bulunduğu savaş Mercan'ın psikolojisini etkilediği için ölümden çok korkar:

“Ölüm duygusu uzun zamandır peşimi bırakmıyor. Kendi ölümüm dışında bütün sezilerim ve önsezilerim yok oldu” (s. 13).

“Ölüm derimin altına girmiş ve bütün damarlarıma hücum ederek beyin hücrelerimin en ücra köşelerine dolup son oksijen atomlarını da tüketmeye başladı. Anlamını çoktan kaybetmiş olan hayatım, son savaş kaybediyor.

Ölüm.

Sadece ölüm.

Sadece ölümün kendisi” (s. 14).

Ölüm ile yaşam arasına gidip gelmesi Mercan'ın hayatını çok etkiler. Çevresinde yaşananlar ve ölüm korkusu onun psikolojisini bozar; halüsinasyonlar görmesine neden olur:

“Gömleğimi çıkarıyorum. İç çamaşırlarımı çıkarıyorum. Çoraplarımı da. Ama ölüm duygusundan kurtulamıyorum çünkü vücudumda dolaşıyor. Ve tırnaklarımla söküp atmaya çalışsam da kurtulamayacağım” (s. 13).

Sonunda kendisini bir ölü olarak kabul eder; böylece Mercan ölüm korkusundan sıyrılır ve gönüllüler ordusuna katılarak iyi bir asker olur.

Hacı Hafız Rahman Bey Cozo: Boyu 1,98 metre, ağırlığı ise 105 kilo. Srebrenitsa'daki Riyeka Camisinin imamı ve vaizi, Mercan'ın dedesidir. Rahman Bey, gençliğinde Tenzile'nin nenesi, Kadı Adem Ağa'nın kızı ile sözlenir; ama evlenmezler.¹⁹⁷

¹⁹⁶Dinine bağlı olan Mercan ile ilgili diğer ayrıntıları romanın şu sayfalarına bakılabilir: Taljic, 2017, **a.g.k.**, 103, 136.

¹⁹⁷Tenzile, bayramın ikinci günü onun için horona katılacağını söylemesine rağmen Rahman Bey Tenzile'nin gözüne girmek için kiraz ağacına çıkar ve ağaçtan düşer. Tenzile, sözlüsünün başına bir şey gelmesinden çok korktuğu için hastalanır ve yatağa düşer. Bu olaydan sonra bir daha Rahman Bey'i görmek istemez ve ondan uzaklaşır. Bk. Taljic, 2017, **a.g.k.**, 53-55.

Rahman Bey'in, Mercan'ın babası Sakıb, Meho ve Ferid olmak üzere üç oğlu vardır. O, toplum içinde saygı duyulan ve dinine çok bağlı biridir; evinde hiçbir zaman Kur'an eksik olmaz. Rahman Bey Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusunda yıllarca askerlik yapar. Ruslara esir düştükten sonra Altay Dağları'na kaçar ve Altay Han'ın kızı Mercana'ya âşık olur. Bu yüzden torununa Mercan ismini verir.

2.2.5.1.2. İkinci derecedeki kurmaca kişiler: Zerrin, Tenzile, Dr. Mahmiç, Kara Namık, Şemsi Şehoviç.

Zerrin: “Birinci sınıf Anadolu hanımı”¹⁹⁸ olan Zerrin, Mercan'ın Meho amcası ile evlidir. Zerrin kıyafetlerine önem verir; özenle dikilmemiş bir kıyafetin içinde görülmekten hoşlanmaz. Eşine, ailesine ve Boşnak geleneklerine son derece bağlıdır. Savaş sırasında yatalak eşini tek başına bırakıp gitmeyecek kadar ona sevgi ile bağlı ve cesaretli biridir.

Tenzile Mühürdar: Srebrenitsa'nın genç ve güzel kızlarından biridir. Gururlu ve kararlı bir kişiliğe sahiptir. Rahman Bey'in evlenmeden önceki sevgilisi Tenzile'nin torunu ve Mercan'ın ilk aşkıdır. Mercan'ı sevip onunla sözlenmesine rağmen nenesinin Rahman Bey ile ilişkisi yüzünden onun Mercan ile evlenmesine izin vermez. Tenzile, Kadir Kadiriç ile evlenir. Onun bu duruma karşı çıkmaması ailesine ne kadar düşkün olduğunu gösterir.

Dr. Mahmiç: Mercan'ın komşusu ve arkadaşıdır. Önceleri ilişkileri iyi olmamasına rağmen, savaş döneminde Mercan ile birbirlerine daha çok yakınlaşırlar. Dr. Mahmiç pediyatri doktoru olmasına rağmen, halkına hizmet edebilmek için savaş döneminde jinekolog ve psikolog olarak görev yapmıştır. Cesaretli ve yardımsever biridir. Karşılaştığı kötü olaylar karşısında güçlü kalarak insanlara sürekli yol göstermiştir.

Kara Namık: *Guber*¹⁹⁹ takımında futbolcu olduğu için halk tarafından çok sevilen ve tanınan bir kişidir. Sırlar, Boşnakları korkutup yıldırım için parçalanmış bir cesedi Kara Namık olarak gösterip ona bir mezar yaptırmıştır. Bu, halk içinde korku ve paniğe

¹⁹⁸Kitabın 32. sayfasında “Anadolu hanımı” ifadesi geçmektedir. Bence, bunun yerine “Anadolu kadını” kullanmak daha doğru olur. Zerrin asil bir soydan gelmektedir. Yazar, onun toplum içindeki seviyesini belirtmek için “Anadolu hanımı” tamlamasını kullanmıştır.

¹⁹⁹Srebrenitsa'nın bir futbol takımının adıdır. 1924 yılında kurulmuş olan *Guber*, savaş etkilendiği için 1992-2004 yılları arasında hiçbir faaliyetlerde bulunmaz. 2004 yılından bu yana aktif olarak çalışmaktadır. <https://www.esrebrenica.ba/sport/fk-guber-srebrenica.html> (Erişim tarihi: 25.02.2020).

neden olmuştur. Kara Namık tekrar ortaya çıktığında durumun aslında öyle olmadığı, Sırların Kara Namık'ı ölü olarak göstererek onu casus olarak kullandığı anlaşılmıştır.

Rogatisalı²⁰⁰ Şehoviç Bey: İzmirli Farah Hanım'ın eşi, Zerrin'in babasıdır. Rahman Bey ile beraber Birinci Dünya Savaşı'nda yıllarca Avusturya-Macaristan askeri olarak savaşmıştır. Cesaretli ve güçlü bir kişiliği vardır. Rus esaretinden sonra memleket hasretiyle Altay Dağları yakınlarından Bosna'ya dönmek üzere yola çıkar. Fakat Rahman Bey onun Bosna'ya dönüp dönemediği konusunda net bilgi alamaz.

2.2.5.1.3. Üçüncü derecedeki kurmaca kişiler: Zeynep, Farah, Meho, Ferid, Kadir Kadiriç, Yusuf Altay Han, Bibi Hacıç, Münteskire, Mercana, Öğretmen Danitsa, Fahrudin.

Farah: Zamanında İzmir'in en güzel kızlarından biridir. Zerrin'in ve Şemsi Şehoviç'in annesidir. Bosna'ya kardeşini ziyaret etmek için gittiği sırada eniştesi işe birbirlerine âşık olurlar ve orada yaşamaya devam eder. Şemsi Şehoviç Bey, Farah'ı çok sever ve onun her istediğini yerine getirmeye çalışır. Kültürünü korumak için çocuklarına Türkiye'de de kullanılan Şemsi ve Zerrin isimlerini verir.

Zeynep: İzmir'e ticaret amacıyla gelen Rogatisalı Şehoviç Bey ile karşılaşır ve ona âşık olur. Şehoviç Bey onun aşkını karşılıksız bırakmaz; evlenerek Bosna'ya yerleşirler. Zeynep, eşi ile kendisine destek olmak için gelen kardeşi Farah'ın bir birilerine âşık olduğunu görünce evini terk edip İzmir'e geri döner. Böylece Şemsi Şehoviç Bey ile evliliği sona erer.

Meho: Rahman Bey'in oğlu, Mercan'ın amcası, Zerrin'in eşidir. Farah Hanım'ın iyi yetiştirdiği kızı Zerrin ile evlenir. Eşinin annesine yakın olma arzusunu kırmamak için Ocak'a taşınır ve hayatın sonuna kadar orada yaşar.

Ferid: Rahman Bey'in küçük oğludur. Hiç evlenmez. Hayalperest ve biraz şımarık biridir. Sürekli hayallerini etrafındaki insanlara anlatmaya ve kanıtlamaya çalışır. Aynı şeyi Rahman Bey'e de yapmaya çalışır. Fakat Rahman Bey buna tepki gösterir ve onu

²⁰⁰Rogatitsa Doğu Bosna'da bulunan bir şehirdir. Savaştan önce Rogatitsa'da 23 bin nüfusundan %66'sını Boşnaklar oluşturuyordu. O zamanlarda Müslümanlar'ın çoğu canlarını kurtarmak için şehirlerini terk etmek zorunda kaldığı için şimdi Rogatitsa'da neredeyse hiç Müslüman bulunmamaktadır. Bk. Džunuzović, 2017, a.g.k., 45.

yaşamayı için Ocak'a gönderir. Savaş döneminde felçli olarak tek başına yaşadığı sırada Sırp'lar tarafından evi ile beraber yakılarak öldürülür.

Kadir Kadiriç: Tenzile, Mercan ile evlenmemek için onu sevmemesine rağmen Kadir Kadiriç ile evlenir. Tenzile'nin asaleti karşısında ezilen Kadir Kadiriç kendisini içkiye verir. Savaş döneminde içkiyi bırakarak iyi bir asker olur ve halk arasında efsaneleşir. Fakat bu çizgisini devam ettiremez; sarhoş olduğu bir anda Sırp'lar tarafından öldürülür.

Yusuf Altay Han: Altay kabilesinin reisidir. Rusların Müslümanlara karşı düşmanlığından dolayı Ruslar'ı çökertmek ister ve oğlunu tehlikeli olmasına rağmen bu iş için görevlendirir. Rahman Bey ve arkadaşları Rusya'dan Altay Dağları yakınlarına kaçıklarında onları Rus olduklarını düşündüğü için yakalatır. Rahman Bey'in Müslüman olduğunu öğrenince onu kızı Münteskire ile evlendirir. Altay Han cömert ve iyi bir kişiliğe sahiptir.

Bibi Hacıç: Altay Han'ın Rusları çözmek için Vladivostok'a gönderdiği, orada Rus bir sorgucu olarak görev yapan oğludur. Bibi Hacıç, Şemsi Şehoviç'in Muriz Feriz Bey'i tanıdığını ve Müslüman olduklarını öğrenince Rusya'dan kaçmalarına yardım ederek onları Altay Dağları yakınlarına gönderir. Bibi Hacıç, Rahman Bey Yusuf suresini okuduğunda ağlayacak kadar İslamiyet'e gönülden bağlıdır.

Münteskire: Altay Han'ın Rahman Bey ile evlendirdiği büyük kızıdır. Doğum sırasında ölmüştür.

Mercana: Altay Han'ın Rahman Bey'e âşık olan küçük kızıdır. Rahman Bey de Mercana'ya âşık olur ve onu hiç unutmaz. Bundan dolayı torununa Mercan ismini verir.

Öğretmen Danitsa: Sırp uyruklu olmasına rağmen Boşnak halk arasında sevilen ve güvenilen bir öğretmendir. Boşnak Fahrudin ile evlidir. Ne var ki savaş sırasında eşini Boşnak olduğu için bomba atarak öldürür. Çocuklarını da Boşnak düşmanı olarak yetiştirir. Halk arasında iyi öğretmen denilen Danitsa'nın gerçek yüzü savaş sırasında belli olmuştur.

Fahrudin: Savaş sırasında sadece Boşnak olduğu için eşi Danitsa tarafından öldürüldü. Arkadaşları ona kaçması gerektiğini söylese de o eşinin kendisinin koruyacağını düşünerek yanında kalır ve bunun bedelini canı ile öder.

Srebrenitsa'nın Öyküsü'ndeki kişilerin büyük çoğunluğu Mercan'ın komşuları ve tanıdıklarıdır. Bu kişilerden bazılarının eserde sadece isimleri geçerken, bazıları da savaşı yaşayan ve sağ kurtulanlardandır.

Mercan'ın komşuları olan Adem ve oğlu Ramo, Sabri Mehanoviç ve ölen oğlu Fehan, Şaban, Şefik Uzunoviç başta ölmek üzere, bunların dışında Dr. Nedret Muykanoviç, Danitsa ve Fahrudin'in oğulları Yablan ve Yadranko olaylara dahil az olan kişilerdendir.

Ayrıca Mercan yaşadığı psikolojik bunalımdan hayal görmeye başladığında kurşun döktürmek için yanına gittiği Beyda teyze, Mercan'ın arkadaşı Vahdet, esir kamplarından sağ çıkmayı başaran Osman Haliloviç ve Safet Nukiç bu kişilerdendir.

Yazar, genellikle kişileri isimleriyle verdiği için eserde adı verilmeyen çok fazla kişi bulunmamaktadır. Morillon'un Srebrenitsa'da bulunduğu sırada bebeği donarak öldüğü için ıçıklık atan Tserka'lı kadın; BM kamyonuna binebilmek için bebeklerini atan kadınlar ve savaşta ölen kişilerin isimlerinin verilmediğini görebiliyoruz.

2.2.5.2. Gerçek kişiler

Tarihî olan bu romanda kuşkusuz tarihteki gerçek kişilere de yer verilmiştir. Verilen kişiler arasında Naser Oriç, Eyüp Goliç ve Phillip Morillon yer almaktadır.

2.2.5.2.1. Birinci derecedeki gerçek kişiler: Naser Oriç ve Eyüp Goliç.

Naser Oriç:²⁰¹ Bosna Ordusu'nun cesur komutanlarından biridir, Srebrenitsa için verdiği mücadeleden dolayı Boşnaklar için bir kahraman konumundadır.

Naser Srebrenitsa kurtarma operasyonu Tuzla'dan Orta Bosna'da yer alan Zenitsa şehrinde gönderildiği zaman Mercan ve komşu Şaban'ın arasındaki konuşmada Oriç için Şaban'ın söyledikleri dikkat çekicidir:

“... Naser burada olsaydı, onu kimse aldatamazdı. O, Çetniklerin Srebrenitsa'ya girmelerine izin vermezdi. Hollandalıların korkak tavırlarına kulak asmaz, NATO'ya da inanmazdı. Naser, hayat ve ölüm adına savaşmayı bilir. O burada olsaydı, kendilerini neyin beklediğini bilen Çetnikler saldırmaya cesaret edemezlerdi...” (s. 258).

²⁰¹1992 yılında Bosna Savaşı başladığında kurulan Bosna-Hersek Ordusu'na katılmış olan ve 1995 yılında Dayton antlaşmasının imzalandığı seneye kadar çok kısıtlı imkânlarla kendi memleketi Srebrenitsa'nın savunmasında önemli rol oynayan bir kahramandır. Ali Dikici'nin yazdığı *Bosna Savaşı'nda Srebrenitsa Savunmasının Komutanı Naser Oriç'in Hikâyesi* adlı makalesinde Oriç'i, “kısa boylu, atletik bir vücuda sahip, sık ve koyu saçları olan ve sakallı, yirmibeş yaşında” şeklinde tanımlar. (s. 186).

Eyüp Goliç:²⁰² Naser'in yardımcısı ve Srebrenitsa komutanıdır. Srebrenitsalılar'ın moralini yükseltmek için öldürdüğü Çetnikleri at arabasına yükleyip şehirde dolaştırmıştır. Bu davranış, Srebrenitsalılara teslim olmamayı aşlamış onları özgürlük yolunda umutlandırmıştır. (s. 19).

2.2.5.2.2. İkinci derecedeki gerçek kişiler: Phillip Morillon

Phillip Morillon:²⁰³ Srebrenitsa'ya barış getirmek için gönderilen Fransız generaldir. Onun gelmesi Srebrenitsalılara kurtuluş anlamına geldiği için Morillon gelmeden tören düzenlerler. Fakat Sırplar Morillon'a Boşnakların onun Srebrenitsa'ya gelmesini engellemek için geleceği yönden mayın döşediklerini söylerler ve Morillon bu olay yüzünden geç kalır. (s. 174). Morillon Srebrenitsalılara onları koruyacağını söylemesine rağmen yaşananlara engel olmamıştır.

2.2.6. Mekân

Eserde Mercan'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümlerde olaylar Srebrenitsa geçmektedir. Olaylar Srebrenitsa ve çevresinde, yani doğu Bosna'da yaşanmıştır. Ayrıca Rahman Bey'in hikâyesinde mekân olarak Srebrenitsa dışında başta Tomsk, Vrhovska ve Vladivostok olmak üzere Rusya, Avusturya, Macaristan ve İran da kullanılmıştır.

Eser tarihî olayları anlatan bir roman olduğu için genelde dış mekân kullanılmıştır. Mercan ile Rahman Bey'in hikâyeleri iç içe olduğu için olaylar çok farklı yerlerde cereyan etmektedir. Bundan dolayı mekân değişikliği çok fazladır.

2.2.6.1. Dış mekân

Eserde adı geçen kasabalar, köyler, iller açık mekânlardandır. Romanda en çok kullanılan dış mekân kuzeydoğu Bosna'da yer alan Srebrenitsa'dır. Burayı kullanım sıklığı olarak etrafında bulunan Tserska, Jepa, Ocak ve Tuzla izler. Eserde geçen diğer kasabalar, iller ve ülkeler dış mekândır.

²⁰²Srebrenitsa'nın kahramanı olarak bilinen Goliç, binlerce Srebrenitsalılar'a kurtuluş için yardım etmiştir. 16 Temmuz 1995 yılında Srebrenitsa'nın yakınında bulunan Nezuk köyünde can vermiştir. Bk. <https://www.zasrebrenicu.ba/ejub-golic-komandant-kojem-mnogi-duguju-zivot.za> (Erişim tarihi: 28.03.2020).

²⁰³BM Barış Koruma Gücü Komutanı olan Fransız General Morillon 1993 yılının Mart ayının ortalarında Srebrenitsa'ya gelir. Kuşatma altındaki bu bölgede su, yemek ve hayat için temel ihtiyaçların olmadığını görünce Srebrenitsalıların "BM'in koruması altında olduğunu ve terk edilmeyeceklerini" söyler. Bk. S. Çekiç (2011). *Agresiya na Republiku Bosnu i Hertsegovinu i Genotsid Nad Boşnyatsima*. Fojnitsa: Štampariya Fojnitsa, s. 29.

Tserska dış mekânın örneğidir. Mercan'ın Tserska düştüğünde kasaba için söyledikleri öznel tasvirdir. Mercan, kasaba ile ilgili duygularını dile getirmiştir.

“Daha önceleri de bu şehre karşı ipek ipliklerle ve en sağlam bağlarla bağlıydım. Henüz softa olmadığım dönemde, Tserska’da teravîh namazının imamlığını yapmıştım. Medreseyi henüz bitirmiş ve vaiz diplomamı almıştım. En güzel yıllarımın en güzel günlerini bu şehirde yaşamıştım. Kalbimin bir yarısı Çerska’da kaldı.” (s. 124).

Rahman Bey’in geçmişte savaştığı Gelibolu ve Galiçya dış mekândır. Geriye dönüşlerle anılan bu mekânlar öznel tasvir kullanılarak anlatılmıştır. Rahman Bey’in buralarda bulunmaktan duyduğu hoşnutsuzluk ve Bosna özlemi ön plana çıkmıştır.

“Gelibolu gündemde. Bosna’nın adı anılmıyor. Dağlar yok. Tepeler ya da tepecikler de yok. Hiç olmazsa azıcık yüksek bir yer olsaydı. İnsan oraya çıkıp etrafına baktığında dünyanın hâlâ var olduğunu görebilirlerdi. Uçsuz bucaksız bir düzlükten başka bir şey yok. Bakışlar bu düzlüğün sonuna ulaşamıyor. Bakışın hızı mermiden daha fazladır. Aynı anda her taraf görülebilir. Bakış, yer-gök çizgisinin birleştiği yere kadar hareket edebilir. Dağlar olsaydı, onların ardında yokuş aşağıya inilecek yerler olduğu hayal edilebilirdi.

Bosna’daki dünya ise çok farklı. Kuşatılmış. Etrafı çepeçevre dağlarla kuşatılmış. Burası çok farklı. Artık yeryüzü de gökyüzü de yok.

Belki de kaderimiz buydu. Böylesi bir yerde bulunup ayrı düşmek varmış. Burası sanki bir başka dünya. Adeta kısa bir süreliğine cehennem şekline sokulmuş gibi. Dünya hesaplarını vereceğimiz yer burası mı? Burası Galiçya. Dünyanın uzaklarında bir tımarhane, bir mezbaha... Burada ölmemiz de gerekiyor ama bunu nasıl yapacağımızı bilmiyoruz. Bu, Allah’ın verdiği ceza mı, yoksa onun bir merhameti mi? (s. 98-99)

Ana mekânın olarak Srebrenitsa şehri kullanılan eserde çok bahsedilmeyen, sadece adı geçen mekânlara rastlamak mümkündür. Bu mekânlar Jutitse, Zeleni Yadar, Jepa, Bratunats, Kraglyivoda, Konyeviç Polye gibi Srebrenitsa’nın etrafındaki yakın köyler ve kasabalardır.

2.2.6.2. İç mekân

Eserde çok az yerde iç mekânın tasvir edildiği görülür. Buna verilebilecek en iyi örnek; Mercan’ın yaşadığı, Rahman Bey’in evi ve Rahman Bey’in Tomsk’a götürülürken bulunduğu trenin vagonudur. İçinde bulunduğu tren vagon iç mekândır ve nesnel tasvir ile anlatılmıştır.

“Bulduğumuz yer, tenimiz ve elbiselerimiz temiz değildi. Vagonun içinde yerimizden kıpırdama imkânına sahip değildik. Birbirimize sıkıca yapışmış vaziyetteydik.

Dolayısıyla ihtiyaçlarımızı olduğumuz yerde gidermek zorunda kalmıştık. Bu haldeyken kusuyor, sümürüyor, ağlıyor, haykırıyor ve susuyorduk. Tren ise bir an bile duraklamadan hareket ediyordu. Vagonun kapısı hiç açılmamıştı. İnsanlar açlık ve iğrenç koku nedeniyle ölüyordu. Sağ kalanlar başka seçenekleri olmadığından ölenlerin üzerine basarak duruyorlardı. Bunu yapan tek kişi ben değilim diyerek kendimi haklı çıkarmaya çalışmayacağım. Hepimizin ayaklarının altında bir ya da birden fazla ölü vardı.” (s. 141).

Mercan’ın, dedesinin evini anlattığı bölüm öznel tasvir kullanılarak anlatılmıştır. Ev için çingene tavuğu benzetmesi yapılmış ve evin içi tasvir edilmiştir.

“Yakacak malzeme arayışım öyle bir hal aldı ki, sonunda tavan arasının zeminindeki tahtaları sökmeye başladım. Sadece çıplak iskelet kaldı ve –aşağıdan baktığımızda, yani birinci katta olup yukarıya doğru baktığımızda- tavan arası tüyleri yolunmuş Çingene tavuğuna benziyordu. Tavan arası tabanı aynı zamanda yukarıdaki odaların tavanıydı. Eski zamanlarda güzel ağaçlardan yapılmıştı. Balmumu sürülmüş veya yarı ıslak bezle silinmiş gibiydi. Ahşap oymacılığının güzel örnekleriyle süslenmişti. İçinde mücevherlerin saklandığı bir kutu ya da banyo girişinin üzerindeki dolaplar ne kadar güzeldi. Üst yüzeyi kabaca işlenmiş tahtaların tek sıra halinde yivleri vardı. Dumanda kararmış ve isten yağlanmışlardı. Adeta evin bin yıllık acılarıyla yanmışlardı.” (s. 21).

2.1.4. Zaman

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde Bosna Savaşı sırasında Srebrenitsa'da yaşananlar ve Rahman Bey'in Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları konu alınmıştır. Eserde olaylar takvim zamanı olarak 1995 yılında başlar. Mercan, Srebrenitsa'da yaşananları anlatmak için nakletme yöntemi ile 1992 yılına kadar döner ve daha sonra olaylara 1995 yılında kaldığı yerden devam eder. Romandaki olaylar 1992-1995 yılları arasında kapsamaktadır. Ayrıca, Rahman Bey'in savaş anıları geriye dönüşle nakledilerek Birinci Dünya Savaşı yıllarına gidilmiştir. Eser, tarihî roman olmasına rağmen zaman ile ilgili gün, ay, yıl gibi bilgilere çok rastlamak mümkün değildir.

Romanın zaman incelemesi yapılırken olay örgüsüne bağlı kalınarak sadece önemli olaylar ele alınmıştır. Eserde olaylar kronolojik sıralamaya göre aktarılmamıştır. Rahman Bey ile Mercan'ın hikâyelerinin iç içe verilmesi zaman kavramının anlaşılmasını daha zor hâle getirmiştir. Roman toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Eserde belli başlı olaylar sıralandığında toplam on beş olay karşımıza çıkmaktadır.

Birinci olay Mercan'ın dedesinin savaş anılarını bulmasıdır. Mercan, soğuktan korunmak için dedesinin evinin tavanındaki kalasları söküp yakar. Bu sırada dedesinin savaş anılarını yazdığı notları bulur. Bu olay ile ilgili nesnel bir tarih yoktur; fakat savaş

başladığı ve Zerrin henüz hayatta olduğu için olayın zamanının 1992-1994 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir (s. 25).

İkinci Olay Rahman Bey'in yaralanmasıdır. Rahman Bey, Avusturya-Macaristan askeri olarak savaşırken Soça Nehri yakınlarında yaralanır ve Graz şehrine getirilir. Bu olay ile ilgili belli bir gün ve ay verilmese de olayın zamanı Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarıdır (s. 50).

Üçüncü olay Rahman Bey'in Avusturya-Macaristan askeri olarak savaşırken esir düşmesidir. Rahman Bey, Avusturya-Macaristan askeri olarak savaşırken Karpatlar'da Ruslara esir düşer. Olayın zamanı 1917 yılının 9 Kasım günü nesnel olarak belirtilmiştir (s. 148, 231).

Sonraki olay Rahman Bey'in Horasan'a gitmek üzere kaçmasıdır. Rahman Bey ve arkadaşları esir olarak getirildikleri Tomsk'tan Horasan'a gitmek üzere kaçarlarken yanlışlıkla Vladivostok'a giderler. Olay ile ilgili nesnel bir zaman bilgisi ve olay zamanı yoktur (s. 143).

Beşinci olay Bibi Hacıç'in Rahman Bey ve beraberindekilere yardım etmesidir. Casus oldukları düşünülen Boşnakları sorgulamak için gelen Bibi Hacıç, Şemsi Şehoviç'in Çayniçeli Muriz Feriz Bey'i tanıdığını duyunca onları Vladivostok'tan gönderir. Olay ile ilgili zaman konusunda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır (s. 157).

Altıncı olay Rahman Bey'in Müsteskire ile evlendirilmesidir. Rahman Bey, Altay Han'ın huzuruna çıkarıldığında ondan damadı olmasını ister. Rahman Bey Mercana'ya âşık olmasına rağmen evlenme sırası Müsteskire'de olduğu için onunla evlendirilir. Bu olay ile ilgili nesnel bir zaman bilgisi yoktur (s. 251).

Yedinci olay Rahman Bey'in Hacca gitmesidir. Müsteskire doğum yaparken öldükten sonra Rahman Bey Altay Dağları'ndan gelir. Yusuf Altay Han ondan diğer kızı Mercan'a ile evlenmesini ister; fakat Rahman Bey Hacca gitmek istediğini söyleyerek oradan ayrılır. Bu olay ile ilgili net bir zaman bilgisi yoktur (s. 252).

Sekizinci olay Zerrin'in Srebrenitsa'ya gelmesidir. Meho öldükten sonra Zerrin Ocak'tan ayrılarak Srebrenitsa'ya gelir. Bu olay ile ilgili net bir tarih olmasa da Srebrenitsa'nın kuşatılmasından önce olduğu tahmin edilmektedir. Tahmini olarak olayın zamanı Mayıs 1992 öncesidir (s. 25).

Dokuzuncu olay Srebrenitsa'nın işgalidir. Eserin başından sonuna kadar Srebrenitsa kuşatma altındadır. Bu olay Mercan tarafından geriye dönüşle aktarılmıştır. Olayın zamanı 1992 yılının Mayıs ayıdır (s. 109)

Onuncu olay Fransız General Morillon'un Srebrenitsa'ya gelmesidir. Morillon, halka kendilerini burada yalnız bırakmayacaklarını anlatmak için Srebrenitsa'ya gelir. Olayın nesnel zamanı 24 Mart 1993'tür (s. 175, 183).

On birinci olay Mercan'ın psikolojik bunalıma girerek hastalanmasıdır. BM kamyonunun Srebranitsalı kadınları Tuzla'ya götürmek için geldiğinde kadınların sergilediği üzücü davranışlar Mercan'ın psikolojisini bozar ve hastalanmasına neden olur. Olay ile ilgili net bir tarih yoktur; fakat Mercan iyileştikten sonra Zerrin öldüğü için olayın zamanınının 1993 sonları olduğu tahmin edilebilir (s.198-207).

On ikinci olay Zerrin'in ölmesidir. Mercan, Zerrin'in savaşın üçüncü ilkbaharında öldüğünü söylemiştir. Savaşın 1992 yılının ilkbaharında başladığı düşünülürse Zerrin'in 1994 ilkbaharında öldüğü tahmin edilebilir. Fakat olay ile ilgili net bir gün ve saat belirtilmemiştir.

On üçüncü olay BM'nin ihanetidir. BM, NATO bombardımanı olacağını söyleyerek Boşnakların siperlerini terk etmesini ister. Boşnaklar geri çekildiğinde ise onların yerlerini Sırlar alır. BM askerleri, güvenli bölgeyi çetniklere teslim eder. Bu ihanet Srebrenitsa katliamından bir gün önce gerçekleşir. Katliam 11 Temmuzda olduğuna göre bu olayın zamanınının 10 Temmuz 1995 yılı olduğu ortaya çıkıyor (s. 40, 259).

On dördüncü olay NATO bombardımanıdır. BM askerleri NATO bombardımanınının sabah saat 06.00'da yapılacağını Boşnaklara söylemiştir. Fakat öyle olmaz, BM askerleri yerlerini çetniklere teslim ettikten sonra saat 13:00'te iki adet bomba atılır. Olay zamanı böylece saat 13.00 olarak net bir şekilde belirtilmiştir. Bu olay Srebrenitsalıların Çetniklere teslim edildiği gün gerçekleşmektedir. Eserde olayın zamanı 11 Temmuz 1995²⁰⁴ yılında, Salı günü olarak verilmiştir (s. 40, 48, 255, 260).

²⁰⁴Srebrenitsa'daki Boşnak halkı 11 Temmuz 1995 günü NATO, BM ve Avrupa devletlerinin gözü önünde Sırların acımasız saldırılarına terk edilmiştir. Sırlar bir hafta süren saldırılarda büyük bir katliam yapmıştır. Bk. Dikici, 2016, **a.g.k.**, 183.

On beşinci olay Srebrenitsa katliamıdır. BM askerleri şehri çetniklere teslim ettikten sonra etnik temizlik başlar. Zaman Mercan'ın belirttiği gibi 11 Temmuz 1995 yılı Salı günüdür (s. 48).

Romanda olay zamanı 11 Temmuz 1995 yılındaki Srebrenitsa katliamından önceki gün başlar ve Mercan'ın beş gün altı gece (s.298) yürüyerek Tuzla'ya ulaşması ile son bulur; yani eserin olay zamanı yaklaşık bir haftadır. Mercan'ın geriye dönüş tekniği ile 1992 yılının bahar aylarına, savaşın başlangıcına gitmesi ve Rahman Bey'in Birinci Dünya Savaşı anıları göz önünde bulundurulduğunda nakletme zamanı yaklaşık seksen bir yıldır. Eser geriye dönülerek aktarıldığı ve olay zamanı yalnızca 5-6 gün olduğu için anlatma zamanı da nakletme zamanı gibi yaklaşık seksen bir yıldır (1914-1995).

2.2.8. Dil

Eserin orijinali Boşnakların sürekli baskı altında kalmasına rağmen bugün de kullanılan Boşnakça ile yazılmıştır. Yazar romanda halk dilini kullanmıştır. Böylece okuyucunun rahat anlayabileceği sade bir anlatıma ulaşmıştır. Fakat dilin unsurları bakımından eserin çevirisinde zayıflık görülür. Eserde kullanılan dil unsurları aşağıda verilecektir.

2.2.8.1. Dil öğeleri

2.2.8.1.1. Konuşma dili

Eserin orijinalinde²⁰⁵ çok fazla Türkçe kelimenin kullanması göze çarpan ayrıntılardan biridir. Osmanlılar, 15. yüzyılında Bosna'ya geldikten sonra o topraklarda kendi kültürlerini yayarlar. Osmanlı'nın etkisinde kalan Bosna-Hersek'te çok fazla olmasa da Türkçe kelimeler hâlâ konuşma dilinde kullanılır. Boşnakçada o kelimelerin yazılışı ve telafuzunda ufak farklılıklar vardır. Onlardan bazıları: šuhva – şüphe (s. 11), sahat – saat (s, 11) tarihske – tarihî (s. 21), ćilim – kilim (s. 24), dolaf – dolap (s. 25), hanuma – hanım (s. 25), din dušman – din düşmanı (s. 29), kuršum – kurşun (s. 29), findžan – fincan (s. 72), pendžer – pencer (s. 81), horoz (s. 80), merdevine (s. 81), dernek (s. 81) sözcükleridir.

Orijinalinde eserin dili oldukça sadedir; günlük konuşma dili kullanılmıştır. Atasözlerinin hiç kullanılmaması ve sadece bir tane deyim kullanılması romanın dilinin

²⁰⁵I. Taljić (2005). *Roman o Srebrenici*. (3. Baskı), Sarajevo: Bemust Yayınevi.

ne kadar sade olduğunun göstergesidir. Bu sadelik, yazarın anlatmak istediklerinin tüm okuyucu kitleleri tarafından kolaylıkla anlaşılmasını sağlamıştır.

2.2.8.1.1.1. Deyimler

Eserin orijinalinde konuşma dilinin önemli öğelerinden atasözleri eserde hiç kullanılmasa da bir şeyin gerçekleşme inancının kaybolması anlamına gelen “yamuk Drina”²⁰⁶ (s. 45) Boşnakça deyimini kullanılmıştır.

2.2.8.2. Dil sapmaları

2.2.8.2.1. Kelime ve ifade sapmaları

2.2.8.2.1.1. Baskı ya da çevirme esnasında yapılan yanlışlar

Romanda az da olsa baskı hatası görmek mümkündür. Bu hata eksik yazım olarak göze çarpmaktadır.

“Şehirden çıkmalarına yüz metre kala, BM’in ön kontrol noktasında, Vezionica işletmesinin bulunduğu yerde Hollandalıların ihanetiyle karşılaştılar. Kurtarıcı maskesini indiren BM Barış Gücü’nün Hollandalı askerleri, kendilerini Çetnik sembolü olan üç parmak işaretiyle karşılamıştı. Bu Hollandalılar, ihanetin en utanmazını ve pısrıklığını en büyüğünü sergiledi.” (s. 259)

Yukarıdaki alıntıda geçen “pısrıklığını” yerine “pısrıklığın” kelimesi kullanılmalıdır.

Eserin dilinin yalın olmasına rağmen, Türkçe çevirisinde anlatım yanlışlarına oldukça çok rastlanır. Elbette bu tür yanlışlar yazara değil çevirmene aittir. Bu yanlışlar bağlanması gereken cümlelerin bağlanamaması, anlam eksiklikleri ve bütün olarak çeviri hatalarıdır.

Eserin orijinali ve çevirisi kıyaslandığı zaman bazı anlam farklılıkları göze çarpar. Bu durum çeviri yanlışlarından kaynaklanır. Kitabın çevirisi ile orijinali arasındaki farklılıklar alıntılarla aşağıda verilmiştir.

1. örnek:

Metnin orijinali:

²⁰⁶Boşnakçası “kriva Drina” olan deyim Türkçe çevirisi “yamuk Drina’dır”. Bu deyim bir şeyin gerçekleşme inancının kaybolması anlamında kullanılır.

“Četnike nismo zatekli prorijeđene duž linije. Grupirali su svoje snage na mjestu koje je branio samo Šefik Uzunović. Svim oružjem su se obrušili. Raznijeli su ga u komadiće.” (s. 203)

Kitabın orijinalinde anlatılmak istenen:

“Siper boyunca sayıları az değildi. Çetnikler, Şefik Uzunović’in yalnız savunma yaptığı yerde kümelenmişlerdi. Üzerlerinde çok sayıda silah vardı. Şefik Uzunović’i paramparça ettiler.” (s. 203)

Kitaptaki çeviri:

“Askerlerimizin ateş açtığı mevzilerde Çetnikler yoktu. Hepsi Şefik Uzunović’in tek başına savunma yaptığı yerde gruplanmışlardı. Bu nedenle bizimkiler hiçbir direnişle karşılaşmadan üzerlerine yürüdüklerinde kuşatılmış hâlde kaldılar.” (s. 268)

Eserin orijinalinde sadece Şefik Uzunović’in savunma yaptığı siper ile ilgili bilgi verilmiştir. Askerlerimizin ateş açtığı yerde Çetnik yoktu ve bizimkiler kuşatılmış hâlde kaldılar gibi bir ibare yoktur. Dolayısıyla çeviri hatası anlam farklılığı yaratmıştır; orijinal ile bağı yoktur.

2. örnek:

Metnin orijinali:

“Za toliko se zadigao da mu čelo i flaša izvire iz rova. Utom ga je i pogodio srpski snajperist. Kako mu je flaša bila podignuta u ruci, tako mu se metak, zajedno sa srčom, zatjerao u mozak. Samo se skokljao. I pijan. I mrtav.” (s. 204)

Kitaptaki çeviri:

“Kadiriç bu sırada başını, şişeden olabildiğince çok yudum içebilecek kadar kaldırmıştı. Alnı ve şişesi siper dışına çıkmıştı. Sırp keskin nişancısı onu bu şekildeyken vurdu. Elinde şişesi, beynine saplanmış mermiyle yere yığıldı. Sarhos ve ölüydü.” (s. 269)

Kitabın orijinalindeki son iki cümle “Hem sarhoştur. Hem de ölüdür” (s. 204) biçimindedir. Aslında anlatılmak istenen, Kadir Kadiriç öldüğünde sarhoştur.

3. örnek:

Metnin orijinali:

“Stariji Bošnjaci su se pobunili protiv svojih.” (s. 206)

Kitabın orijinalinde anlatılmak istenen:

“Daha yaşlı olan Boşnaklar kendi halkına karşı ayaklandılar.” (s. 206)

Kitabın çevirisi:

“Eski Boşnaklar kendi adamlarına karşı ayaklandılar.” (s. 272)

Boşnakçada “star” kelimesi “yaşlı” anlamına gelmektedir. Bundan dolayı yaşlı olarak kullanılması daha doğrudur.

4. örnek:

Metnin orijinali:

“Kakva li će biti sudbina legende o Kadiru iz Gobelja?.” (s. 207)

Kitabın orijinalinde anlatılmak istenen:

“Gobelalı Kadir ile ilgili efsanenin kısmeti nasıl olacaktı acaba?” (s. 207)

Kitaptaki çeviri:

“Gobelalı efsane Akasdir’in sonu nasıl olacaktı acaba?” (s. 272)

Çeviride kullanılan “Akasdir” sözcüğünün herhangi bir anlamının olmadığı tespit edilmiştir. Baskı yanlışı olmalıdır. Orijinalde kullanılan “kısmet” kelimesi çeviride “son” olarak görülür. Bu şekilde çevrilen cümlenin anlamı bir ölçüde değişmiş görünüyor.

5. örnek:

Metnin orijinali:

“I naši se ubijali između sebe.” (s. 210)

Kitabın orijinalinde anlatılmak istenen:

“Bizimkiler²⁰⁷ de birbirlerini öldürüyorlardı.” (s. 210)

Kitabın çevirisi:

²⁰⁷Bu kelime ile Boşnaklar kastedilir.

“Konvoydaki Boşnaklar birbirlerini de öldürmeye başladılar. Deliriyoruz...” (s. 277).

Kitabın orijinalinde “deliriyoruz” kelimesi yoktur. Fazla sözcük eklenmesi çevirinin güvenilirliğini kötü yönde etkilemiştir. Çevirmen yazarın anlatımına müdahale etmiş.

2.2.9. Anlatım

Kitabın orijinalinde yazarın lirik anlatım becerisini romanın ilk sayfasından itibaren görmek mümkündür. Yazar kelimeleri mükemmel bir şekilde kuruyor. Açık, basit, güzel bir şekilde yazıyor ve aynı zamanda bunları bir harmoni ile bağlıyor. Roman uzun ve olaylar karmaşık. Buna rağmen yazarın kelimeleri kullanmadaki becerisi sürükleyiciliği arttırarak okuyucunun romandan kopmasını engelliyor. Yazarın kelimeleri etkili kullanması anlatıma güç ve anlam kazandırmıştır.

Eserin Türkçe çevirisinin orijinali kadar iyi bir anlatıma sahip olduğu söylenemez. Çevirideki yanlışlar yazarın lirik üslubu zayıflatmıştır. Ancak bilinçakışı gibi tekniklerle Talyiç Srebrenitsa’da olanları anlatmak için Mercan’ın bilincinin derinliklerindeki savaş gerçekliklerini de ortaya çıkarmayı başarır. Psikolojik açıdan çok etkilenen Mercan ruhsal bunalım yaşar; hatta bazı bölümlerde mantıklı bir şekilde davranamaz. Bu durum onun iç dünyasındaki karmaşıklıklardan kaynaklanmaktadır (s. 301-302)

2.2.9.1. Anlatım teknikleri

Eser psikolojik roman olduğu için eserin geneline bilinç akımı üslubu²⁰⁸ hâkimdir. Mercan’ın yaşadıkları ve psikolojisi bu üslup ile çok iyi anlatılmıştır. Romanda görülen diğer üslupların nesnel tasvir üslubu²⁰⁹ ve lirik üslup²¹⁰ olduğu söylenebilir.

Eserde anlatımı güçlendirmek için birçok anlatım tekniği kullanılmıştır. Başarıyla kullanılan bu teknikler anlatımı daha etkili hâle getirerek romanın edebî niteliğini arttırmıştır. Bunların içinde en çok anlatma, gösterme, geriye dönüş, diyalog ve özetleme teknikleri ön plana çıkmaktadır. Bu teknikler dışında mektup, montaj, iç konuşma, otobiyografi, bilinç akışı ve tasvir teknikleri mevcuttur. Söz konusu anlatım teknikleri gösterebilmek için romandan alıntılar alınarak örnekler verilecektir.

²⁰⁸Romancının hayatı bütün yönleri ile anlatabilmek için kişilerin bilinç altının sergilendiği üsluptur. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 276.

²⁰⁹Bk. s. 49.

²¹⁰Bk. s. 49.

2.2.9.1.1. Anlatma

Romanın genelinde sık kullanılan anlatım tekniklerinden biridir. Mercan'ın, canlarını kurtarabilmek için tek kurtuluşları Srebrenitsa'ya sığınmak olan Boşnakların yaşadıklarını anlattığı şu bölüm anlatma tekniğine örnek olarak verilebilir:

“Üstlerinde başlarında bir şey yoktu. Yalınayaklardı. Güzel Boşnak halkı. Yüzleri abdestle temizlenmiş insanlar. Şalvarları parçalanmış, ayaklarında lastik ayakkabıları bile olmayan kadınlar. Çetniklerin önünde kaçarken, koşmaya gücü yetmeyen çocuklarını da yitirmişlerdi. Çocuklarını göğüslerine basmış halde kaçarlarken, bebekleri yolun sonlarında donarak can vermişti.

Boşnak halkının canları ve ayakları çıplak kalmış. Ölümüne kadar çıplak, acılar içinde...” (s. 109).²¹¹

2.2.9.1.2. Gösterme

Anlatıcı olarak özne anlatıcı kullanıldığı için gösterme tekniği eserde sıkça karşımıza çıkar.

Vahdet'in mektubunda geçen, Srebrenitsalıların Çetniklerden kaçarken yaşadıklarının anlatıldığı bölüm gösterme tekniği ile aktarılmıştır. Burada Vahdet'in yaşadıklarının okura daha iyi aktarılması için yansıtıcı bilinç²¹² kullanılmıştır. Esere hâkim olan özne anlatıcı kendisini Vahdet'in yerine koyarak olayı canlandırmıştır.

“Kalabalık arasında olan bazı Srebrenitsalılar ile tanıdık çıktık. Birlikte kaçmaya karar verdik. Tarlaya yüzükoyun yatıp sürünmeye başladık. Çukurlara denk geldiğimizde ölülerle dolu olan üç çukura sürünerek girdik ve aynı şekilde buralardan sürünerek çıktık. Sonra küçük bir ormanlık alana ulaştık. Sessiz kalarak yere yatmış halde dururken, Çetniklerin sesini işittik. Aralarında kavga ediyorlardı. Aramızdan biri sesini çıkarmamış olsaydı, onlara görünmeyebilirdik. Ancak aramızdaki bu kişi ya Çetnik ya da delirmişti. Sesini olabildiğince yükselterek:

‘Beni buralara ölmem için mi getirdiniz?’

El bombasını Srebrenitsalı Hasan adındaki birinin üzerine fırlattı. Hasan ise bombayı uzağıımıza atmayı başardı. Bomba az yakınıımızda patladı. Her birimizin vücudunda küçük

²¹¹Anlatma tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Taljic, 2017, **a.g.k.**, 40, 42-44, 47, 109, 273.

²¹²Yazarın tanrısal konumlu bakış açısını en aza indirgeyip olayı roman kişilerinden birine anlattırmasına yansıtıcı bilinç denir. Yansıtıcı bilinçte genellikle özne anlatıcı hâkimdir. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 118.

bomba parçacıkları vardı. Vücuduma isabet eden parçaları tırnaklarımla söküp attım.” (s. 288)²¹³

2.2.9.1.3. Geriye dönüş

Geriye dönüş, eserde en çok kullanılan tekniklerden biridir. Rahman Bey’in hikâyesinin anlatıldığı bölümlerin tamamında bu teknik kullanılmıştır. Ayrıca geriye dönüş tekniğini Mercan’ın Srebrenitsa katliamının öncesini anlattığı eserin başındaki ve sonundaki bölümlerde de görmek mümkündür.

Rahman Bey’in gençlik aşkı Tenzile’yi etkilemek için kiraz ağacına çıkıp, oradan düşmesini hatırlamasının anlatıldığı bölümde bu teknik hâkimdir.

“Hayallere dalmış halden, gerçeğe dönüyorum. Bir parmak şaklatması kadar süren zaman içerisinde, Srebrenitsa’daki kiraz ağacından düşmemi hatırlıyorum. Kadı Âdem Ağa’nın kızı Tenzile’nin gözüne girebilmek için ağacın en tepesine kadar tırmanmışım. Üstelik yağmur henüz dinmişti. Ağacın en tepesindeydim. Bunu benden başkası, en aptal olanlar bile denemezdi. O sırada bastığım daldan kaymaya başladım. Diğer ayağımla basmış olduğum dal kırıldı. Düşmeye başladım. Düşüyor, düşüyor bir türlü yere ulaşamıyordum. Uzuuuuuuuuuun süren bir düşüş yaşamıştım. Sanki daha önce kiraz ağacından nasıl düşüldüğünü hiç duymamış ve hiç görmemiş gibiydim. İlk anda yükseklerden bir feryat, ardından yere yığılmanın gümbürtüsünü işittim. Kirazlar ise, olmuş armutların ağaçtan düşmesine benzer şekilde düşmeme en yakından tanık olanlardı. O anda annemi, babamı, dedem Rahman BeyCozo’yu ve Taslıca’da Sırpların kestiği büyük dedemi gördüm. Onun kesiliş anı gözlerimin önüne geldi. Âdem Ağa’nın kızı Tenzile’yi de gördüm.” (s. 53)

2.2.9.1.4. Diyalog

Romanda sık kullanılan tekniklerden biridir. Mercan’ın Dr. Mahmiç ile ilk tanışmasındaki konuşma diyalog tekniğine örnek olarak gösterilebilir:

“Dr. Mahmiç ‘Hayır, hayır diyerek kekeleyikten sonra, ‘Ben sadece profesyonel olarak hangi işle meşgul olduğunuzu sormak istemişim’ dedi.

‘Jeodezi uzmanıyım. Ancak şimdi mesleğimi yapmıyorum.’

Doktor gülümseyerek, ‘İhtiyacımız olarak bir bu kalmıştı. Srebrenitsa’daJozef K. Gibi bir toprak ölçümü yapanımız eksikti’ dedi.

‘Edebiyatla ilgili gibisiniz?’

²¹³Gösterme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Taljic, 2017, **a.g.k.**, 79-81, 88, 89, 260, 274, 279, 286, 298, 300.

‘Çok değil. Eğitimin bir bölümü. Coğrafyacı olduğunuza göre ve Bosna’da ölçümü yapılacak toprakların giderek azaldığı bir dönemde JozefK.’dan başka ne olabilirdiniz?’

‘Neredeyse Jozef K.’nın kimliğine bürüneceğim. O, Srebrenitsa’nın sayılı günlerini hesaplamaya çalıştığı sırada, kendi isminin sırlarının yükünü yükledi.’ (s. 119)

2.2.9.1.5. Özetleme

Özetleme tekniği hem anlatma hem de gösterme teknikleri ile kullanılabildiğinden dolayı bu tekniği eserde fazla görmek mümkündür.

Mercan’ın, Rahman Bey ile Tenzile’nin nenesinin arasındaki ilişkiyi ve neden evlenmediklerini anlattığı bölümde özetleme tekniği kullanılmıştır.

“Benim ilk aşkım, dedemin aşkının torunu olur. Tenzile’nin ninesi, dedem Rahman Bey’e kızarak ve ona inat Jutiçe’deki bayram horonuna katılmamış ve bayramın ilk günü Çerska’nın onuncu köyündeki teyzesinin yanına kaçmıştı. Orada evlenmiş, çocuklarını doğurmuş ve onların bakımlarına kendini adanmış” (s. 165).²¹⁴

2.2.9.1.6. Mektup

Dönemin iletişim aracı olduğu için eserde örneklerini sık görmek mümkündür.

Rogatitsa’da yalnız hissettiği için kardeşi Farah’ın yanına gelmesini isteyen Zeynep, ailesinden olumsuz yanıt alınca onları ikna etmek için bir mektup yazar:

“Demek ki beni artık hayatınızdan silmişsiniz. Ben ise,-bizi; kardeşim ve beni- her zaman bir tuttuğunuzu sanıyordum. Oysa öyle değilmiş. Şimdi anladım. Benim buralarda tek başıma olmam, yalnızlık çekmem umurunuzda değilmiş. Benim acı çekmeme aldırılmıyorsunuz ama Farah’ın sizden uzak olmasına gönlünüz razı gelmiyor. Aslında ben burada çok rahatım. Tek sıkıntım sizlere duyduğum büyük özlem. Bosna çok güzel bir yer. Siz yoksa Farah’ın buraya gelmesini istememi onun da burada evlenip yuva kurmasını isteyebileceğime mi bağladınız? Farah’ın burada olması sadece benim buralara daha çabuk alışmama yardım olacak. Üstelik bu ülkede, yabancı ülkelere gelen bir gelinin yakın akrabalarından birinin de yanında olmasıyla, bu gelinin bulunduğu yere daha kolay alıştığına inanılıyor. Benim dileğim de sadece bu. Bu ülkenin güzelliklerine kız kardeşimin desteğiyle alışmak istiyorum. Farah buralarda kalmak istemezse, yanınıza hemen geri dönebilir. Ben onu mutlaka geri gönderirim.” (s. 26-27).

²¹⁴Özetleme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Taljic, 2017, **a.g.k.**, 51, 135, 141, 156.

Kitabın 279-292 sayfaların arasında Vahdet'in tanık olduğu olayları anlattığı mektup yer almaktadır. Vahdet'in yazdıkları mektup tekniğine örnektir. Mektubun tamamı çok uzun olduğu için bir bölümü alıntı olarak alınmıştır.

“Emredilen yol ağzına ulaştık. Sayımız bin ya da bin beş yüz kadardı. Oraya vardığımızda yolun güvenli olduğu ve yaralıları taşımaya başlamamız emri geldi. Yolu rahalıkla aşabilirmişiz... Bombardıman yeniden başlamıştı. Her taraftan saldırdılar. Yeniden kuşatma altına alınmıştık. Var olan bütün silah çeşitleriyle ateş açıyorlar. En küçükten en büyük kalibreli mermilere kadar ateş ediyorlar. Düşen her bomba en az elli kişiyi birden öldürüyor.

Yere yattım. Ateş ediyorum. Başkaları üzerime yığılıyor. Kimi canlı kimi ölü. Bu durum iki saat kadar sürdü.” (s. 282).

Savaş zamanında ailesiyle Almanya'ya gitmeyi başaran Çiza'nın Mercan'a gönderdiği mektup da örnekler arasında yer alır (s. 189-191).

2.2.9.1.7. Montaj

Kitabın bazı bölümlerinin eğik harflerle yazıldığı fark edilir. Bu bölümler, eserin mitoloji, tarih ya da dine değindiği bölümlerdir. Genelde bölüm başlarında ya da sonlarında bulunan bu sözleri yazar okurun dikkatini çekmek için yazmıştır.

Mercan, ölüm korkusu ile göğsüne bir dövme yaptırmıştır. Öldükten sonra cennete gidebilmek için Müslüman olduğunu kanıtlaması gerektiğini düşünmüştür. Mercan'ın dövmesini okuduğu ve eğik harflerle yazılan bu bölüm montaj tekniğine örnektir.

“Benim Tanrım, Allah'tır.

İnancım, İslam'dır.

Kitabım, Kur'ân'dır.

Kıblem, Kâbe'dir.

Peygamberim, Muhammed aleyhisselatüvesselamdır.

Âdem peygamberin zürriyetindenim.

İbrahim peygamberin milletindenim.

Muhammed aleyhisselamın ümmetindenim.” (s. 16)

Mercan gördüğü halüsinasyonların etkisinden kurtulup kendine geldikten sonra Tenzile'yi merak eder. Tenzile'yi Beyda nineye sorar; fakat istediği cevabı alamaz.

Mercan Tenzile’yi yengesi Zerrin’e sormak ister; ama bu sorunun yengesini inciteceğini düşünerek vazgeçer ve ona bir Boşnak türküsü söyler. Bu türkü de montaj tekniğinin güzel bir örneğidir:

“Anadolu hanımı! Muhammed aşkına bana bir bak,

Sana Sevdalinka şarkıları söylerim.

Güzel kokman için bademlerle beslerim,

Beni sevmen için şerbetle sularım...” (s. 209)

Mercan’ın savaşla ilgili olarak defterine yazdıkları notlar montaj tekniği arasında yer almaktadır. Yazdıkları çok uzun olduğu için sadece bir bölüme yer verilmiştir:

“Çetnikler bizi iyice sıkıştırdı çünkü cezalandırmayacaklarını biliyorlar. Bugünlerde esir olan her hangi bir Çetnik’e işkence yapmadan, neler oluyor diye sorsanız cevap verirdi.

Srebrenitsa’nın yeniden saldırıya uğrayacağından kimsenin şüphesi olmamalı. Ayrıca dünyanın yeniden gözlerini sımsıkı kapatacağını bilmek ve sonun geleceğinin fark etmek için çok da akıllı olmak gerekmiyor. NATO’nun müdahale yapacağıyla ilgili sözlere gerek kalmayacak. Çetnikler bu savaşı başlatıkları yerde, yani Bosna’nın doğusunda bitirmek istiyorlar, tıpkı başladıkları gibi, savunmasız halkın üzerine yüklenerek.” (s. 214).

Mercan ve Rahman Bey Cozo’nun hikâyeleri, hikâyeleri arasındaki geçişler ve geri dönüşler eserde derinlik yaratmış ve bir katmanlaşma oluşturmuştur. Romanda İslam kültürünün etkisi, İslami terimlerin sıkça kullanılmasından fark edilir. Kur’andaki Yunus ve Tin surelerinden alınan ayetler montaj tekniğine uygundur. (s. 224 ve 225).

2.2.9.1.7.1. İktibas

Eserin bazı bölümlerinde kullanılan latince sözler de dikkat çekmektedir. Bu sözler genel olarak Srebrenitsa için söylenen atasözleridir. 23 Aralık 2019 tarihinde Bosna-Hersek’in Zenitsa şehrindeki İkinci Lisesinde Latince öğretmeni olarak görev yapan İvana Milošević ile bu atasözleri üzerine konuşuldu. Sayın Milošević’in de desteğiyle yaptığımız araştırma sonucu bu sözcüklerin anlamları şöyle tespit edilmiştir:

1. örnek:

“İovi optimo maximo... Iunoni Reginae...” (s. 94).

“En iyi ve en büyük olan Jüpiter’e... Yunon’a kraliçesine...”

2. örnek:

“Ave, Domavia Argentaria^{215!}” (s. 221).

“Yaşasın Srebrenitsa!”

3. örnek

“Adio, patria argenti!” (s. 221)

“Hoşça kal gümüş toprağı!”

4. örnek:

“Ave, argenti patriae.” (s. 261).

“Selam olsun gümüş toprağına.”

5. Örnek

“Salve in aeternum Domavia, argenti patriae.” (s. 261).

“Srebrenitsa, gümüş toprağı sonsuza kadar hoşça kal.”

2.2.9.1.8. İç konuşma

Bu tekniğı diğer teknikler kadar sık olmasa da eserde görmek mümkündür.

Kitabın sonlarına doğru binlerce kişinin ölümüne şahit olan Mercan’ın yaşadığı psikolojik bunalım onun bilinçsiz bir şekilde kendi kendine konuşmasına neden olmuştur. Mercan’ın bu konuşması iç konuşma tekniğine örnektir:

“Dede!”

Cevap vermiyor.

“Dedeciğim!”

Yine cevap yok.

“Rahman Bey, eski ev!”

Dedem yok oldu.

“Dedeciğim artık eski ev yok!”

Ses yok.

Rüyamın bir hayalden ibaret olduğunu düşünüyorum. Çünkü bütün gayretlerime rağmen rüyama devam edemiyorum.

²¹⁵Srebrenitsa’nın ilk ismi Argentaria, sonra da Domavia’ydı, bk. Taljic, 2005, **a.g.k.**, 236.

“Dede, seni göremiyorum, işitemiyorum. Sana eski evimizi anlatmayı, eski evimizin artık olmadığını söylemeyi unuttum. Hiçbir şey yok. Hatta Srebrenitsa bile yok.”

Dedem cevap verdi:

“Biliyorum. Biliyorum. Uzun zamandır biliyorum. Henüz babanın doğmamış olduğu yıllarda, senin şimdi öğrendiklerini biliyordum. Şu anda senin rüyana girdiğim gibi, sen de o zamanlar benim rüyalarımın girerdin.”

“Bildiğini biliyorum. Hatırlıyorum.”

“Hatırlıyor musun? Sen bunları hatırlayamazsın.”

“Senin elyazmalarından hatırlıyorum. Kur’ân’ın yedinci suresinin arasına sakladığın notlarını okudum.”

“Bu A’raf suresidir.”

“Evet, dede. Evet. A’raf suresi.”

“Bu sure...”

“Dede!”

“Dede!”

“Dedeeeeeee!”

Artık dedemin bana cevap vermediğini fark ettim. Demek ki bu dünyada kendi kendimle konuşuyordum.” (s. 297)²¹⁶

2.2.9.1.9. Otobiyografik teknik

“Özyaşam öyküsü”²¹⁷ de denen bu yöntem sadece kahramanın dünyası anlatıldığı için dar bir görüşe sahiptir. Bundan dolayı romancılar tarafından çok fazla tercih edilmese de benmerkezli eserlerde okurun dikkatini çeken bir tekniktir. Bu teknikte anlatan ile anlatılan aynı kişidir; roman kişisi kendi hayatından bölümler anlatır.²¹⁸

Mercan kendisini tanıtır, isminin Boşnak kültüründeki yeri hakkında bilgi vermiştir. İsmi diğer çocuklarınkinden farklı olmasından dolayı yaşadığı zorlukları anlattığı bu bölümde otobiyografi tekniği görülmektedir:

²¹⁶İç konuşma tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Taljic, 2017, **a.g.k.**, 49, 50, 52, 87, 101, 193, 294-298.

²¹⁷Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 235.

²¹⁸Tekin, 2003, **a.g.k.**, 248-250.

“Bana Mercan adını koyan da dedemdir. Oysa geleneklere göre dedemin adını taşımam gerekirdi.

Dedem Rahman Bey Cozo, doğumumdan yedi gün sonra, beni beşikten kucağına alıp sağ kulağıma ezan okumuş ve üç kez Mercan diye seslenmiş.” (s. 17).

“Öte yandan ismimin Mercan olması nedeniyle, mahalledeki çocukların alay konusu oluyordum. Mektepteki öğretmenim Safran bile bana sesleneceği zaman sıkıntı duyduğunu saklamıyordu. Köklü bir aileye mensup olduğumuzdan dolayı bu sıkıntısını açıkça belli etmese de ben bunu fark eder, bana hiç seslenmemesini arzularım. Çarşı esnafı ise adımlı söylerken son hecesini uzatır ve bilinçli bir şekilde kötü seslendirmeye çalışırdı. Evdekiler ismimden dolayı sıkıntı içinde olduğumu fark ediyor ancak dedemin hatırası nedeniyle adımlı değiştirmeyi düşünmüyorlardı. Benim kabulleneceğimi zannederek bazı lakaplar takmayı denediler.

Ancak ismime sahip çıktım. İsim, Allah’ın merhametinin bir parçasıdır. İsimler lakaplarla bozulmamalı. İsim insanlığın işareti ve dünyanın süsüdür.” (s. 18)

2.2.9.1.10. Bilinç akışı

Bilinç akışı, kişi psikolojisini en iyi aktaran yöntemlerden biridir. Bu teknik iç konuşma ile benzerlik gösterse de aralarında bariz farklar bulunmaktadır. Anlatıcının yer almadığı, genelde gösterme tekniğinin kullanıldığı eserlerde görülen bu teknikte, roman kişinin iç dünyasının akıl kontrolü dışında dışı vurulmasıdır. Genelde sayıklama gibi görülür, anlatılanlarda bir mantık ve düzen yoktur. İç konuşmada ise aktarılanlar belirli bir mantık çerçevesinde düzenli bir şekilde verilir.²¹⁹

Mercan, Srebrenitsa’dan kurtulmaya çalışan her Boşnak gibi artık çok yorulmuştur. Bu yorgunluk sadece fiziksel değildir, Mercan psikolojik olarak tükenmiştir. Eserde Mercan’ın psikolojisine yer verildiği bölümlerde bu tekniği görmek mümkündür.

Sürekli etrafında birilerinin öldüğünü, delirdiğini gören Mercan’ın iyi olduğunu hissetmeye ihtiyacı vardır. Ormanlık alanda biraz tuz ve şeker yalayan Mercan iyi olduğunu gösterebilmek için kim ve nerede olduğunu, aslında sadece kafasında kurguladığı şeyleri anlattığı bu bölümde bilinç akışı tekniği görülür.

“Kim, ne ve nerede olduğumu biliyorum. Ben Mercan Cozo’yum. Lübnan’da dolaşıyorum. *Preşeren’in anıtı...* Şairin heykelinin altında Preşeren yazıyor. Çopova sokağı; eski posta binası. *Slon* Otel. Çopova sokağında yürüyorum. Sol tarafta yeni

²¹⁹Çetin, 2015, **a.g.k.**, 182-183.

McDonald'saçılmıştı. Yine bir preşeren heykeli yanı başında, çıplak bir periyi gösteren bronz bir heykel var. Aslında, bu peri değildi. Heykelin açılışının yapıldığı dönemde yaşayan, tanınmış kötü bir kadındı. Tromostovle'nin sol kanadına yöneldim. Dosdoğru yürüyorum. Slovenlerin dediği gibi doğallıkla... Sola döndüm. Sağ tarafta *Penati* Kafe'si bulunuyordu. Bambu koltuklarla donanmıştı. İyice yerleşmiştim. Garson kızın ismi Yoza'ydı. "*Sevgili Yoza!*" dedim. "*Yoza, Boşnak kahvesi istiyorum. İki fincan getirin. Biri tepsine kadar şekerle, diğeri tuzla dolu olsun. Acaba beni iyi anlayabildiniz mi?*"

Yoza anlamıştı. Süratle siparişlerimi getirmişti. Bambu koltukta keyfi yapıyordum. Cezveden kahveyi yudumluyor, ardından da tuz ve şekeri yalıyordum. Hâlbuki şu anda Bosna ormanlarında olduğumu biliyordum. Olabilecek bütün şehirlerden çok uzaklardayım. Preşernov'un soyadını Preşer olduğunu da bilmiyordum. Perilerin kötü kadın olduğunu da bilmiyordum. Hatta hayatımda hiçbir zaman Lübnan'a gitmemiştim. Ancak garson kız yeniden bana yaklaştı. Tabak içindeki bisikletsiz transistör radyonun servisini yapıyordu. Radyodan duyulan haberler Bosna lisansı ile veriliyordu... .. Radyo cızırdamaya başladı kendime geldim. Artık, Lübnan'da değildim. Hatta hiçbir zaman bu ülkede olmamıştım" (s. 301-302).²²⁰

2.2.9.1.11. Tasvir

Mercan'ın Srebrenitsa'nın konumu ve içinde bulunduğu acı durum ile ilgili düşünceleri tasvir tekniğine örnektir:

"Dağlar arasında sıkışmış bir halde olan Srebrenitsa şu anda uzayıp giden bir çukur gibi görünüyor. Devetka, Romanija, Javora, Suşica ve Tara Dağlarının zirvelerine giden patikalar birbirleriyle düğümlenmiş haldeler. Bel kemikleri kırılmış halde meydanı Bosna dağlarının düzensizliğine terk ettiler. Burası Drina Nehrinin yatağı mı olacak? Birileri bu kanyonda Srebrenitsa'nın olmamasına karar vermişti. Burası güneyden tamamen tıkanmış halde sadece bir dağ geçidi mi olacak? Nehir çok ötelere çekilerek bu bölgeyi çepeçevre sararak adeta liman haline sokmuş, doğunun en uçlarına yönelen dirsek olmuştu. Orada en yamuk haliyle bulunuyordu. Böyle değil de yukarıdan gelseydi, Drina Nehri buradan akararak yıldırım hızıyla Sava Nehrine yönelebilirdi. Buraya yönelmesi durumunda, artık *yamuk Drina* adını mı alacaktı? Böyle mi olmalıydı? Oysa şifalarla dolu olan Guber suyunun pek çok kaynağı, hatta Guber suyunun kendisi Drina nehrinin sularına karışabilirdi. Bunlar yaşanmasaydı, yeryüzünde Allah'ın verdiği böyle bir nimetin varlığından haberdar olunamazdı. Hatta Drina'ya *yamuk* denilemezdi.

Havalar güzel olduğunda Srebrenitsa güzel görünüyor. Srebrenitsa'da olan güzellikler dünyanın hiçbir yerinde yok. Ama hava biraz kötüleştiğinde veya sağanak yağmur bastırıp sis çöktüğünde Srebrenitsa tıpkı bir mezar görünümü alıyor. Umutlar olmasa, havanın

²²⁰Bilinç akışı tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Taljic, 2017, **a.g.k.**, 192, 193, 201-207.

düzeleceği tahmin edilemese, burada bir saatten fazla kalınmaz. Ayrıca gecelerde de aynı görünüyor.” (s. 45-46)

Yazar, anlatımı güçlendirmek için bir edebî sanat olan benzetmeye de yer vermiştir. Bu benzetmeler mevcut durumu çok iyi vurgulamıştır. Bunlara verilebilecek en iyi örnekler: Srebrenitsa'nın kabre ve gladyatör arenasına benzetilmesidir. Yazar bu benzetmelerle Srebrenitsa'nın durumunu çok iyi bir şekilde ifade etmiştir. Çevirmenin kitabın orijinalindeki benzetmelere sadık kalması, olayların okuyucuya daha iyi aktarılmasını sağlamıştır.

“Biz gladyatörlerin kaderine bile sahip değiliz. Savaşma tercihini yapabilecek durumda dahi değiliz. Srebrenitsa arenasında ölmek bizim tercihimiz değildi.” (s. 44)

“Fakat şimdilerde Srebrenitsa sadece kendisine benziyor; yani üzeri açık büyük bir kabre” (s. 46).

Yazar genel olarak dil ve anlatım bakımından iyi bir eser ortaya çıkarmıştır. Eserde halkın anlayabileceği bir dil olsa da kullanılan Latince ifadelerin kimi okurun eseri anlamasını yer yer zorlaştırdığı düşünülebilir. Eser çeviri olduğu için baskı ya da çeviri esnasında yapılan hatalar görmek de mümkündür. Bütün bu eksikliklere rağmen yazarın kullandığı etkin anlatım ve olay bütünlüğü eseri etkileyici hâle getirmiştir.

2.3. Elveda Saraybosna²²¹

2.3.1. Romanın türü

Elveda Saraybosna eseri tarihsel ve otobiyografik bir romandır. Saraybosna’da 1992 yılında başlayan savaş romanın ana konusudur. *Elveda Saraybosna* başkişileri Atka Reid ve Hana Schofield²²² tarafından yazılmıştır. Olaylar, savaş başladığında yirmi bir yaşında olan Atka ve dokuz yaş küçük olan kız kardeşi Hana’nın gözünden anlatılır. Atka ile Hana’nın yaşadıkları ve anlattıkları olaylar gerçek olmakla birlikte, savaşın bir aile üzerindeki etkisini ve verilen mücadeleyi gösterir. Tarihsel roman olmakla birlikte aynı zamanda da otobiyografik romandır.²²³

Savaş esnasında yerel radyo istasyonunda muhabirlik ve yabancı basına tercümanlık yapan Atka, 1993’te Yeni Zelanda’ya gider. Saraybosna’da tanıştığı foto muhabiri Andrew ve iki oğlu ile beraber yaşamını hâlâ Yeni Zelanda’da sürdürmektedir.

Ablası gibi, Hana da Saraybosna doğumludur. Kuşatma sırasında iki yıl Hırvatistan’da mülteci olarak kalır. 1994’te ailesiyle beraber Yeni Zelanda’ya gider. Eşi James ile Yeni Zelanda’da yaşamaktadır.

Romanın özgün adı *Goodbye Sarajevo*’dur. 2011’de İngilizce olarak yayımlanan eser Türkçeye Solina Silahlı tarafından çevrilmiştir. İncelemede eserin 2018 yılının Kasım ayında Pegasus Yayınları’nda yayımlanmış olan 1. baskısı kullanılmıştır. Eser, Atka ve Hana’nın karşılıklı anlattığı yirmi bölüm ve 313 sayfadan oluşmaktadır.

2.3.2. Anlatıcı ve bakış açısı

Yukarıda da bahsedildiği üzere olaylar, eserin kahramanları ve aynı zamanda yazarları olan Atka ve Hana’nın gözünden anlatılır. Atka ve Hana ayrı bölümlerde kendi başlarından geçenleri anlatmıştır. Bu nedenle eserde özne anlatıcı tipi hâkimdir. İki kahraman kendi hayatlarını ve çevrede gözlemlediklerini ayrıntılı bir şekilde aktarmışlardır. Aynı zamanda tek değil, iki kişinin hikâyelerinin kendi ağızlarından anlatılmasından dolayı eserde “çoğul anlatıcı” tipi de görülür. Bu anlatıcı tipi eseri

²²¹A. Reid ve H. Schofield (2007). *Elveda Saraybosna*. (Çev: Solina Silahlı), (1. Baskı), İstanbul: Pegasus Yayınları.

²²²Yazarların hayatı ile ilgili ayrıntılar *Elveda Saraybosna* kitabının 319. sayfasından alınmıştır.

²²³Çetin otobiyografik romana özyaşamöyküsel ve anı roman der. Ona göre o tür eserler, “romancının kendi yaşadığı olayları, hayat hikâyesini, çocukluk, gençlik, yaşlılık yıllarını, ailesini, eşini dostunu, yaptığı işleri, iş ve meslek çevresini, görüp geçirdiklerini roman kurgusu içinde sunduğu romanlar”dır. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 235.

anlatım bakımından daha derinleştirmiş ve zenginleştirmiştir. İki kahramanın hikâyeleri aynı zaman dilimleri çevresinde anlatıldığı için olayların anlatımında kopma olmamıştır. Romanda tekil bakış açısı hâkimdir.

2.3.3. Olay örgüsü

1992 yılında Nisan ayından itibaren Saraybosna kuşatılır. Sırp lar, şehirden kimsenin çıkmasına izin vermez. Şehir sürekli toplarla, havan saldırıları ile vurulur. Şehri kuşatan keskin nişancılar gördüğü herkesi vurur ve insanlar köşeye sıkışmış bir şekilde sadece kurtarılmayı bekler. BM'in kadın ve çocukları güvenli bölgeye çıkarma çabası az da olsa karşılık görür. Ancak sınırlı sayıda sivilin güvenli bölgelere götürülmesini sağlayacak otobüslerde yer bulmak oldukça zordur. Savaşın daha da kötüye gideceğini düşünen babası, Hana ve Nadia'nın kurtulması için otobüste onlara yer bulur. Çocuklar gitmek istemese de ailesi onları ikna eder.

1992 yılının Mayıs ayında Atka, kardeşlerini otobüse bindirip yolcu eder. Otobüsün Hırvatistan'a güvenli bir şekilde ulaşması zordur; çünkü Sırp lar sivillere saldırmaktadır. Yaşları çok küçük olan kızların yanında kimse yoktur. Yalnızca yanlarında Hırvatistan'a vardıklarında arayıp kalacak yer isteyebilmeleri için babalarının oluşturduğu, çoğunluğu iş arkadaşlarından oluşan bir liste ve Avusturya'da bulunan annelerinin telefon numarası vardır. Ailelerinden ayrılmanın verdiği üzüntü ve kurşun seslerinin verdiği korku ile Hana ve Nadia'nın yolculukları başlar.

Bosna sınırları içindeyken Sırp saldırısına uğrarlar. Muavinin yönlendirmesi ile o geceyi bir sığınakta geçirirler. Ertesi gün Travnik²²⁴ yakınlarında bir BM arabası yolculuklarına refakat eder. Böylece daha güvenilir bir şekilde Split'e²²⁵ ulaşırlar. Ne yapacağını bilmeyen kızlar bir Hırvat'ın yönlendirmesi ile mültecilerin kaldığı stadyuma gelip ilk geceyi orada geçirirler. Kızlar stadyumda kalmamak için babalarının verdiği listeyi inceleyerek kalacak yer arar ve bulabilecekleri en yakın ismi seçerler.

Hana ve Nadia babalarının arkadaşı olan Bay Yusiç'i bulmak için Split Otel'i'ne giderler. Otel çalışanı Mladena onlara Bay Yusiç'in üç gün sonra döneceğini, Almanya'da olduğunu söyler. Kalacak yerleri olmadığını öğrenen Mladena kızlara yardım edebilmek için otel telefonunu kullanmalarına izin verir. Hana annesini arar ve

²²⁴Bosna'nın ortasında bulunan küçük bir şehir.

²²⁵Hırvatistan'ın güneyinde bulunan bir şehir.

annesi Zagreb'deki²²⁶ arkadaşı Ömer'in yanına gitmesini ister. Kızların ne kalacak yerleri ne de paraları vardır. Oteldeki İngiliz gazeteci Christopher, Hana ve Nadia ile yemek yer sonra onlara Riyeka²²⁷ feribot biletlerini alır. Kızlar geceyi Mladena'nın evinde geçirdikten sonra feribot ile Riyeka'ya geçer ve orada aile dostları onları Zagreb otobüsüne bindirir. Otobüs terminalinde Hana ve Nadia'yı Ömer karşılar.

Hana ve Nadia, Ömer'in evinde yaşamaya başlarlar. Ömer'in Maya adında bir kızı ve Vedat adında bir oğlu vardı. Kızlar Ömer'in evinde iken kendilerini onlara hep yük olarak görür. Ailelerinden uzakta olduğu için çok yalnızlık çeker. Anneleri "Barış İsteyen Anneler Derneği" için Avusturya'ya gider; fakat savaştan dolayı geri gelemez. Orada uzun süre kalınca paraları biter, Lela ile birlikte çok zor durumda kalırlar. Anneleri sık sık kızlarını arayarak onlara destek olmaya çalışır. Kızlar daha çocuk olmalarına rağmen mülteci olmanın verdiği utanç ile oyun oynamaktan dahi çekinir. Zagreb'deki Ömer'in çocuklarının dışında ilk arkadaşları Petra olur. Anneleri bir yolunu bularak Zagreb'e, kızlarının yanına gelir. Besin ve giyecek yardımı alabilmek için Zagreb'de "Barış İsteyen Anneler" için çalışır. Ömer'e daha fazla yük olmamak için anneleri Primošten'de²²⁸ çocukları için kalacak yer bulur.

Bosna'da kalanlar için hayat oldukça zordur. Saraybosna'da elektrik, su ve çalışan telefon hattına ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Atka babası, anneannesi ve dört kardeşi ile beraber yaşar. JNA'nın silah altına aldığı Meşa'dan ve devletin görevlendirmesi ile Avusturya'ya giden annesi ve Lela'dan haber alamazlar. Yiyecek ve su bulmak çok zor olduğu şehirde hayat yaşanmaz hâle gelir. Atka, İngilizce bildiği için *Stüdyo 99*²²⁹ radyosunda çalışan Hamo'dan iş teklifi alır. Hamo, Atka'dan *Amerika'nın Sesi* programını kendileri için tercüme etmesini ister. Bu iş Atka için sıradışı bir durum olur; çünkü savaş başladığından beri hayatı monotonlaşır. Atka stüdyodayken teyzesi Tica'dan²³⁰ numarasını alan Meşa onu arar. Kardeşi Atka'ya JNA'dan kaçtığını ve

²²⁶Hırvatistan'ın başkentidir. Ülkenin ortasında bulunur.

²²⁷Hırvatistan'ın batı tarafında yer alır. Romanda adı geçen Rijeka, Hırvatistan'ın bir şehridir. Şehir, Türkçedeki harf değişikliğinden dolayı Riyeka okunur. Çalışmanın devamında şehir adı Riyeka şeklinde kullanılacaktır.

²²⁸Hırvatistan'ın güneyinde bulunan küçük bir kasaba.

²²⁹Bk. Ekler bölümü, "Atka Reid ile Ropörtaj", s. 188.

²³⁰Romanda Boşnakçada Tidja olarak geçen ismindeki "dj" harfi Türkçenin karşılığı "c"dir. Bu nedenle Tica olarak yazılacaktır.

Lela ve annesi Zagreb'e geri döner ve Hana ile Nadia da onların yanına gider. Beraber Zagreb'de mültecilerin bulunduğu barakalarda kalırlar. Bu savaş yüzünden ne zaman nerede kalacakları belli olmaz, sürekli farklı yerlere gitmek zorunda kalırlar. Bir gün annelerinin bir tanıdığı gelip onları alır. Anneleri, adama ve ailesine yardım ettiği için adam da onlara yardım etmek ister. Mülteciler kira ödeyecek güçte olmadığı için kimse onlara ev vermektedir. Bu adam onlara kefil olur ve küçük bir ev kiralayarak ilk kirayı da öder. Adamın şehirde bir kafesi vardır ve kızlardan birine iş verebileceğini söyler. Nadia onun yanında çalışmaya başlar, Lela da başka bir kafede iş bulur. İki kardeş çalışarak evi idare eder. Kızlar ev sahipleri Danitsa²³¹ ve kızları Andrea ile tanışır.

Hana, ablaları çalıştığı için genelde Danitsa ve Andrea ile zaman geçirir. Hana da Andrea gibi okula gitmek ister; fakat mültecileri kabul edecek bir okul yoktur. Annesi Hana için bütün şartları zorlar. Andrea'nın okulundaki müdür Hana'yı okula kabul etmez. Hana'nın annesi, kocasının ünlü bir matematikçi olduğunu ve kitaplarının her okulda okutulduğunu söyleyince müdür bunu matematik öğretmenine teyit ettirmek ister. Matematik öğretmeni Hana'nın babasının ünlü bir matematikçi olduğunu teyit edince okula kabul edilir.

Atka'nın annesi ailesine bakmak için eve dönmeye karar verir. Bu çok tehlikelidir; çünkü Saraybosna'ya giriş neredeyse tamamen Sırp kontrolündedir. Aile dağılmıştır; Hana, Nadia ve Lela Zagreb'de, Meşa Makedonya'da, ailenin geri kalanı ise Saraybosna'dadır. Atka'nın annesi zor da olsa Sırp barikatlarını aşarak eve döner. Meşa da aynı şekilde Saraybosna'ya döner ve şehir savunmasına katılır. Atka çalışıp eve yiyecek getirebilmek için sürekli uğraşır. *Stüdyo 99*'da çalışmak, eve yiyecek götürmek için yeterli değildir. Arkadaşı Aida'nın yardımı ile şehre gelen yabancı medya mensupları ile tanışır ve onlarla çalışmaya başlar. Bu sırada Mirza'nın televizyona çıkmasından sonra Amerikalı bir aile onlara sponsor olur ve ailece Amerika'ya gidip yerleşmelerine yardım eder. Mirza'nın tedavi görüp protez bacak takılması için bu çok iyi bir fırsat olur.

Atka, Yeni Zelandalı fotoğrafçı Andrew ile çalışmaya başladıktan sonra ailesine daha çok yardım etme fırsatı yakalar. Andrew, Atka'nın ailesine hem maddi hem de manevi destek verir. Andrew, Sırbistan üzerinden Mostar'a gittiği zaman Atka'yı da

²³¹Eserde Danica olarak ismi geçen kadının Boşnakçada harf değişikliğinden dolayı ismin Türkçe doğru yazılışı Danitsa'dır. Çalışmanın devamında bu şekilde kullanılacaktır.

Hırvatistan'da kardeşlerinin yanına bırakır. Atka, beraberken Nadia'nın hamile olduğu öğrenilir.

Hana, ailesini gururlandırmak için okula başladıktan sonra zamanının büyük çoğunluğunda ders çalışır ve çok başarılı bir öğrenci olur. Nadia bebeğini Danitsa'nın bulunduğu Katolik rahibelerin evinde doğurur ve bir süre orada yaşar. Lela da çalışıp hayatına devam eder. Atka, Andrew ile uzun bir süre beraber çalışır. Atka ile Andrew birbirine âşık olur ve Atka bunu ailesi ile paylaşır. Aile onlar için çok mutlu olur. Bosna'da hayat ne kadar zor olsa da artık Atka için yaşamaya değer şeyler vardır, daha çok hayata bağlanır.

Andrew'in babası Bill kanserdir ve hastalığı daha da ilerler. Andrew babasını ziyaret edip Atka'yı onlarla tanıştırmak ister. Andrew, Atka'yı Hawai'ye götürebilmek için çok uğraş verir ve bunu başarır. Amerika'ya gitmek için yaptıkları yolculuk sırasında Atka Andrew'e hamile olduğunu söyler. Amerika'ya vardıklarında Atka, Merima ve çocuklarını ziyaret eder; Andrew ise tekne yarışları için Hawai'ye geçer. Atka, yengesi ve kuzenleri ile Miami'de kaldıktan bir süre sonra Hawai'ye geçer ve Andrew'in ailesi ile tanışır. Aile ona karşı çok iyi davranır ve ona sürekli destek olur. Yarış bittikten sonra Atka'nın börek sancısı çektiği bir günde beraber hastaneye giderler. Bu sırada Andrew'in ailesi onun hamile olduğunu öğrenir. Yarıştan sonra hep beraber Yeni Zelanda'ya geçer. Atka Yeni Zelanda'a bulunduğu süre içinde ailesine yardımcı olamadığı için çok rahatsız olur. Bosna'ya dönmeden Mayka'nın öldüğünü öğrenir. Atka ne kadar dönmek istese de yaşadığı böbrek rahatsızlığı ve hamilelik gitmesine mani olur.

Andrew, babası hayattayken orada küçük bir düğün yaparak Atka ile evlenir. Düğünden sonra Atka'nın bebeği için gittiği ultrason kontrolünde bebeğin gastroşizis olduğu yani karın duvarında koca bir delik olduğu tespit edilir. Bundan dolayı Atka ve Andrew bebeğin engelli doğabileceğini öğrenirler. Bosna'da yeterli sağlık hizmeti olmadığı için Yeni Zelanda'da bebeğini doğurmak zorunda kalır.

Bill ve Rose Atka'nın ailesini Yeni Zelanda'ya getirmek için çok uğraşırlar. Bu çok zor olsa da başarır ve tüm aile fertlerine vizelerini ulaştırırlar. Meşa asker olduğu için onun ülkeden çıkması biraz zor olsa da o da çıkmayı başarır. Böylece bütün aile Yeni Zelanda'ya ulaşır, fakat onlar gelene kadar Bill hayata gözlerini yumar. Savaş

başladığında dağılan aile Yeni Zelanda'da tek çatı altında toplanır. Onların hayatı kurtulur; fakat Bosna ölmeye devam eder.

2.3.4. İçerik

2.3.4.1. Ana konu: Bosna Savaşı

Eserin ana konusu Bosna Savaşı'dır. Sırp'ların kurduğu planlar, Boşnak Müslümanlara uyguladığı işkence ve özellikle kadınlara yaptığı tecavüzler bu savaşın "sıradan" bir savaş değil de bir milletin yok edilmesi amacıyla başlatılan bir savaş olduğunun göstergesidir.

Gorajde radyosunda çalışan adamla yaptığı röportajda Amerikalı gazeteci David'in savaş konusuna bağlı olan bombardıman yoğun olup olmadığını sorusuna adam şöyle cevap verir:

"Evet, Sırp'lar ellerine geçen her şeyle bize saldırıyor: ağır toplar, tanklar, havan ateşi, uçaksavar ve makineli tüfek. Günlük ölü sayısını söylemek çok güç, sayılar her gün değişiyor. Yaralılar, mucizeler yaratan bir avuç dolusu doktor tarafından tedavi ediliyor. Tıbbi malzeme ve anestezi yokluğu işlerini çok zorlaştırıyor" (s. 126).

2.3.4.2. Yan konular

Eserde işlenen konu sayısı oldukça fazla olmasına rağmen incelemede en belirgin 18 yan konu ele alınmıştır.

2.3.4.2.1. Korku

Saraybosna kuşatmasında şehir tamamen ablukaya alınmış ve siviller hedef alınmıştır. Yaşamak için hiçbir güvencesi olmayan insanlar korku ve panik içinde yaşam mücadelesi verir. Yetişkinler bir şekilde bu duruma alışsa da çocuklar için bu hiç kolay olmamıştır. Yaşadıkları korkuyu aşağıdaki alıntılarda görebiliriz.

Hana ve Nadia savaştan kaçmak için Hırvatistan'a giden otobüse bindirilir. Yolculuk esnasında otobüsü vuran Sırp'lar kızları çok korkutur:

"Korkudan tir tir titrerken, 'Lütfen Tanrım, ölmeyelim. Lütfen, lütfen, lütfen,' diye yalvardım. Anneannemin üzerine bir dua yazdığı küçük kâğıt parçasını cebimden çıkardım. Duanın beni koruyacağını söyleyip onu yanımdan ayırmamamı tembihlemişti. Nadia'da da bir tane vardı" (s. 17).

Savaş fotoğrafları çekmek isteyen Andrew ile siperin yakınına giden Atka korkusunu şöyle anlatır:

“Çevreden gelen sesler sağır ediciydi. Sırların bu kadar yakın olduğunu biliyordum ve daha önce hiç korkmadığım kadar korktum. *Sakin ol, sakın ol*, deyip durdum kendime ve Andrew’un ceketine yapıştım. Bir süre öylece diz çöküp bekledik. Tir tir titriyordum. Sonra ateş sesleri başladığı gibi son buldu. Bir süre bekledikten sonra ayağa kalktım ve rahatlayıp iç geçirdim” (s. 166).

2.3.4.2.2. Batı’nın (Avrupa’nın) duyarsızlığı

Bosna’da alevlenen savaşta her gün yüzlerce insan ölürken hiçbir ülke savaşı durdurmaya çalışmamıştır. Bosna-Hersek hükûmetinin savaşın durdurulması için güçlü ülkelere yaptığı çağrılar karşılık bulmamış; dünya olanlara sessiz kalmıştır.

Bosna-Hersek Başkanının Amerika Başkanına yaptığı çağrı buna en iyi örnektir.

“ ‘Burası *Amerika’nın Sesi,* ’ ” dedi derin bir ses ve “kaydet” düğmesine bastım. Dinledim ve gittikçe büyüyen acı bir hayal kırıklığıyla şöyle yazdım: *Başkan Bush, Bosna-Hersek Başkanı’nın Balkan Savaşı’na son vermek için Sırp güçlerine karşı askerî güç kullanma çağrısını geri çevirdi. Bush onun yerine insani yardım sevkiyatının sağlanması için uluslararası ortak bir çaba davetinde bulundu. İtalya ve Fransa katılımı artıracak girişimlerde bulunacağına söz verdi...*” (s. 41).

Bosna Savaşı’nın yaşandığı bölgeye yakın olan ülkelere gezi amaçlı şehre bir grup öğrencinin gelmesi, Saraybosna’da yaşananların dış basında yeterli ilgiyi görmediğini, kimsenin yaşanan durumu bilmediğini gösterir (s. 190).

“ ‘Buna inanamayacaksınız’ ” dedi Gary masaya eğilerek. “ ‘Bu sabah uçakla Almanya’dan gelen fotoğrafçılık öğrencileriyle tanıştım. Benden onlara şehir gezdirmemi istediler ama burada olup bitenden haberleri yok sanırım’ ” (s. 190).

2.3.4.2.3. Savaşın yol açtığı göç²³²

Ülkede Sırların başlattığı savaş, Bosna-Herseklilerin çoğunun köklerinden, yıllardır yaşadıkları yurdundan göç etmek zorunda kalmalarına yol açar. Hana ve Nadia da bu insanların arasındadır. Daha sonra tüm aile Yeni Zelanda’ya göçecektir.

²³²Bosna Savaşı’nda yaklaşık 2,5 milyon insan ülkelerinden göç eder. Bunların 1,5 milyondan fazlası Bosna-Hersek’ten gelen Müslümanlardı. Erkeklerin çoğu ya savaşmak zorunda kaldı ya da Hırvat sınırında Hırvat askerlerin gözetiminde tutuldu. Bundan dolayı aileler bölündü. Mültecilerin yaklaşık 250 bini sadece yanına küçük bir bavul alarak can havli ile kaçan çocuklardan oluşuyordu. İnsanlar nereye gideceğini bilmeden sadece yaşayabilmek için göç etmişti. 1992 yazında Hırvatistan’da yaklaşık 700 bin, Slovenya’da 63 bin ve Makedonya’da 30 bin mülteci bulunmaktaydı. Bk. Bora, 1994, **a.g.k.**, 149.

Hırvatistan'a ülkenin kuzeydoğusunda bulunan Vukovar şehrinden gelen mülteciler gibi Bosna-Hersek'ten de gelen mülteciler olur.

2.3.4.2.4. Yurt ve aile özlemi

Eserin en önemli konulardan biri özlemdir. Neredeyse her hikâyesinde Hana ve Atka'nın ailelerine, vatanlarına duyduğu özlem görülür. Kızların ailelerine ne kadar düşkün oldukları çok net gözlenir. Daha çok küçük yaşta olmasına rağmen Hana'nın ailesine ve doğduğu toprağa karşı özlemi ve onu anlattığı ifadeler dikkat çekicidir. Aşağıdaki alıntılarda bu özlemi anlatan en çarpıcı cümleler sıralanmaktadır:

“Geceleri sık sık uykumuz kaçıyor, Saraybosna'nın ve ailemizin akıbetini fısıldaşarak konuşuyorduk. Evden ayrılırken yanımıza fotoğraf almadığımız için şimdi yüzlerini gözümde canlandırmaya çalışıyordum. Böyle yapınca kendimi onlara daha yakın hissediyordum. Her gün aramayı denesek de onlara ulaşamadığımız için hayatta olup olmadıklarını da bilmiyorduk. Hâlâ Bosna'da olduklarını düşündüğümüz akrabalarımız için de aynı şey geçerliydi. Hepsini çok özlüyordum” (s. 48).

“Nadia ve Lela uzun saatler çalıştığı için okuldan sonra çoğu zaman evde yalnız oluyordum. Televizyon ve radyo yoktu ve çalışmaktan başka yapacak pek bir şey bulamıyordum. Tek ses, kitaplarımın hışırtısı ve masanın üstündeki küçük çalar saatin tik tak sesleriydi. Bazen de kendi nefesimden başka ses duymuyordum. Bomboş bir evde olmak garipti. Evin gürültülü halini ve kardeşlerimle birlikte olmayı, onlarla kovalamaca oynamayı özlüyordum. Arka planda sürekli çalan ve sinirimi bozan babamın en sevdiği müziği bile özlüyordum şimdi. Aile fotoğrafımız olmadığı için yatağa uzanıp gözlerimi kapatıyor, onları hayal ediyordum. Yüzlerini unutmak istemiyordum” (s. 134).

2.3.4.2.5. Savaşın bozduğu birlik ve beraberlik

Romanda en dikkat çekici konulardan biri savaşın başlamasıyla bozulan birlik ve beraberliktir. Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar önceden iç içe yaşadıkları hâlde savaşın başlamasıyla bu durum bozulur. Atka durumu şöyle anlatır:

“Saraybosna kendimi bildim bileli Sırp, Hırvat ve Müslüman evliliklerinin yaygın olduğu çok kültürlü bir şehir olmuştu. Yıllardır uyum içinde yaşadığımız Sırlar şimdi bize nasıl sırt çevirebilmiş, kendi yaşadıkları her yerin Sırbistan'a ait olduğunu nasıl düşünebilmişlerdi bilemiyordum” (s. 30).

Bir yabancıнын da bu durumu fark etmesi çok çarpıcıdır. Atka, foto muhabiri Mike'ın savaşın bozduğu birlik ve beraberlik konusunu anlayıp anlamadığını sorduğunda, Mike'ın verdiği cevabı şöyle olur:

“ ‘Anlamaya çalışıyorum,’ ” ... “ ‘ama biraz kafam karıştı çünkü hepiniz birbirinize benziyorsunuz, Sırp, Hırvatlar, Müslümanlar, sizi ayırt edemiyorum.’ ” ... “ ‘Bunca zaman yan yana yaşadıkten sonra Sırpın size sırt çevirmesini anlayamıyorum.’ ” (s. 127).

2.3.4.2.6. Yoksulluk ve açlık

Savaşın başlamasıyla yoksulluk ve açlık etkisini göstermeye başlar. Gıda ve ilk yardım malzemelerini bulmak zor olduğu için halk kötü etkilenir. Fakat Boşnak kadınlar becerileri ile bu yokluğu ailelerine en az hissettirmeye çalışır. Savaşta çok az malzeme ile lezzetli yemekler yapmaya çalışırlar. *Elveda Saraybosna*'da yer alan bu konuya birkaç yerde rastlanır. Savaşla birlikte başlayan yoksulluk ve açlık en net şekilde Atka tarafından anlatılır.

“Mutfak dolabını açıp yiyeceklerimize baktım. Şehirdeki dükkânlar kapatıldığı ya da yağmalandığı için insani yardım kuruluşundan gelen yiyeceklerle idare ediyorduk. Rafta da fazla bir şey kalmamıştı: Bir kavanoz şeker, küçük bir un torbası, yarım şişe yemeklik yağ, büyük boy süt tozu kutusu ve iki tane de domates soslu sardalya konservesi. Dolabın en altında dükkânlar kapanmadan almayı başardığım bir pirinç çuvalı vardı. Yarısı bitmişti. Haftalardır pirinç yiyorduk. O çuvala bakmak midemi bulandırmaya yetiyordu artık” (s. 32).

“İlerleyen haftalarda pirinç ve unumuzla birlikte odunumuz da bitti. Yiyecek bulmak zordu ama anneannem arka bahçemizden topladığı ısırgan otu ve karahindibayla bana börek ve salata yapmayı öğretti. Komşulardan biri süt tozu, sirke ve zeytinyağıyla yaptığı “peynir” tarifini verdi. Çocukların şimdilik en sevdiği yiyecek, ekmekten “şnitzel”, bir de su ve iki çay kaşığı kakao karışımıyla yapılan acı “tatlı”ydı. Hep açtık ve durmadan yiyeceklerden bahsediyorduk. Gece, sığınağın karanlığında guruldayan karınlarımızın sesini dinleyip hangimizinkinin en gürültülü olduğunu bulmaya çalışıyorduk” (s. 42).

Gorajde'de²³³ bulunduğunda ve Amerika'nın havadan attığı yardımına şahit olan Andrew durumu şöyle ifade eder:

“ ‘O aç insanlar yük beygirleriyle şehre sokulan küçük miktarda yiyeceğin yanı sıra paraşütle atılan paketlerden başka hiçbir şekilde yiyecek temin edemiyor. Paraşütler indiğinde erkekler, kadınlar, hatta küçük çocuklar bile ormana koşup mümkün olduğunca çok yiyecek toplamaya çalışıyor. Fotoğraf çekerken her şey o kadar gerçeküstü görünüyordu ki anlatamam” (s. 288).

²³³Tanıl Bora bu konuya değinir: “Bosna'da savaş felâketinin Saraybosna'dan da beter şartlarda yaşandığı kent, Doğu Bosna'nın ortasındaki Gorajde idi. 30 bin nüfusuna ilâveten 40 bin mültecinin sığındığı kent, 1992 Nisan'ından itibaren sürekli kuşatma altında yaşamaya çalıştı.” ... “Elektrik ve su kesikti, gıda stokları hızla tükendi. Büyük çoğunluğu Müslüman olan 70 bin kişi sığınaklarda, bodrumlarda, kilerlerde yaşıyordu. Kentin dışarıyla tek bağlantısı amatör radyocular sağlıyordu.” Bk. Bora, 1994, **a.g.k.**, 92.

2.3.4.2.7. Savaşın insanlar üzerindeki fiziksel etkileri

Savaş, insanları psikolojik ve fiziksel olarak etkiler. *Elveda Saraybosna*'da psikolojik etkilerden ziyade kahramanlar üzerindeki fiziksel değişimler ön plana çıkar. Örneğin, Hana savaş başladığından beri ailesinden uzakta olur. Uzakta olması ailesini özlemesine sebep olur; birkaç ay, hatta birkaç yıl görüşmezler. Bir süre sonra ailesini gören Hana, onlarda fark ettiği fiziksel değişimi çok dikkat çekici şekilde anlatır:

“Annem kollarımı iki yana açıp yanıma geldi. Babam gibi o da yaşlanmıştı. Saçları bembeyaz olmuş, zayıflıktan kemikleri ortaya çıktığı için genç bir kız bir görünüme bürünmüştü. Elmacık kemikleri çıkıktı ve gözleri eskisinden daha büyük görünüyordu. Daha kırk dört yaşında olduğunu bilmesem altmış yaşında olduğuna yemin edebilirdim” (s. 310).

Hırvatistan'a gelen babasındaki değişim de kötüdür:

“Fotoğraftakinden bile daha yaşlıydı sanki. Yüzünü dolduran derin çizgilerle bitkin ve zayıf görünüyordu, gözleriyse çökmüştü. Onu böyle görünce gözyaşlarına boğuldum. “ ‘Çok iyi görünmediğimizi biliyorum,’ ” dedi gözünde yaşlarla başımı okşarken, “ ‘ama hayattayız’ ” (s. 304).

Daha çok küçük yaşta olmasına rağmen içinde bulunduğu savaş Tarık'ın zayıflamasına ve yüzünün solgun görülmesine sebep olur:

“Çok cılız kalmıştı ve saçları o kadar kısaydı ki kafatasını görebiliyordum” (s. 308).

2.3.4.2.8. Tecavüz

Başkahramanlarımız her ne kadar tehlikeden uzak olsa da eserde tecavüz konusu görülür. Hana ve Nadia sıcak bir öğle vaktinde annesiyle birlikte Zagreb'deki kadınlara özel hastaneye giderler. Bosna'nın küçük bir köyünden gelen, tecavüze uğrayan kız yaşadıklarını anlatır:

“ ‘Çetnikler köye geldi.’ ”(..)“ ‘İki adam diğer kızların önünde bana tecavüz etti. Başka Çetnikler de geldi ve onlar da diğer kızlara tecavüz etti’ ” (s. 54).

2.3.4.2.9. Sivillerin öldürülmesi

Sırplar, şehirde hareket eden her canlıyı öldürmeye çalışır. Bu savaşta en çok masum siviller ve çocuklar öldürülür. Atka'nın amcası olan Nako da bu kurbanlardan biri olur:

“Temmuz ayının son haftası ailemizin ilk kurbanını verdik. Babamın erkek kardeşlerinden bir olan Nako bir keskin nişancı tarafından öldürülmüştü. Hepimiz perişan olduk. Nako şehrin dışında, tam cephe hattındaki Dobrinja adlı mahallede yaşıyordu. Mahalle

sürekli ateş altına olan kısa, dar bir yolla şehre bağlanıyordu. Dobrinja kuşatma altında olan bir mahalleydi ve amcamın cenazesine katılmak şöyle dursun, karısı ve iki çocuğuna destek olmaya bile gidemiyorduk” (s. 59).

İnsani ihtiyacı olarak evine ekmek getirmekten başka bir şey istemeyen Atka'nın başka bir amcası Zoran sırada ekmek almak için beklerken öldürülür. Onun nasıl öldürüldüğü eşi Merima tarafından şöyle anlatılır:

“Merima o pazar günü Zoran'ın mahalleye sürekli gelen kamyonun arkasından ekmek almak için kuyrukta beklediğini söyledi. Yakınlarda bir yere top düşmüş ve küçük bir şarapnel parçası ona isabet etmişti. Doğruca kalbine saplanıp oracıkta ölmesine sebep olmuştu” (s. 175).

Patlama esnasında pazar yerinde annesiyle beraber bulunan Meşa yaşadığı durumu anlatır.

“ ‘Cehennem gibiydi,’ ” dedi Meşa telaşlı ve titrek bir sesle.

“ ‘Havan topu patladığında annemle birlikte pazardan birkaç yüz metre ötedeydik. Hemen yardıma koştuk. İnsanlar çılgık çılgığa kaçıyordu. Parçalanmış vücutlar ve kan her yana saçılmıştı” (s. 291).

2.3.4.2.10. NATO'nun müdahale etmemesi

Savaş denen kâbustan NATO'nun tarafından kurtarılacaklarını düşünen Boşnaklar büyük hayal kırıklığına uğramışlardır. NATO, insanları kurtarmak yerine, tam aksine savaş olan bölgeye müdahale etmeme kararı alır (s. 279).

2.3.4.2.11. Yabancı olma duygusu

Bu eserde görülen önemli konulardan biridir. Özellikle Hana'nın yaşadıklarından anlaşılır. Boşnaklar ile Hırvatların dili ve yaşam tarzları ne kadar yakın olsa da Hana, Hırvatistan'da yabancı olma duygusunu sürekli yaşar. Mülteci olmanın verdiği eziklik hissinin oluşmasına da sebep olur. Bu yüzden Hırvat arkadaşlarından farklı olmak istemeyen Hana, onlar gibi konuşmak için çabalar (s. 105, 169).

Danitsa ile pazara giden Nadia, çilekleri satan kadının tezgâhında durur. Kadın da Danitsa Hana'nın annesi olduğunu düşünerek Hana'ya “annesine” çilek almasını söyler. Hana kendisini yük olarak gördüğü için utanır ve bunu Danitsa'ya söyleyemez (s. 239).

2.3.4.2.12. Silah ambargosu

Elveda Saraybosna'da BM bölgede barışı sağlamak için Sırlara ve Boşnaklara silah ambargosu²³⁴ uyguladığını görülmektedir. Ancak Sırlar, JNA'nın silahlarını ele geçirdiği için silah ambargosu BM'nin Boşnakların ölümünü izlemesinden başka bir şey değildir. Sırlar, JNA'nın silahlarına el koyarak bu silahlar ile Bosna-Hersek'i vurur. Boşnakların kendilerini koruyacakları silahları olmadığı için bu adil bir savaş olmaz.

David gibi birkaç yabancı gazeteci tepki göstererek durumu dünyaya anlatmaya çalışır. Atka'nın ailesiyle yaptıkları röportajında Boşnakların silahsız bırakılması konusundan söz ederler (s. 116).

Atka, ölüme terk edilen Boşnakların yılgınlığını şöyle anlatır:

“Bosna'dan duyurulan haberler ne kadar üzücü ve iç parçalayıcı olursa olsun BM yerinden kımıldamadı ve silah ambargosu devam etti. Holiday Inn'deki muhabir sayısına bakıldığında Saraybosna'nın medyada ilgi odağı olduğu anlaşılıyordu ama buna rağmen konuştuğum bütün Saraybosnalılar kendilerini yalnız ve terk edilmiş hissediyordu” (s. 196).

2.3.4.2.13. Vatanseverlik

Yabancı bir ülkede bulunan Hana'ya orada gördüğü her insan, cadde, bulunduğu her ortam Saraybosna'yı hatırlatır. Böylece onun vatansever olduğunu fark edilir.

“Andrea'nın yokluğunda zamanımın büyük kısmını odada kitap okuyup klasik müzik dinleyerek geçirdim. Şimdi fazla ev ödevi ve çalışacak konu olmadığı için her an Saraybosna'yı düşünüyordum. Gözlerimi kapatıp orada olabilmeyi isterdim. Doğduğum yerdi orası benim. Ait olduğum yer. Sevdığım her şey ve herkes oradaydı. Bir ailem olduğumu biliyordum ama kendimi yetim gibi hissediyordum” (s. 239).

Hana'nın abisi Meşa ile bu konuda hemfikir olduğunu söylenebilir.

“Meşa kollarını birleştirip duvara yaslandı. ‘Yalnız olup aileden haber alamamak nasıl bir şey bilmiyorsun. Siperlere gitmek zorunda olsam da burada olmayı tercih ederdim. En azından burada Fudo ve Bruno'yla, birlikte büyüdüğüm insanlarla, dedi kendinden emin bir sesle” (s. 155).

²³⁴İsmet Görgülü bu durumu şöyle doğrular: “Bosna krizi çıktıktan sonra da tüm taraflara uygulandığından, Boşnaklar, çok zayıf silahlarla Eski Yugoslavya Federal Ordu Silahlarını kullanan Sırların modern tanklarına, ağır toplarına karşı koymak durumunda kalmışlardır. Ambargo nedeniyle dışarıdan silah gelmemektedir ama içerde kalan silahlar arasında Boşnaklar aleyhine neredeyse 1/10 oranında zafiyet vardır. Türkiye ve ABD Boşnaklara karşı bu yasağın kalkması için politik düzeyde mücadele vermiş olsa da başarılı olamamışlardır.” Bk. İ. Görgülü (1995). *Bosna-Hersek Gerçeği*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, s. 71.

2.3.4.2.14. Ölüm

Savaşla beraber gelen ve kaçınılmaz şeylerden biri ölümdür. İnsanlar ummadıkları bir anda gelen saldırı ile ölür. Aynı durum *Elveda Saraybosna* 'da da görmek mümkündür. Sırlar için yaşlı, genç, çocuk fark etmez; herkesi öldürürler. İnsanın içini parçalayan, Alen adlı bir çocuğun ölümü aşağıdaki alıntıda verilmiştir.

“Ambulansın arka kapısı açıldı ve iki adam dışarı atladı. Dönüp sedyeyi çıkardılar. Ergen yaşta bir çocuk yatıyordu sedyede. Gözleri ardına kadar açılmış, şiş yüzüne sarılan bandajı kana bulanmıştı. Daha sonra adamlar sedyeyi içeri taşıdı, biz de peşlerinden gittik. Andrew de onların etraflarında dolaşıp fotoğraf çekiyordu. Doktorlar hemen müdahale edip genç çocuğu ameliyathaneye aldı. Genç kadın, ‘Alen, Alen!’ diye çılgık atarken peşlerinden gitmeye çalıştı ama yaşlı adam onu tuttu. Kadın hüngür hüngür ağlıyordu. Andrew fotoğraf çekmeye devam ederken içimden durmasını diledim. İşlerine zorla burnumuzu sokuyormuşuz gibi hissediyordum.

Dakikalar sonra doktorlar dışarı çıktı ve başını iki yana salladı. Çocuk ölmüştü” (s. 162).

Atka, Hana'ya Saraybosna'daki durumu anlatırken, ölümü şu şekilde ifade eder:

“Hiç kimse hiçbir yerde güvende değil Mermilerden kurtulabilirsin belki ama bomba ve havan toplarından kaçış yok. İnsanlar evlerinde, sokakta, hatta sığınaklarda bile ölüyor. Ölümün nereden geleceğini bilmiyorsun. Anlatması çok zor” (s. 207).

Bilindiği gibi, savaş zamanında insan farklı zorluklarla karşılaşır. Aşağıdaki alıntıda anlatıldığı üzere, şehirden uzak oturduğu için adamın hasta olan çocuğu kuşatmadan dolayı hastaneye zamanında yetişemediği için çocuk ölür.

“Bebeği menenjitten ölen bir adamla da karşılaştık. Adam pistin diğer tarafında, Igman Dağı'nın eteklerinde yaşıyordu. Bebek hastalandığında onu pistten geçirip şehirdeki hastaneye getirmek istemiş, art arda üç gece denemiş ama hepsinde havaalanını devriye gezen BM güçleri tarafından geri gönderilmişti. Dördüncü gece pisti geçmeyi başarmış ama hastaneye ulaştığında geç kalındığı ortaya çıkmıştı. Bebek hayatta kalamamıştı” (s. 228).

2.3.4.2.15. Aşk

Eserde savaşla birlikte aşk konusu da işlenmiştir. Bu konu *Elveda Saraybosna*'da Atka ve Andrew arasında yaşanmıştır. Atka, Andrew'e karşı olan hislerini şöyle anlatmıştır:

“Birbirimizi birkaç haftadır tanımamıza rağmen yıllardır tanışıyorduk sanki. El ele tutuştuk ve karşı konulmaz özgürlük duygusunu içimde hissettim. O an etrafımızdaki her şeyin üzüntü verici, trajik, faydasız olmasının bir önemi kalmamıştı sanki” (s. 196).

İçlerinde buldukları durum Atka’ya aşkla birlikte endişe de getirir.

“Andrew’u seviyordum ve onunla birlikte olmak istiyordum. Ama sonra aklımı başımı getiren üzücü gerçek suratıma tokat gibi çarptı. “ ‘Andrew,’ ” dedim, “ ‘kendini nasıl bir derdin içine soktuğunu biliyor musun? Ben Bosnalıyım ve Bosna’nın geleceği pek parlak görünmüyor...’ ”

“ ‘Evet, biliyorum ama bunların hiçbirinin önemi yok. Tek istediğim sensin ve hayatımızın sonuna kadar birlikte olmayı diliyorum.’ ’ Elime bakıp anneannemin bana verdiği yüzüğü çıkardı.

“ ‘Vakit kaybedemeyiz, hemen evleniyoruz.’ ” Yüzüğü tekrar parmağıma taktı ve birbirimizi ömür boyu seveceğimize söz verdik.” (s. 225).

2.3.4.2.16. İnanç

Elveda Saraybosna’da inanç farklı bir boyutta gösterilmiştir. Eserde inancın din ile çok fazla bağlantılı olmadığını söyleyebiliriz. Atka ve ailesi Müslüman olmalarına rağmen, dine fazla bağlı olmayan, daha çok iyilik, insanlık gibi değerlere inanmış olan insanlardır. Onlar bir gün barışın geleceğine ve her şeyin eskisi gibi iyi olacağına inanırlar.

2.3.4.2.17. Bosna’yı bölme planı

Sırpların en başından beri hayallerinin peşinden koştukları görülür. Sırplar, “Büyük Sırbistan”ı kurmak amacıyla Bosna’yı bölme planları kurmaktaydı. En büyük payı da kendileri almak isteğindeydiler (s. 244).

2.3.4.2.18. Boşnakların saflığı

Çok iyi kalpli ve saf insanlar olan Boşnaklar, ne yazık ki bu savaşta iyi olmalarının ve saflıklarının bedelini ödemiştir. Baştan beri savaş hazırlıklarını gördükleri hâlde bunu kabullenememiş; sonunda ya yerlerinden yurtlarından olmuş ya da hayatlarını kaybetmişlerdir.

Andrew Sırpların savaş hazırlığı yaptığını Boşnaklara söylediğinde onlar sadece gülüp geçmiş, Bosna’da savaş çıkacağına ihtimal vermemişlerdir. Andrew bu duruma çok şaşırmıştır (s. 245).

2.3.5. Kişiler

Eserde kişi incelemesi bütün eserlerdeki gibi gerçek ve kurmaca kişiler olarak sınıflandırılarak incelenecekti. Fakat kitabın yazarlarından Atka Reid ile yapılan görüşmede eserde kurmaca kişilere yer verilmediği tespit edildi. Ayrıca yazarlar, anne ve babasına isim ile hitap etmedikleri için bu kişiler eserde anne ve baba olarak geçmektedir. Bu nedenle romanda gerçek ve kurmaca kişiler ayırımına gidilmedi. Hepsi gerçek olan bu kişiler ise birinci, ikinci ve üçüncü derecedeki kişiler olmak üzere üç grupta incelenecektir.

2.3.5.1. Birinci derecedeki kişiler: Atka, Hana, Andrew, Nadia ve anneleri.

Atka: Eserin başkişisidir. Aynı zamanda iki yazar-anlatıcıdan biridir. Saraybosna kuşatması başladığında yirmi bir yaşındadır. Genç, kendisini iyi geliştirmiş, ailesine çok bağlı ve yardımsever biridir. Savaş başladığında üniversitede siyasal bilimler öğrencisidir. Savaştan dolayı öğrenimine devam edemez ve ailesine destek olmak için iş bulmaya çalışır. Atka, İngilizce bildiği için çevirmen olarak *Studio 99*'da ilk işine başlar.

Bu ilk zamanlarda sadece yemek ve sigara bulabildiği, savaş psikolojisinden kaçıp sığındığı bir iştir. Savaştan dolayı Saraybosna'da çok sayıda yabancı gazeteci olduğu için onlarla tanışarak çeviriler yapar ve geniş bir çevre edinir. Kazandığı paralarla zor zamanlarda ailesine yiyecek bulur.

Duygulu bir insan olan Atka, ailece aldıkları karar ile Hırvatistan'a gönderilecek kardeşlerini yolcu ederken çok üzülür. Hana ve Nadia ile ayrıldıkları o anı şöyle anlatır:

“Otobüs yavaş yavaş hareket etmeye başladığında elimi camdan çekmeden yürümeye devam ettim. Otobüs hızlanırken geri çekildim. Camdan bana bakan iki bulanık silüetten başka bir şey görmüyordum artık. Otobüs sokağın sonundan dönene kadar ağlayarak el salladım. Sonra etrafımdaki her şey dönmeye başladı ve bir an yere yığılacağımı sandım” (s. 11).

Babaannesi ile ayrı bir bağı olan Atka sürekli onu ziyaret eder ve sağlık problemleri ile ilgilenir. Annesinin yokluğunda anneannesi ile birlikte kardeşlerine bakar. Sadece kendi evi ile yetinmez; babaannesine de yardım eder. Atka, savaş başladığından beri kardeşlerinin çok uysal olduğunu ve onlara bakmasının ona ilaç gibi geldiğini belirtir. Bir gün çocuklarla beraber oynayacakken, patlama olur ve Atka bu korkunç durumu şöyle anlatır:

“Tam onlara katılmayı düşünüyordum ki gök gürültüsünü andıran bir ses havayı delip geçti. Ardından bir tane daha geldi. Pencerelemler camları parçalandı ve odanın içi duman bulutuyla doldu. Bir an hiçbirimiz yerimizden kımlıdamadık, sonra çocuklar çığlık atmaya başladı. Ben sersemlemiştim, kulaklarım korkunç şekilde çınılıyordu. Çocuklar dehşete kapılmıştı” (s. 42).

Henüz çok genç olmasına rağmen çok cesaretli olan Atka, savaş ile yaşamayı öğrenir. Patlamalarda nerelere sığınılması gerektiğini ve hangi yolların tehlikeli olduğunu yaşayarak acı bir şekilde tecrübe eder. Her gün bomba sesleri duyan Atka artık savaşın bir alışkanlık olduğunu ve insanların kendilerini nasıl koruyacaklarını öğrettiğini belirtir.

“Uzaktan gelen bombardımanın sesini duyuyordum, hiç kesilmiyordu, yalnızca yoğunluğu azalıp artıyordu ve ben de herkes gibi sürekli tehlikede olmaya alıştığım için ancak yakın yerlere ateş açılmaya başladığında bir yere sığınmıyordum” (s. 86).

Atka, Yeni Zelandalı gazeteci Andrew ile tanıştıktan sonra hayatı değişir. Andrew ile çalışmaya başladıktan sonra sadece ailesine değil beraber ihtiyacı olan diğer insanlara da daha çok yardım etme fırsatı bulur. İyi bir uyum içinde olan ikili birbirilerine aşıklarını itiraf ettikten sonra Atka tarifsiz bir mutluluk yaşar.

“Birbirimizi birkaç haftadır tanımamıza rağmen yıllardır tanıştıyorduk sanki. El ele tutuştuk ve karşı konulmaz özgürlük duygusunu içimde hissettim. O an etrafımızdaki her şeyin üzüntü verici, trajik, faydasız olmasının bir önemi kalmamıştı sanki.” (s. 196)

Atka, Andrew’in uzun uğraşları sonrası Andrew’in ailesi ile tanışmak için gerekli izinleri alır. Atka, Andrew ile Hawaii’ye giderken hamile olduğunu öğrenir. Bebeğini Yeni Zelanda’da doğuran Atka, Andrew’in ailesinin yardımları ile ailesini Yeni Zelanda’ya getirir. Atka bütün ailesini yine bir araya getirerek ailesine ne kadar bağlı olduğunu bir kez daha gösterir.

Hana: Romanın öteki yazar-anlatıcısı olan Hana, ablası Nadia ile ailesinden ayrılıp mülteci olarak Hırvatistan’a gittiklerinde on iki yaşındadır. Hana’nın kocaman mavi gözleri vardır ve kardeşleri içinde ablası Atka’ya en çok benzeyen odur. Kardeşlerin dördüncüsü olan Hana çok akıllı, çalışkan ve ağırbaşlıdır. Yaşının çok küçük olmasına karşın yaşadıkları karşısında güçlü kalmıştır. Ablası Atka gibi o da ailesine bağlıdır. Hana, ailesinden ayrılmak zorunda bırakılmayı haksızlık sayar:

“Babam, Birleşmiş Milletler konvoyunun kadın ve çocuklardan oluşan küçük bir grubu şehirden çıkarıp Hırvatistan kıyısındaki güvenli noktalara götüreceğini daha bu sabah öğrenmişti. Bana ve Nadia’ya otobüsün bir saat sonra kalkacağını söyledi. Yalnızca ikimizin gideceğini öğrendiğimde midem bulandı. Çok ağladım. Haksızlıktı bu. Gitmek istiyordum. Ailemle birlikte evde kalmak istiyordum. Uzun vedalaşmalara zaman yoktu. Her şey çok çabuk oldu. Küçük okul çantalarımızı alıp apar topar evden ayrıldık” (s. 17).

Hana ile Nadia küçük yaşta ailelerinden ayrılmak zorunda kalır. Aileden, evden uzak kalmanın yanında tanımadıkları bir yere gitmek ve kendilerine benzer savaş mağdurlarını görmek Hana ve Nadia’yı çok etkiler. Hana Split’e geldiğinde diğer mültecileri görünce çok üzülür ve içinden geçenleri şöyle anlatır:

“Sıranın sonundaki çıkış tabelasına doğru yürürken düzinelerce kadın ve çocuğun yanından geçtik, bir bebek ağlaması duyduk. Aramızda yaşlı ve hasta görünen birkaç adam vardı. Aniden içimi bir hüznün kapladı; bu adamlar benim anneannemin yaşlarındaydı ve bu yaşta köklerinden ayrılmak zorunda bırakılmaları çok üzücüydü” (s. 25).

Hana, ablası ile daha önce hiç yaşamadığı şeyler yaşamak zorunda kalır. Kalacak, sığınacak bir yer bulmak, birilerinden yiyecek ve kıyafet istemek zorunda kalmak Hana’yı çok üzer. Kızıl Haç’a yardım istemek için giden Hana çok utanır ve Kızıl Haç binasından başını eğilerek çıkar. (s. 105).

Hana, Hırvatistan’da yaşadığı süre boyunca bir türlü kendisini rahat hissedemez. Riyeka şehrinde yaşayan annesinin arkadaşı Ömer’in ve Zagreb’de onlara yardım eden Danitsa’nın evinde kaldığı süre içinde kendisini hep yük olarak görür, hep bu tedirginliği ile yaşar. Danitsa ile pazara giden Hana, çilekleri satan kadının tezgâhında durur. Kadın da Danitsa Hana’nın annesi olduğunu düşünerek Hana’ya “annesine” çilek almasını söyler. Hana kendisini yük olarak gördüğü için utanır ve bunu Danitsa’ya söyleyemez.

“Anne kelimesi suratıma tokat gibi çarparken yüzümün kızardığını hissettim. Ona Danitsa’nın annem olmadığını söylemek istedim.

Benim annem Saraybosna’daydı. Ama bir şey söylemeyecek kadar utanmıştım” (s. 239).

Danitsa ile tanışmaları Hana ve ablaları için büyük bir şans olur. Danitsa onlara karşı gerçek bir dost, bir anne gibi davranır. Hana, Danitsa’nın evine taşındıktan sonra daha iyi şartlarda yaşamaya başlar. Andrea ile iyi arkadaş olurlar, bu onun yeni hayatına daha kolay adapte olmasını sağlar.

Mülteci olmak Nadia ve Lela için de zor olsa da bu duygu en belirgin olarak Hana üzerinde görülür. Mülteci olmanın verdiği aidiyetsizlik ve farklı görünme korkusu en çok Hana üzerinde görülür. Dış görünüş olarak Hırvatlara benzemesine rağmen Hana dışarda gezerken herkes ona bakıyor gibi çok farklı hisseder. Saraybosna'dan gelen bir mülteci olduğunun anlaşılmasa, aksanını hissettirmemek için Hana Hırvatçayı Hırvatlar gibi konuşmaya çalışır ve bunu başarır.

“O gün, Bosna'daki çatışmadan konu açılmadan geçti ama ertesi gün tarih dersinde öğretmenle konuşurken Hırvatça yerine Boşnakça bir kelime kullandım. Herkes beni anlamış olmasına rağmen öğretmen beni düzeltti ve ‘Hana bundan böyle lütfen Hırvatça kelimeler kullan’, dedi.

“ ‘Peki,’ ” dedim. Utandım ve Bosna'daki çatışmalardan bahsedebilir korkusuyla hemen konuşmamı düzelttim. Farklı olmak istemiyordum; Hırvatlar gibi konuşmayı öğrenirsem benim için her şey daha kolay olacaktı. Aksan ve birkaç farklı kelime dışında dilimiz aynıydı. Hırvat kelime bilgisine daha çok dikkat edip ünlü harfleri uzatmak yerine kısaltarak konuşmaya çalıştım. Bu başta biraz garip geldi ama kısa zamanda sınıf arkadaşlarım gibi konuşmaya başladım. Artık biriyle konuştuğumda oranın yerlisi olmadığımı anlaşılmayacaktı” (s. 169).

Zagreb'e geldiklerinden beri Hana için bu kötü durumda yaşayabileceği en büyük mutluluk okula başlamaktır. Hana'nın bu farklı dünyada tutunabileceği tek şey okuldaki başarısı ile kendisini çevresine kanıtlamak olur. Yaşam mücadelesi veren ailesini gururlandırmak için okuluna dört elle sarılan Hana, okuldaki en başarılı öğrencilerden biri olur ve davranışlarıyla da çevresine örnek olur.

Andrew: Yeni Zelandalı, yirmili yaşlarının sonlarında, masmavi gözlü, kısa kahverengi saçlı, yakışıklı biridir. Paris'in en büyük ajanslarından biri olan *Gamma*'da foto muhabiri olarak çalışıyor. Zeki, çalışkan, merhametli ve yardımseverdir. Bosna Savaşı sırasında Saraybosna'da muhabir olarak çalışmaktadır. Atka ile çalıştığı sırada ona âşık olur. Beraber hem Atka'nın ailesine hem de başka insanlara yardım ederler. Atka ile Yeni Zelanda'da hayatlarına devam ederler.

Nadia: Kardeşi Hana ile Hırvatistan'a gittiklerinde on beş yaşındadır. Kısa koyu renk saçları, spor ayakkabıları ve kot pantolonuyla erkeksi bir havası vardır. Yaşadıkları zor hayat onu erken olgunlaştırmıştır. Sürekli beraber zaman geçirdiği kardeşi Hana'ya destek olur. Hana'nın, Danitsa'nın evine yerleşmesinden sonra yanında sadece ablası Lela kalır. Nadia çok çalışkan ve fedakârdır. Annesinin arkadaşından gelen iş teklifini hiç

düşünmeden kabul eder ve ablası Lela'nın da iş bulması ile birlikte çalışarak evlerini geçindirir. Lela ile birlikte kardeşleri Hana'ya da yardım ederler. Nadia da diğer kardeşleri gibi ailesine bağlıdır. Kardeşleri ile sürekli vatan ve aile özlemi çeker. Küçük yaşta hamile kalır ve tek başına çocuğunu doğurup bakabileceğini düşünür. Nadia, Danitsa'nın yardımı ile kızını rahibelerin yanında doğurur ve ona Romana adını verir. Nadia kızı ile bir süre rahibeler ile yaşar. Atka, bebeğini babasız dünyaya getiren Nadia'nın durumunu ailesi ile paylaştığında Atka'nın düşündüğünün aksine aile buna sert bir tepki vermez, onu savaşta açan bir çiçek gibi görürler.

Anne: “Barış İsteyen Anneler” adında bir sivil toplum örgütüne üyedir ve bu örgüt için aktif olarak çalışır. Oğlu Meşa ve diğer çocukları JNA tarafından zorla silah altına alınan annelere yardım ederek çocuklarına kavuşmaları için büyük çaba sarf eder. Sürekli annelerin çocuklarına kavuşması için çalışmasından dolayı ailesini biraz ihmal eder. Çocukları henüz çok küçük olmalarına rağmen çok önemli gördüğü örgüt çalışmalarına katılmayı tercih eder. Bu çalışmalarda elde ettiği yiyecek ve giyecek yardımlarını Hırvatistan'daki çocuklarına ulaştırır; onlara böylece uzaktan destek olmaya çalışır. Saraybosna neredeyse tamamen kuşatma altında iken ölümü göze alıp evine döner. Bu karakter cesareti ve çalışkanlığı ile ön plana çıkar.

2.3.5.2. İkinci derecedeki kişiler: Babaları, Lela, Meşa, Anneanne, Mayka, Danitsa, Andrea, Bill, Rose.

Baba: Uzun boylu, kahverengi gözlü, eğitilmiş ve donanımlı biridir. Ünlü bir matematik profesörüdür, kitapları okullarda kaynak olarak kullanılır. Savaş başladığında; bu savaşı ancak dünya liderleri durdurabilir diye düşünür ve sürekli mektuplar yazarak onların savaşa müdahale etmesini ister. Mektuplarla istediği bu yardım çağrılarında cevap alamasa da yılmadan mektup yazmaya devam eder. Odasından çok fazla çıkmaz, sadece çok düşkün olduğu annesi Mayka'yı ziyaret ederken dışarı çıkar.

Lela: İnsani yardım getirmesi için annesi ile birlikte devlet tarafından Avusturya'ya gönderilir. Lela, annesi ile Hırvatistan'a döndüğünde on altı yaşındadır. Lela, uzun kahverengi saçlı ve yeşil gözlü güzel bir kızdır. Hayatlarını sürdürebilmek için bir kafede çalışır. Kardeşlerine nazaran çok fazla ön planda değildir.

Meşa: Kuşatma başladığında on dokuz yaşında, Yugoslav Halk Ordusu'nda askerdir. JNA Bosna-Hersek'e karşı savaşmaya başlayınca ordudaki Boşnak askerler tutuklanır. Ailesi ondan haber alamadığı için endişelenir. Meşa, ordudan kaçarak önce

Belgrad'da saklanır; daha sonra önce Makedonya'ya gider, oradan da evine geri döner. Geri geldiğinde şehir savunmasına asker olarak katılır. Meşa ailesine bağlı, vatansever biridir.

Anneanne: Yaşı yetmişlerin ortasında olmasına rağmen güçlü ve çevik bir kadındır. Delici, masmavi gözleri vardır. Dindar, iyimser, nazik ve becerikli bir Boşnak kadınıdır. Atka ile birlikte torunlarına bakar.

Mayka: Atka ve Hana'nın babaannesidir. Seksen yaşlarındadır, eşini on yıl önce kaybettiği için yalnız yaşar. Savaş yüzünden kaybettiği iki evladının acısı ile hayatta kalmaya çalışır. Yaşadığı acılar onu ne kadar yıpratır da çok güçlü, zarif ve ağırbaşlıdır. 1994 yılının Şubat ayında dünyaya gözlerini yumar.

Danitsa: Hana, Nadia ve Lela'nın ev sahibidir. Kızlar oraya taşındıktan sonra bütün ihtiyaçları ile ilgilenir. Onlara yemek yapar, kıyafet verir ve ihtiyaçları olan her konuda yardım eder. Hana'nın kardeşleri çalıştığı için tek başına kalmasın diye Danitsa ona kendileriyle yaşamayı teklif eder. Hana onlarla yaşamaya başladıktan sonra Danitsa onu kızı Andrea'dan ayırmaz, kendi çocuğu gibi görür. Danitsa, çok yardımsever ve iyi kalplidir; onlara bir gerçek bir komşu, bir dost gibi davranır.

Andrea: Danitsa'nın kızıdır. Andrea mavi gözlü, kısa sarı saçlı, uzun boyludur. Hana'dan bir yaş küçüktür. Hana ile Nadia evlerine taşındığında onlara arkadaşlık eder ve her şeyini onlarla paylaşır. İyi kalpli, uslu ve yardımsever bir kızıdır.

Bill: Andrew'in babasıdır. Kıvrak saçlı, sevecen biridir. Atka'yı çok sever ve onun ailesine yardım etmek için ne gerekiyorsa yapar. Kanser hastasıdır. Hastalık çok ileri seviyeye ulaşır. Bill, Atka'ya ve ailesine yapacağı yardım ile kendisini son kez gururlandırır. Neredeyse imkânsız görünmesine rağmen Atka'nın ailesinin bütün fertleri için vize almayı başarır. Atka'nın ailesi Yeni Zelanda'ya ulaşmadan hayata gözlerini yumar.

Rose: Andrew'in annesidir. Modern, kültürlü, zarif, sarı saçlı, bronz tenli bir kadındır. Anlayışlı ve yapıcı biridir. Atka çok farklı bir kültürden olmasına rağmen Rose onu kendi çocuğu gibi sever. Atka'nın ailesini Yeni Zelanda'ya getirebilmek için Bill ile çalışır.

2.3.5.3. Üçüncü derecedeki kişiler: Zoran, Merima, Mirza, Haris, Selma, Jana, Tarık, Emir, Asko, Klaudia.

Zoran: Atka'nın en küçük ve en sevdiği amcasıdır. Mayka'nın en düşkün olduğu oğludur. Merima'nın eşi, Haris ile Mirza'nın babasıdır. Elektrik mühendisidir. İşi gereği farklı ülkelere çalışır, savaştan önce ülkesine geri döner. Ekmek kuyruğunda beklerken Sırpların gerçekleştirdiği bir bombalı saldırıda öldürülür.

Merima: Zoran'ın eşi, Mirza ve Haris'in annesidir. Her zaman iradeli görünen, otuzlu yaşlarının ortasında güzel bir kadındır. Savaştan önce Saraybosna'da bir şirkette proje müdürü olarak çalışmıştır. Savaşın başlamasından sonra eşi Zoran'ı bombalı saldırıda kaybeder. Eşinin acısı geçmeden oğlu Mirza bir bombalı saldırıda yaralanır ve bir bacağını kaybeder. Çocuğunun tedavisi için Amerikalı bir sponsordan gelen teklifi kabul eder ve çocukları ile beraber Florida'ya gider.

Mirza: Merima ile Zoran'ın oğlu, Haris'in abisidir. Henüz on iki yaşında olmasına rağmen savaştan nasibini alır; bir bombalı saldırıda yararlanır ve bacağı kalçasının altından kesilir. Amerikalı sponsor bir aile sayesinde Amerika'ya götürülerek orada tedavi ettirilir. Mirza, cesaretli ve güçlü bir çocuktur.

Haris: Zoran ve Merima'nın oğlu, Mirza'nın kardeşidir.

Selma: Siyah uzun saçlı güzel bir kızdır. Atka ve Hana'nın kardeşidir. Kardeşlerine bakıp, ev işine yardım eder. Henüz ilkokul çağında olmasına göre çok olgun ve akıllı bir kızdır.

Janna: Siyah uzun saçlı bir kızdır. Selma ile birlikte Atka'ya sürekli yardım eder, küçük kardeşlerine hikâyeleri okurlar. Onların da yaşı büyük olmamasına rağmen, buldukları durum ve olayların farkındadırlar; çok anlayışı ve uslular.

Tarık: Dört yaşındadır, sarışın, yeşil gözlü, ailenin küçük çocuklarından.

Emir: İki buçuk yaşındadır, Asko'nun ikizidir. Kocaman, kahverengi gözleri vardır.

Asko: İki buçuk yaşındadır, Emir'in ikizidir. Çelimsiz, küçük bir çocuktur. Sarı bukleli dağınık saçları vardır.

Klaudia: Hırvat asıllı, Hana'nın okul arkadaşıdır. Dindar, ama başka inançlara saygılı bir aileden gelmektedir. Andrea'dan sonra Hana'nın en çok vakit geçirdiği arkadaşıdır.

Zengin bir kişi kadrosuna sahip olan bu eserde, olayların oluşmasında isimleri çok az geçen kişileri de görmek mümkündür. Bu kişilerin, olayların gelişmesindeki etkileri az olduğu için diğer kişiler gibi onlar da detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Aşağıda sadece ismen bahsedilecek olan bu kişiler içinde ilk önce Hana ve Nadia'nın mülteci hayatlarında tanıştıkları, sonra da Atka'nın hayatında ve savaş zamanında tanıştığı kişiler olarak değerlendirilecek.

Hana ve Nadia Saraybosna'dan mülteci olarak Split'e geldiklerinde yardım için ailesiyle yaz tatillerinde kaldıkları otele kadar giderler. Otelin müdürü Bay Yuriç onları yardım için umutlandırır ama kendisi otelde değildir. Onları resepsiyonda karşılayan Mladena ve orada bulunan İngiliz gazeteci Christopher, Hana ve Nadia'nın Riyeka'ya, Ömer'in yanına gitmelerine yardımcı olurlar. Riyeka'ya geldiklerinde Ömer onları karşılar. Ömer'in karısı Maya ve çocukları Vedat'in yanında bir süre kalan Nadia ve Hana, Maya'nın arkadaşı Petra ile tanışır. Bundan sonra Hana ve Nadia Riyeka'dan Primošten Mülteci kampına giderler. Orada ağabeyleri Meşa'nın askerlik arkadaşı Marko karşılar. O, orada ailesi ve kız kardeşiyle bulunmaktadır. Primošten'de kaldıkları süre içinde Bosna'dan gelen Nevena, Amela ve Kemo ve diğer mültecilerle tanışır. Hana ve Nadia Zagreb'de yaşarken üvey amcaları Damir ile tanışır. Hana'nın okulda Hırvatça öğretmeni Danitsa ve babalarının arkadaşı prof. Davide ve eşi Yasuyo da bu kişilerin arasında yer almaktadır.

Atka'nın hayatında yer alan ve onun çevresinden olan kişiler eserde çok fazla ön plana çıkmaz. Sadece Tidja teyzesi ve yengesi Azra ile iki çocuktan bahsetmek mümkündür. Bruno, Hamo, Toni, Fazla, Sabrina, Samra, Aida, Amra, Faruk, Armin, Vedran, Caco, Fudo ile Feris Atka'nın mahalleden arkadaşlarıdır. Savaşta tanıştığı Deyvid, Laurent, Con, Suzan, Lauri, Patrik, Geri yabancı gazetecilere de bu bölümde yer verilmiştir.

2.3.6. Mekân

Daha çok dış mekânlar kullanılan bu eserde mekânların sayısı ve özellikleri çarpıcıdır. Saraybosna’da başlayan olaylar Hırvatistan, İtalya, Amerika, Hawaii ve Yeni Zelanda’da devam etmiştir. Eserde en çok sözü geçen mekânlar Saraybosna, Zagreb, Primošten, Split ve Christchurch şehirleridir. Atka ve Hana’nın yaşadığı mekânlarda tezatlık görülür. Hana, Nadia ve Lela’nın yaşadığı mekânlar genelde insanların hayatlarını mutlu bir şekilde sürdürdüğü düzenli, modern ve kalabalık mekânlardır. Aka’nın hikâyesinin anlatıldığı Saraybosna ise savaş, ölüm ve yıkım ile özdeşleşmiş bir mekândır. Ayrıca Hana ve kardeşlerinin yaşadığı mekânlar genelde Saraybosna ile karşılaştırılarak anlatılmıştır. İnceleme yapılırken mekânlar “dış mekânlar” ve “iç mekânlar” olmak üzere iki grupta ele alınacaktır.

2.3.6.1. Dış mekân

Saraybosna’nın anlatıldığı aşağıdaki alıntıda savaşın mekân üzerindeki etkisini görebiliriz. Şehir bir dış mekân örneğidir. Savaş, bir zamanlar güzel etkinliklerin yapıldığı mekânları mezarlığa yani ölüm mekânına çevirmiştir:

“Terk edilmiş köpekler şehirde geziniyor, toplanmamış çöp yığınlarını ve molozları karıştırıyordu. Şehrin ana mezarlığı cenaze töreni yapılamayacak kadar korunmasız ve tehlikeli olduğu için bir zamanlar neşeli kalabalıklarla dolup taşan parklar ve futbol sahaları yeni kazılmış mezarlarla dolmaya başlamıştı. Pencere camları kırılmıştı ve binalar kurşunlarla delik deşik edilmişti. Yoğun havan ve top ateşine maruz kalan bir bina yıkılmıştı. İnsanların yüzünde bitkin ve kaygılı bir ifade vardı” (s. 57).

Hana’nın Hırvatistan’daki bir camiye anlattığı bölüm Bosna ve Hırvatistan arasındaki kültür farkını göstermektedir. Dış görünüşüyle ele alınan cami ise bir dış mekân örneğidir. Bosna-Hersek, Osmanlı geleneğinden gelen bir ülke olduğu için cami yapımında daha çok yapı örneği olan taş duvarı kullanır. Hırvatistan, Hristiyan bir ülke olduğu için orada yapı olarak modern evlere benzeyen cami örneklerine rastlanır. Bu yapı farkı iki farklı dinden olan Boşnakların ve Hırvatların camiye karşı olan bakış açısından kaynaklanır.

“Garip kubbeli caminin modern, beyaz cephesi beni şaşırttı. Saraybosna’daki taş camiler yüzyıllar önce yapılmıştı ve hiçbiri buna benzemiyordu” (s. 98).

Hana’nın anlattığı Zagreb şehri bir dış mekân örneğidir. Bu mekân Saraybosna’nın haline nazaran savaştan uzak kalabalık bir şehirdir. Şehrin kalabalık olması, insanların

kafelerde oturması sıra dışı bir durum olmamasına rağmen kahramanlarımız savaş bölgesinden geldiği için onlar için sıra dışı hale gelmiştir.

“Şehir merkezi yaz saatlerinde canlanmıştı ve bu sıcak akşamda orada olmak güzeldi. Çocuklu çiftler dondurmalarını almış yollarda dolaşıyordu. Kafelerin dışarıdaki masaları sohbet eden, sigara içip içeceklerini yudumlayan insanlarla doluydu. Katedralin çanları bir saatin daha geçtiğini haber verirken yan sokaklardan birindeki kafenin bahçesinde oturduk” (s. 243).

Hana ve Nadia'nın kaldığı barakalar öznel olarak anlatılmıştır. Barakalarda mültecilerin yani aynı korkuları ve duyguları yaşayan, yüzlerce ölümü gören insanların kaldığı bir mekândır. Onlarla beraber yaşamak Hana ve Nadia'nın acısının, korkusunun taze kalmasına huzur olmalarına neden olmuştur. Bu barakalarda ailelerinden uzak olmak onlara mültecilerin kaldığı deniz kenarındaki Primošten'de ve hatta ölümle pençelesen Saraybosna'da kalmaktan daha kötü gelmektedir.

“Birkaç uzun baraka o alanın ortasında duruyor, iki küçük baraka ise sağ tarafta uzanıyordu. Uzun, kahverengi tahta çitler yerleşkenin tamamen çevrelemişti. Zemin çıplaktı ve şaşkın gözlerle etrafıma bakındım. Öyle kasvetli bir yerde ki Saraybosna'ya ya da Primošten'e, burası dışında herhangi bir yere kaçıp gitmek istedim. Ama gidecek başka bir yer olmadığı için isteksizce kızların peşinden barakalardan birine girdim” (s. 96)

Dış mekân olarak Trebeviç Dağı ve şehir de öznel olarak anlatılmıştır. Şehir savaştan ve keskin nişancıların saldıdığı korkudan dolayı sessiz ve boştur. Atka bu durumu şehre “cansız” yakıştırması yaparak iyi bir şekilde ifade etmiştir. Atka'nın Bosna toprağı olan Trebeviç Dağı'na bakıp kötülük görmeyi beklemesi Sırpların dağı ele geçirip oradan saldırmışından kaynaklanmaktadır. Sırpların vahşeti Trebeviç Dağı'na farklı anlam yüklemiştir.

“Duvarın dibinden, eskiden pencere olan geniş boşluğa doğru yürüyüp aşağıdaki şehre baktım. Sokaklar boş ve cansızdı. Gergin bir halde başımı kaldırıp sağımdaki Trebeviç Dağı'na ve şehrin Sırpların eline geçen kısmına baktım. Orada kötülüğe dair bir şey görmeyi bekledim ama tanıdık evler ve binalardan başka bir şey yoktu” (s. 186).

Yukarıda bahsedilen mekânlarda genelde olayların yoğun yaşandığı yerlerdir. Bu mekânlar dışında sadece bahsi geçen mekânlar da görülmektedir. Onlarda Bosna-Hersek'ten Travnik, Livno, Visoko; Hırvatistan'dan Riyeka, Pisak, Pula'dır. Londra, Roma, New York, Los Angeles, Miami, Hanolulu (Hawaii), Tokyo ve Auckland şehirleri de bu grupta yer alır.

2.3.6.2. İç mekân

Eserde sıkça ev gibi kullanılan sığınaklar iç mekânlara örnektir. Burası karanlık, soğuk, korkunun resmedildiği ve pis mekânlar olsa da insanları hayata bağlayan mekânlardır.

“Sığınak karanlık ve serindi. Kapıdan içeri adımımızı atar atmaz bir rutubet kokusu bizi karşıladı. Bu sığınak okulun sığınağından küçüktü. Penceresi yoktu ve duvarlar griydi. İçeride bağırmalar giderek çoğalıyordu. Üzerimize ateş açılması herkesi dehşete düşürmüştü. İnsanlar hızlı hızlı konuşuyor, yerlerinde duramıyordu” (s. 18).

Atka'nın anlattığı, Merina'nın Amerika'daki evi iç mekâna örnektir ve öznel olarak anlatılmıştır. Burası doğa tanımlaması ile huzurlu bir mekân olarak ön plana çıkar. Ayrıca iki odalı olması da Amerika'da Bosna'daki gibi geniş aile kültürü olmadığını gösterir.

“Yemyeşil tropikal ağaçlarla çevrili geniş bir apartmanın bir bölümü olan, sade döşenmiş, iki odalı bir dairede yaşıyorlardı. Dairede yalnızca üç yatak olduğu için Merima yatağını benimle paylaştı” (s. 254).

2.3.7. Zaman

Romanda olaylar 1992 ile 1994 yazı arasında gerçekleşmektedir. Eser, Hana ile Nadia'nın 17 Mayıs 1992 yılında Hırvatistan'a gönderilmesi ile başlar ve ailenin 1994 yazında Yeni Zelanda'ya gitmesi ile son bulur. Diğer eserlerde olduğu gibi, *Elveda Saraybosna*'da da olay örgüsüne bağlı kalınarak zaman incelenecektir. Eserde Atka ve Hana'nın sırayla anlattıkları toplam yirmi bölüm vardır. Önemli olaylar ele alındığında ise zaman incelemesi için yirmi altı olaylık bölüm oluşmaktadır.

Birinci olay Hana ve Nadia'nın savaştan dolayı otobüse bindirilip ve Hırvatistan'a gönderilmesidir. Olay 1992 yılının 17 Mayıs sabahında gerçekleşir (s. 9, 210).

İkinci olay birinci olaydaki günün gecesinde Travnik'e gelmeleriyle olur. Burada bir ailenin yanında bir gece kalır, ertesi gün Hırvatistan'a doğru yola devam ederler. Önceki olaydan yola çıkarak bu olayın vaka zamanının 1992 yılının 17 Mayıs gecesini olduğu söylenebilir. (s. 21).

Sonraki olay Hırvatistan'ın Split şehrine varmalarıdır. Hana ile Nadia'nın yolculukları otuz altı saat sürmüştür, Split'e vardıklarında gece yarısıdır. Bu olayın zamanı 1992 yılının 18 Mayıs gününün gece yarısıdır. (s. 23-24).

Dördüncü olayda Hana ve Nadia Split'e vardktan bir gün sonra babalarının verdiği arkadaş listesindeki kişilerden biri olan Bay Yusiç'i aramaya giderler. Bu olay 1992 yılının 19 Mayıs günü gerçekteşir. Hana ve Nadia Bay Yusiç'i bulamayınca geceyi resepsiyonda çalışan Mladena'nın evinde geçirirler (s. 26-27).

Beşinci olay Hana ve Nadia'nın Riyeka'ya gitmesi olur. Bu olay önceki olaydan sonraki akşam gerçekteştiği için olayın 20 Mayıs 1992 yılı olduğu söylenebilir (s. 28).

Sonraki olay Hana ve Nadia'nın Zagreb'e gitmesidir. Riyeka'da üç gün kaldıktan sonra Zagreb'e, Ömer ve ailesinin yanına gelir, olayın zamanı 23 Mayıs 1992'dir (s. 28).

Yedinci olayda Hana ve Nadia'nın Ömer'in evinde iki hafta kaldıktan sonra ayrılıp Primoşten'de mülteci kampına gitmeleridir. Bu olayın zamanı 1992 yılının Mart başıdır (s. 55).

Bu olay 1992 yılının Haziran ayında gerçekteşir. Meşa'nın JNA'dan Mayıs ayında kaçtığını öğrenen Atka, ona Makedonya'daki akrabalarının yanına gitmesini söyler. Meşa orada yaklaşık beş ay kalır (s. 44, 143).

Dokuzuncu olay Atka'nın Nako amcasının öldürölmesidir. Bu olay 1992 yılının Temmuz ayının son haftasında gerçekteşir (s. 59).

Onuncu olay Atka'nın diğer amcası Zoran'ın öldürölmesidir. Atka, Hana'ya Ağustos başında yazdığı mektupta Zoran'ın birkaç gün önce öldürölldüğu yazmıştır (s. 82). Merima, Zoran'ın bir Pazar günü öldüğünü söyler (s. 175).

Sonraki olay Mirza'nın yararlanmasıdır (s. 86). Zoran'ın ölümünden üç hafta sonra gerçekteşen bu olayın 1992 yılının Ağustos ayının sonlarına doğru olduğu tahmin edilebilir (s. 175).

On ikinci olayda Hana ve Nadia Primoşten mülteci kampından ayrılıp Zagreb'e giderler. Bu olay 1992 yılının Eylül ayının başında gerçekteşmiştir. Önce annesinin ayarladığı barakalarda diğer kardeşi Lela ile birkaç gün kalırlar, daha sonra Zagreb'in diğer tarafında Danitsa'nın evine yerleşirler (s. 96, 101).

On üçüncü Nadia ve Lela'nın çalışmaya başlamasıdır. Bu olay, önceki olaydan yaklaşık bir hafta sonra, yani 1992 yılının Eylül ayının içerisinde gerçekteşir (s. 101).

Sonraki olay Hana'nın okula yazdırılmasıdır. Bu olay Hana ve kardeşlerinin Danitsa'nın evine taşınmasından birkaç gün sonra gerçekleşir (s. 106).

On beşinci olay annelerinin Zagreb'ten Saraybosna'ya geri dönmesidir. Anneleri bir Cumartesi sabahı yola çıkar ve kızları onu yolcu eder. Diğer olaylar ele alındığında bu olayın vaka zamanının 1992 yılının Eylül sonu ya da Ekim başı olduğu söylenebilir (s. 111).

On altıncı olay Atka ile Andrew'ın tanışmasıdır. Olay 1993 yılının Mart ayının sonlarında gerçekleşir (s. 158-159). Andrew aynı gece Atka'ya onunla çalışmasını teklif eder ve Atka kabul eder.

Sonraki olay Mirza'nın tedavi için ailesiyle Amerika'ya gitmesidir (s. 154). Nakletme ile anlatılan bu olay, Meşa'nın Makedonya'dan eve dönmesinin üzerine çok geçmeden gerçekleşmiştir. Meşa'nın 1993 yılının Şubat ayının başında eve döndüğü düşünülürse (s. 149), Mirza'nın da Şubat ayında Amerika'ya gittiği tahmin edilebilir.

On sekizinci olay Atka kız kardeşlerini görmek için Zagreb'e gitmesidir. Hana'nın aktardığı bölümlerde Atka'nın 1993 yılının Mayıs ayının sıcak bir Pazartesi günü geldiği söylenmektedir (s. 204).

On dokuzuncu olayda Atka ve Andrew birbirlerine âşık olurlar. Nakletme yoluyla aktarılan bu olay 1993 yılının Nisan ayının bir gecesinde gerçekleşir (s. 195).

Yirmi birinci olay Atka ile Andrew'ın ailesiyle Yeni Zelanda'ya gitmeleridir. Olay zamanı 1993 yılının yaz ortasıdır (s. 262).

Yirmi ikinci olay Atka ve Andrew'ın düğünüdür. Önceki olayları takip ederek Yeni Zelanda'ya geldiklerinde düğün birkaç hafta sonra olduğu tahmin edilebilir. Sonraki olayla bağlı olan bu olay William'ın doğumdan önce gerçekleşir. Olayın zamanı muhtemelen Kasım veya Aralık 1993'tedir (s. 268).

Sonraki olay William'ın doğumudur. Tarih 31 Ocak 1994 yılıdır (s. 289).

Yirmi dördüncü olay Mayka'nın ölmesidir. Atka'ya, Mayka'nın 1994 yılının Şubat ayının sonunda vefat ettiğine dair bilgi verilmiştir (s. 293).

Sonraki olay Bill'in vefat etmesidir. Bu olayın zamanı 1994 yılının Mayıs ayının sonunda bir gece yarısıdır (s. 297).

Son olay Atka'nın ailesi Yeni Zelanda'ya gelmesidir. Hana'nın okulunun tatili başladığında Haziran ayı idi (s. 309). Bundan sonra tüm aile Hırvatistan'dan yola çıkarak Yeni Zelanda'ya uçarlar. Yeni Zelanda'ya vardıklarında 1994 yılının Haziran veya Temmuz olduğu tahmin edilebilir (s. 313).

Romanın olay zamanı iki yıldır (1992-1994). Hana Zagreb'e babasının iş gezileri sırasında geldikleri otel Palace'daki anılarını anlattığında yedi yaşında olduğunu söylemiştir. Geriye dönüş ile aktarılan bu olay göz önünde bulundurulduğunda nakletme zamanı beş yıldır (1987-1992). Dolayısıyla eserin anlatma zamanı ise yedi yıldır (1987-1994).

2.3.8. Dil

Kitabın dili akıcı, sade, yabancı dilden çevrilmesine rağmen de oldukça anlaşılır. Fakat eserde Boşnakça kelimeler fark etmek mümkündür. Kelimelerin Boşnakçada olduğu gibi kalması çok ilginç bir tespit oldu. Aşağıda görüleceği gibi o kelimeler ayrı bir gruba konulacaktır. Ayrıca baskı ya da çevirmene ait hatalar, ikilemeler ve argoya örnekler ayrı bölümlerde ele alınmıştır.

2.3.8.1. Dil öğeleri

2.3.8.1.1. Konuşma dili

İngilizce olarak kaleme alınan eserde arada Boşnakça sözcükler kullanmaları İngilizce konuşan roman kişileri için yabancı sayılmalıdır. Bu durum bizce eseri okur için daha dikkat çekici hâle getirmiştir. Örneğin “dobro” (s. 186),²³⁵ “nema problema” (s. 189),²³⁶ “ne dobro” (s. 282),²³⁷ “bijela smrt” (s. 288),²³⁸ “ćevapčići” (s. 23),²³⁹ “krompiruša” (s. 51).²⁴⁰

²³⁵Boşnakça bir sözcük olan “dobro” iyi; güzel; istenilen, beğenilen biçimde; peki; pekâla; öyle olsun; tamam olur anlamındadır; bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 216

²³⁶Sorun yok.

²³⁷Bu kalıbın yazım yanlışı vardır: doğrusu “nije dobro” (niye dobro) olacaktı. “İyi değil” anlamında kullanılır. Yazım yanlışı muhtemelen bir yabancı olan Andrew'un söyleyişini yansıtmaktadır.

²³⁸Biyela smrt, biyela kuga (Türkçesi beyaz ölüm) bir ülkenin veya ulusun nüfusunun azalması anlamında kullanılır. Bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 88.

²³⁹Ćevapčići (Boşnakçada iki çeşit “ç” harfi bulunur. Biri “sert” (ć), diğeri ise “yumuşak” (č). Ćevapčići kelimesinin Türkçe karşılığı aynen tercümesi olarak “kbaççılar” olurdu. “Kebab” kelimesi Türkçeden Boşnakçaya geçerken cevap (çevap) olmuştur. Boşnakçadaki “čić” Türkçenin küçültme eki “c(I)k” ile eşittir. Sonundaki “i” harfi çoğul ekidir (lar/ler). Bir diğere anlamı ise “ızgara köfte”dir. Bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 170.

²⁴⁰Patatesli börek. Bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 572. Kitapta krompirusa'daki “s” harfi yerine “š” (“ş”) olacaktı. Baskı yanlışı olduğunu düşünüyoruz.

2.3.8.1.1.1. İkilemeler

Yazar, Atka ve Hana'nın hissettiği korkuyu iyi bir şekilde ifade etmek ve etkisini güçlendirmek için “küt küt” (s. 39), “tir tir” (s. 43), “vızır vızır” (s. 47), “ışıl ışıl” gibi ikilemeler kullanır.

2.3.8.2. Dil sapmaları

2.3.8.2.1. Kelime ve ifade sapmaları

2.3.8.2.1.1. Baskı ya da çevirme esnasında yapılan yanlışlar

Eserin çevirisi genel olarak iyidir. Fakat eserde bazı ufak basım veya çeviri hatalar görülür. Önceki grupta yer alan kelimeler “ne dobro”, “çevapčići” ve “krompiruša” kelimelerinde basım ya da çevirmene ait hata olduğunu tespit edildi. O kelimelerin doğru yazılışı konuşma dili bölümünde anlatılmıştır.

Hırvatistan'da bulunan *Vukovar* şehrinin ismi 81. sayfada *Vulkovar* olarak yazılması çevirmene ait ya da basım hatası olmalıdır. Aynı şekilde de “Ben dövüldü ve sorgulamada direndiğim için bunu yaptıklarını söylediler” (s. 155) cümlesinde doğrusu “ben” değil, “beni” olacaktır.

2.3.8.2.1.2. Argo

Eserde kelime ve ifade sapmalarından argoyu da görmek mümkündür.

Elveda Saraybosna romanında çok fazla kullanılmasa da argo görmek mümkündür. Bu kullanım bir okurun gözüne batar. Örneğin “vukojobina” (s. 287) kaba, çok ıssız, sapa yer, yöre; tanrısı çok, insanı az bir yer anlamındadır.²⁴¹

2.3.9. Anlatım

Eser anlatım olarak oldukça akıcıdır, olaylar okuyucuyu sıkmadan aktarılmıştır. Olay zamanı olarak gerçek savaş zamanının kullanılması aktarılmak istenen mesajın okuyucunun kafasında oluşmasında etkili olmuştur. Çoğul anlatıcı kullanılarak iki farklı hikâyenin iç içe anlatılması ve olayların kopmaması eseri etkili hâle getirmiştir. Atka ve Hana'nın kendi hikâyelerini anlatmalarına çok sade bir dil ile anlatılmıştır. Bundan dolayı eserde yalın üslubun²⁴² hâkim olduğu söylenebilir. Eserde olayların ve zor şartların anlatıldığı bölümlerde nesnel tasvir üslubu ve lirik üslup da görülür.

²⁴¹Bk. Bayhan, 2018, **a.g.k.**, 1511. Boşnakçada bu kelime ayıp bir kelime olarak kullanılır.

²⁴²Buna sade üslup da denir. Edebî sanatlara, şiirsel anlatıma yer verilmeyen, okurun rahat anlayabileceği cümleler ile olayların aktarıldığı üsluptur. Bk. Çetin, 2015, **a.g.k.**, 299.

2.3.9.1. Anlatma teknikleri

Elveda Saraybosna romanında anlatma, gösterme ve diyalog teknikleri ön plana çıkmıştır. Ayrıca geriye dönüş, özetleme, mektup, montaj, iç konuşma, tasvir, otobiyografi gibi teknikler de kullanılmıştır. Bunların yanında benzetme ve kişileştirmeye de yer verilmiştir. Yazar, bu teknikleri kullanarak eseri anlatım bakımından çok daha güçlü hâle getirmiştir. Aşağıdaki alıntılara bakıldığında bu tekniklerin başarılı biçiminde kullanıldığı görülür.

2.3.9.1.1. Anlatma

Eser, anlatıcı-yazar gözünden anlatıldığı için bir okuyucu olarak biz sadece yazarın bize aktardığı, bildiği ya da bilmemizi istediği kadarını görüyoruz. Anlatıcı-yazarlarımız Atka ve Hana gözlemlediklerini aktardıkları için eserin genelinde anlatma tekniğini görmek mümkündür.

Hana'nın ülkesi hakkında izlenimleri ve içinde bulunduğu durum genel olarak anlatma tekniği kullanılarak aktarılmıştır. Aşağıda bir örneği bulunmaktadır.

“Ertesi sabah erkenden Travnik'ten ayrılıp Hırvatistan kıyısına doğru yol aldık. Hayaletler ülkesinden geçiyorduk sanki. Köyler, kasabalar boş ve sessizdi. Sokaklarda neredeyse hiç araba yoktu, olanlar da hareket etmiyordu. Son birkaç haftadır elektrik kesintileri sıklaşmıştı, elektriğimiz olduğunda da yerel haberleri izliyorduk ama haberler yarım yamalak verildiği için ülkenin geri kalanında neler olup bittiğini öğrenemiyorduk. Şimdi ise bu savaş hastalığının nerelere yayıldığını görebiliyorduk” (s. 21).

Atka'nın evlerindeki sığınagın neden yapıldığını anlattığı bölümün aktarılmasında anlatma tekniği kullanılmıştır.

“Gecenin bir yarısıydı ve her yer zifiri karanlıktı. Bodrumun arkasındaki küçük sığınaga koyduğumuz tek kanepeye balık istifi dizilmiş uyuyorduk. Tepenin bir yanına doğru sokulan sığınak, üç katlı evimizin en güvenli noktasıydı. Annem ve babam birkaç yıl önce bu evi yaptırdıklarında yeni imar yönetmenliğine göre nükleer saldırı ihtimaline karşı binaya atomik sığınak da eklemeleri gerekmişti. O zaman bu yeni düzenlemeyi duyduğumuzda hepimiz gülmüştük ama şimdi bizi koruyan bu kalın beton duvarlara minnet duyuyordum” (s. 30).²⁴³

²⁴³Anlatma tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, **a.g.k.**, 30, 42, 88, 140.

2.3.9.1.2. Gösterme

Eserde sık kullanılan tekniklerden biri de göstermedir. Bu teknik olayların doğrudan doğruya verildiği yerlerde görülmektedir.

Atka'nın annesi ile Saraybosna'ya nasıl geldiğini konuştukları bölüm gösterme tekniği ile verilmiştir.

“‘Yola çıktığımızda karanlıktı, diye devam etti annem. Pistin dağlık tarafındaki küçük bir tümseğin arkasına gizlendik ve dikenli tellerle çevrili uzun, çamurlu, çukur bir yoldan sürünerek geçtik. Soğuktan ve çantamı sürüklemekten kollarım uyuşmuştu. Bize liderlik eden adam yolu biliyordu ve dikenli tellerin arasındaki açık bir yerden bizi geçirdi. Güvende olduğumuza inanınca çukurdan çıkıp arkamızdaki grup gelene kadar yerde yatarak bekledik.’

Başka gruplar da mı vardı? diye sordum.

Evet, dedi annem. O gece toplam dört grup vardı. Pisti hep birlikte geçecektik ama BM'den silahlı bir personel aracı aniden bizi gördü ve farlarını üzerimize doğrulttu.’” (s. 120).²⁴⁴

2.3.9.1.3. Geriye dönüş

Kitapta geriye dönüş tekniğini genel olarak kızların savaştan önceki hayatlarının hatırlamaları ile görmek mümkündür. Üçü beraber Zagreb sokaklarından yürürken Nadia babasının iş gezisi için geldiklerinde kaldıkları “Hotel Palace”yi görür. Bu durum Hana'nın o günlerin hatırlatmasına sebep olur.

“Yürürken Lela bize otelin banyosunda yaptığımız yaramazlığı hatırlattı. Ben yedi yaşındaydım; üçümüz birlikte banyoya girmiştik ve küveti sonuna kadar doldurmuştuk. Babam her birimize vanilyalı ve çilekli dondurma getirmişti. Yanlışlıkla benimkini küvete düşürünce su pembe bir renk aldı. Kızlar müthiş görüldüğünü düşünerek kendi dondurmalarını da suya bıraktılar. Çok mutluyduk o günlerde” (s. 177).²⁴⁵

2.3.9.1.4. Diyalog

Kitapta en çok kullanılan tekniklerden birinin diyalog tekniği olduğu söylenebilir. Bu tekniği kitabın hemen hemen her sayfasında görmek mümkündür. Aşağıda verdiğimiz örnek, Atka'nın Hırvatistan'a işi sırasında kardeşleri Hana ve Nadia ile konuşmalarıdır.

“‘Oradan nasıl çıktığımı öğrenmeye can atıyorum,’ dedi Nadia.

²⁴⁴Gösterme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, **a.g.k.**, 45, 65, 67, 71, 96, 134.

²⁴⁵Geriye dönüş tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, **a.g.k.**, 86, 153, 210, 256, 277.

‘Yabancı gazetecilerle birlikte geldim,’ diye yanıtladı Atka.

‘Ama detayları sonra anlatırım.’

‘Saraybosna’da durumlar düzeldi mi?’ diye sordu Lela.

‘Hayır, çok kötü ve daha da kötüye gidiyor,’ diyen Atka bir an duraksadı. ‘Burası ne kadar sessiz... Sürekli ateş sesi duymaya alışmışım. Buradaki sokaklarda yürürken bile birinin ateş etmesini bekliyorum.’ ” (s. 206).²⁴⁶

2.3.9.1.5. Özetleme

Romanda özetleme sık başvurulan bir tekniklerden biridir.

Okula gitmeye başlayan Hana, kendisinin ve kardeşlerinin yeni hayatını nasıl geçirdiklerini özetler:

“Lela ve Nadia hem gündüz hem akşam vardiyasında çalışarak işyerinde uzun saatler geçiriyorlardı. Kazandıkları bahşişlerle sandviç yapacak bir şeyler alıyorduk, bir yandan da çalar saat almak için para biriktiriyorduk. Günü okulda geçiriyor, öğleden sonraları da ders çalışıyordum. Birbirimizi sabah erken saatlerde ve gece geç saatlerde çok az görebiliyorduk. Gece evde yalnız kalmayı sevmiyordum ve onlar gelene kadar da uyuyamıyordum” (s. 108).

Atka bir ılık yaz akşamı eve doğru yürürken eski günleri hatırlayıp yaşadıklarını özetler:

“Karanlık şehrin üzerindeki gökyüzünde yıldızlar ışıldıyordu ve etrafımı saran ıhlamur kokusu beni bir an arkadaşlarımla geçirdiğim o dertsiz tasasız yaz akşamlarına götürdü. O zamanlar tek kaygımız hangi bara gideceğimizi ya da hangi kıyafeti giyeceğimizi düşünmekti ve bu bana şimdi çok tuhaf geliyordu. O zamanlar bambaşka bir dünyadaydık” (s. 85).²⁴⁷

2.3.9.1.6. Mektup

Eserde zaman zaman mektup tekniğine başvurulduğu görülür. Atka’nın babası savaşın başından beri dünya liderlerine mektuplar yazar (s. 61). Fakat onun yazdıkları hiçbir yerde gösterilmez. Kızlar da fırsat buldukça aralarında mektuplaşırlar. Janna’nın mektubundan alınan bir parça aşağıda verilmiştir.

“Zoran artık yok. Evinin oradaki fırından ekmek almaya gitmiş. O sırada bomba düşmüş ve insanlar çığlık atmış. Sonra biri gelir Merima’ya Zoran’ın öldüğünü söylemiş.

²⁴⁶Diyalog tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, **a.g.k.**, 18, 19, 91, 107.

²⁴⁷Özetleme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, **a.g.k.**, 47, 115, 120, 227.

Merima bunun üstesinden nasıl geldi bilmiyorum ama eminim çok zordu. Mirza ve Haris babasız kaldı. Ne kadar üzücü, değil mi?” (s. 135).

2.3.9.1.7. Montaj

Romanda birkaç yerde bu tekniğe rastlanır. Hana, Lela ve Nadia’ya gönderilen mektupta Janna’nın yazdığı şiir montaj tekniğine örnektir.

*“Siz bu savaşı başlatanlar
Siz en sevdiklerimizi öldürenler,
Siz evlerimizi yakanlar,
Silahlarınızı bırakın artık,
Kimsenin istemediği kötülüğünüzü söküp atın içinizden,
Siz bizim yüreğimizi ölen sevdiklerimizden ayıramayacaksınız,
Çünkü onlar zihnimizde yaşamaya devam edecekler” (s. 135).*

Hana’nın günlüğüne yazdıkları montaj tekniği olarak adlandırılabilir.

“Er ya da geç hayat bize bağışlamayı öğretiyor. Bana çok erken yaşta öğretti ama olsun. Ben düşmanı bağışlamaya, herkesi bağışlamaya hazırım, kendi evime dönebilmemin yolu bu. Günün birinde bunun gerçekleşeceğini ve herkesin barış, mutluluk, arkadaşlık ve sevgi içinde yaşamasını dilediğimi düşmanın anlayacağını ümit ediyorum çünkü insan hayatının özü bu” (s. 241).

Bir pazar günü, Atka arkadaşı Sabina’nın yanına uğrar. O sırada radyodan ekmek kuyruğunda öldürülen kişilerle ilgili gelen haberler montaj tekniğiyle romana yerleştirilmiştir:

Bugün öğle vaktinden hemen önce düşman ateşi Dayanışma Meydanı’ndaki uzun ekmek kuyruğunda bekleyen insanları vurdu. Yaklaşık on beş kişinin öldüğü, yirmiden fazla kişinin de yararlandığı bildirildi.” (s. 65).

2.3.9.1.8. İç konuşma

Eserde en çok kullanılan tekniklerden biri iç konuşmadır ve genel olarak eğik harflerle yazıldığı için kolay fark edilir.

Hawai’ye gelen Atka bir yandan ailesini düşünüp onları Bosna’da bıraktığı için kendini suçlar. Bu düşüncesinin sonucu olarak kendi kendine söylediği cümleler aşağıda verilmiştir.

“Bu çok garip, diye düşündüm. Şu an gerçekten de Hawaii yat kulübünün ortasında mı duruyorum, yoksa keskin nişancılar tarafından kafamdan vurulup hastanede komada yatarken bunları hayâl mi ediyorum?” (s. 260).

Lela eski erkek arkadaşı olan Senad’ın öldürüldüğünü öğrenir. Bu durumdan dolayı çok kötü hisseder ve birden çok ilaç içer. Bu durum hastaneye kaldırılmasına da sebep olur. Nadia, Hana’ya Lela’nın daha iyi olduğunu ve hayati riski atlattığını söyleyince Hana’nın içinden “Şükürler olsun Tanrım. ... Ölmesine izin vermediğin için şükürler olsun” (s. 140) demesi iç konuşma örneğidir.²⁴⁸

2.3.9.1.9. Otobiyografik teknik

Romanın tamamı otobiyografi tekniği ile yazılmış. Çünkü aynı zamanda gerçek kişiler olan Atka ve Hana’nın ağızından anlatılıyor her şey.

Atka’nın okul hayatının bir bölümünü anlattığı bölümde otobiyografi tekniği olarak kullanılmıştır.

“Gittiğim lise, sanat ve dil konusunda çok iyiydi, şehrin en iyi okullarındandı. İngilizce dersinde film, kitap ve tıbbi doküman çevirisi yapardık. Üniversitede de İngilizce görmeye devam ediyordum.” (s. 36).

Aşağıdaki bölümün Hana’nın anlattıklarındandır. Bütün roman sıra hiç bozulmadan bir bölüm Atka’nın, bir bölüm Hana’nın yaşamı kendi gözlerinden anlatılmıştır.

“Sonra öğretmenim bana başka kitaplar da önerdi ve yepyeni bir dünyayla tanıştım. Hemingway’den *Yaşlı Adam ve Deniz*, Saint Exupéry’den *Küçük Prens*, Tolstoy’dan *Anna Karenina*. Beni sanat ve felsefeyle tanıştırdı. Onun teknikleriyle daha fazla yazmaya başladım. Kafamın içinde dolaşan bir sürü fikir vardı ve bunları kâğıda dökmek bazı şeyleri daha net görmemi sağladı. Evin anlamı hakkında bir makale yazdım ve bunu, hafta sonları sevilen bir çocuk programı yayımlayan radyo kanallarından birine yolladım. Hikâyem bir Pazar öğleden sonrasında okundu.” (s. 172)

2.3.9.1.10. Tasvir

Kitapta oldukça fazla tasvire rastlanır. Özellikle Hana’nın anlattığı bölümlerde bu görülmektedir. Onlardan biri Zagreb’te Ömer’in ailesinin yanındayken Hana’nın Zagreb’i Saraybosna ile karşılaştırması sırasında anlattıklarıdır:

²⁴⁸İç konuşma tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, **a.g.k.**, 24, 118, 147, 168, 251, 260.

“Evet, bu binalar bana Saraybosna’nın merkezindeki binaları hatırlatıyor. Ama Zagreb, Başarşı’nın büyüüne sahip değil bence,” diye cevapladım. Eski camisi ve küçük el sanatları dükkânlarının sıra sıra dizili olduğu parke taşlı yollarıyla Saraybosna’nın tarihi kısmını düşünüyordum. Küçük restoranlardan ve kafelerden yayılan ızgara et ve kavrulmuş kahve kokusunu özlemiştim. (s. 53).

Savaş içinde olmasına rağmen, pencereden baktığı manzara Atka’nın gözünden çok güzel bir şekilde tasvir edilmiştir:

“Evimiz şehir merkezinin yakınındaki küçük bir tepenin üzerinde olduğu için çevredeki tepelerin eteklerine ve vadiden geçip şehrin yeni bölümüne doğru akarak gözden kaybolan Miljacka Nehri’nin aşağısına doğru gelişigüzel yayılan yüzlerce binayı görebiliyordum” (s. 33).

Benzer bir şekilde, Hana’nın anlattıkları da dikkat çeker. Az da olsa bulunduğu yerin manzarasına bakarak mülteci kampının üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiden kaçmak için sebep bulur.

“Marko kaydımızı yaptırırken Nadia ve ben yakındaki bir balkona çıktık. Oradan Adriyatik Denizi’ni ve aşağıdaki taşlık plajı görebiliyorduk. Kıyıya vuran dalga sesini duymak rahatlayıcıydı” (s. 72).²⁴⁹

Eserde anlatımı güçlendirmek için benzetme ve kişileştirme sanatı da kullanılmıştır. Atka’nın anlattığı bölümde ilginç benzetme örnekleri vardır.

Atka’nın, sisten dolayı buluta asılmış gibi hissetmesi ilginç bir benzetmedir.

“Yoğun sis şehri kuşatmış, kalın bir örtü gibi her şeyi yutmuştu ve yandaki evin ancak silüetini görebiliyorduk. Buluta asılmışız gibi hissettim kendimi” (s. 121).

Hana da her tarafı örten karı battaniyeye benzetir.

“Ön bahçedeki elma ağacının dalları taze bir kar tabakasıyla örtülmüştü. Beyaz kış battaniyesi tüm mahalleye büyüleyici bir görünüm veriyordu” (s. 137).

Hana Zagreb’in kalabalığını belirtmek ve orada hayatın yeniden başladığını anlatmak için bir canlıya ait uyanma özelliğini bu şehre mal ederek kişileştirme yapmıştır.

²⁴⁹Tasvir tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Reid ve Schofield, 2018, a.g.k., 215, 257.

“Sokaklar insan kaynıyordu ve Zagreb uzun kış uykusundan uyanmış gibiydi” (s. 202).

Eserin dili oldukça sade ve anlaşılırdır. Yazarlarımızın olayları etkili aktarmaları olayların okurun gözünde canlanmasını sağlamıştır. Çalışmada kullanılan eser çeviri olmasına rağmen oldukça az hata görülür. Eserde aynı anda iki farklı ortamda bulunan kahramanların hikâyelerinin bir arada verilmesi eseri daha etkileyici hale getirmiş, tekdüzelikten çıkarmıştır.

2.4. Çıglık

Roman, Boşnak yazar Nermina Kurspahiç tarafından Bosna Savaşı sırasında, 1992-1995 yılları arasında yazılmıştır. O dönemdeki olaylara rağmen kitap 1995'te Saraybosna'da basılır. 1995-1997 yılları arasında kitap Türkçeye çevrilir ve 1997 yılında Sinegraf Yayınınca İstanbul'da basılır. Romanın Boşnakça adı *Iščezavanje plavih jahača*'dır. Türkçe anlamı *Mavi Atlıların Kayboluşu*'dur. Boşnakçadan Türkçeye *Çıglık*²⁵⁰ olarak çevrilir. Romana simgesel değer kazandırmak için çeviri esnasında adının Türkçeye *Çıglık* olarak çevrildiğini tahmin ediyoruz. Eser toplam 250 sayfadan oluşmaktadır.

2.4.1. Romanın türü

Bu eser tarihsel ve psikolojik romandır. Roman 1992-1995 yılları arasında meydana gelen Bosna Savaşı'nı konu aldığı için tarihsel roman özelliği taşır. Tarihsel konularla beraber eserin başkışisi Amra'nın hayatı, psikolojisi ve yaşam trajedisi detaylı bir şekilde işlenir. Romanda özellikler kadınların çektiği acılar ve bu olayların hayatlarına etkisi işlendiği için eser psikolojik roman özelliği de kazanmıştır.

2.4.2. Anlatıcı ve akış açısı

Eserde gözlemci anlatıcı tiplerinden tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı tipi kullanılmıştır. Yazar, acıyla ezilmiş, kızını kaybettikten sonra yaşadığı travma sonucu dilsiz kalan Amra ile ailesinin kaderini ilahi bakış açısından bize aktarır. Tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı tipi ve ilahi bakış açısı kullanılması, eser ile ilgili daha çok ayrıntıya ulaşmamızı sağlamıştır. Yazar, eserde bütün konulara hâkim, her şeyi önceden bilen, insanların duygularını ve tepkilerini bilen bir konumdadır.

Esir değişiminden önce Hırvat komutan ile Bosna Ordusu komutanı arasında yapılan telsiz görüşmesinden sonra Hırvat komutanın durumu tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı tarafından anlatılmıştır. “Komutan sinirli sinirli dolaşiyor, onu bu derece sinirlendiren şeyleri anlatmadan ortalıkta dönüp duruyordu. Yanındakilerden hiç kimse ona neler olduğunu sormaya cesaret edemedi. Bu onun işine gelmiyordu, çünkü içindeki zehri kusmak istiyordu.” (s. 87).

²⁵⁰Romanın çevirisinin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir, sadece eseri Sedat Kalsın'ın yayına hazırladığı bilinir. Yapılan araştırmada kitabın çevirisinin Ahmet Kot'un ofisinde yapıldığı tespit edildi. Kot, Eskişehir Türk Dünyası Vakfı'nda mütevelli heyet üyesidir. Bu konu ile ilgili 18 Mart 2020 tarihinde Türk Dünyası Vakfı'na ulaşıldı. Bize *Çıglık* romanının Kot'un ofisinde çalışan bir kadın tarafından çevrildiği, aradan uzun zaman geçtiği için çevirenin isminin hatırlanmadığı bildirildi.

2.4.3. Olay örgüsü

Amra, Cevat ile Venedik'te bir kafede tanışmış ve daha sonra evlenmişlerdir. Çok bakımlı, akıllı ve güzel bir kadındır. Bosna-Hersek'te işlerin kötüye gideceğini sezen Cevat eşine Kopenhag ya da New York'ta yaşamayı teklif etse de Amra doğup büyüdüğü Foça'dan²⁵¹ ayrılmak istemez. Amra iyi eğitim almış sanatçı ruhlu bir ressamdır. Cevat ise oldukça başarılı ve akıllı, yüksek tahsilini Glasgow'da yapmış bir inşaat mühendisidir. Amra ile Cevat'ın Sanya adında bir kızı ve Amir adında bir oğulları vardır.

Milan, Cevat'ın yardımı ile okulu bitiren arkadaşlarından biridir. İkisinin hiçbir ortak noktaları bulunmamasına rağmen arkadaş olmalarının nedeni çıkar ilişkisidir. Milan hiçbir başarısı olmamasına rağmen babasının yardımı ile "Foçatrans" şirketinde müdür olur, Cevat da yaptığı yardımlara karşılık kendisini işe almasını ister.

Milan'ın babası Cevat'ın ne kadar akıllı ve başarılı olduğunu görür, onu kızı Sanya ile evlendirmek ister. Sanya, babası ve ağabeyine hiç benzemese de Cevat için bir albenisi yoktur. Cevat, onunla evlenmeyi reddeder. Milan, ondan intikam almak için Cevat'ın kızına kız kardeşinin ismini vermesini ister ve öyle de olur.

Güzel karısı Radmila'ya rağmen Milan'ın gözü Amra'dadır. Her fırsatta Amra'ya iltifatlar eder. Bunu gören Radmila içten içe komşusu Amra'dan nefret etmeye başlar.

Cevat, Slovenya ve Hırvatistan'da²⁵² yaşananlardan dolayı huzursuzdur ve savaşın Bosna'da da patlak vereceğini düşünerek Amra'ya Kopenhag ya da New York'ta yaşamayı teklif eder. Amra ise böyle bir şey olmayacağını düşünerek Foça'dan ayrılmak istemediğini belirtir.

Bir gün Foça'da gece silah sesleri duyulmaya başlar. Cevat, eşi ve çocukları daha ne olduğunu anlamadan kapıları çalınır. Cevat kapıyı açınca içeriye kollarında beyaz şerit bulunan asker kıyafetli komşuları girer, onu ve Amir'i alıp Foça'nın hapisanesine götürürler. Amra bir yanlışlık olduğunu düşünürken evine komşuları gelir, evi yağmalamaya başlarlar. Komşu kadınlar evde ne varsa götürür; çocukları Zoran, Slavişa ve Miko ise Amra ile kızı Sanya'ya tecavüz ederler.

²⁵¹Foça, Bosna-Hersek'in güneydoğusunda, Hersek bölgesinde, Karadağ sınırında yer alan bir kasabadır. Bk. Dzunuzovic, 2017, **a.g.k.**, 281.

²⁵²Slovenya ile Hırvatistan bağımsızlıkları ilan etmesiyle beraber Miloşević iki ülkede Sırp azınlıkların ezildiğini öne sürerek onları kurtarmak amacıyla savaş başlatır. Bu konu ile ilgili ayrıntıları şu kaynaktan bakılabilir: Alkan, 1995, **a.g.k.**, 31-45.

Amra ile kızı yerde üstü başı yırtık bir hâlde kanlar içinde yatarken içeri Milan girer. Milan'ın onları koruyacağını düşünerek Amra ona neler olduğunu anlatır. Milan ise Amra ile Sanya'yı alıp Vişegrad²⁵³ şehrindeki Vilina Vlas moteline getirir, her şeyin düzeleceğini söyler. Bu otel etrafı askerlerle çevrili, içerisinde onlarca Boşnak kadın bulunan bir esir kampıdır. Burada kadınlara birer numara verilerek sırayla odalara çağırılır ve sürekli onlara tecavüz edilir.

Amra bu esir kampından kurtulamayacağını bilir ve kızını korumak için Milan ile birlikte olduğunda ona iyi davranır. Milan, Sanya'yı koruma altına alır ve ona tecavüz edilmesini engeller. Çetniklerin Boşnak kadınlara tecavüz etmesi yetmezmiş gibi oraya gelen BM askerleri de onlara tecavüz eder. Esir kampındaki kadınların ölmemeleri için onlara kurumuş bir dilim ekmek ve biraz pis su verilir.

Bütün kadınlar her gün defalarca tecavüze uğrar. Oraya gelen Kanadalı bir general bununla ilgili bir film çekilmesini ister. Milan, Belgrad ve Fransa'dan sinemacıları çağırarak bir gösteri hazırlar. Kampta daha önce tecavüz edilmeyen üç genç kız seçilir ve çıplak bir hâlde bahçeye çıkarılır. Öldürülmeleri için peşlerine beş Çetnik ve iki av köpeği bırakılır. Kızlara tecavüz edilir, av köpekleri ile parçalara ayrılarak öldürülür. Bunlardan biri de Amra'nın kızı Sanya'dır. Kadınların başındaki Sırp asıllı görevli Spaseniya, Amra'ya kızının kafasını getirir. Sinir krizi geçiren Amra, Spaseniya'ya saldırır, silahını ele geçirerek onu öldürür. Sanya öldükten sonra Amra'nın dili tutulur ve kimse ile konuşmaz.

Amra için Sanya'nın ölümünden sonra hayat bitme noktasına gelir. Çetnikler, Amra'yı bir fosseptik çukuruna koyarlar. Spaseniya'nın ölümünden Milan sorumlu tutulur ve esir kampını teftiş etmek için Belgrad'dan görevliler gelir. Amra'yı öldürmek için giden Sırlar onun kaçtığını anlarlar.

Amra uyandığında kendisini bir dere kenarında bulur. Gördüğü işkence sonucu hareket edecek durumda olmayan Amra, günlerce sadece soğuk dereye girerek yaralarını temizler ve uyur. Oradaki elma ağaçlarından elma yiyerek hayatta kalır. Derenin akış yönünün tersine giderek Foça'ya ulaşacağını düşünür ve harekete geçer. Foça'ya

²⁵³Bosna-Hersek ile Sırbistan'ın sınırında yer alan Doğu Bosna'da bulunan bir şehirdir. 1991 nüfus sayımına göre Boşnak sayısı 13 bin 471 idi; Sırlar ise Boşnakların yarısı kadardı. Savaştan sonra bu yapı tamamen değişti ve "Sırp dışında hiçbir etnik kimlik yaşamaz olmuştur". Savaştan sonra dönen Boşnakların sayısı çok azdır, dönenlerin çoğu Vişegrad yakınındaki köylere yerleşmiştir. Dzunuzovic, 2017, **a.g.k.**, 75.

varamadan iki Hırvat askeri tarafından yakalanarak onların esir kampına getirilir. Yine aynı şeyleri yaşayacağını düşünür; fakat Bosna Ordusu ile esir değişimi yapılacağı için kimse ona karışmaz.

Amra'nın yanına kampta kızı yaşlarında Fadila adında bir kız gelir. Fadila, Amra'nın dilsiz olduğunu ve ona yardım edebileceğini düşünür. Esir değişiminden sonra diğer esirlerle beraber Amra Bosna Ordusu'nun komutanı Samir nezaretinde İğman Dağı'na doğru gelip bir otelde kalırlar. Fadila, Amra'yı teyzesi Sutka olarak tanıtır ve sürekli beraber olurlar. Amra'nın yaraları iyi olmadığı için hemen tedavisine başlanır. Mutfakta çalışan Züleyha, Amra ile Fadila'ya çok yardımcı olur. Komutan Samir, savaş hazırlığı olduğu için uzun süre burada kalamayacaklarını, durumu iyi olmayanların Dobrinya²⁵⁴ ya da Saraybosna'ya gideceğini belirtir. Amra başı ile onaylayarak Dobrinya'ya gitmek istediğini Fadila'ya işaret eder.

Amra ile Fadila diğer mülteciler ile gitmeden önce Ado'dan²⁵⁵ gerekli talimatları alır. Ado yol planı hakkında bilgi verdiği mültecilerle önce Hrasnitsa'ya gider. BM kontrolündeki havaalanını geçmek oldukça zordur. Çünkü BM askerleri âdeta Sırp keskin nişancıların geçenleri vurabilmesi için aydınlatıyordu. Ado, geçmek için acele eden grubu karşıya geçirirken saldırıya uğrarlar. Bu olayda ölenler ve yaralananlar olur. Amra ile Fadila daha sakin bir zamanda Dobrinya'ya geçer ve Enes²⁵⁶'in yardımı ile oradaki mülteci kampına yerleşir.

Gidecek bir yerleri olmadığı için Amra ve Fadila Dobrinya'daki hastanede kalıp çalışmaya başlarlar. Amra hastanedeki kanlı çamaşırları yıkar; Fadila ise çamaşır yıkama için ona su taşır. Amra bir gün çamaşırları asmaya giderken Dobrinya karargâh komutanı İrfan ile çarpışır, tanışır. İrfan, savaştan önce bir iç mimardır. Savaş başlayınca kız arkadaşını ve her şeyini kaybeder. Sadece bombardıman ile bir bölümü yıkılan atölyesi kalır.

Amra, soğuk su ile çamaşır yıkamaktan zatürre olur. İrfan daha iyi şartlarda kalması için Amra ile Fadila'yı atölyesine götürür. Orada onlara yıkanma ve barınma imkânı sağlar, sürekli yiyecek getirir. İrfan ile Amra tanıdıkça birbirlerinden etkilenir ve âşık olurlar. İrfan ile yeniden hayata dönen Amra kütüphaneye, müzeye, sergilere gider ve

²⁵⁴Saraybosna'nın bir semtidir.

²⁵⁵Mültecilere liderlik yapıp Dobrinya'ya getiren adam.

²⁵⁶Ado'nun Saraybosna'nın semtinden biri Hrasnitsa'dan Dobrinya'ya geçirdiği mültecileri alan adam.

sanatla tekrar ilgilenmeye başlar. Özellikle Paul Klee²⁵⁷ ve Shakespeare²⁵⁸ ilham kaynaklarından olur.

Amra'nın mutluluğu çok uzun sürmez, İrfan bir granata saldırısında parçalanarak ölür. Bu olaydan sonra uzun bir süre şoka giren Amra kendine gelemmez. Amra, İrfan olmadan orada kalamayacağını düşünür ve yeni bir başlangıç yapmak için İrfan'ın arkadaşı Zoran'dan Sarayevo'ya gitmeleri için yardım ister. Fadila'nın tiyatro gösterisi yılbaşı gecesi olacağı için yılın ilk gününde gitmeye karar verirler. Zoran'ın yazdığı referans mektubu ile Sarayevo'da bir mülteci kampına giderler; fakat yer olmadığı için Byelave'deki mülteci kampına yönlendirilirler.

Amra ile Fadila için hayat her geçen gün daha zor hâle gelir. Gittikleri kamp yüksek bir yerde olduğu için çok soğuktur ve çok pis durumdadır. Amra, sorunlarını çözmek için Fadila'nın yardımını ile baraka şefi ile görüşerek yaşam şartlarını düzeltmek için bir şeyler yapmaları gerektiğini anlatır. Baraka şefi bu tekliften çok memnun kalır, elinden gelen her desteği vereceğini belirtir; fakat durumu düzeltemeyeceklerini düşünür. Amra bir iş planı belirler ve bunu organize etmesi için baraka şefi ile paylaşır. Amra'nın kurduğu bu

²⁵⁷Ekspresyonist ve sürrealist ressam Paul Klee 1879'da Almanya'da doğar. Rusyalı ressam Wassily Kandinsky, Alman ressam Franz Marc ve Rusya doğumlu Alman ressam Alexey von Jewlensky ile "Der Blaue Reiter" yani "Mavi Atlı" sanat grubunun kurucularından biridir. 1914'te Tunusa gitmesi sanat hayatında dönüm noktası olur. Renk ve renk teorisi sanatının temeli hâline gelir. Özellikle açık mavi rengini kullanır ve onun için bu renk yaratıcılığı temsil eder. Müzikle bağı hiç koparmayan Klee eserlerinde hassas çizgi çalışması ve parlak, bazen de kakofonik renkle işaretlenmiş çalışmaları büyük ölçüde eğlenceli ve hatta hicivlidir. Romanda ressam olan Amra Klee'yi ilham olarak görür, kitap boyunca onun mavi rengi ve renk teorisinden bahseder. Klee'yi düşünürken savaş ortamından kaçır ve kendini daha iyi hisseder. Klee'nin "Mavi Atlı" sanat grubundan ilham alındığı için eserin Boşnakçadaki adı Mavi Atlıların Kayboluşu'dur. Bk. s. 129.

Klee ile ilgili bk. Mebrure A. Önal. (2016). *Paul Klee'nin Resimlerinde J.S. Bach Füg Formunun Yeniden Üretimi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, sanatta yeterlik tezi; V. Ertürk (2012). *Paul Klee'nin Sanatı: Tinsel Dünyası ve Resimlerinin Oluşum Mantığı-Mimarî Kurgusu*. İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanat Bilimi Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi; <https://www.sothebys.com/en/artists/paul-klee?locale=en> (Erişim tarihi: 17 Haziran 2020).

²⁵⁸"Olmak ya da olmamak! İşte bütün mesele bu" dizeleriyle hafızalara kazınan *Hamlet* tiyatro oyununun kurucusu olan Shakespeare hem İngiliz hem de Dünya edebiyatının en büyük isimlerden biridir. 1564-1616 yılları arasında yaşayan Shakespeare, ölümünden bir yüzyıl sonra ün kazanır. Rönesans ve hümanist yaklaşımın eserlerinde görüldüğünü fark edilir. *Romeo ve Juliet*, *Macbeth*, *Othello* gibi tiyatro oyunları onun insanlar arasında daha çok bilinmesini sağlar. Bk. M. Z. Aytakin (2016). *Aşkın Mağdur Ettiği William Shakespeare Kadın Karakterlerinin (Juliet, Ophelia, Desdemona) William Shakespeare Soneleri ile Çözümlemesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, yüksek lisans tezi; M. Aşkın (2019). *Müzik ve Metin İlişkisi Shakespeare Metinlerinde Müziğin İzini Sürmek*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, yüksek lisans tezi.

düzene herkes uyar ve yaşadıkları yer çok güzel hâle gelir. Amra, barakadaki çocuklar ile baraka duvarlarına resimler yapar. Barakadaki her mülteci durumdan memnun olur.

Amra ile Fadila'nın hayatları biraz yoluna girerken yine başlarına bir bela gelir. Barakanın üzerine granata düşer. Bir anda büyük bir patlama olur ve onlarca insan ölür, birçok kişi sakat kalır. Fadila bu patlamada ölenlerden biri olur. Amra, Fadila'nın ölümünden sonra tek başına kalır. Amra'nın vücuduna isabet eden şarapnel parçalarından dolayı bir böbreği alınır ve vücudundan çıkarılamayan parçalar yüzünden acılar içinde kalır. Günlerce hastanede yattıktan sonra Dr. Faruk ve Dr. Vesna'nın yardımı ile yeniden hayata dönen Amra kızını öldükten sonra ilk defa konuşmaya başlar.

Amra iyileştikten sonra Dr. Vesna Fransızca bildiği için onun bir Fransız bir gazeteci ile röportaj yapmasını rica eder. Amra'nın yaptığı görüşme sonrasında Vesna çok memnun olur ve o da Amra'ya yardım etmek ister. Amra, hastaneden taburcu olduğu zaman Dr. Vesna yerleşmesi için Mihrivoda mülteci kampının müdürü ile konuşur. Amra hastaneden çıkarak Mihrivoda mülteci kampına yerleşir.

Amra ağrılarına rağmen bu mülteci kampında dinlenerek iyileşmeye çalışır. Burada yeni arkadaşlar edinir: oda temsilcisi kadın, Hayra ve Remza. Bu kamptaki şartlar Byelave'ye göre daha kötüdür. Soğuk hava koşulları ve pislik bütün mültecilere zor zamanlar yaşatır. Bir gün Amra, arkadaşı Hayra'nın intihar ettiğini öğrenir. Bu olaydan sonra bu mülteci kampından soğuyan kalmamak için sürekli şehir merkezine gider. Amra, savaş derdinden kurtulmak için gittiği bir resim sergisinde üniversiteden arkadaşı Leyla ile karşılaşır; fakat onunla görüşmeden Leyla gözden kaybolur. Amra, arkadaşını bulmak için şehirdeki her etkinliğe katılmaya başlar ve sonunda Leyla'yı bulur.

Amra yaşadıklarından sonra onu anlayabilecek, tanıdık birini bulmaktan büyük mutluluk duyar. Leyla da Amra gibi sevinir. Leyla, Amra'ya kendisi ile yaşamayı teklif eder. Amra, Leyla ile yaşamaya başlar ve sürekli beraber zaman geçirirler. Leyla psikolog olduğu için savaştan etkilenen insanlara tedavisine destek verir. Amra da Leyla'yı iş yerinde ziyaret eder ve elinden geldiğince ona yardım etmeye çalışır. Amra, Leyla'nın arkadaşları Amina, İndira ve Cenana ile tanışır.

Amra, Leyla'ya onunla çalışmak istediğini bildirir. Leyla bunun için çok sevinir; fakat Amra'nın hastalar ile konuşunca etkilenip yaşadıklarına yenik düşmesinden korkar. Amra, hayat dolu bir şekilde çalışmaya başlar. Gelen hastalara resimler çizdirir. İlk

zamanlarda hastalar biraz çekimser davransa da sonraları resim çizmek hoşlarına gider. Amra'nın öğrencileri resimde büyük aşama kaydeder ve Amra onlar için sergi açmak ister.

Amra, Foça'da başlayan kötü günlerin yıl dönümünde çok büyük bir üzüntü yaşar. Kendisine yapılanlar, Sanya'nın, Cevat'ın, Amir'in, İrfan'ın ve Fadila'nın ölümleri gözlerinin önünden geçmeye başlar. Amra kendisini olanları düşünmekten alıkoyamaz ve hayal dünyasında yaşamaya başlar. Amra sadece boşluğa bakıp güler. Leyla onun için çok üzülür, arkadaşını tekrar hayata döndürmek için elinden geleni yapar. Fakat Amra buna pek karşılık vermez. Arkadaşları Amina, Amra'nın kendine gelmesi için evinde tevhit okutur.

Amra, arkadaşlarının çabalarına karşılık verir kendine gelir; fakat sonra daha kötü olur. Leyla çözümü Dr. Vesna'yı çağırmakta bulur. Doktor, Amra'nın komada olduğunu söyleyerek hastaneye götürür. Hastaneden tedavisi devam eden Amra'yı ziyarete gelen Leyla büyük bir şok ile karşılaşır. Leyla, Amra'nın durumunu sorunca doktor üç gün önce öldüğünü söyler. Duydukları ile Leyla şoka girer ve arkadaşının mezarını bulmak için mezarlığa koşmaya başlar. Bu sırada panik içinde koşan Leyla'yı zırlı bir BM aracı ezerek öldürür.

2.4.4. İçerik

2.4.4.1. Ana konu: Bosna Savaşı

Bosna Savaşı Sırpların Boşnaklara her türlü vahşeti uyguladığı haksız bir savaştır. Ana konusu Bosna Savaşı olan eserde ülkenin sınır bölgelerinden biri olan Foça'da savaşın organize bir şekilde başlaması, yapılan etnik temizlik ve Boşnak kadınların yaşadıkları üzerinde durulmuştur (s. 21).

2.4.4.2. Yan konular

Eserde işlenen en belirgin 20 konu yan konu olarak incelenmiştir.

2.4.4.2.1. Vatanseverlik

Boşnaklar tüm acılara rağmen vatansever insanlardan oluyor.²⁵⁹ Amra'nın tüm yaşadıklarına rağmen Sırp esaretinden kaçtığına evine gitmek istemesi onun ne kadar vatansever olduğunu gösterir.

²⁵⁹Vatanseverlik konusuna ait alıntılar için şu sayfalardan bakılabilir: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 11, 12, 73.

2.4.4.2.2. Sırpların kendilerini kurban olarak görmeleri

Sırplar, Boşnaklardan hiçbir baskı görmemelerine rağmen yapacakları vahşi davranışları gizlemek için kendilerini kurban olarak göstermiştir. Bu durumu Radmila ile Amra arasında geçen diyalogda görebiliriz.

Radmila Sırpların Müslümanların baskısı altında kaldığını söylemesi üzerine bundan rahatsız olan Amra o kişilerin kim olduklarını sorar. Radmila'nın cevabı şöyle olur:

“600 yıl önce Kosova’da kötü günler yaşayan Sırplar bugün de aynı durumda. Hırvatistan’da Slovenya’da ve burda da, olan hep zavalı Sırplara oluyor. Özellikle Kosova’da, masum Sırp kadınlarına neler yapıyor o Ustaşalar²⁶⁰” (s. 18.)

2.4.4.2.3. Irkçılık

Sırpların, Boşnakları katletmelerinin bir gerekçesi yoktu. Boşnakların Müslüman olması onların düşmanlığı için yeterli bir sebepti. Eve gelen bir polisin Cevat’ı götürürken söyledikleri Sırpların ne kadar kindar ve ırkçı olduğunu göstermektedir.

Cevat’ı ve oğlunu götürmek için gelen polise Cevat’ın böyle bir şey neden yapıldığını sorusuna polis şu cevabı verir: “ ‘Sen baliyasın. ... ben Sırbım. İşte o gerekçeyle sizi götürüyorum. Ve daha fazla konuşursan senin boğazını şuracıkta keserim.’ ” (s. 23).

Görüldüğü gibi ırkçılık Bosna’da düşman görülen insanların acımasızca katledilmelerine yol açmıştır.

2.4.4.2.4. Savaşın bozduğu birlik ve beraberlik

Eserde öne çıkan konulardan biridir. Birlik ve beraberliğin bozulması Sırpların bir anda düne kadar komşuları olan Boşnakların azılı katilleri olmasına yol açmıştır.²⁶¹

Çılgılık romanında Foça şehrinde geçen olaylar oradaki insanlara çok zarar verir. Ailesiyle Amra'nın evine basan Slavitsa artık Amra'yı tanımıyormuş gibi yapar. Bu durum Amra'nın ağzından şöyle anlatılır:

²⁶⁰Hırvat çetecisi.

²⁶¹“Foça’da işlenen bu insanlık suçlarının çoğunun faileri, Boşnakların komşuları olan Sırplardı. Dışarıdan gelen Sırpların da tüm bunlarda rolleri vardır elbette. Bu şehirde büsbütün ortadan kaldırılan aileler olmuştu. Sırplar kadın, çocuk yaşlı demeden öldürmüşlerdi.” Bk. Dzunuzovic, 2017, **a.g.k.**, 291.

“ ‘Slavitsa, ben Amra’yım. Senin arkadaşın. Beni tanımıyor musun?’ Slavica bakmıyordu bile.” (s. 24).²⁶²

2.4.4.2.5. Tecavüz

Bir insanlık ve savaş suçu olan tecavüz Bosna Savaşı’nın en can alıcı yanlarından biri olmuştur.²⁶³

Nermina Kurspahiç’in *Çılgılık* kitabında özellikle kadınlara yapılan tecavüz üzerinde durulmuştur. Kadınlar Foça’nın yakınındaki Vişegrad’da bulunan Vilina Vlas²⁶⁴ moteline götürülür, orada Sırlar tarafından tecavüze maruz bırakılır. Amra’nın evi basıldıktan sonra, Miko ve Slavişa tarafından ona ve kızı Sanya’ya da tecavüz edilir. (s. 25).²⁶⁵

Amra’nın komşuları ve aile dostlarının çocukları insanın akıl almayacak şeyleri yaparlar. Her yaş grubundan Sırlar, Boşnakların namuslarına göz dikmeye, onlara tecavüz ederek aşağılamaya başlar.

Örneğin Milan ve Radmila’nın on dört yaşındaki oğlu Sreçan, Amra ve Cevat’ın kızı olan Sanya’nın eteğini kaldırır, külotunu çıkarttırır.²⁶⁶ Buna benzer bir durum Amra yirmi yaşındaki komşusu olan Miko tarafından yaşanır. Kendisi Amra’nın üzerine kapanır ve üstünde bulunan giysileri parçalar.²⁶⁷

2.4.4.2.6. İşkence

Yine insanlık ve savaş suçu işkence²⁶⁸ de Bosna Savaşı’nda çok yaygındır.

Sırların tek amacı “düşmanın savaş moralini kırmak için tecavüz etmek ve işkence yapmaktır.”²⁶⁹ Bunun için Sırlar savunmasız insanların ellerini, ayaklarını, kulak ve

²⁶²Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 41.

²⁶³İnsan haklarına ilişkin BM raporu, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokollere göre tecavüz savaş suçu kabul edilmiştir. Bosna-Hersek’te tecavüz, Sırlar tarafından etnik temizliğin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bk. T. Keleci (2017). Cinsiyetçi Milliyetçilik ve Savaşlarda Cinsel Şiddetin Kullanımı: Bosna Örneği, *Alternatif Politika*, 9 (3), s. 432.

²⁶⁴Sırlar, Vişegrad’ı ele geçirdiği zaman o bölgede toplama kampı oluştururlar. Motel olan Vilina Vlas da en bilindik kamplardan biri olur. En fazla tecavüz vakası, yüzlerce kadının tutulduğu bu kampta gerçekleşir. Sırların ele geçirdiği bütün kapalı alanlar Boşnaklar için tecavüz ve işkence mekânları hâline gelmiştir. Bk. Dzunuzovic, 2017, **a.g.k.**, 92, 93, 94.

²⁶⁵Tecavüz konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalardan bakılabilir: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 38, 47, 52.

²⁶⁶Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 20.

²⁶⁷Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 25.

²⁶⁸Necmettin Alkan, Bosna-Hersek BM temsilcisi Muhammed Şakirbey’den Sırların toplam 105 esir kampında çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu 120 bin esirin bulunduğunu ve 17 bin kişinin çeşitli işkenceler ile öldürüldüğü bilgisini paylaşır. Alkan’a göre bu kampların kurulma nedeni savaşa ihtimali olan bireyleri kontrol altında tutmaya ve intikam için işkenceye olanak sağlamasıdır. Bk. Alkan, 1995, **a.g.k.**, 89-90.

²⁶⁹Dzunuzovic, 2017, **a.g.k.**, 67.

dillerini keser, gözlerini kör ederler. Zararsız insanlara yapılan bu zulüm onlara zevk vermektedir.

Milan, Amra ve Sanya'yı Vilina Vlas moteline götürürken Amra pencereden gördüklerine inanamaz. (s. 28).²⁷⁰

2.4.4.2.7. Etnik temizlik

Çılgılık'ta Savaşın başlaması ile Sırp'lar sadece askerî unsurları hedef almaz; önlerine çıkan her Boşnak olanı öldürmeye başlar.

Eserde oldukça fazla karşımıza çıkan bu konu Amra'nın gördüklerinden bu şekilde aktarılır:

... “Saç sakal içinde bir Çetnik'i silahlı askerlerin kontrolü altında bir adamın boğazını bıçakla keserken gördü” (s. 28)

Vilina Vlas moteline getirilen genç bir kız Sırp askerler tarafından kafası kesilerek vahşice öldürülür. Bebekler de bıçaklarla, demir çubuklarla öldürülüp nehre atılır. (s. 34, 37).

2.4.4.2.8. Boşnakların saflığı

Herkese güvenen ve iyi kalpli olan Boşnaklar bir kez daha böyle oldukları için bunun bedelini hayatlarıyla ödediler. Komşusu Milan'ın Amra'ya ziynet eşyaları ve paralarının nerede olduğunu sorusuna Amra'nın “ ‘hepsi yatak odasındaki sandığın altındaydı²⁷¹’ ” biçiminde verdiği cevap, bir Boşnak'ın insanlara ne kadar çok güvendiğinin bir göstergesidir.

Şaşkın bir hâlde olan kadınlar, o kâbustan kurtarılacaklarını, ordu ve polisin müdahale edeceklerine inanırlar; ama ne yazık ki öyle bir şey olmaz. Sırp'lar Hırvatların, Slovenyalıların, Almanların, Türklerin, Tito ve onun Vatikan koalisyonu tarafından aşağıladığını iddia ederken, Boşnak kadınları bunları anlamamış; olanların gerçek olduğuna inanmamışlardır. Boşnaklar, Sırp'ları dinlemiş; fakat çok azı inanmadıkları

²⁷⁰İşkence konusuna ait diğer örnekler için şu sayfalara bakılabilir: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 33, 34, 39, 65, 67, 68, 69, 81, 86, 87, 117, 187.

²⁷¹Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 27.

konuda onlarla tartışmaya girmiştir. Sırlarla tartışmaya giren o kadınların eşleri, kardeşleri, babaları hepsi öldürülür. (s. 47- 48)²⁷²

2.4.4.2.9. Savaşın planlanması

Daha önce de bahsedildiği üzere Sırların Müslüman Boşnaklara yaptıkları sıradan bir savaş değil. Savaş başlamadan yıllar önce kurdukları planların sonucudur.

Kitabın 32. sayfasında Amra'nın kızına "... aşılamayı, acı çektirmeyi, hatta yok etmeyi planlıyorlar. Onlar fiziksel olarak daha güçlü; silahları var"²⁷³ demesi savaşın planlandığına işaret etmektedir.

2.4.4.2.10. Korku

Boşnaklar, bu savaşta yaşadıkları vahşetlerden dolayı korku içerisindeydiler. İnsanların kesilerek öldürülmeleri, parçalara ayrılmaları, tecavüzler ve işkenceler onların sürekli korku içinde olmasına neden olmuştur (s. 34).

Esir kampında Amra'nın tanıştığı Fadila isimli kızın vücudunda hiçbir işkence izi yoktu; ama küçük kız gördüğü olaylardan dolayı korku içindedir (s. 97).²⁷⁴

2.4.4.2.11. Açlık

Çalışmada incelenen her kitapta görülen konudur. Bu romanda da insanlar aç-susuz bırakılır. Kadınlara ölmeyecek kadar "taş gibi bayatlamış bir dilim ekmek"²⁷⁵ verilir.²⁷⁶ Hastanede çamaşır yıkama görevi verilen Amra çoğu zaman soğuk suyla çamaşır yıkar. Belli bir süre sonra doğalgaz azalır ve ateş yakmaları için yeterli odunları da kalmaz (s. 121).²⁷⁷ Bu olaylar, savaşın getirdiği yoksulluk ve açlığı ön plana çıkarmaktadır.

2.4.4.2.12. Ümitsizlik

Bosna Savaşı'nda her şeyin sürekli kötüye gitmesi insanları ümitsizliğe düşürür. Vilina Vlas esir kampında Amra'nın sürekli insanların öldürülme, yakılma, yerlerinden edilme ve tecavüze uğrama gibi huzursuz edici haberleri alması onun ümitsizliğe kapılmasına neden olur.²⁷⁸

²⁷²Bu konuyla ilgili diğer ayrıntıları incelemek için şu sayfalara bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 152, 153.

²⁷³Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 32.

²⁷⁴Korkuyu anlatan diğer alıntılar için şu sayfadan bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 148.

²⁷⁵Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 35.

²⁷⁶Açlık konusunu anlatan diğer alıntılar için şu sayfadan bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 70, 81, 84, 90, 97, 115.

²⁷⁷Yoksulluğu anlatan diğer ayrıntılar için şu sayfalara bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 122, 163, 181.

²⁷⁸Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 48.

BM'nin askerleriyle konuşan ama bütün çabalarının boşuna olduğunu anlayan Amra onu sabırsızlıkla bekleyen ve etrafına toplayan kadınları görünce yine ümitsizliğe kapılır: “İşte bu son! Dünyanın sonu, sivil yaşamın sonu. Belki de son değil. Belki daha kötüsü de olabilir.” (s. 51). Mihrivoda yurdunda Amra ile beraber her yaşta kadın, erkek ve çocuk da vardı. O insanların ümitsizlik ve kayboluş içinde olmaları Amra'nın gözünden anlatılır.²⁷⁹

2.4.4.2.13. Batı'nın (Avrupa'nın) duyarsızlığı

Bosna Savaşı uzun bir süre devam eder ve kimse bu savaşı bitirmek için bir şey yapmaz. Boşnaklar yerlerinden sürülüp bölgelerin etnik kimlikleri değiştirilene ve Sırlar istediklerini alana kadar bu vahşet sürer. Boşnak halkı dünyanın buna sessiz kaldığına inanamaz, diğer ülkelerin yaşananlardan haberlerinin olmadığını düşünürler.

Amra'nın tanıdıklarının başlarına kötü şeylerin gelmesi onu düşündürür ve tüm bu olaylara dünyanın sessiz kaldığını anlayınca şoka uğrar. “... Herhalde bilmiyorlar, eğer bilseler mutlaka bir şey yaparlardı”²⁸⁰(s. 49) demesi Amra'nın bu acı durumu kabullenemediğini gösterir. Oysa dünyanın Bosna'da olanların haberi çoktan olmuştu ve bu konuda kimse hiçbir şey yapmadığını bilmiyordu.²⁸¹ (s. 152, 196).

2.4.4.2.14. Birleşmiş Milletlerin ihaneti

Bosna Savaşı'na müdahale etmek için gönderilen BM ve NATO bir kez daha o amaçla gelmediklerini kanıtlarlar. İncelemeye alınan kitapta bu konu da fark edilir.

Çılgılık kitabında da BM'nin ihaneti en çok göze batan konulardan biridir. Vilina Vlas esir kampına BM'nin gelmesiyle beraber kadınlar sevince kapılırlar ve kurtarılacaklarını düşünürler. Ama ne yazık ki, BM adına görev yapan Kanadalı askerler ev sahipleri ile yemek yiyip içki içmeye başlarlar (s. 49)

Amra BM'in askerleri ile konuşmaya gider ve altı ay tecavüze ve işkenceye maruz kaldıklarını anlatmaya çalışırken askerler onunla alay ediyormuş gibi gülümseyerek bunun onların işleri olmadığını, savaşla ilgili konuları görüşeceklerini söylerler (s. 50).²⁸²

²⁷⁹Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 190.

²⁸⁰Bu konuyu anlatan diğer ayrıntılar için şu sayfalara bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**,134, 135.

²⁸¹Bu konu ile ilgili ayrıntıları için şu kaynaktan bakınız: Alkan, 1995, **a.g.k.**, 137-146.

²⁸²Birleşmiş Milletler'in ihaneti konusunu anlatan diğer ayrıntılar için şu sayfadan bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 109, 121.

2.4.4.2.15. Boşnakların zevk için öldürülmeleri

Bosna Savaşı'nda olan insanların dünyanın her tarafında yardım gönderilmesi gerekirken, bölgedeki bazı askerler kendi menfaatleri için yaşanan vahşete ortak olurlar. Örneğin Kanadalı bir generalin film çekme bahanesiyle genç kızlara tecavüzün yolu açmayı parçalatarak öldürtmeyi dikkat çeker (s. 64) ²⁸³

2.4.4.2.16. İnançlara sarılma

Savaş zamanında insanlar tüm o kötülüklerden kaçış ararken sığınacak yer bulmaya çalışır. Çoğu insan dinine sığınma yolunu tercih eder. *Çiğlik*'ta dinine bağlı olan kadınlar karşımıza çıkar. Amra kızı Sanya'yı sürekli düşünür ve onun için dua eder. (s. 63, 64).

Sanya öldüğünde onun için tevhit okutulması buna bir örnektir. Hoca olan Münire, Sanya'nın ismini Sümeyya olarak değiştirmesinde ısrar eder ve ruhuna tevhit okutur. ²⁸⁴

2.4.4.2.17. Savaşın insanlar üzerindeki psikolojik etkisi

Savaşta yaşananlar insanların psikolojisini ciddi boyutlarda bozar. Amra, kızının öldürüldüğünü öğrenince şoka girer, dili tutulur; artık dilsiz olur. ²⁸⁵ Amra İrfan'ın öldüğünü öğrenince "benzi gittikçe sararıyor, vücudu kasılıyordu." ²⁸⁶ Yaşananlardan sonra Amra psikolojik bir bunalıma girer ve çok uzun bir süre kimse ile konuşmaz.

2.4.4.2.18. Dinî eserlerin ve İslam kültürünün yok edilmesi

Boşnakların öldürülmelerinin en büyük nedeni Müslüman olmalarıydı. Sırların amacı Boşnakları tamamen ortadan kaldırıp orada büyük bir devlet kurmaktı.

Çetnikler bir toplumun tamamen ortadan kaldırılmasının sadece onları öldürmekle olmayacağını bildikleri için dinî eserleri de ortadan kaldırmaya çalışmışlardı. Necmettin Alkan'ın da görüşleri bu durumu desteklemektedir. Alkan'a göre bir ulusu oluşturan en önemli unsurlardan biri dil ve tarih ile birlikte dindir. ²⁸⁷ Sırlar, Boşnakları tamamen ortadan kaldırmak için dinî eserleri de hedef almıştır.

Eserde Sırlar ile Hırvatların, Müslümanlara nasıl işkence ettiklerini, imamlara nasıl içki içtiklerini, camileri nasıl yakıp yıktıklarını anlattıkları bölümlerde ve bir

²⁸³Boşnakların zevk için öldürülmeleri konusunu anlatan diğer alıntılar için şu sayfadan bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 53, 62, 63, 64,65.

²⁸⁴İnançlara sarılma konusunu anlatan diğer alıntılar için şu sayfadan bakınız: Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 67, 73, 193.

²⁸⁵Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 66.

²⁸⁶Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 139.

²⁸⁷Alkan, 1995, **a.g.k.**, 131.

Boşnak'ın işgalcilerin Müslümanları ve İslam kültürünü yok ettikleri için mutlu olduğunu anlattığı bölümde Sırpların ve Hırvatların amaçlarının İslam'a ait her şeyi yok etmek olduğunu görülür (s. 80, 81, 82, 153).

2.4.4.2.19. Aşk

Çılgılık'ta genellikle kanlı ölümlerden bahsedilmesine rağmen aşk konusunu da görmek mümkündür. Amra eşini ve çocuklarını kaybettikten sonra İrfan ile yeni tanışmasına rağmen ona âşık olur. Bu aşk her ikisi için de savaşın kötü etkilerinden kurtulma yolu olur (s. 127, 128, 129, 134, 136).

2.4.4.2.20. Kadın-erkek eşitsizliği

Kadın-erkek eşitsizliğine inanmayanlar savaş ortamında da kendini gösterir. Hayra'nın Mihrivoda yurdunun yöneticiden korktuğunu fark eden Amra ona destek vererek ne yöneticisinden ne de başkasından korkmasına gerek olmadığını söyler. Yanlarında bulunan yaşlı bir adam Amra'yı aşağılamaya çalışır ve erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu öne sürer (s. 191).

Amra bu durumda sakin olamayıp ona çok güzelce cevap verir ve haddini bildirir.

“İlk önce sizin değilim ve sizin köleleriniz olduğumuzu da sanmıyorum. Biraz önce sözlerinizle beni tahrik etmeye çalıştınız. Yani kadın olduğum için bana dayak atabileceğinizi söylüyorsunuz. Bunların hepsi öyle saçma şeyler ki tartışmaya bile değmez.” (s. 191).

Bu olay bir erkeğin, kadına karşı ne kadar saygısız, tahammülsüz olabileceğini ve kendisini kadınlardan üstün gördüğünü gösterir. Aynı zamanda Amra gibi okumuş insanların toplum içinde yeterli öneme sahip olmadığını anlaşılmaktadır. Buna müsaade etmeyen ve kendi hakkını savunan Amra kültürüne, bilincine uygun bir cevap vermesiyle tüm bu önyargıları aşar.

2.4.5. Kişiler

Bu eserde de kişi incelemesi diğer eserlerdeki gibi kurmaca ve gerçek kişiler olmak üzere iki grupta incelenecektir.

2.4.5.1. Kurmaca kişiler

2.4.5.1.1. Birinci derecedeki kurmaca kişiler: Amra, Cevat, Amir, Sanya, Milan, İrfan, Fadila, Leyla.

Amra: Romanın başkişisi olan Amra, savaş başladığında 38 yaşındadır. Doğal, sade bir güzelliğe sahip, kestane rengi saçlı, bakımlı ve akıllı bir kadındır. Ailesine düşkün, güzel yemek yapan, marifetli bir Boşnak kadınıdır. Amra, soylu bir aileden gelmektedir; Foça'nın yerlilerindendir. Eğitilmiş, anlayışlı ve çok güçlü bir kadındır. Bir ressam olmasına rağmen sadece resimle ilgilenmez; aynı zamanda edebiyat, tiyatro ve müzeler ile de ilgilenir. Amra Bosna'da aldığı eğitim ile yetinmez; yüksek tahsilini Kopenhag ve New York'ta yapar. Eşi Cevat ile 1970'li yılların sonlarında Venedik'te bir kafede tanışır. Cevat ile severek evlenseler de eşi ile farklı karakterde oldukları için Cevat'ın bazen onu anlamadığını düşünür.

İslam kültürü ona çok cezbedici gelse de Amra'nın yaşantısı İslamiyet'e uygun değildir. O, camilere olan bağı ve Kur'an'a olan saygısı ile ön plana çıkar. Esir kaldığı dönemde sürekli sureler okur ve bazen girdiği tartışmalarda Kur'an'dan örnekler verecek kadar din bilgisine sahip modern biridir. Amra, eşi ile oğlu götürüldükten sonra tek varlığı olan Sanya'yı korumak için Milan'ın tecavüzüne katlanır. Hırvatlar tarafından yakalandıktan sonra bile kimsesiz bir genç kız olan Fadila'ya gösterdiği ilgi onun ne kadar merhametli ve iyi biri olduğunu söyleyebiliriz.

Amra ne zaman ne yapması gerektiğini bilen bir kadındır ve sözünü kimseden sakınmaz. Kızını korumak için Milan'a istediklerini yaptırmasından dolayı etrafındaki kadınlar tarafından kıskanılır. Bütün kötü koşullara rağmen düzenli ve temiz olmasıyla etrafından fark yaratır. Amra'nın Byelave mülteci kampında düzeni sağlaması, gittiği her ortamda verilen bütün görevleri yapması, çocuklar ile kamp duvarlarına resim yapması onun ne kadar disiplinli ve pozitif olduğunu gösterir. O, bütün bu davranışlarla toplum içinde sevilen ve saygın bir kadın hâline gelmiştir.

İyi bir hayatı olan Amra, bir gecede her şeyini kaybeder. Sadece onun ve ailesinin yaşadıkları yetmezmiş gibi gördükleri onun aklını başından alır. Amra, Bosna'da

yaşananlara kendi gözleriyle şahit olur ve bundan sonra ne yaşanacağını da az çok tahmin eder. Amra'nın gözlerinden Boşnakların yaşadıkları şöyle anlatılır:

“ ... yanan birçok ev gördü. Ağlaşan ve askerlerin ellerinde çırpınan kadınları, ağlayan çocukları, bir askerın ayağındaki botlarla bir çocuğu dövdüğünü; Sırp askerlerin, elleri bağlı, üstleri kan revan içindeki sivil halka ateş açtıklarını, insanları gruplar halinde, küfrederek öldürdüklerini gördü. ... Aynı anda otele her yaştan kadınlar getiriliyordu. Bazıları giyinik, bazıları yarı çıplak, bazıları ise tamamen çıplaktı.” (s. 28)

Amra, psikolojik olarak çok güçlü bir kadındır. Çektiği onca acıya rağmen o sürekli iyiliğin insanın içinde olduğuna inanır ve her şeyin farklı olacağını düşünür. En kötü koşullarda iç dünyasına çekilerek mavi kelebekleri ve sanatı düşünür. Amra'nın bu kadar güçlü olmasının nedenlerinden biri de ona ilham veren sanatçılar ve okuduğu kitaplardır. Fakat bir yerden sonra yaşadıklarına yenik düşer; psikolojik bunalıma girerek hayata tedavi gördüğü hastanede ölür.

Cevat: Amra'nın eşi Cevat da Foçalıdır. Fakir bir aile çocuğudur. Babası bir posta memurudur; mal varlıkları olmadığı için o çalışarak kendisini çevresine, özellikle de Milan'ın babasına ispat etmek ister. Cevat, sınıfındaki en başarılı öğrenci olur; hatta arkadaşı Milan onun sayesinde okulunu bitirir. O, Saraybosna'daki eğitimine ek olarak yüksek tahsilini Glaskow'da burslu olarak yapan bir inşaat mühendisidir. Yakışıklı, akıllı, başarılı ve ileri görüşlü biridir. Ancak Amra'ya savaş çıkacağını, gitmeleri gerektiğini söylese de eşini ikna edemez. Cevat toplumda sevilen, saygılı barışçıl biri olmasına rağmen Çetnikler tarafından oğlu ile birlikte tutuklanır ve işkence edilerek öldürülür.

Amir: Amra ve Cevat'ın on iki yaşındaki oğullarıdır. Amir akıllı ve okulda başarılı bir öğrenci olmasına rağmen çok hareketli ve yaramaz biri olarak görünür. O çok cesur biridir, kız kardeşini korumak için hiç sakınmadan çocuklarla kavga eder. Çetnikler tarafından evlerine yapılan baskında babası ile tutuklanır ve işkence edilerek öldürülür.

Sanya: Amra ve Cevat'ın on yaşındaki kızlarıdır, uzun sarı saçlı güzel bir kızdır. O, sağır ve dilsizdir. Sanya, çok akıllı ve ağırbaşlı bir kızdır. Küçük yaşta çok kötü şeyler yaşar. Önce Foça'da savaşın başlaması ile annesi ile birlikte ona da tecavüz edilir. Vilina Vlas esir kampında Kanadalı generalin talimatı ile çekilen film için tecavüz edilir, kafası kesilerek köpeklere parçalatılarak vahşice öldürülür.

Milan: Foça'da yaşayan bir Sırp'tır, zengin bir aileden gelmektedir. Öğrenci iken çok tembeldir, Cevat'ın sayesinde liseyi bitirir. "Foçatrans" adlı şirketin müdürüdür, bu göreve babası sayesinde gelir. Cevat ile arkadaşlıkları çıkara dayanır. Cevat onun gücünden faydalanarak ona ettiği yardımların karşılığını almak ister. Milan çok parası olduğu için her şeyi parayla çözebileceğini düşünen, fakirlerden zorla ziynet eşyalarını gasp ederek eşine veren bir zorbadır.

Milan, Milyevina Polis karakolu komiseri iken bir kadın ile iki çocuğunu öldürmüştür. Babası onun akli dengesinin yerinde olmadığını beyan eder ve yalancı şahitler ile onu hapishaneye gitmekten kurtarır. Dört ay tedavi gören Milan hastaneden çıkıp hayatına devam eder. Onun ne kadar acımasız biri olduğu Bosna Savaşı sırasında daha iyi fark edilir. Çetniklere liderlik edip onları yönlendirecek kadar kötü biridir.

Evli olmasına rağmen Amra'ya ilgi duyar. Foça'da olayların başladığı ilk günün sabahında evine gelerek Amra'yı kızı ile birlikte alarak Vilina Vlas esir kampına götürülür. Orada kızını koruyacağı yalanını söylediği Amra'ya onlarca kez tecavüz edip kızının öldürülmesine neden olacak kadar ahlaksız acımasız biridir. Amra kızı öldükten sonra oradaki görevli kadın Spaseniya'yı öldürdüğü için Milan hakkında soruşturma başlatılır ve tutuklanır.

İrfan: Dobrinya'daki karargâhın komutanıdır. 30 yaşlarındadır, siyah saçlı, lacivert gözlü, yakışıklı ve dürüst biridir. İrfan, iyi eğitim almış bir iç mimardır. Savaşın başlaması ile kız arkadaşını ve her şeyini kaybeder. Ülkesini kurtarmak için göreve atılır. Amra ile Dobrinya'daki hastanede tanışır. Amra'yı tanıdıkça ondan etkilenir ve ona âşık olur. Amra'yı Fadila ile birlikte alıp kendi atölyesine getirir. Kadın ruhundan anlayan ve sanat ile ilgilenmesinden dolayı Amra ile çok iyi anlaşır. Sırp'ların gerçekleştirdiği bir saldırıda granata isabet etmesi sonucu ölür.

Fadila: Küçük yaşta kimsesiz kalmış bir genç kızdır. Amra ile Hırvat esir kampında karşılaşır. Sanya'yı andırmasından dolayı ikisi beraber takılmaya başlar. Amra'nın dili tutulduğu için Fadila yardım edebilmek amacıyla onun peşinden ayrılmaz ve teyzesi Sutka olduğunu söyler. Esir değişiminden sonra Amra ile birlikte Saraybosna'ya gider. Fadila ile Amra birbirini çok sever; anne kız gibi sürekli beraber olurlar. Fadila çok akıllı ve yeteneklidir; yaşına göre olgundur. Fadila'nın tiyatroya yeteneği vardır; arkadaşları ile

Shakespeare'nin bir oyununu oynarlar. Amra ile birlikte gittikleri Byelave kampında kaldıkları barakanın granatalı saldırıya uğraması sırasında ölür.

Leyla: Amra'nın Kopenhag'da beraber okuduğu, siyah kıvrıkcık saçlı, gözlüklü, zayıf bir kadındır. Saraybosna'da hastanede psikolog olarak çalışmakta; tek başına yaşamaktadır. Amra ile bir resim sergisinde karşılaşır ve beraber yaşamaya başlarlar. Amra'nın hem beslenme hem de barınma sorununu çözer. Beraber hastanede savaştan etkilenen kadınlar ile ilgilenirler. Fakat Amra onun yanında çalışırken psikolojik bunalıma girer ve ölür. Bunu öğrenen Leyla şoka girer ve caddelerde koşmaya başlar. Bir BM askeri zırhlı araç altında ezilerek ölür.

2.4.5.1.2. İkinci derecedeki kurmaca kişiler: Radmila, Spaseniya, Vesna, Snyejana.

Radmila: Bir Sırp olan Milan'ın eşidir. Radmila güzel bir fiziğe sahip ve çekici olduğu için Milan onunla evlenir. Fakat iri yarı ve kaba bir kadındır. Milan'ın Amra'ya olan ilgisini fark ettiği için ve onu kıskanır. Her fırsatta Amra'yı aşağılamak için elinden geleni yapar.

Spaseniya: İri bir kadındır. Vilina Vlas esir kampındaki Sırp görevlidir. Milan tarafından görevlendirilen acımasız Çetniklerden biridir. Sanya'nın kafasını poşette getirip verdiği Amra tarafından yedi kez ateş edilip öldürülür.

Snyejana: Amra Hrasnitsa'dan Dobrinia'ya geldiğinde onunla ilk ilgilenenlerden biridir. Yemekhanede çalışmaktadır. İyi kalıplıdır, Amra ve Fadila'ya fazla fazla yemek vererek onlara yardım eder. Amra, İrfan'ın ofisinde kaldığında da sık sık onu ziyaret ederek destek olur.

2.4.5.1.3. Üçüncü derecedeki kurmaca kişiler: Srečan, Samir, Ado, Zoran, Hayra.

Srečan: Milan ile Radmila'nın on dört yaşındaki oğullarıdır. Fizik ve karakter olarak babasının kopyasıdır. Srečan, okulda arkadaşlarını tehdit eden, kızları ve hatta Amra'yı bile rahatsız eden biridir. Misafirlikte iken Amra'nın kızı Sanya'nın eteğini kaldırıp külotunu indirmek isteyecek kadar utanmaz, saygısız biridir.

Samir: Amra, Hırvatların esir kampında iken esir değişimi ile kendisini kurtaran genç bir Bosna Ordusu komutanıdır. Samir çok cesaretli ve akıllı biridir. Hırvatlar ile yaptığı anlaşmada 30 Hırvat'a karşılık iki yüzün üzerinde Boşnak'ı kurtarmıştır.

Ado: Savaşta Bosna Ordusu ile çalışan, kısa boylu, zayıf, bıyıklı biridir. Amra, Fadila ve diğer esirlerin sağlıklı bir şekilde tehlikeli bölge olan Hrasnitsa'dan geçmelerine öncülük eder. Ado, cesur ve iyi kalpli birisi.

Zoran: İrfan'ın yanındaki askerlerden biridir. İrfan hayatta iken de öldükten sora da Amra ve Fadila'ya yardım eder. Zoran, Amra'nın Saraybosna'ya gidebilmesi için ona referans mektubu yazar. İyi kalpli ve yardımsever biridir.

Hayra: Amra'nın Mihrivoda mülteci kampındaki arkadaşlarından. Güzel ve sessiz bir kızdır. Sara hastalığı vardır. Ailesi Hayra'nın evlenmesini istemiştir fakat kocası onu gerdek gecesinde hastalandığı için bırakıp gitmiştir. Hayra içine kapanık biridir. Zaten Amra geldikten belli bir süre sonra intihar eder.

Eserde bazı kişiler olay akışında yer alsa da çok az yerde geçmekte ya da olaylara çok dâhil olmamaktadır. Bu grupta yer alan kişiler Cevat ve Amra'nın aileleri ve komşuları gibi yakın çevresindeki olan ve Amra'nın mülteci hayatında tanıştığı kişiler olarak değerlendirilecek.

Bu kişiler arasında Cevat'ın anne ve babası olan Meyra ve Ramiz, Foça'da Amra'nın komşuları olan Slavitsa, eşi Yovan ve çocukları Zoran ve Slavişa, Yadranka, eşi Rade ve çocukları Miko, Nada ve eşi Manoylo yer almaktadır. Foça komiseri olan Dragolyub, Milan'ın kızkardeşi Sanya ve arkadaşı olan İbo, Goran ve Sretan da bu kişilerin arasındadır.

Amra'nın mülteci hayatı sırasında kamplarda tanıştığı kişileri de bu grupta bahsetmek mümkündür. Burada ismi geçen kişiler genelde Amra'ya yardım eden ve ona faydaları dokunan kişilerdir. Vilina Vlas motelinde Amra oğlu Amir'in İngilizce ve müzik öğretmenleri olan Selma ve Zehra ile de karşılaşır. Sürekli Kur'an okuyan ve dua eden Münire; Sırların tecavüz ettikleri Yasemin ve Mübera adında iki kız da bu grupta yer almaktadır. Vilina Vlas'tan kaçan Amra Hırvat asker Yure tarafından yakalanır ve o Amra'yı Hırvat esir kampına götürür. Orada bulunan iki asker Yanko ve Marko esirlere işkence uygular. Hırvat esir kampından sonra diğer esirlerle beraber Bosna Ordusu'nun olduğu yere götürülen Amra ordunun mutfağında çalışan Züleyha ile tanışır. Bosna Ordusu'ndan daha güvenli bir yer olan Hrasnitsa ve Dobrinya'ya gitmek için Bosna Ordusu askeri Enes, Amra'ya ve diğer esirlere yardımcı olur. Hırvat esir kampında Amra'nın tanıştığı Fadila ile Saraybosna'ya geldiğinde İrfan'ın atölyesinde kalırlar. Bu

süreç içinde Fadila, Yasmin, Goran, Sanyir ve Amela isimli arkadaşları edinir. Byelave mülteci kampında Amra ve diğer esirlerle ilgilenen Dr. Faruk da bu grupta yer almaktadır.

Vilina Vlas'taki Çetnikler, Amra'ya tecavüz edenler, beraber mülteci kampında kalanlar ve Amra'ya faydası dokunan kişiler de bu gruba dâhildir.

Eserde Amra'nın mülteci kamplarında tanıştığı kişileri de görmek mümkündür. Genelde bu kişilerin adları verilmemiştir. Onlar için ayrıntılı bilgi verilmesi de çoğu Sırp'lardan oluşan ve Müslüman kadınlara tecavüz edenler, isimleri verilmeyen kişilerdir. Tecavüz edilen ve ölen kızların isimleri verilmediği hâlde, eserde sadece onların ölümünü anlatan bölümlere rastlanmak mümkündür. Sırp'lar tarafından yaralanan ve sakat olanlar da bu grupta yer almaktadır. Onların hangi şekilde öldükleri hakkındaki bölümler aşağıda verilmektedir.

Vilina Vlas motelinde Sırp'ları üç tane kızı tecavüz ettikten sonra vücutlarını köpekler parçalar. Kızların sadece "ölüm çığlıkları" (s. 64) duyuluyordu.

Sırp'ların başka kurbanlarından olan "sarı saçlı beş tane küçük kız" (s. 65) bir akşam katledilir ve onların kim olduklarına dair hiçbir bilgi yoktur.

Bleyave mülteci kampında bulunan ve Sırp'lar tarafından yaralı bırakılan çoğu kolu bacağı kesilen erkeklerdir. Onlardan birinin "kafası tamamen sarılı, havaya kaldırdığı bir kolu kesik... iki bacağı da yoktu" (s. 178).

Ayrıca Milan'ın babası, Vilina Vlas'a Belgrad plakalı minibüsle gelen dört erkek, Mihrivoda yurdunun yöneticisi, Vilina Vlas'a gelen Kanadalı askerler ve Leyla'yı ezen zırhlı araçtaki Fransız askerler de bu gruba dâhildir.

2.4.5.2. Gerçek kişiler

Eserde kurmaca kişilerle birlikte gerçek kişiler de vardır. Yazar kitabın başında bu kişilere bir teşekkür mesajı yayımlamıştır. Bu kişiler olay akışında çok fazla bulunmasalar da kendi rızaları ile birer karaktere can verdikleri için önemli kişilerdir. Bu kişilerden Amina Şilyak Yesenkoviç ile 05.02.2020 tarihinde konuşma yapıldı ve eser hakkında bilgi alındı. Amina Şilyak Yesenkoviç'in eserdeki Leyla'nın arkadaşı Amina olduğu tespit edilmiştir.

Bu gerçek kişiler olay akışına çok fazla dâhil olmadıkları için birinci, ikinci ve üçüncü derecedeki kişiler biçiminde bir sınıflamaya gidilmemiştir. Bu kişiler içinde

Leyla'nın üyesi olan yardım organizasyonundan ve iş yerinden arkadaşlarından oluşmaktadır. Onun dışında Amra ile ilgilenen Dr. Vesna da buraya dâhil edilebilir.

Amina: Leyla'nın yardım organizasyonları ilgilenen arkadaşlarından biridir. Kızıl saçlıdır. Amra rahatsızlandığı zaman evinde onun için tevhit okutarak ona yardımcı olur.

İndira: Leyla'nın sarışın ve güzel arkadaşıdır. Leyla'ya yardım organizasyonları ve gazeteciler ile diyalogları konusunda yardım etmektedir.

Dr. Vesna: Byelave kampında gerçekleşen patlamadan sonra Amra'nın yaralı hâlde getirildiği hastanede kendisi ile ilgilenen doktordur. Amra iyileşene kadar sürekli onunla ilgilenir. Hatta hastane dışında da Amra'yı ziyaret ederek ona yardım eder. Vesna akıllı, yardımsever ve çalışkan biridir.

Cenana: Leyla'nın iş arkadaşlarından biridir.

2.4.6. Mekân

Çılgılık romanında olayların geçtiği yer genelde Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'dır. Olayların sık geçtiği yerler başkentin Hrasnitsa, Byelave, Dobrinja, Bistrik, Mihrivoda, Başçarşı gibi bölgeleridir. Saraybosna'nın yakınlarında bulunan Foça ve Vişegrad şehirleri de eserde mekân olarak kullanılmıştır.

Eserde kullanılan mekânlar diğer eserlerdeki gibi iç ve dış mekânlar olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

2.4.6.1. Dış mekân

Eserde olayların başladığı Foça, olayların geliştiği Saraybosna: şehrin güneybatısındaki Dobrinja, Başçarşı ve onun kuzeyinde yer alan Byelave, Bistrik ve Mihrivoda dış mekânlardandır.

Amra'nın doğduğu yer olan Foça, Bosna-Hersek'in güneydoğusunda bulunan bir kasabadır. Doğruğu yeri çok seven Amra, orayı her zaman hasretle hatırlar. Foça'da bulunan Alaca ve Sultan Camilerine dış mekân örneği olarak bakılabilir. Bu mekânlar Amra'nın gözünden öznel bir tasvir ile aktarılmıştır: "Alaca Cami'nin güzelliği başkaydı. Sultan Camii, dükkânları, evleri, avluları..." (s. 11).

Milan, evi Sırp komşuları tarafından basılan Amra ve kızı Sanya'yı Vişegrad'a götürmek üzere evden çıkardığı zaman etrafındaki dış mekânın görüntüsü nesnel bir şekilde anlatılmıştır:

“Evin önünde indiler, dışarı çok soğuktu. Kesik kesik silah sesleri geliyor; etrafta evler yanıyordu. Milan Amra ve Sanya’yı evin önünde parkedilmiş mavi renkli opele götürdü.” (s. 27).

Amra’nın Vilina Vlas motelinin camından baktığında nesnel bir şekilde tasvir ettiği Krayolik bir dış mekândır.

Vilina Vlas motelinin üçüncü katta bulunan Amra “pencereden dışarı baktı. Vilina Vlas moteli çok güzel bir yerdeydi. Amra burayı daha önce de biliyordu, Krayolik güzel bir yerdi. Uzaktan tankların ve topların sesi duyuluyordu. Yakılan evlerin yanık kokusu kapalı pencereden içeriye sızıyordu.” (s. 33).

Amra “Vilina Vlas” esir kampından kaçtıktan sonra iki Hırvat asker tarafından yakalanıp getirildiği esir kampının avlusu bir dış mekân olarak nesnel bir biçimde tasvir edilmiştir:

“Kapının iki tarafında iki insan kafası ve iki bayrak asılıydı. Bir bayrakta uçları kancalı haç vardı, diğeri ise kırmızı mavi beyazdı ve ortasında satranç gibi bir bölüm vardı.” (s. 75).

Amra ve Fadila diğer mültecilerle beraber Hırvat esir kamplarından İğman Dağı’nda bulunan Boşnak asker kampına götürülürken, Amra buldukları dış mekânı nesnel bir şekilde tasvir etmiştir:

“Artık akşam olmak üzereydi. Kuzeye doğru yol alıyorlardı ve hava gittikçe daha çok seriniyordu. Hiç durmadan dağı tırmandılar. Yolları Çetniklerin bulunduğu ormanlardan geçiyordu. Amra İğman’a doğru gittiklerini anlamıştı. Bir otelin önüne geldiklerinde karanlık olmuştu. Otellerde elektrik vardı ve karanlığın içinde oldukça aydınlık görünüyordu.” (s. 95)

İrfan’ın atölyesinde kaldığı günlerin birinde su almaya giden Amra, gördüğü dış mekânı öznel bir şekilde tasvir etmiştir:

“Dışarda her yönden durum kötüydü: yağmur, soğuk, kapalı hava, sürekli düşen granatlar... Her yerde çukurlar, yıkıntılar ve belki de cesetler.” (s. 130).

Amra’nın öznel bir şekilde tasvir ettiği Foça bir dış mekân örneğidir:

“Alaca Cami’nin güzelliği başkaydı. Sultan Camii, dükkânları, evleri, avluları...” (s. 11).

Eserde Cevat ve Amra'nın tanıştıkları Venedik, üniversite okudukları Glasgow ve Kopenhag olayların az geçtiği mekânlar olarak anılabilir.

2.4.6.2. İç mekân

Romanın genelinde dış mekânlar ön plana çıksa da bahsedilen esir kampları, sanat atölyesi, ev, kütüphane, mülteci kampı, hastane gibi iç mekânlar karşımıza çıkar. Tüm bu mekânların bir kurbanın savaştaki durumunu ve kişinin iç dünyasını simgesel olarak ifade eder.

Cevat ile Amra'nın Sırp askerler tarafından basılan evlerinin hâli öznel tasvir kullanılarak anlatılmıştır:

“Eve sessizlik hâkimdi. Her yerde ışıklar yanıyordu. Her yer karma karışıktı. Eşyaların birçoğu kırılmış, duvardaki tabloları da almışlardı.” (s. 23).

Vilina Vlas esir kampında Amra ve Sanya'nın bulunduğu salon nesnel tasvir ile anlatılan bir iç mekân örneğidir:

“Amra ve Sanya çıplak yere oturdular. Pencerele tahta çakılıydı. İçerisi oldukça karanlıktı. Amra büyük salonda pek çok kadının bulunduğunu fark etti. Onlar da yerde, betonun üzerinde oturuyorlardı.” (s. 35).

Amra Vilina Vlas esir kampından kaçtıktan sonra iki Hırvat askeri tarafından yakalanır. Askerlerin onu götürdüğü küçük oda nesnel bir şekilde tasvir edilmiştir:

“Amra kendini karanlık bir boşlukta buldu, dışarıdan gördüğü ve tahmin ettiği gibi küçük bir odadaydı. Birkaç dakika durdu; başkalarının elleri ve ayaklarından kımıldayacak yer yoktu. Gözleri karanlığa alıştığı zaman gördü ki bulunduğu oda bir sarnıca benziyordu. İçeride çömelmiş vaziyette duran 200 civarında esir vardı. Odaya bir çatlaktan azıcık gün ışığı giriyordu. Amra kımıldayacak halde değildi, basacak yer yoktu.” (s. 77).

Amra zatürreye yakalandıktan sonra İrfan onu ve Fadila'yı atölyesine getirir. Kendine geldiğinde Amra'nın gözünden bulunduğu yer nesnel tasvir ile anlatılmıştır:

“Eskiden daha büyük olduğu belli olan bir binadaydı. Yıkılmış durumdaki duvarları kum torbalarıyla çevriliydi. Odada sadece küçük bir pencere vardı. Önceden büyük bir pencere olan açıklık, tuğlalarla örülmüş ve küçültülmüştü. Pencere naylon ile örtülüydü.” (s. 122).

Amra ve Fadila'nın yeni yılın ilk gününde geldikleri Saraybosna'nın merkezindeki mülteci evi bir iç mekândır, burası Amra'nın gözünden nesnel bir şekilde anlatılmıştır:

“Soğuk ve karanlık bir binaya girdiler. Binanın koridorları gruplar halindeki insanlarla tıka basa doluydu.” (s. 147).

Amra'nın öznel tasvir ile anlattığı Vilina Vlas'taki koridor simgesel bir değere sahiptir. Sırpın, kadınlara yaptığı işkence ve tecavüzlerden dolayı burası Amra'nın gözünde kötülük dolu bir mekân olarak ifade edilmiştir. Burası kadınlar için acı, esaret ve işkenceyi simgelemektedir:

“Kötülük dolu, bomboş koridorlardan kadınların acı dolu çığlıkları duyulup kayboluyordu.” (s. 41)

Hırvat askerlerin Amra'yı konuşturmak için Marko'nun yanına götürdüğü ev bir iç mekân örneğidir. Burası Amra tarafından öznel tasvir ile anlatılmıştır. Marko'nun işkence yaptığı bu mekânın simgesel değeri vardır. Amra, duvarlardaki kandan ve kokudan dolayı içerisindeki kötülüğü simgelediğini anlayabiliyoruz:

“Amra'yı ilk bulan asker aynı şekilde tüfikle itekleyerek Amra'yı bir küçük eve doğru götürmeye başladı. Küçük evdeki bütün kokular kötülük kokuyordu. Evin duvarlarına ve her yere kan bulaşmıştı.” (s. 75).

2.4.7. Zaman

Çılgılık'ta olaylar 1992-1993 yılları arasında yaşanmıştır. Kitapta bazı olayların vaka zamanları gün, ay ve yıl gibi kesin ifadelerle verilmediği için zaman, genelde değişen mevsimle birlikte takip edilebilmektedir.

Romanın zaman incelemesi olay örgüsüne bağlı kalınarak önemli olayların sıralanması ile ele alınacaktır. Radyoda verilen hava durumu da zaman konusuna açıklık getirir. Eserdeki önemli olayların sıralanması ile toplam yirmi dört olayın zamanı belirlenmiştir.

Roman Amra'nın 1992 yılının Mart ayında Cevat ile neden evlendiğini düşünmesi üzerine ilk tanışmalarını hatırlaması ile başlar. Olayların başlangıcı olarak geriye dönüşle aktarılan Amra ve Cevat'ın Venedik'te tanışmalarını ele alırsak 70'li yılların sonları diyebiliriz; çünkü en büyük oğulları Amir 1992 yılında 12 yaşında olur. Bu nedenle Amra

ve Cevat muhtemelen 70'li yıllarının sonlarında tanışıp evlendikleri ve kısa bir süre sonra çocukları olduğu tahmin edilebilir. Tanıştıkları gün, ay ve yıl belirsizdir (s. 10).

İkinci olay Slovenya ve Hırvatistan'daki savaş öncesi durum²⁸⁸ olur (s. 123). Slovenya ve Hırvatistan'daki durumu takip eden Cevat, Amra'yı uyarır ve Bosna'da yakın bir zamanda savaş çıkacağını söyler. İki ülkenin arasındaki olayları Nisan 1990 ve Ocak 1991 yılları arasında başlayan bağımsızlık işlemleri Bosna'ya da savaş havası getirir. Görüldüğü gibi tam tarih vermemekle birlikte bu olaylar 1990 yılının Nisan ayı ile 1991 Ocak ayının arasındadır (s. 12).

Üçüncü olay Foça'da silah sesleridir. Aslında bu olay Bosna'da savaşın başlangıcıdır. Bu olayın zamanı 1992 yılının Mart ayının bir gecesidir, gün belirsizdir (s. 21).

Dördüncü olay bir önceki olay ile aynı gecede meydana gelir. Bu olayda Amir ve Cevat Sırlar tarafından tutuklanarak Foça hapishanesine götürülür (s. 22).

Sonraki olayda komşuları Amra'nın evini basar; ona ve kızına tecavüz ederler. Kitapta Cevat ile Amir'in götürülmesinden ne kadar zaman sonra Amra ile kızına tecavüz edildiğinden bahsedilmemektedir. Fakat önceki olay ile aynı gece gerçekleşmiştir. Bu da demek oluyor ki dördüncü ve beşinci olayların arasından sadece birkaç saatlik süre geçmiştir (s. 24-25).

Altıncı olayda Milan, Amra ve kızı Sanya'yı Vilina Vlas esir kampına götürür. Bu olayın zamanı önceki olayla bağlıdır; çünkü ertesi günün sabahında gerçekleşir (s. 27).

Yedinci olay Amra Vilina Vlas kampındayken gerçekleşir. Belgrad Televizyonu emuhabirleri ile kampa gelir ve Boşnaklar'a yapılanların filmi çekmek isterler. Bu olay ile önceki olay arasında birkaç aylık süre geçmektedir. Bu olayın bir sonbahar gününde gerçekleştiği düşünülürse tahminen beş aylık bir süre karşımıza çıkar (s. 53).

Bu olayda Amra'nın kızı Sanya Sırlar tarafında öldürülür. Bu, Belgrad televizyonunun çektiği film esnasında gerçekleşir. Sanya öldükten sonra Amra'nın dili tutulur, konuşmaz olur. Eserde kesin bir tarih verilirse de bu olayın 1992 sonbaharının sisli ve serin bir gününde olduğu anlaşılmaktadır (s. 66).

²⁸⁸Bk. s. 133.

Dokuzuncu olayda Amra Vilina Vlas'tan kaçar. Sanya'nın ölümünden birkaç gün sonra Sırp askerleri kahvaltı sonrası Amra'nın atıkları çukurda olmadığını fark eder. Olayın sabah gerçekleştiği anlaşılır; fakat gün, ay ve tarih belirsizdir (s. 68).

Sonraki olay Amra'nın kaçıışından on gün sonra meydana gelir. Fakat Amra'nın kaçıış sırasında havanın sıcaklığının her gün değııştiğine dair bilgi verilir. Mevsimin hâlâ sonbahar olduğu anlaşılır. Bu olayda Amra Hırvatlar tarafından yakalanır ve onların esir kampına götürülür. Yakalandıktan sonra Hırvatlar Amra'yı yürüyerek on beş dakika içerisinde esir kampına götürürler (s. 73).

On birinci olay Amra'nın Hırvat esir kampında Fadila ile tanışmasıdır. Amra'nın kampa gelmesi ve Fadila ile tanışması arasında ancak birkaç dakika fark vardır (s. 77).

Bu olay ile önceki olay arasında iki gün geçer. Gerçekleştiren esir değıışimiyle Amra diğer esirlerle beraber Bosna Ordusunun olduğu yere götürülür. Amra'nın tüm bu olayların başlamasından bu yana altı ay geçtiğini belirtmesini ve savaşın Mart'ta başladığını düşündüğümüz zaman 1992 yılının Eylül ayının olduğunu anlayabiliriz. Diğer esirlerle beraber Amra ve Fadila Bosna Ordusunun olduğu İğman dağına geldiklerinde vakit akşam üzeridir ve hava daha çok serinlemektedir (s. 90)

On üçüncü olayda Amra ve Fadila diğer esirlerle beraber gönülü olarak Dobrinya'ya gitmeleridir. Ağır bombardımanlardan dolayı üç gece Dobrinya'ya gitmek için mülteciler havaalanının pisti geçmeye çalışırlar. Pisti geçmelerinden sonraki sabah radyodan gelen haber tarihin 1 Ekim olduğıydu. Bu da demek oluyor ki mülteciler pisti geçtikleri gece 30 Eylül'dü. 1992 yılının takvimine bakılarak günlerden Çarşamba olduğunu tespit edildi (s. 108-113).

Sonraki olayda Amra Dobrinya mülteci kampına geldikten birkaç gün sonra İrfan ile tanışır. Amra İrfan ile Dobrinya'daki mülteci kampı olarak kullanılan bir klinikte çamaşır asmaya giderken karşılaşır. Önceki olayla bağlantı kurulursa olayın zamanının Ekim ayında olduğunu tahmin edilebilir; fakat tarih ve gün belirsizdir (s. 118).

Bu olay ile on beşinci olay arasında birkaç günlük zaman vardır. Zoran Amra'ya granata saldırısında İrfan'ın öldürüldüğünü söyler. Önceki olayları takip ederek bu olayın Ekim ayının içerisinde meydana geldiğini çıkarabiliriz. Ama eserde gün ve tarih belirtilmemiştir (s. 139).

İrfan öldükten sonra Amra ve Fadila bir süre onun atölyesinde kalırlar. Bu olay ile önceki olaydan yaklaşık iki ay sonra gerçekleşir. Amra bir gün Zoran'a mektup yazar ve Fadila ile beraber Saraybosna'ya gitmek istediklerini belirtir. Fadila'nın yılbaşı gecesi tiyatro gösterisi olduğu için ertesi gün Saraybosna'ya doğru sabah erken saatte yola çıkarlar. . Bu olaylar ele alındığında 1993 yılının ilk gününde yola çıktıkları söylenebilir (s. 147).

Amra ile Fadila'nın Saraybosna'da geldikleri yer Byelave mülteci kampıdır. Bu olay önceki olayla aynı gün gerçekleşir. Belli bir saat verilmese de bu olayın öğleden önce gerçekleştiğini çıkarabiliriz; çünkü kayıt yaptırırken kampın çalışanlardan biri öğle molasının başladığı uyarısında bulunur (s. 149).

On sekizinci olay önceki olaydan birkaç gün sonra meydana gelir. Bir akşam herkes yatakhanedeyken saat 22.00'yi 17 geçe yakınlarında şiddetli bir patlama duyulur, iki dakika sonra bir patlama daha olur ve 22.00'yi 20 geçe gerçekleşen üçüncü patlamada Amra yaralanır. Bu patlamada 38 kişi ile beraber Fadila da hayatını kaybeder. Gün ve tarih belli olmasa da bu önceki olayları takip ederek bu olayın Ocak ayının içerisinde gerçekleştiğini çıkarabiliriz (s. 171-172).

Önceki olaydan sekiz gün sonra Amra hastanede uyanır. Amra hastanede geçirdiği 10 günün sonunda taburcu olur. Amra'nın hastaneden çıkış tarihi verilmese de ocak sonu ya da şubat başı olduğu tahmin edilebilir (s. 172).

Yirminci olayda Amra Dr. Vesna'nın vasıtasıyla Mihrivoda yurduna yerleştirilir. Bu olay ile ilgili tarih verilmese de mültecilerden biri Şubat ayının çok soğuk olduğunu söyler. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda olayın Şubat ayının başında gerçekleştiği anlaşılabilir (s. 185).

Bu olaya önceki olayın devamı olarak bakarsak, Amra hâlâ Mihrivoda yurdunda kalmaktadır. Şubat ayının sonlarında bir Çarşamba gününde Saraybosna'da düzenlenen bazı sergileri ziyaret etmeye karar verir. Bu sergide üniversiteden ev arkadaşı Leyla'yı görür. Fakat Leyla gözden kaybolduğu için karşılaşma gerçekleşmez. Amra artık Leyla'yı nerede bulacağını bilir ve sergileri sürekli ziyaret edeceğini düşünür (s. 198).

Önceki olaydan birkaç gün sonra gerçekleşen bu olayda Amra yine Leyla'yı bulmak için şehre indiğinde sergide Leyla ile karşılaşır. Karşılaşmalarından sonra Leyla Amra'yı

evine götürür ve o gece Amra orada kalır. Uyuduklarında saat gece 24.00'ü gösteriyordu (s. 201).

Bu olay önceki olayın ertesi günü gerçekleşir. Sabah saat 11.00'de Amra uyanır. Bu olay onun için oldukça önemli çünkü Leyla ile yaşamaya başlar ve hayatına yeni bir sayfa açar. Leyla ile beraber yaşamaya başladığında Amra savaşın başlamasının üzerinden tam bir yıl geçtiğini hatırlar. Bu nedenle zamanın 1993 yılının Mart ayı olduğu anlaşılır (s. 205-209).

Yirmi dördüncü olay Amra Leyla ile yaşamaya başladıktan birkaç gün sonra gerçekleştirir. Leyla Amra'ya savaşta zarar gören kadınlara resim çizdirme işi teklif eder. Amra tereddüt etse de bu işi kabul eder ve hayatında bir dönüm noktası olur. Eskisi gibi olmasa da hayatını yaşamaya başlar. Bir ay boyunca bu işe devam eder (s. 232).

Bu olayın önceki olaydan birkaç hafta sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Amra, savaş mağduru kadınlara resim çizdirerek bir resim sergisi açmak ister. İlk zamanlarda durumu iyi olan Amra zamanla işe gitmemeye başlar. Leyla'nın çabaları ile ikna edilir ve sergi açılır. Serginin açılışı saat 11.00'de gerçekleşeceği bildirilir. Önceki olaylara bakıldığında serginin Nisan sonu ya da Mayıs başında açıldığı anlaşılır (s. 238-239).

Son olayda Leyla odaya girer ve Amra'yı yatakta hareketsiz halde yatarken bulur. O an radyodaki hava durumunu veren spikerin havanın ısınmaya başladığını söylemesinden ilkbahar olduğu anlaşılır. Amra hastaneye kaldırılır ve üç ay sürecek komaya girer. Önceki olaylara bağlı kalarak Amra Ağustos ayına kadar komada kalır. Yaz bitmek üzereyken Amra hastanede ölür (s. 248).

Romanda olay zamanı 1992 yılının Mart ayında başlar ve 1993 yılının yaz sonunda son bulur; yani eserin olay zamanı yaklaşık bir buçuk yıldır. Kitabın başında geriye dönüş tekniği ile aktarılan 1970'li yılların sonlarında Amra ve Cevat'ın Venedik'te tanışması göz önünde bulundurulduğunda nakletme zamanı yaklaşık on beş-yirmi yıldır. Eserin anlatma zamanı da nakletme zamanından bir buçuk yıl fazladır.

2.4.8. Dil

*Çılgılık*²⁸⁹ romanının dili genel olarak sadedir. Fakat roman detaylı incelediğimizde karşımıza çeşitli hatalar çıkmaktadır. Onlardan bazıları çeviriye ait ya da baskı esnasında yapılan hatalardır. Romanın diline daha da detaylı bakacak olursak konuşma dili, kelime ve ifade sapmaları, ikileme gibi dil unsurları karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen tüm bu dil öğeleri aşağıda ayrı ayrı yer verdik.

2.4.8.1. Dil öğeleri

2.4.8.1.1. Konuşma dili

Çevirmen romanında çok az da olsa halk diline yer verir; örneğin Türkçesinde “habire” (s. 34) sözcüğüdür. Bu gruba yerleştirebileceğimiz başka sözcükler de var, örneğin dışardaki (s. 22), anlıyamamak (s. 94), gelemeyecek (s. 105). Bu kelimeler konuşma diline ait olduğu tespit edilmiştir.

Yabancıların ana dillerini konuşmaları da konuşma dili kullanımındır. Eserde oldukça fazla İngilizce (s. 51, 173, 221, 223) Fransızca (s. 110, 249) İspanyolca (s. 222) ve İtalyanca (s. 222) örnekleri verilmiştir.

Amra'nın BM askerlerine Vilina Vlas'ta yaşananları İngilizce anlattıklarından bir bölüm ve Türkçeye çevirisi aşağıda verilmiştir:

“All of us here are imprisoned. You have to know taht. And we are here against our will. We are tortured, bited, raped systematically and brutaly for more than half of the year. Moreover, some women are killed on most savage way. Lot of are pregnat, and we don't know what to do. You must help us! Please, please! ” (s. 50)

(“Biz hepimiz burada mahkûmuz. Bunu bilmeniz lazım. Biz kendi irademiz dışında buradayız. İşkence görüyoruz, dövülüyoruz, altı aydır sistemli olarak zorla tecavüze uğruyoruz. Dahası, bazı kadınlar vahşice öldürülüyorlar. Çoğumuz hamileyiz ve ne yapacağımızı bilmiyoruz. Bize yardım etmelisiniz! Lütfen, lütfen!”)

Amra, Hrasnitsa'ya gitmek için beklerken Ado'nun mültecileri pistten geçirdiği sırada Fransızca konuşan asker seslerini duyar fakat ne konuştuklarını anlayamaz.

“Quelq un est blesse les deuq autres se trouvent sur la piste merde. Est ce qu il y a une voiture pour les faire sortir de la bas... II faut pas faire qa, ce est trop dangereux pour nous

²⁸⁹Eserin çevirisinde dilin sade olmasından bahsedilir. Kitabın orijinalini uzun aramalarımıza rağmen bulamadık. 1995 yılında yazılan bu kitabın Bosna-Hersek piyasasında olmadığı ortaya çıktı.

Alors, qu est ce qu on fait... Rien c est plus sur pour nous. Moi je m en fon. Met les en lumiere encore un pen pour que quelqu un termine tefinitivement avec eux” (s. 110).

Amra, Leyla ile birlikte Leyla'nın çalıştığı yere giderken bir İspanyol ve bir İtalyan grup onlara yaklaşır. Grupların İspanyolca ve İtalyanca konuşması dikkat çekicidir.

“Esta en casa el Principal? No, senor, no esta... Que hore es? Son les once menos cuarto” (s. 222)

“Abiamo una piccola casa in centro dove si sta tanto bene... C'e ancora qualche cosa? Si si sono ancora molte cose... ” (s. 222).

Bu sözcüklerin kullanılması esere renk katmıştır. Diğer yandan bu dillerde uzunca yazılan cümleler dili biraz ağır hâle getirmiş. Bunun okuyucunun dikkatini dağılmasına neden olma tehlikesine yol açabileceğini düşünmekteyiz. Bunlara ilk rastlandığında okuyucuda merak uyandırır da çok uzun ve sık kullanılması anlatımı olumsuz etkilemiştir.

Halk dilini güçlendiren atasözler ve zenginleştiren deyimlerle eserde az da olsa karşılaşmak mümkündür. Ayrıca, seyrek olarak ikilemelere de rastlanmaktadır.

2.4.8.1.1.1. Atasözler

Boşnakçadan Türkçeye çevrilen bu eserde Boşnak atasözü hemen hemen aynı sözcüklerle “öfkeli çocukların olmadığı ev dar gelmez”²⁹⁰ dikkat çekicidir.

2.4.8.1.1.2. Deyimler

Eserde “sağını solunu tutmak” (s. 24), “akıl oynatmak” (s. 95), “gözden kaybolmak” (s.95), “gözleri yummak” (s. 173), “tüyleri diken diken olmak” (s. 180) gibi deyimler de görülür.

2.4.8.1.1.3. İkilemeler

Dilin bir başka ögesi olan ikilemenin eserde seyrek kullanıldığı görülür. Örneğin kıkır kıkır (s. 94), sinirli sinirli (s. 165), canlı canlı (s. 187), diri diri (s. 187).

²⁹⁰Boşnakça: Gdje čeljad nisu bijesna kuća nije tjesna. (Çok kalabalık olsa bile çocukların arasında uyum varsa iyi bir şekilde yaşamak mümkündür anlamına gelir). Bk. Kurspahić, 1997, **a.g.k.**, 187.

2.4.8.1.2. Simge

Çeviri esnasında kitaba *Çılgılık*²⁹¹ adı verilmesi dikkat çekicidir. Asında kitap boyunca kadınların çılgınlıklarını sürekli dışa vurmaları okuyucunun sık rastladığı bir durumdur. Esir kamplarındaki kadınların hepsinin sessizce Allah'a sığınan Amra gibi dua etmesi beklenemez. Buldukları yerlerde, yaşadıkları tecavüz ve işkenceler gibi diğer kötülüklerden dolayı kadınlar dayanamaz hâle gelirler. Bu “dayanamadıkları” durumlarda kadınların sesli ya da içinden attıkları çılgınlıkları yardım edebilecek kimse duymamış ve yaşananlara engel olmamıştır. Kadınların esir kampında sürekli bu durumu yaşamalarından dolayı attıkları çılgılık simgesel değer taşır.

2.4.8.2. Dil sapmaları

2.4.8.2.1. Kelime ve ifade sapmaları

Eserde, kelime ve ifade sapmalarından baskı ya da çevirme esnasında yapılan hatalar, argo, küfür ve ayıp sözlere rastlamak mümkündür

2.4.8.2.1.1. Baskı ya da çevirme esnasında yapılan yanlışlar

Bu gruba ait hatalara oldukça fazla rastlanır. En çok göze çarpanlar ele alınmıştır, örneğin: genkız (s. 33), banane (s. 84), heryeri (s. 104), yoketmek (s. 131), kanter içinde (s. 137), icadetme (s. 146), herbir (s. 146), üstüste (156), birgün (s. 168), çevresindeki (s. 190), irtibata geçimek (s. 190). Elbette çeviride yapılmış bu yanlışlar.

2.4.8.2.1.2. Argo

Çok az olsa da yazarın argo kullandığı fark edilir. Romanda “defol pislik” (s. 115) ve Boşnakçada güzel ve çekici kadını anlatan “kedicik” (s. 76) kelimeleri argoya örneklerdir.

2.4.8.2.1.3. Küfür ve ayıp sözler

Nurullah Çetin bu tür sözler “cinsel de dışkısal organların adını açık açık zikretmek”²⁹² olarak adlandırılır. Küfür ve ayıp sözler Çetin, bu söz grubunun genelde erkekler tarafından başka erkeğe ya da kadına cinsel taciz ve tehdit içerdiğini belirtir. Yazar eserinde insanların arasında ayıp olarak kullanılan “adi, herif, orospu” (s. 93), “analarımı satayım” (s. 154) gibi sözlere yer vermiştir. Bu tür sözler eserde az kullanılmıştır.

²⁹¹Bk. Kurspahıç, 1997, a.g.k., 120.

²⁹²Çetin, 2015, a.g.k., 269.

2.4.9. Anlatım

Daha önce de söylediğimiz gibi ilahi bakış açısı kullanılan bu romanda, anlatıcının duygusal bir şekilde kişilerin yaşadıklarını ve savaşın etkisi anlatması anlatımı daha telkin edici hale getirir. Romanın genelinde Amra'nın psikolojisi anlatıldığı için esere bilinç akımı üslubunun hâkim olduğu söylenebilir. Bu üslup dışında eserde lirik üslup ve nesnel tasvir üslup da görülür.

2.4.9.1. Anlatım teknikleri

Eserde birden fazla üslup hâkimdir. Eser daha çok psikolojik roman olduğu için bilinç akımı²⁹³ üslubu görülür. Eserin dili çok süslü olmadığı için yalın üslup kullanıldığı da söylenebilir. Ayrıca eserde başkışının yaşadıklarının aktarıldığı yerlerde nesnel tasvir²⁹⁴ ve lirik üslup²⁹⁵ da kullanılmıştır.

Yazar, eserde anlatımı güçlendirmek için anlatım tekniklerinden faydalanmıştır. Eserde aktarma yöntemlerinden en çok kullanılanları anlatma, gösterme, diyalog, özetleme ve montaj teknikleridir. Bunun dışında geriye dönüş, iç konuşma, iç çözümleme, otobiyografi, bilinç akışı ve tasvir tekniklerini de görmek mümkündür. Ayrıca yazarın benzetme sanatını kullanması da eserin edebî değerini arttırmıştır.

2.4.9.1.1. Anlatma

Çılgılık'ta en çok kullanılan tekniktir.

Vilina Vlas esir kampında yeterli örtü bulunmadığı için Amra'nın arkadaşları ile birlikte tek örtü ile örtüdüğü anlatılan bölüm anlatma tekniği ile aktarılmıştır.

“Kadınlar aralarında birbiriyle tanışıyor. Amra gruptaki kadınların çoğunu tanımıyor. Sadece oğlu Amir'in İngilizce ve müzik öğretmenleri olan Selma ve Zehra'yı tanıdı. Üçü hemen yan yana yerleştiler. Örtüleri yeterli olmadığı için bir örtü ile üçer kişi örtünmeye karar verdiler. İlk akşam Amra, Zehra ve Selma; ertesi akşam sırayla başkaları örtüneceklerdi. (s.39)²⁹⁶

2.4.9.1.2. Gösterme

Eserde anlatma tekniği kadar olmasa da sık kullanılan anlatım tekniklerinden biridir.

²⁹³Bk. s. 84.

²⁹⁴Bk. s. 49.

²⁹⁵Bk. s. 49.

²⁹⁶Anlatma tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 39, 41, 61, 89, 111, 124, 140.

Amra ve Sanya ayrılacaklarını duyunca Amra'nın kızına durumu anlatmaya ve ondan güçlü olmasını istediği bölüm gösterme tekniği kullanılarak aktarılmıştır.

... “Biliyorum beni anlıyorsun, beni dinle. Ben güzel sanatlarla yaşıyordum, sen ise kendi dünyandaydın. Ben hiçbir zaman senin dünyana girmeyi başaramadım. Şuna inanıyorum: Senin içinde de benim içimde de bu zorluklara karşı koyacak güç var. Neler oluyor bilemiyorum ve bu olanlar nasıl olabiliyor. Ama görüyorum. Bana kötü şeyler oluyor gibi geliyor ve daha kötüsünün de olabileceğini hissediyorum. ...” (s. 31).

Amra'nın tecavüze uğradıktan sonraki hâli gösterme tekniği ile anlatılmıştır:

... “İkinci katta da hiçbir şey kalmamıştı; bütün eşyalar yağmalanmıştı. Banyoya girdi, musluğu açtı ama su akıyordu. Alkol şişesini aradı; o da yoktu. Parfümünü aradı o da alınmıştı. Yalnızca odanın ortasında bir paket kâğıt mendil buldu.

Evde bir bez parçası bile yoktu; ne kendi üstünü ne de Sanya'nın parçalanmış elbiselerini değiştirmeye. Nefesini tuttu. Eliyle Sanya'nın ağzını kapadı. Birinin ayak seslerini duymuştu. Adımlar gittikçe yaklaşıyordu. Bomboş odanın bir köşesine çömeldiler. Başına daha neler geleceğini bekliyordu. Adımlar gittikçe yaklaştı. Odaya Milan girdi. Onun üzerinde de aynı üniforma vardı, dün akşam gelen diğer askerler gibi. Amra Milan'ı görünce biraz rahatladı ama yerlerinden kıvıldamıyorlardı.” (s. 26).²⁹⁷

2.4.9.1.3. Geriye dönüş

Bu teknik, anlatma ve göstermeye nazaran daha az kullanılmıştır.

Amra, Klee'nin Orta Çağ atlılarının resimlerini düşünürken iki süvari birliğinin kılıç savaşı kafasında canlanır. İçini aniden bir huzursuzluk kaplayan Amra, ailesinde buna benzer bir olay ya da ağır hastalanan kimse olup olmadığını düşününce aklına bunlar gelir:

“Yalnız altmış sene önce dayısının genç yaşta iken Hacc'a gittiğini ve Hacc'dan dönemeyip Şam'da hastalanarak öldüğünü ve orada toprağa verildiğini biliyordu. Kimse ona ne olduğunu, hangi hastalıktan öldüğünü bilmiyordu. Sadece dayısı ile beraber Hacc'a giden yaşlı Rauf Bey, dayısının Şam'da hızlı kilo kaybettiğini ve sürekli ağladığını; hiç kimseye de bir şey söylemediğini anlatmıştı.” (s. 20).

Byelave mülteci kampındaki kadın yaşadıkları savaşın zorluğunu anlatabilmek için geriye dönüş tekniği ile İkinci Dünya Savaşı'nı anlatmıştır.

²⁹⁷Gösterme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 154, 165, 206.

“Ben bundan önceki savaşı da yaşadım. O katliamı da gördüm. Ama böyle değildi. Almanlar hiç böyle katletmedi, bu şekilde insan öldürmedi. Bazen yaptılar, o da partizanlar kışkırttıkları zaman” (s. 153).

2.4.9.1.4. Diyalog

Kitapta en çok kullanılan tekniklerden biridir. Kitabın hemen hemen her sayfasında karşılıklı konuşmalar olduğu görülür.

Milan, Amra'nın evine gelince aralarındaki konuşma dikkat çekicidir. Özellikle Milan'ın bu olaylara daha önce biliyormuş gibi ve aynı zamanda olanlarla alay edercesine davranır.

Milan Amra'ya yaklaşırken, Amra uzaklaşır ve devam eder:

“ ‘Bunlar ne biçim komşu; herşeyimi aldılar. Yovo, Slavica, Zoran ve Slavişa da buradaydılar. Slavişa bana tecavüz etti. Miko da.’ ”

“ Milan: ‘Hoppala, demek ikisi de.’ ”

Amra: ‘Onlar evdeki herşeyi götürdüler.’

Milan: ‘Ziyet eşyaların ve paralar nerede?’ diye sordu.

Amra yorgun haliyle “ ‘Hepsi yatak odasındaki sandığın altındaydı’ dedi.” (s. 27).

2.4.9.1.5. Özetleme

Eserde oldukça fazla karşımıza çıkan bir tekniktir.

Cevat'ın babasını anlatan bölüm özetleme tekniğine örnektir.

“Babası postanede çalışan bir memurdu ve çok içiyordu. Bütün ailesini huzursuz ediyordu; zaten sonunda intihar etmişti fakat bugün hâlâ ölüm sebebi belli değil. Bazısı çok içki içip Drina Nehrine atladı diyor, bazısı da o gün hiç alkol almadığını iddia ediyordu. Bazıları ise, işten eve dönerken rahatsızlandığını, Drina Nehri üzerindeki köprüden geçerken sancılandığını ve dengesini kaybederek nehre düşüp boğulduğunu söylüyorlardı. Dramatik olayları sevenler ise Cevat'ın babası Ramiz'in ölmeden önce meyhanede çok fazla alkol aldığını, meyhanede şişe ve bardak kırdığını, masa ve sandalyeleri sağa sola fırlattığını ve ağlayarak, şahitler önünde artık yaşamak istemediğini, çektiği ve çektirdiği acılara son vereceğini; nehre atlayıp intihar edeceğini söylüyorlardı.” (s. 14).

Esir değişimi sırasında Amra ve Fadila'nın diğer esirlerle beraber götürüldüğü kamptaki zamanı nasıl geçirdikleri özetleyerek anlatılmıştır:

“Fadila ve Amra, günü dolaşarak, çiçek toplayarak ve öğle yemeği yiyerek geçirdiler. Yatakhane de artık herkesin yeni elbiseleri vardı, kadınlar birkaç tane sabun bulup eski pis elbiseleri de yıkamaya başladılar. Amra da çamaşırlarını yıkıyor ve sarsıcı katliamları gören kadınların anlattıklarını dinliyordu. Gözleri önünde çocuklarının öldürülüşünü ve evlerini yağmalanışını anlatıyordu kadınlar.” (s. 100).²⁹⁸

2.4.9.1.6. Montaj

Eserde oldukça fazla bulunan bu teknik genelde şarkı, şiir ve Kur’an’dan sure olarak karşımıza çıkar.

Esir kampındaki kadınların Vişegrad ile ilgili söylediği Boşnak türküsü montajının örneklerinden biridir.

“U liyepom starom gradu Vişegradu, gdje duboka Drina vyekovima teče...”²⁹⁹

Boşnak kadınlarından biri yaşanan kâbus içinde acısını hafifletmek için Kur’an okumaya başlar. Bu okudukları montaj tekniğine örnek olarak alınabilir.

“Al inşirah-Bismillahirrahmanirrahim.

Elem neşrahleke sadreke ve veda’na anke vizreke ellezi enkada zahreke ve refe’ na leke zikreke. Fe inne meal usri yusren inne meal usri yusren fe iza feragte fensab ve ila rabbike fergab.” (s. 41).

Amra oldukça fazla Shakespeare’in sözlerini alıntılar. Kızı için her şeyi yapmaya hazır olan Amra, Kanadalı askerleri etkilemek isteyen Milan’ın isteği üzerine Shakespeare’in sözlerini bir kâğıda yazıp Milan’a verir. İngilizce olarak verilen metinlerin aşağıdadır.

“O mighty Caesar! Dost thou lies o low?

Are all thy conquests, glories, triumphs, spoils

Shrunk to this little measure? Fare thee well.

I know not, gentlemen, what you intend.

Who else must be let blood who else is rank:

If myself, there is no hours o fit

As Caesar’s death’s hour, no rnoinstrument

²⁹⁸Özetleme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 21, 71, 123.

²⁹⁹“Güzel, tarihî Vişegrad şehrinde derin Drina’nın asırlarca aktığı yer...” Bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 37.

Of half that worth a thos yours words, made rich
With the most no ble blood of all this world.
I do beseech ye, if ye bear me hard
Now, whilst your purpled hands do reek and smoke,
Fulfil your pleasure. Live a thousands years,
I shall not find myselfs o apttodie.³⁰⁰

Tanrısal konuşma, dilin temizliği ve güzelliği sembolize eden Shakespeare'nin sözlerini kullanan Amra, Milan'ın içinde az da olsa insanlık uyandırmaya çalışır. Fakat Amra'nın kızının hayata kalması için merhamet olarak kullandığı bu sözler, Milan tarafından Kanadalı generali etkileyerek çıkar elde etmek için amacıyla bir araç olarak kullanır.

Kitap boyunca radyodan verilen hava raporunun³⁰¹ bu masum insanlar için çok önemli bir yeri vardır. Hava raporunun önemine iki taraftan bakılabilir. Birincisi, insanların havanın nasıl olacağını öğrenip ona göre giyinmeleri, günleri, ayları, mevsimleri öğrenmeleridir. İkincisi ise gerçekten çok zor şartlarda yaşam mücadelesi veren Boşnakların silah ve granata seslerinden farklı bir ses, kendilerine umut veren bir ses işiterek savaş psikolojisinden bir an olsun kurtulmalarını sağlamasıdır.

İnançlara sarılma konusunda bahsedildiği üzere, esir kamptaki kadınlar (s. 63, 73, 193) ve Amra'nın dua okumaları göze çarpar. Bu okunan dualar da montaj tekniği örnekleridir.

“Her şeye kadir olan yüce Allah'ın adıyla,
Güneş köreltiği zaman,
Yıldızlar bulanıklaşıp döküldüğü zaman
Dağlar yürütüldüğü zaman
Gebe develer başına terk edildiği zaman
Vahşi hayvanlar toplandığı zaman,
Nefisler birleştiği zaman

³⁰⁰Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 57.

³⁰¹Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 62, 148, 161, 235.

Ve diri diri toprağa gömülen kızcağızın
Hangi suçtan öldürüldüğü sorulduğu zaman
Sahifeler açıldığı zaman
Gök sıyrılıp yüzüldüğü zaman
Cehennem ateşi çılgınca kızıştırıldığı zaman
Cennet yakınlaştırıldığı zaman
Her nefis neyi hazırlandığını bilip öğrenmiştir.” (s. 63).

At-Takwir suresinin 81. ayetini içinden okuyan Amra'nın kapıldığı gerginlik gevşemeye başlar. Bundan da anlaşılacağı üzere zor ve kötü durumda olan Amra duaya sığınır ve duanın gücü onu ayakta tutup; az da olsa iyi olmasını sağlamıştır.

2.4.9.1.7. İç konuşma

Romanda çok rastlanan tekniklerden biri iç konuşmadır.

Komşularının kendisini artık tanımadığını gören Amra içinden geçenleri şu şekilde ifade eder:

“ ‘Allahım! Bunların hepsi gerçek mi? Yoksa ben rüya mı görüyorum. Bunlar gerçek olamaz. Ama neden bunlar hep benim tanıdığım insanlar? Bunlar Cevat'ı ve çocuklarımı da tanıyorlar. Kaç kez onlara yardım etmiştik.” (s. 25).

Fadila zatürreye yakalandığında ateşler içinde ailesini sayıklar. Amra o anda ona bakar ve içinden “şimdi annen sana sıcak çay ve aspirin verecek” (s. 143) der.³⁰²

2.4.9.1.8. İç çözümleme

Eserde kahramanlarımızın duygularını ve psikolojisini anlatmak için kullanılan bu tekniğe çok sık olmasa da rastlamak mümkündür.

Amra ile Fadila'nın çok fazla giyecek kıyafetleri olmadığı için gittikçe kötüleşen hava şartları Amra'yı tedirgin hâle getirir. Amra'nın bu tedirginliğinin anlatıldığı bölümde iç çözümleme tekniği kullanılmıştır.

³⁰²İç konuşma tekniği gösteren diğer örnekler için bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 41, 43, 44, 69, 74, 79.

“Amra paniğe kapılmıştı. Fadila için korkuyordu, kendisi için de... Yaklaşmakta olan kışın korkunç soğuşunu ve ikisinin bunu başaramayacağını düşünüyordu.” (s. 121)³⁰³

2.4.9.1.9. Bilinç akışı

Romanda seyrek görülen bir tekniktir.

Bombalı saldırıda Fadila ile birlikte 38 kişi daha hayatını kaybedince Amra'nın psikolojisi bozulur ve sağlıklı düşünme yeteneğini kaybeder. Hastane odasında yatarken gözleri tavandaki örümceğe takılır ve örümcek ağzıma düşse ne yaparım diye kafasından farklı düşünceler geçer. Bu bilinç akışı tekniğine örnektir. (s. 121).

“... Kendi kendine düşündü: ‘Böyle bir şey olsa bile kımıldayamıyorsam da tükürebilirim.’ Bunu yapmayı denedi, fakat başarılı olamadı. ‘Peki o zaman onu yutarım.’ Amra yutkunmayı denedi, o da olmadı. Güldü. ‘O zaman ağzıma düşen örümcek ağzımın içinde yürür damağımı gıdıklar, hatta çişini bile yapar. Sahi örümcekler işiyor mu?’ ” (s. 173).³⁰⁴

2.4.9.1.10. Tasvir

Romanda az yer verilen tekniklerden biridir.

Amra'nın, Spaseniya'yı öldürmesinden sonra oluşan sessizliğin tarif edildiği ve Byelave mülteci kampının çevresinin Amra'nın gözünden anlatıldığı bölümlerde tasvir tekniği kullanılmıştır.

“Havada ağır bir sessizlik vardı. Dışarıda hızla gelen esen rüzgârdan ağaç yapraklarının sesleri duyuluyordu. Yaprak sesleriyle beraber kadınların sesi de hafifçe çıkıyor yaprak sesi kesilince kadınlar da sessizliğe bürünüyorlardı.” (s. 67).

“Dışarısı karanlık ve sisliydi. Kar yağmaya başlamıştı.” (s. 144).

“Sabah kuş sesleriyle uyandı. Kalktı ve camdan dışarı baktı. Evin yakınında bulunan, yapraklarını ve gövdeleri mermilerle delik deşik edilmiş ağaçları gördü.” (s. 145).

Eserde anlatımı güçlendirmek için edebî sanatı olan benzetme de kullanmıştır.

Milan kabarmasından dolayı tavus kuşuna benzetilmiştir.

“Milan tavus kuşu gibi kabarıyordu.” (s. 60).

³⁰³İç çözümleme tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 143, 160.

³⁰⁴Bilinç akışı tekniğini gösteren diğer örnekler için bk. Kurspahiç, 1997, **a.g.k.**, 121, 171, 174.

İnsanların ne kadar kolay ayrılacaklarını anlatmak için aile bağları, örümcek ağına benzetilmiştir.

“Ölümün eşiğinde, ölümden korkmadan yaşadıklarını düşündü: Uzun süren kendi hastalığı, örümcek ağıyla bağlı aile bağları, ölümlerle karşı karşıya gelişi ve kızı Sanya'nın öldürüşü.” (s. 71).

Bosna'da birden fazla etnik grup iç içe yaşadığı için Bosna, renkli iplerle örülmüş bir kilime benzetilmiştir.

“Bosna yıllarca kilim gibi dokunup durdu. Herkes kendi renkli ipliğini getirdi ve kendi desenini çizdi.” (s. 153).

Esir kampı çok kalabalık ve hareketli olduğu için arı kovanına benzetilmiştir.

“Cuma günü kamp arı kovanı gibi hareketliydi.” (s. 170).

Mihrivoda kampındaki mülteciler sessiz yemek yediği için makinaya benzetilmiştir.

“Hepsi makinalar gibi sessizce yemek yiyorlardı.” (s. 190)

Eserin dili genel olarak yalın ve anlaşılırdır. Eser çeviri olduğu için yazım yanlışlarına ve baskı hatalarına rastlamak mümkündür. Ayrıca eserde çok fazla yabancı dillerden cümlelere yer verilmesi akıcılığı olumsuz etkilemiştir. Dildeki kusurlara rağmen yazar etkili bir anlatım ortaya koymuştur. Yazar okura vermek istediği mesajları net bir şekilde göstermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ROMANLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatıcı ve bakış açısı eserin kimliğini belirleyen ana unsurlardandır. İncelenen eserler, anlatıcı ve bakış açısı bakımından benzerlik gösterir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Elveda Saraybosna* eserleri özne anlatıcı tipi ile yazılmıştır. Bu eserlerde çift anlatıcı olması da eserlerde çoğul anlatıcı tipi görülmesi sağlamıştır. Bu iki eserde kahramanlarımız kimi zaman nesnel kimi zaman öznel bir anlatım ortaya koymuştur. Bu eserlerde tekil bakış açısı kullanılmıştır. *Sevdalinka* ve *Çığlık* eserlerinde ise gözlemci anlatıcı tipi görülür. Her iki eser ilahi bakış açısıyla yazılmıştır. Anlatıcının bakış açısı bazen nesnel bazen de öznel olarak göze çarpmaktadır.

3.2. Olay Örgüsü

İncelenen eserlerde olayların başlaması ve gelişmesinde farklılıklar görülür. *Sevdalinka*, *Çığlık* ve *Elveda Saraybosna*'da olaylar baştan başlanarak anlatılmıştır. Bu eserlerde çok sık olmayan geri dönüşler dışında olaylar kronolojiktir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde olaylar ortadan başlanarak anlatılmıştır. Romanda olaylar Srebrenitsa soykırımını öncesi Boşnakların, yapılacağı düşünülen bombardımanı beklemesi ile başlar. Daha sonra geri dönüşler ile bu olayın öncesi detaylı bir şekilde anlatılır ve eserin sonlarına doğru aynı yere gelinerek olay akışına devam edilir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Elveda Saraybosna*'nın ortak özelliği ise eserlerde ikişer anlatıcı olmasından dolayı olayların iç içe verilmesidir. Fakat *Elveda Saraybosna*'da olaylar aynı dönemde yaşanırken *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde Rahman Bey ile Mercan'ın hikâyeleri arasında uzun bir zaman farkı bulunmaktadır.

Eserlerdeki olayların son bulma şekilleri de farklılık göstermektedir. Bu eserler için en beklenmeyen son *Elveda Saraybosna* eserinde görülür. Şiddetli savaş ile dağılan ailenin eserin sonunda bambaşka bir ülkede, huzurlu bir ortamda bir araya gelmesi şaşırtıcı sondur. *Sevdalinka*'da Nimeta'nın ailesinin dağılmasından sonra oğlunun yaralanması ve savaşın hâlâ devam etmesi eserin ucu açık son ile bitmesine neden olmuştur. *Çığlık*'ta Amra'nın ölmesi, *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde ise Mercan'ın kurtulmasına rağmen Srebrenitsa'da yaşananlarla, bu eserler trajik bir biçimde sonlanmıştır.

3.3. İçerik

3.3.1. Ana konu: Bosna Savaşı

1992 yılının bahar aylarında başlayan Bosna Savaşı incelediğimiz romanların ortak ana konusudur. Boşnakların yaşadığı korkunç olaylar incelenen dört eserde de ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Olayların geçtiği yerlere göre savaşın şiddeti de değiştiği için eserlerde de savaşın işlenme şekli farklıdır.

Sevdalinka'da Bosna Savaşı'nın hazırlık evresinden, başlamasına ve şiddetlenmesine kadar bütün olayları bir tarih kitabı gerçekliğine yakın işlemiştir. Boşnakların bütün yokluklara rağmen vatanlarını korumak için gösterdiği özveri bütün esere hâkimdir.

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde Bosna Savaşı'nın korkunç yüzüyle birlikte ve BM'nin ihaneti öne çıkmaktadır. Bu romanda özellikle Srebrenitsa'da yaşanan acı olaylara odaklanılmıştır.

Elveda Saraybosna'da Bosna Savaşı'nın yıkıcılığını görmek mümkündür. Dağılan bir aileler, Sırp saldırıları ile kaybedilen siviller, açlık, korku ve yoksulluk gibi savaşın etkileri esere hâkimdir.

Çığlık'ta Bosna Savaşı'nda eserin başkışisi Amra üzerinden kadınların yaşadığı acılar, tecavüzler gözler önüne serilmiştir.

Bosna Savaşı'nın kanlı yüzü incelenen eserlerin ana konusudur. *Sevdalinka* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinde Bosna Savaşı'nın Boşnaklar üzerindeki etkisini görmek mümkündür. *Elveda Saraybosna* ve *Çığlık* eserlerinde ise savaşın toplum üzerinden çok birey üzerindeki etkileri görülmektedir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde bireyin psikolojisi işlense de Srebrenitsalıların kaderi çok net anlatılmıştır.

3.3.2. Yan konular

Çalışmanın bu bölümünde eserlerde işlenen yan konuların hangilerinin eserlerde ortak, hangilerinin ayrı oldukları ve konuların eserlerde işlenme yoğunlukları üzerinde durulmuştur. Yan konu başlığı altında bütün eserlerdeki işlenme şekilleri verilmiş, ortak olmayan yan konular ise ayrı olarak belirtilmiştir.

Batı'nın (Avrupa'nın) duyarsızlığı: Dünyanın olanlara sessiz kalması tez kapsamında incelenen dört romanda da ele alınan konulardan biridir. Bu konu her kitapta

hemen hemen aynı boyutta işlenmiştir. Yazarlar halkın tek beklentisinin güçlü ülkelerin savaşı durdurup insanları ölmekten kurtarmaları olduğunu vurgulamışlardır.

Sevdalinka'da Nimeta ve arkadaşlarının gazeteci olması, Stefan'ın da yaşanları herkese duyurmak için esir kamplarına girmesi Boşnakların seslerinin duyurulmasını sağlamıştır. Benzer bir durum da *Elveda Saraybosna* eserinden mevcuttur. Atka'nın Bosna'ya gelen yabancı gazetecilere tercümanlık yapması ve gazetecilerin de Boşnak halkına yardımcı olmaları onların seslerini duyurmuştur. Ayrıca, Atka'nın babası da yaşananları duyurmak için dünya liderlerine yüzlerce mektup yazarak savaşı durdurmaya çalışmıştır.

Çığlık eserinde ise Amra, dünyanın yaşanalardan haberdar olmadığı için kimsenin müdahale etmediğini düşünmüştür.

Bosna Savaşı başladığında, Boşnaklar Avrupa'nın göbeğinde çıkan bu savaşın çok sürmeyeceğini, güçlü Avrupa ülkelerinin savaşa engel olacağını düşünmüştür. Fakat Boşnakların medet umduğu bu ülkelerin hiçbiri savaşa engel olmamıştır. Boşnak halkı savaşın sonuna kadar hep bir umut ile beklemiştir. Bu bekleyişin boşuna olduğunu her şey bittiğinde anlamışlardır.

Ele alınan dört kitapta da dünyanın Bosna'da yaşananlara sessiz kaldığı, hiçbir ülkenin savaşı durdurmak için müdahalede bulunmadığı tespit edilmiştir. Silahsız, masum insanların ölmemesi için savaşa bir müdahale yapılmadığını; Srebrenitsa'da binlerce sivilin işkenceler ile öldürülmelerini kimse durduramamıştır. Yaşananları bütün dünya izlemiş, olanları sadece kınamakla yetinmişlerdir. *Çığlık* eserinde İrfan'ın Amra'ya anlattıklarında bunu çok net görebiliyoruz: “Bir halkın böyle korkunç bir şekilde yok edilmesinin şahitleri biziz. Burada olanları diğer dünya insanları sadece seyrediyor, bakıyor” (s. 134).

Yoksulluk ve açlık: Bu konu en belirgin olarak *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde yer alır. Tamamen Sırp ablukası altındaki Srebrenitsa'da şehirdeki yiyecekler bittiğinden dolayı insanlar açlıktan ölür.

Sevdalinka eserinde de bu konu benzer biçimde ele alınmıştır. Saraybosna'da çoğu bölgenin Sırp kontrolü altında olmasından dolayı şehre yiyecek girişi azalmış; halk açlığa ve yoksulluğa mahkûm edilmiştir.

Elveda Saraybosna romanında yoksulluk ve açlık konusu genellikle Atka'nın anlattığı bölümlerde görülmektedir. Atka, sürekli Saraybosna'da yiyecek bulmanın ne kadar zor olduğunu anlatmıştır.

Çığlık'ta bu konu diğer eserlere göre daha farklı ele alınmıştır. Bu eserde konu genellikle Amra'nın çevresinde ele alınmıştır; örneğin Amra'nın Vilina Vlas'tan kaçtıktan sonra uzun süre bir şey yememesinden dolayı bulduğu elmaların çürük olup olmadığına bakmadan yemesi yaşadığı açlığı göstermektedir (s.70)

Görüldüğü gibi konunun aktarılma şekli eserlerde farklılık göstermektedir. Yoksulluk ve açlık konusu *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde ve *Sevdalinka*'da genel olarak halk açısından ele alınmış; toplumun yaşadıkları anlatılmıştır. Fakat *Elveda Saraybosna*'da ve *Çığlık*'ta konu genel olarak başkişilerinin yaşadıkları üzerinde durulmuştur.

Savaşın bozduğu birlik ve beraberlik: Yugoslavya'nın barış döneminde Boşnaklarla çok iyi ilişkileri olan Hırvatlar ve özellikle Sırlar bir anda onlara düşman olmuştur. Bu konu *Sevdalinka*'da genel olarak Yugoslavya döneminden bu yana Bosna'da olan birlik ve beraberlik olarak işlense de *Elveda Saraybosna* ve *Çığlık*'ta bu durum daha farklı ele alınmıştır. Bu iki eserde insanlar bu savaşın ve komşularının düşmanlığının neden başladığını anlayamamış ve sürekli sorgulamıştır. Düne kadar komşu olan Sırların nasıl Boşnaklara sırt çevirebildikleri *Çığlık*'ta Amra'nın yaşadıklarıyla, *Elveda Saraybosna*'da Atka ve Mayk'in konuşmalarında aktardıklarıyla çok net bir şekilde gösterilmiştir.

Savaşın insanlar üzerindeki etkisi: Bosna Savaşı'nın Boşnaklar üzerinde hem psikolojik hem de fiziksel etkileri olmuştur.

Söz konusu olan Bosna Savaşı'nda Boşnaklar sıradan bir savaş geçirmemiştir. Sırlar, Boşnak erkekleri parçalayarak öldürmüş ve toplu mezarlara gömmüştür. Kadınlara, kızlara onlarca kez tecavüz etmiştir. Savaşın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hâlâ yakınlarının naaşını bulamayanlar vardır. Gerçeklere dayanılarak yazılmış olan incelediğimiz bu romanlarda, Bosna Savaşı'nın toplum üzerindeki etkisi net bir şekilde verilmiştir.

Psikolojik etkiler: Savaşın insanlar üzerindeki psikolojik etkisi incelen dört kitapta da ele alınmıştır. Bunun en çok işlendiği roman *Çığlık*'tır. Eserde bu etki özellikle Amra

üzerinde anlatılmıştır. Amra'nın sahip olduğu her şeyi yitirmesi, defalarca tecavüze uğraması onu psikolojik olarak çok etkilemiş ve en sonunda şoka girip hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde sürekli insanların ölmesi ve yaşanan çaresizlik insanlarda psikolojik etkiler bırakmıştır. Savaşın insanlar üzerindeki psikolojik etkisi bütün insanlar üzerinde görülse de bu eserde daha çok erkekler ve özellikle de Mercan üzerinde gösterilmiştir. İnsanların yaşadığı travmalar sonucunda kendilerini, yakınlarını öldürmeleri ve şoka girmeleri buna örnektir.

Sevdalinka'da bu etki hem kadın hem de erkek üzerinde ele alınmıştır. Tecavüze uğrayan kadınların yaşadığı bunalım, esir kamplarındaki erkeklerin sadece ölmeyi beklemeleri savaşın insanlar üzerindeki psikolojik etkilerine örnektir.

Elveda Saraybosna savaşın insan psikolojisi üzerindeki etkisi diğer eserlere nazaran daha az işlenmiştir. İnsanlık dışı suçlardan ziyade savaşın yarattığı zorunlu göç ve ölümlerin oluşturduğu psikolojik etkiler görülmektedir.

Srebrenitsa'nın Öyküsü, *Çılgılık* ve *Elveda Saraybosna*'da savaşın insan psikolojisi üzerindeki etkileri genelde başkışiler üzerinde ele alınmıştır. Halktan kişilerin de üzerinde görülen etkiler mevcuttur; fakat başkışıye göre daha az değinilmiştir. *Sevdalinka*'da ise genelde başkışinin yanı sıra diğer insanların psikolojileri de işlenmiştir. Nimeta'nın ziyaret ettiği savaş mağdurlarının ve Stefan'ın esir kamplarından aktardıkları bunlara örnektir.

Fiziksel etkiler: Savaşın insanların üzerindeki fiziksel etkileri incelenen her eserde mevcuttur. Fakat bu etkilerin *Elveda Saraybosna*'da diğer üç kitaptan ziyade olduğu dikkat çekmektedir. Mirza'nın sakat kalması bunların başında gelir. Gerçekte bütün eserlerde insanların sakat kalması ve gıda alamamaktan zayıflaması fiziksel etkilerdendir.

İnançlara sarılma: *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde ve *Çılgılık*'ta bu konu benzer bir şekilde anlatılmıştır. Konu savaş döneminde dinine daha çok bağlanan Mercan ve Amra'nın duadan güç almaları, Kur'an okumaları üzerinden okura aktarılmaktadır. İki eserde de dine bağlılık oldukça ön plandadır. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde Mercan dışında Rahman Bey Cozo'nun, *Çılgılık*'ta da Amra dışında diğer Boşnakların İslamiyet'e çok bağlı olmaları bu eserleri diğerlerinden ayırmaktadır.

Sevdalinka ve *Elveda Saraybosna* eserlerinde ise bu konu diğer eserlere göre daha nadir görülür. Bu romanlarda inançlara sarılma ve dine bağlı olma sadece yaşlılar üzerinden aktarılmıştır. Raziyanım ve Mayka'nın dinlerine bağlı olması bunun göstergesidir.

Tecavüz: Bu konu incelenen eserlerde en çok görülen konulardan biridir. Tecavüzün en sık işlendiği eserler *Çığlık* ve *Sevdalinka*'dır. Bu kitaplardan sonra konunun en yoğun işlendiği eser *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'dür. *Elveda Saraybosna*'da ise daha az görülür.

Çığlık'ta Amra'ya evinde komşuları tarafından ve Vilina Vlas esir kampında Milan tarafından defalarca tecavüz edilmesi eserdeki tecavüz örneklerindedir. *Sevdalinka*'da Mirsada'ya Sırpların tecavüz etmesi ve Nimeta'nın tecavüze uğrayan kadınları ziyaret edip haber yapması konunun göstergelerindedir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde Sırpların kızlara ormanda defalarca tecavüz etmeleri ve Boşnak kızların beraber olmaları için BM askerlerine götürülmeleri bu konunun örneklerindedir.

Çığlık eserinde Vilina Vlas esir kampında kadınlara numara verilip, numarası ile çağırılan kişilere tecavüz edilmesi ve Sanya ile beraber iki kıza tecavüz edilip parçalanarak öldürülmeleri tecavüzün sistematik bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Aynı şekilde *Sevdalinka*'da karınlarında Sırp çocuklar taşımaları için Boşnak kadınlara tecavüz edildiğinin anlatılması ve silah zoru ile erkeklerin birbirilerine tecavüz ettirilmeleri Bosna Savaşı'nda tecavüzün iğrenç bir savaş stratejisi olarak kullanıldığını göstermektedir.

Etnik temizlik: Bu konu ele alınan üç eserde ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Fakat insanların öldürülme biçimlerine göre eserlerde farklılıklar vardır. Konunun en çok işlendiği eserler *Çığlık*, *Sevdalinka* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'dür. Bu eserlerde alışlagelmiş bir savaşın tersine sivilleri hedef alan, etnik temizlik yapılan bir savaş işlenmiştir. *Elveda Saraybosna*'da ise sıradan savaşlarda bomba düşmesi sonucu meydana gelen ya da keskin nişancıların hedef aldığı sivil ölümleri üzerinde durulmuştur. Bu yüzden *Elveda Saraybosna* eserinde etnik temizlik değil sivillerin öldürülmesi yan konu olarak işlenmiştir.

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde bir halkın yok edilmesi için yapılan sistematik katliamlar ve kanlı ölümler dışında çeşitli tuzaklar sonucu meydana gelen ölümler de

işlenmiştir. Srebrenitsa'dan kaçmak isteyen sivillerin vahşice öldürülmeleri, kurşuna dizilenlerin öldüklerinden emin olmak için bıçaklarla parçalara ayrılmaları, şehirdeki sivillerin ölmeleri için yiyecek girişinin ve özellikle tuz girişinin Sırplar tarafından engellenmesi, Boşnakların yiyeceklerine ve sularına radyoaktif madde eklenmesi bir halkın etnik temizlik yapılarak vahşice ortadan kaldırılmak istenmesini göstermektedir. Bütün bunlar *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

Sevdalinka'da etnik temizlik ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Çetnikler ele geçirdiği bütün erkekleri, kendileri için tehlikeli olduğunu düşündüğü kadın ve yaşlıları, tehlike oluşturabileceklerini düşündükleri için de çocuk ve bebekleri öldürmüşlerdir. Ayrıca ön plana çıkan esir kampları da etnik temizlik yapıldığını göstermektedir.

Çığlık'ta ise erkeklerin tutuklanarak işkence ile öldürülmeleri, Çetniklerin masum insanların kafalarını keserek, çocuk ve bebeklerin bıçaklayarak ya da Drina Nehri'ne atarak öldürmeleri işlenerek yapılan etnik temizliğe ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Korku: Bu konu her dört kitapta da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fakat en açık şekilde *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde görülür. Mercan'ın yaşadığı ölüm korkusu ve öldükten sonra sorulacak sorulara doğru cevap verememekten korktuğu için göğsüne kazıdığı dövme bu konunun en belirgin şekilde işlenmiş hâlidir. Bunun dışında diğer tüm eserlerde insanların yaşamak için sığınaklara saklanması, silah ve bomba seslerinin yaşattığı tedirginlik ve eserlerde işlenen sevdiklerini yitirme korkusu çok net okuyucuya aktarılmıştır.

Vatanseverlik: Vatanseverlik konusu incelenen her kitapta görülmektedir. Boşnaklar nasıl durumda olursa olsunlar ülkelerinden ayrılmak istememişler; savaş döneminde ülkenin her yerinde insanların ölümle burun buruna olmalarına rağmen başka ülkede yaşamayı tercih etmemişlerdir. *Sevdalinka*'da Burhan ile Raif'in orduya katılması, yaşının küçük olmasına rağmen Nimeta'nın oğlu Fikret'in orduya katılmak için evden kaçması ve bacağına kaybetmesi ne kadar vatansever olduklarını göstermektedir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde Rahman Bey Cozo'nun, Yusuf Altay Han'ın yanında kalmasını istemesine rağmen Bosna'ya geri dönmüştür. *Çığlık* eserinde Cevat'ın Amerika'da yaşamak istemesini Amra'nın geri çevirmesi ve Bosna'da yaşamaları Amra'nın vatanseverliğini göstermektedir.

Elveda Saraybosna’da durum daha farklıdır: hayatlarını kurtarmaları için aileleri tarafından Hırvatistan’a gönderilen Hana ve Janna; kopan bacağının tedavi edilmesi için Amerikalı bir aileden gelen yardımı kabul eden Mirza kardeşi ve annesiyle Amerika’ya yerleşmesi; Atka’nın Andrew ile evlenerek Yeni Zelanda’da doğum yapmasından sonra ailesi ile oraya yerleşmesi diğer eserlerin aksine yurtlarından göçen Boşnakları göstermektedir. Fakat bu insanlar çaresizlikten ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ayrıldıktan sonra da Bosna’ya duydukları özlem her geçen gün artmıştır.

NATO’nun savaşa karşı tutumu: Bosna Savaşı’nda Boşnaklar savaş suçları ile ilgilenen kuruluşlardan destek alamamıştır. NATO’nun savaşa karşı tutumu bu konulardan biridir. Boşnakların NATO’nun tutumuna karşı gösterdikleri tepkiler *Srebrenitsa’nın Öyküsü* ve *Elveda Saraybosna* eserlerinde görülmektedir. Boşnak halkı yaşanan savaş suçunun NATO müdahalesi ile sona ereceğini beklemiş; ama düş kırıklığı yaşamıştır. Çünkü NATO, Sırp lar istediklerini elde edinceye kadar müdahalede bulunmamıştır.

Birleşmiş Milletlerin ihaneti: Bu konunun en yoğun işlendiği eser *Srebrenitsa’nın Öyküsü*’dür. BM askerleri güvenli bölgedeki sivilleri korumak amacı ile bölgede bulunuyordu. Srebrenitsa kuşatması sırasında Sırp lar ile iyi ilişkiler kuran askerler saldırı başladığında şehri Çetniklere teslim etmiştir. BM askerlerin Boşnaklara Çetnik selamı vermesi ve onları korumamaları ihanetin en önemli göstergesidir.

Konunun yoğun işlendiği bir diğer eser ise *Çığlık*’tır. Boşnakların öldürülmelerine ve tecavüze uğramalarına kimse müdahale etmemiştir. Vilina Vlas esir kampına gelen BM askerlerinin Amra’yı dinlemek ve yaşananları durdurmak istememeleri ihanetin göstergesidir.

İrkçilik: İrkçilik konusu en yoğun olarak *Sevdalinka*’da görülmektedir. Eserde Hırvatistan’da ve Bosna’da savaşın hazırlık bölümünde Miloşević’in ırkçılığı körüklediği görülmektedir. Sırp ların komşuları olan Boşnakları kovmaları ve evlerini yağmalamaları bir ırkçılık örneğidir. Aynı konuya *Çığlık*’ta da rastlamak mümkündür. Çetniklerin Cevat’ı tutuklamalarının nedeninin onun Boşnak olduğunu söylemesi Sırp ların ne denli ırkçı davrandığını göstermektedir.

Boşnakların saflığı: Boşnaklar beraber yaşadığı Sırp ların kendilerine düşman olabileceğini ve JNA’nın kendilerine silah doğrultabileceğini akıllarının ucuna bile

getirmemişlerdir. Boşnaklar, Hırvatistan’da başlayan savaşın ülkelerine sığıracaklarını ve hatta ilk çatışmalar başladığında bunun doğru olduğunu düşünmemiştir. Boşnakların saflığı olarak adlandırdığımız bu durum incelenen bütün eserlerde konu edilmiştir. Fakat konunun en yoğun işlendiği eserler *Çığlık* ve *Elveda Saraybosna*’dır.

Kadın-erkek eşitsizliği: Yukarıda belirttiğimiz konuların işlenmesi dışında bazı eserlerde kadın-erkek eşitsizliğine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Bu konunun en belirgin olarak işlendiği eser *Sevdalinka*’dır. Burhan’ın Nimeta ile aynı sorumluluklara sahip olduğunu kabul etmemesi ve Nimeta’nın iş seyahatlerinde sorun çıkarması eserdeki örneklerdendir. *Sevdalinka* ile aynı yoğunlukta işlenmese de *Çığlık*’ta da bu konuya değinildiğini görmek mümkündür.

Aşk: Aşk konusu incelenen bütün kitaplarda işlenmiştir. Konunun belirgin olarak işlendiği eserler *Sevdalinka*, *Elveda Saraybosna* ve *Çığlık* eserleridir. *Sevdalinka*’da diğer eserlere göre aşk daha farklı önümüze çıkmaktadır. Evli olan Nimeta ile Stefan arasındaki aşk yasak aşktır. *Elveda Saraybosna*’da işlenen aşk okurun savaş olaylarından uzaklaşmasını sağlamıştır. Bu aşk Atka ile ailesinin hayatını değiştirmiştir. *Çığlık*’ta ele alınan aşk diğer iki esere nazaran kitabın geneline yansıtılmamıştır. Amra ile İrfan’ın aşkı bir nevi savaştan, kötü duygulardan kaçmanın yoludur.

Boşnakların Türkler ile özdeşleştirilmesi: Boşnaklar, Osmanlı döneminde İslamiyet’le tanışmıştır. Bu durum Sırlar için Boşnakların Türk olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Sırlar için Türkler Müslüman’dır ve diğer Müslümanlar da Türk’tür anlayışı vardır. Bu durum *Srebrenitsa’nın Öyküsü* ve *Çığlık* eserlerinde tespit edilmiştir. Konunun en belirgin işlendiği eser de *Srebrenitsa’nın Öyküsü*’dür. Sırlar, Srebrenitsa’da yaptığı katliamlar ile Türklerden intikam aldıklarını dile getirmiştir.

Öteki konular

Bu konular dışında eserlerde başka konular da mevcuttur. Bunlar her romanda değil sadece bir romanda görülen konulardır. Roman bazında tespit edilen konular daha önceki bölümlerde romanın konuları olarak detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Sevdalinka eserinde Osmanlı’dan sıkça bahsedilmesi ve Boşnakların Osmanlı’nın kendilerini terk ettiğini düşünmeleri diğer eserler farklı olarak görülen en belirgin konudur. Kadın erkek ilişkisi ve iletişim problemi üzerinde durulması da eseri farklı

kılmıştır. Ayrıca “din savaşı” ve “Boşnak kadınların çabası” konuları işlenen diğer konulardandır.

Srebrenitsa'nın Öyküsü'nde öteki eserlerde görülmeyen “Boşnaklar içindeki güvensizlik” konusu Sırpların şantaj yolu ile Boşnakları ajan olarak kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında işlenen diğer en belirgin konu özellikle çaresizliktir. Bu konu diğer eserlerde de görülse de çaresizliğin yan konu olarak değerlendirilmemesinin nedeni eserlerde *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'ndeki kadar yoğun işlenmemesinden kaynaklanmaktadır.

Elveda Saraybosna'da ise eserin genelinde görülen mülteci olmaktan dolayı hissedilen kötü duygunun ele alındığı “yabancı olma duygusu” göze çarpmaktadır. Ayrıca bu romanda “savaşın yol açtığı göç”, “yurt ve aile özlemi” yoğun işlenen diğer konulardandır.

Çılgılık'ta diğer eserlerde işlenmeyen “Sırpların kendilerini kurban olarak görmeleri”, “Boşnakların zevk için öldürülmeleri”, “dinî eserlerin ve İslam kültürünün yok edilmesi”, özellikle de “işkence” konusunun detaylı bir şekilde işlendiği tespit edilmiştir.

3.4. Kişiler

Çalışmada, incelemeye alınan romanların kişi kadrolarına bakıldığında ortak özelliklerin yanında farklılıkların da olduğu görülür. Romanda kişi kadrolarının karşılaştırılması şahıs kadrosu genişliği, kurmaca ya da gerçek kişilere yer verilmesi, kişi tahlilleri ve romancının kişiye bakış açısı göz önünde bulundurularak yapılabilir.

Romanlar kadro genişliği bakımından karşılaştırıldığında en geniş kadronun *Sevdalinka*'da olduğu görülür ve bunu *Elveda Saraybosna* izler. Bu eserler karakter incelemelerinden daha çok olaylar üzerinde durduğu ve eserlerde mekân değişikliği fazla olduğu için şahıs kadroları oldukça geniştir. Bu bakımdan *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Çılgılık* eserleri benzerlik gösterir. Bu eserlerde kişi kadroları diğer iki esere göre daha dardır. Bunun nedeni olayların kişiler üzerindeki etkilerinin daha çok işlenmesi ve olayların daha az sayıda mekânda geçmesinden kaynaklanır.

Romanlarda geçen gerçek ve kurmaca kişilere bakıldığında en dikkat çekici eser *Elveda Saraybosna*'dır. Bu eserdeki kişilerin hepsinin gerçek kişi olduğu 31 Ocak 2020

tarihinde Atka Reid ile yapılan görüşmede teyit edilmiştir.³⁰⁵ Romanda Atka ve ailesinin Bosna Savaşı sırasında yaşadıkları anlatıldığı için adı geçen kişilerin büyük çoğunluğu Atka'nın akrabasıdır. Bu eser dışında diğer üç eserde de gerçek kişilere yer verilmiştir. Fakat kurmaca kişiler çoğunluktadır. *Çığlık* eserinde yazar kendi arkadaşlarına kişi kadrosunda yer vermiştir. Eserde sıradan gerçek kişilere yer verilmesi Elveda Saraybosna ile *Çığlık* eserinin ortak noktalarından biridir. *Sevdalinka* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinde yer alan kişilerin hepsi tarih sahnesinde yer alan, bilinen siyasi ya da askerî kişilerdir. Bunda eserlerin tarihi roman olmalarının da payı büyüktür. *Sevdalinka*'da yer alan gerçek kişi sayısının *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nden fazla olması da eserlerdeki zaman ve mekân genişliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Eserlerdeki kişi tahlilleri de farklılık göstermektedir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Çığlık* eserleri bu bakımdan benzerlik gösterir. Bu eserlerde kişilerin olaylar karşısındaki durumları, psikolojileri ve duyguları üzerinde durulmuştur. Bu durum da eserlerin psikolojik roman olmaları ile açıklanabilir. *Sevdalinka* ve *Elveda Saraybosna* eserlerinde kişilerin ruhsal durumu üzerinde diğer iki esere nazaran daha az durulmuştur. Ayrıca incelenen dört eserde de kişilerin toplumdaki yerleri, statüleri ve eğitim durumları ön plandadır.

İncelenen dört eserde de romancının genelde kişiler hakkında bazen taraflı davranışa da yargılama yapmadığı, kişinin iyi ya da kötü olduğuna okuyucunun karar vermesini istediği görülür. *Sevdalinka* ve *Çığlık*'ta geçen “çetnik” ve “ustaşe” tabirleri Sırp ve Hırvat çetecileri için kullanılır. Bu isimler kötülüğü simgeler. Bunlar kişiler genellikle insanları vahşice öldüren, kadınlara tecavüz eden, insanlar içinde yılgınlık, korku, endişe ve ümitsizlik yaratan kişiler olarak ön plana çıkmaktadır. “Çetnik” tanımı *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserinde de geçmektedir. Bunlara benzer tanımlar *Elveda Saraybosna*'da geçmez. *Sevdalinka*'da Sırpların yaptığı etnik temizlik, tecavüz, işkenceler daha çok işlenmiş olsa da onlarla ilgili genelleme yapılmaz; hatta eserde yer alan iyi Sırp ve Hırvat karakterler bulunur. Bu romancının tarafsız davranışa çabası gösterir. *Çığlık* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinde ise iyi Sırp ve Hırvat karaktere yer verilmemesine ve yaşanan tecavüz ve işkencelere rağmen nefret söylemi görülmez. *Elveda Saraybosna*'da Sırp ile ilgili

³⁰⁵Bk. “Ekler” bölümü.

çok fazla olumsuz görüş ve olaya yer verilmez. Hırvatların ise ne kadar yardımsever ve iyi insan olduklarından bahsedilir.

Eserlerdeki kişilere farklı bir yönden bakıldığında ise *Elveda Saraybosna*'da başkışilerin mutlu, *Çığlık*'ta kötü, *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Sevdalinka* eserlerinde trajik son yaşadığı dikkati çeker.

Elveda Saraybosna, *Çığlık* ve *Sevdalinka*'da başkışilerin kadınlardan seçilmesi ayrı değerlerdirilmesi gereken bir konudur. Bosna Savaşı'nda en çok kadınların etkilenmesi; kadınlara defalarca tecavüz edilmesi, yakınlarını kaybetmeleri ve yaşanan bütün savaş suçlarını şahit olmaları yazarların onları onurlandırmak, büyük mücadelelerini kutlamak için başkahraman seçmelerine neden olmuş olabilir. Nitekim bu eserlerdeki bütün olumsuzluklara rağmen kahramanların güçlü duruşları, azimleri, çalışkanlıkları ve fedakârlıkları ön plandadır. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde de başkışı erkek olmasına rağmen yazar romandaki kadınları yaşanan kötülükler içinde bir ışıltı olarak görmüş ve güzel bir şekilde anlatmıştır. Eserde kadına duyulan saygı, kadının Boşnak kültüründeki önemi açık bir şekilde görünür. Yazar, Srebrenitsa'nın kurban olan ve sakat kalan, tecavüze uğrayan kadınların çığlıklarından çok güzelliklerini, aşklarını ve aşka bağlı namuslu kadınları bize göstermiştir.

3.5. Mekân

Eserlerde mekân karşılaştırması yapıldığında göz önünde bulundurulacak unsurlar mekân genişliği ve iç-dış mekân seçimidir.

Sevdalinka, *Elveda Saraybosna* ve *Çığlık* eserleri için mekân bakımından ortak nokta Saraybosna'dır. *Sevdalinka*'da olaylar Saraybosna'da başlayıp orada son bulur. *Elveda Saraybosna*'da olaylar Saraybosna'da başlasa da romanın sonunda ailenin gittiği Yeni Zelanda'da son bulur. *Çığlık*'ta Foça'da başlayan olaylar Saraybosna'da sonlanır. Fakat *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde olayların merkezi Saraybosna değil, Srebrenitsa'dır.

İncelenen romanlar içinde mekânın en geniş kullanıldığı roman *Sevdalinka*'dır. Eserde mekân olarak Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova ve Slovenya'nın çeşitli şehirleri kullanılmıştır. Eserde sık bir şekilde mekân değişikliği göze çarpmaktadır. Mekân zenginliğinin nedenlerinden biri eserin savaş öncesini de ele almasıdır. Diğer nedeni ise başkarakterin gazeteci olmasıdır. Nimeta, sıradan insanlara nazaran basının verdiği güçle daha rahat gezebildiği için eserde kullanılan mekân geniştir.

Elveda Saraybosna eseri de *Sevdalinka* ile mekân bakımından benzerlik göstermektedir. Eserde iki başkarakterin bulunması ve Atka'nın gazetecilerle çalışması kullanılan mekân sayısını arttırmıştır. Eserde mekân olarak Bosna-Hersek, Hırvatistan, İtalya, Amerika, Hawaii ve Yeni Zelanda'dan çeşitli şehirler ve kasabalar kullanılmıştır. Eserdeki mekân zenginliği Atka'nın rahat bir şekilde gezebilmesi ve aile bireylerinin çeşitli yerlere göç etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Srebrenitsa'nın Öyküsü ve *Çığlık* diğerleriyle kıyaslandığında mekân bakımından daha sınırlı kalan eserlerdir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde mekân olarak sadece Srebrenitsa şehrine ve çevredeki kasabalara yer verilmiştir. Rahman Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümlerde mekân sayısı artmaktadır: Avusturya, Macaristan, İran ve Rusya'nın bazı şehirleri mekân olarak kullanılmıştır. *Çığlık*'ta mekân olarak sadece Bosna-Hersek'in Foça ve Saraybosna şehirleri ele alınmıştır.

Eserler mekân seçimi bakımından kıyaslandığında *Sevdalinka*'da çok fazla dış mekân kullanıldığı görülmektedir. Bu Nimeta'nın gazeteci olduğu için sivillere göre daha rahat gezebilmesinden kaynaklanmaktadır. *Elveda Saraybosna*'da da dış mekân sayısı fazladır. Bunun yanında Hana ile kardeşlerinin mülteci olmalarından dolayı kullanılan mülteci kampları iç mekân sayısını da arttırmıştır. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde mekân sayısı az olsa da genellikle dış mekân kullanılmıştır. Bu başkarakterin şehir savunmacıları arasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Rahman Bey Rus esareti dışında asker olduğu için onun hikâyesinin anlatıldığı bölümlerde de dış mekân kullanımı fazladır. Aynı şeyleri *Çığlık* eseri için söylemek zordur. Amra'nın esir kamplarında kalması ve kurtulduktan sonra da mülteci kamplarında kalması iç mekânın daha çok kullanılmasına neden olmuştur. Ayrıca, incelenen tüm eserlerde olayların yaşandığı yerler dışında olayların daha az geçtiği mekânlar da mevcuttur.

3.6. Zaman

Çalışma kapsamında ele alınan eserlerde zaman karşılaştırması yapılırken bazı temel kavramlar üzerinden gidilecektir. Zaman incelemesi yapılırken dikkat edilecek konular: olayların başlama ve bitiş tarihleri yani nesnel zamanları, zamanın eserde ne kadar belirgin işlendiği, zamanın akış şekli ve olay zamanlarıdır.

İncelenen eserlerin hepsi konu olarak Bosna Savaşı'nı anlatmaktadır. Eserlerde nesnel zaman Bosna Savaşı (1992-1995) yıllarıdır. Bütün eserler için bu zaman dilimi ortak olsa da savaş öncesini de ele aldığı için anlatma zamanı *Sevdalinka*'da 1986 yılında

başlamaktadır. Eserlerde olayların bitiş tarihi de farklılık göstermektedir: *Sevdalinka* ve *Çığlık*'ta olaylar 1993, *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde 1995, *Elveda Saraybosna*'da 1994 yılında son bulmaktadır.

Eserlerin bazılarında zaman çok belirgin işlense de bazılarında net takvim zamanlarına daha az rastlanmaktadır. Romanlar bu yönden ele alındığında zamanın en belirgin işlendiği eser *Sevdalinka*'dır. Bu eserde işlene hepsi için kesin bir gün verilmese de mutlaka olayların ayı ve yılı olarak belirtilmiştir. Savaşın öncesi, şekillenmesi ve büyümesi neredeyse bir tarih kitabında olduğu gibi detaylı bir şekilde verilmiştir. Zamanın belirgin işlendiği başka bir eser *Elveda Saraybosna*'dır. Bu romanda olayların büyük bir çoğunluğu tarih ile birlikte verilmiştir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Çığlık* eserlerinde zaman ile ilgili diğer eserlerde olduğu gibi kesin bilgiler verilmemiştir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde zaman kavramı daha çok mevsimler üzerinden verilse de *Çığlık*'ta günler ve mevsimler dikkat çekmektedir.

Romanlar zamanın akış şekli olarak ele alındığında *Srebrenitsa'nın Öyküsü* belirgin bir şekilde diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu eserde olay zamanı hızlı bir şekilde 1995 yılına gelmiş ve ardından geriye dönüşlerle olayların gelişme şekillerinin nakledilmesi için 1992 yılına gidilerek olay geçmişi özetlenir. Ayrıca Rahman Bey'in hikâyesinin anlatıldığı bölümlerde ise yine geriye dönüş tekniği kullanılarak Birinci Dünya Savaşı yıllarına gidilmiştir. Olaylar kronolojik değil; Mercan ile Rahman Bey'in hikâyeleri karışık bir şekilde işlenmiştir. Diğer eserlerde yer yer hatırlamalar ile geriye gidilse de olaylar genel olarak kronolojik bir şekilde işlenmiştir. *Sevdalinka*'da kronolojik olaylar dışında geriye dönüş ile 1986 yılında Nimeta ile Stefan'ın tanışması, 1970'li yıllarda Nimeta'nın ailesi ile İstanbul'a gitmesi, 1878 yılında Osmanlı'nın Bosna'dan çekilmesi ve Orta Çağ Bosna anlatılmıştır. *Çığlık*'ta nakletme sadece 1970'li yılların sonlarına gidilerek Amra ile Cevat'ın tanışmaları işlenmiş ve bazı hatırlamalarla Amra'nın gençlik yılları anlatılmıştır. *Elveda Saraybosna* eserinde nakletme çok fazla kullanılmamıştır. Hana'nın ailesi ile gittiği bazı yerler hatırlamalar ile verilmiştir.

Eserler, olay zamanları bakımından ele alındığında *Srebrenitsa'nın Öyküsü* diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu eserde olay zamanı olarak aynen aktarma ve özetleme dışında diğer eserlerden farklı olarak genişletmeye de başvurulur. Özellikle Mercan'ın ölüm duygusunu derin bir şekilde yaşadığı bölümlerde genişletme kullanılmıştır. Diğer eserlerde genellikle özetleme ve aynen aktarma yoluna gidilmiştir.

3.7. Dil

Eserler dil bakımından kıyaslanacak olursa göz önünde bulundurulması gereken değerler dil unsurları, dil sapmaları, yabancı kelime kullanımı, bunların kullanım sıklığı, çeviri ya da basım sırasında yapılan yazım yanlışlarıdır. Eserlere bu yönden bakıldığında ortak noktaların farklılıklardan daha çok olduğu görülür.

İncelenen tüm eserlerin dilinin sade, anlaşılır, konuşma diline yakın olduğu söylenebilir. Eserlerden bir tek *Sevdalinka* Türkçe yazılmış, *Elveda Saraybosna* İngilizceden, *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Çığlık* Boşnakçadan çevrilmiştir. Bu eserlerde çeviri ve yazım yanlışlarına rastlanmak mümkündür. Özellikle *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde bu tür yanlışların daha fazla olduğu görülür. *Çığlık* da yazım yanlışları bakımından *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserini izler. *Elveda Saraybosna* eseri çeviri ve baskı hataları bakımından diğer eserlere göre daha iyi durumdadır.

Eserlerin neredeyse hepsinde yabancı kelimeler görmek mümkündür. *Sevdalinka*'da az da olsa Boşnakça kelime kullanımı görülürken, *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nün orijinalinde çok fazla Türkçe kelime kelimeye ve Latince ifadelere, *Elveda Saraybosna*'da Boşnakça kelime kullanımı ve *Çığlık*'ta ise çok fazla Fransızca, İngilizce ve İtalyanca sözcüğe rastlanır. *Sevdalinka* ve *Elveda Saraybosna*'da kullanılan Boşnakça kelimelerin sayısı fazla olmadığı için anlatımın akıcılığını bozmadı. Fakat *Çığlık*'ta çok fazla yabancı sözcüğe, uzun cümlelere yer verilmesi bizce eserin akıcılığını olumsuz etkilemiştir.

Romanlardaki dil unsurlarında da farklılıklar görülmektedir. *Sevdalinka*'da çok fazla deyim ve atasözüne yer verildiği görülürken, *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'nde bir adet deyim belirleyebildik. Atasözü hiç görülmez. *Elveda Saraybosna*'da ise deyim ve atasözlerinin ikisi de görülmez. *Çığlık*'ta fazla olmasa da deyim ve atasözlerine rastlanır. *Sevdalinka*'yı diğer eserlerden ayıran bir diğer özellik ise çok fazla devrik cümle kullanılmasıdır. Bir diğer dil unsuru olan ikilemelere *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eseri dışında diğer üç eserde de rastlanır. Ayrıca *Sevdalinka* ve *Çığlık*'ın adlarının simgesel değeri eserlerin en önemli özelliklerindedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise dil sapmalarıdır. Bu yönden en sade eser *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'dür. Dil sapmalarından argo kullanımı *Srebrenitsa'nın Öyküsü* dışında diğer üç eserde de görülür. Bu sınıfta yer alan küfür ve ayıp sözlere ise sadece *Çığlık* eserinde rastlanır.

3.8. Anlatım

İncelenen eserleri üslup bakımından karşılaştırılacak olursak, eserlerde birden fazla üslubun bir arada kullanıldığı söylenebilir. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserinde genel olarak bilinç akımı üslubu hâkimdir ve bu üslup *Çığlık*'ta da görülür. *Elveda Saraybosna*'da genel olarak yalın üslup hâkimdir. *Sevdalinka*'da birlikte tahlilci üslup görülür. Eserlerde ortak görülen üsluplar ise nesnel tasvir ve lirik üsluplarıdır.

Anlatım teknikleri eserde kullanılan anlatıcı tipine bağlı değişkenlik gösterdiği için *Çığlık* ile *Sevdalinka*, *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ile *Elveda Saraybosna* eserlerdeki anlatım teknikleri bakımından benzerlik göstermektedir. Bu şekilde eserin türü de kullanılan anlatım tekniklerini belirlemeye yardımcı olur. *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Elveda Saraybosna* eserlerinde anlatıcı olarak ben anlatıcı tipi kullanıldığı için bu eserlerde iç çözümleme tekniği görülmez. *Çığlık* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinde bir yandan kişilerin psikolojik durumları ele alındığı için bu eserlerde bilinç akışı tekniği görülür. Fakat *Elveda Saraybosna* ve *Sevdalinka* eserlerinde kişilerin iç dünyası ön plana çıkmadığı için bu teknik görülmez. Bütün eserlerde ortak olarak ön plana çıkan teknikler anlatma, gösterme, özet ve diyalog teknikleridir. Geriye dönüş tekniği bütün eserlerde görülsede en çok kullanılan eser *Srebrenitsa'nın Öyküsü*'dür. Otobiyografi teknik ise *Srebrenitsa'nın Öyküsü* ve *Elveda Saraybosna* eserlerinde görülür. Montaj bütün eserlerde görülür; fakat tekniğin en çok kullanıldığı eser *Çığlık*'tır. Mektup tekniği, iç konuşma ve iktibas bütün eserlerde görülen ortak tekniklerdir.

Söz konusu anlatım teknikleri yerinde, ölçülü biçimde kullanılmış; okuyucunun esere bağlı kalmasını, olayları daha iyi kavramasını sağlamıştır. Yalnız *Çığlık*'ta montaj tekniğinin çok kullanılması yer yer anlatımın akıcılığını bozmuştur. Ayrıca eserde çok sayıda yabancı dilden alıntı yapılması da akıcılığı bozmakta ve bizce okurun konudan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Eserlerde anlatımı kuvvetlendirmek için kullanılan edebî sanatlar da mevcuttur. Fakat incelenen bütün eserlerin edebî sanatlar bakımından zengin olduğu söylenemez. Eserler genel olarak sadedir. Benzetme bütün eserlerde ortak görülen edebî sanattır. Ayrıca kişileştirme sanatı sadece *Elveda Saraybosna* eserinde görülür.

Sonuç olarak Ayşe Kulin'in *Sevdalinka*'sı diğer eserlere göre dil unsurları, üslup ve anlatım teknikleri bakımından daha ölçülü, dengeli ve etkileyicidir. Diğer eserlerin

Sevdalinka'ya göre biraz daha zayıf kalmalarının nedeni yabancı dilden çevrilmeleri de olabilir.

SONUÇ

Edebiyat, insanların yaşantısında, acılarından ve sevinçlerinden beslendiği için savaş romanlarının yaygın bir şekilde yazılması olağandır. Bosna Savaşı'nın şüphesiz Boşnaklar için önemi tartışılmaz; lakin bu savaş aynı şekilde Türkler için de önemlidir. Boşnakların, Osmanlı'dan sonra Türk kültürünü benimsemeleri, Türklere karşı duyulan saygı ve sevgi iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmiş; neredeyse tek millet şeklinde algılanmasına neden olmuştur. Zaten Bosna Savaşı sırasında Sırp'ların yaptıkları etnik temizliklerden sonra Türklerden intikamımızı aldık demeleri bu durumla ilgilidir. Bunun etkilerini edebiyatta da görmek mümkündür. Bosna Savaşı üzerine yazılan eserlerin Türkler tarafından çok okunması ve Türk yazarların bu savaşı konu alan eserler ortaya koyması iki ülke arasındaki hassasiyeti göstermektedir.

Bosna Savaşı, yakın bir tarihte Avrupa'nın göbeğinde meydana gelmiştir. Bu savaşta denk olmayan güçler karşılaşmıştır. Boşnaklar sadece Sırp'lara karşı savaşmamış, aynı anda Hırvatlar ve bölgeye getirilen kiralık katillerle de savaşmıştır. İncelenen eserlerin hepsinde Boşnakların bu zorlu mücadelesi görülmektedir. Avrupalı ülkelerin, BM'nin ve NATO'nun yaşananlara yıllarca sessiz kalması da Boşnakların içinde kanayan bir yara olarak kalmış; ele alınan dört eserde de bu konu dile getirilmiştir.

Bosna Savaşı sıradan bir savaş değildir; Sırp'lar adeta Boşnakları yok etmek için ellerinde geleni yapmıştır. Sırp'lar, Sırp nüfusunun azınlık da olsa yaşadığı bölgelerde hâkimiyet sağlamak için o bölgelerde yaşayan Boşnakları ya öldürmüş ya da göç etmek zorunda bırakmıştır. Savaştan sonra göç eden Boşnakların geri gelmemesi için yapılan sistematik tecavüzler de bunun bir parçasıdır. Bosna Savaşı'nda yapılan tecavüzlerden 20 binden fazla çocuk dünyaya gelmiştir. Bu çocuklar toplum içinde gerekli saygıyı görmemekte, savaş mağduru kadınlar halen psikolojik sorunlar ve acılar yaşamaktadır.

İncelenen eserler Bosna Savaşı ile ilgili bahsettiğimiz konuların hepsini ve daha fazlasını detaylı bir şekilde işlemiştir. Dört eserin ana konusu Bosna Savaşı olsa da farklı konular üzerinde yoğunlaşmaları Bosna Savaşı'nda yaşananları daha detaylı görmemizi sağlamaktadır. Özellikle *Sevdalinka* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinde Boşnak tarihinin de anlatılması Boşnakların yüzyıllardır yaşadıklarını ve savaşın nedenlerini anlamamızı sağlamaktadır.

Boşnakların gördüğü zulüm Bosna Savaşı ile sınırlı değildir. Boşnaklar Orta Çağ Dönemi'nde Bogomil mezhebine inandıkları ve Osmanlı Dönemi'nden sonra İslamiyet'i

kabul ettikleri için sürekli baskıya ve saldırılara maruz kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya Macaristan ve İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya tarafında savaşmak zorunda kalmalarından dolayı Boşnaklara sürekli etnik temizlik yapılmıştır. İncelenen eserlerde de Boşnakların tarih boyunca sürekli yok edilmeye çalışıldığı fakat asla yok edilemediği görülür. Özellikle *Sevdalinka* ve *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserlerinde yazarlar Boşnakların tarih boyunca yaşadıklarını ve bu savaşın bir tesadüf olmadığını okura göstermektedir.

Elveda Saraybosna eserinin tamamen gerçeklere dayanması, savaşta yaşananların boyutunu göstermektedir. Eserin yazarları kendi yaşam öykülerini yazdıkları ve savaştan diğer eserlerdeki karakterlere göre daha az etkilenmelerinden dolayı romanda Bosna Savaşı'nın korkunç yüzü diğer eserlere göre daha az işlenmiştir. Bu duruma yazarların sadece yaşadıklarını kaleme almalarından kaynaklandığı da söylenebilir. Eserin yazarları da yakınlarını kaybetmiş ve çok zor zamanlar yaşamıştır. Özellikle Hana ve Nadia'nın küçük yaşta mülteci olmaları ve ayakta kalmak için verdikleri mücadele takdire şayan. Savaşın bir aileyi nasıl dağıttığı eserde açıkça görülmektedir.

Ayşe Kulin, bir Türk yazar olmasına rağmen babasının Boşnak olmasından dolayı Bosna'da yaşananları duyurmak için *Sevdalinka* romanını yazma ihtiyacı duymuştur. Yazar, savaşı yaşamamış ama eseri yazabilmek için ciddi bir araştırma yapmıştır. *Sevdalika*, diğer eserlere göre daha çok tarihî bilgi içerir. Eserin kurmaca olmasına rağmen detaylı tarihî bilgilere dayanması ve olay örgüsünde dönemin gerçek kişilerine yer verilmesi eseri inandırıcı ve etkileyici hâle getirmiştir. Yazarın eserde başkişiyi gazeteci seçmesinden dolayı savaş ile ilgili bilgilere daha kolay ulaşmamızı sağlamıştır. Nimeta yaptığı haberler ile savaşın kanlı yüzünü görmemizi, Stefan ise saklanan savaş suçlarını ve katliamları görmemizi sağlamıştır.

Srebrenitsa'nın yakınlarındaki Vlasenitsa'da doğan ve Srebrenitsa soykırımına şahit olan Boşnak yazar Talyiç, Sırpların soykırım olarak kabul etmediği bu olayları dünyaya duyurmak için eserini kaleme almıştır. Talyiç kullandığı nesnel tutum ile Srebrenitsa'da yaşananları gözler önüne sermiştir. Eserde gerçek kişilere yer verilmesi de kurgu olan romanı daha inandırıcı yapmıştır. Savaşın Mercan üzerindeki psikolojik etkisi üzerinde durularak birey olarak her Boşnak'ın yaşadıkları, Rahman Bey'in hikâyesi ise toplum olarak Boşnakların acı yaşantılarını gözler önüne sermiştir.

Çiğlık, Sırbistan sınırında yer alan Foça şehrinde Sırların bölgedeki etnik yapısı değiştirmek için başlattığı etnik temizlik ve tecavüzlerin, Boşnaklara karşı işlenen savaş suçlarının duyurulması için kaleme alınmış bir eserdir. Bu eserde Boşnaklara, Sırp komşuları tarafından yapılan etnik temizlik ve tecavüzler Amra ve ailesi üzerinden anlatılmıştır.

İncelenen eserlerde Sırların yaptığı etnik temizlik ve sistematik tecavüzler açık bir şekilde görülmektedir. Yazarlar yüzbinlerce Boşnak'ın savaş mağduru olmasına rağmen eserleri mümkün olduğunca tarafsız bir şekilde kaleme almışlardır. Eserlerde yazarların Sırlar ve Hırvatlar için genelleme yapılmadığı görülür. Nimeta'nın Hırvat Stefan ve Mirsada'nın Sırp Petar ile aşk yaşamaları, mülteci olan Hana ile Nadia'ya Hırvat Danitsa'nın yardım etmesi ve Cevat'ın savaştan önce Sırp Milan ile aile dostu olması yazarların tarafsızlığını göstermektedir. Yazarların nefret söyleminde bulunmaları için onlarca bahanesi olmasına rağmen bu asil tutumu göstermeleri Boşnakların beraber yaşamak zorunda olduğu Sırları ve Hırvatları genelleme yaparak incitmekten çekinmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Boşnaklar, savaş sonunda imzalanan Dayton Antlaşması ile kendilerini yok etmeye çalışan düşmanları ile iç içe yaşamak zorunda bırakılmışlardı. Fakat onlar tarihlerini, kültürlerini, dillerini ve dinlerini koruyarak asil bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir. Yaşanan onca savaş suçuna rağmen Boşnaklar, Sırlara karşı nefret söyleminde bulunmamakta, onlara hoşgörü ile davranmaktadır. Bu davranışları ile Boşnaklar hoşgörünün nefretin önüne geçtiğini dünyaya göstermektedir.

İncelenen eserlerde NATO'nun ve BM'in Bosna Savaşı'na karşı tutumu yazarlar tarafından net bir şekilde ortaya konulmuştur. Maalesef Bosna Savaşı'nda bütün dünya Boşnaklar ölürken bunu görmezden gelmiştir. *Elveda Saraybosna* eseri dışındaki eserlerde çocuk, kadın, erkek, yaşlı demeden yapılan toplu tecavüzler yazarlar tarafından organize ve sistematik bir savaş suçu olarak eserlerde yerini almıştır. Sırlar tecavüzü özellikle kadınlar üzerinde psikolojik şiddet olarak kullanmıştır. *Çiğlık* eserinde Amra'nın yaşadığı acılar ve tecavüzlerden sonra eserin sonunda psikolojik bunalıma girerek ölmesi Bosna Savaşı'ndan sağ kurtulanların bazılarının yaşadıklarına dayanamadığını göstermiştir. Bununla bir insanı sadece kurşunların ve bombaların öldürmediğini görmüş olduk. *Sevdalinka* eserinde Sırların Mirsada'ya tecavüz edip onu doğramaları, *Çiğlık* eserinde Amra'ya Sırp komşuları tarafından tecavüz edilmesi ve

Srebrenitsa'nın Öyküsü eserinde Fahrudin'in öğretmen olan Sırp eşi Danitsa tarafından bomba atılarak öldürülmesi sadece ırkçı ve organize bir kötülüğün eseri olabilir. Yazarlar bize bir insanın ne kadar vahşilebileceğini oldukça net göstermiştir. Bunun en iyi örneklerinden biri de *Srebrenitsa'nın Öyküsü* eserinde öldürülen Boşnakların parçalara ayrılarak toplu mezarlara gömülmesidir.

Bütün eserlerde onca acının içinde aşka ve umuda yer verilmesi okura şartlar ne olursa olsun yaşamak için bir neden bulunabileceğini göstermektedir. Eserlerde Boşnak kahramanlarımız kendilerini ve ülkelerini korumak için ne gerekiyorsa yapmıştır. Aile bağı ve İslamiyet'e bağlılık eserlerin ön plandadır. Yazarlar bütün başkahramanları toplum içinde sevilen ve eğitilmiş kişilerden seçerek Boşnak toplumunu okura yansıtmaya çalışmıştır. *Sevdalinka* ve *Elveda Saraybosna* eserlerinde özellikle aile bağı ve Boşnak kültüründe ailenin önemi gösterilmiştir.

Yapılan çalışmada eserlerde işlenen konular, konuların ele alınma şekli, savaşta yaşananlar, yazarların olayları kaleme alma şekli, eserlerin içeriği ve edebî değerleri ayrı ayrı incelenerek karşılaştırmalar yapıldı. Farklı eserlerdeki savaş izleri ön plana çıkarılarak Boşnakların yaşadıkları gösterilmeye çalışıldı.

Bu tezde savaşın yıkıcılığı, toplum ve birey üzerindeki etkisini söz konusu romanlarda gösteren ayrıntılı bir çalışma yapmaya çalıştık. Ayrıca, roman yazarlarının vurgularıyla Bosna Savaşı'nda yaşananları ön plana çıkararak savaş karşıtı toplum bilincinin oluşturulmasına katkı yapmayı amaçladık. Bizce Boşnakların yaşadıklarını hiçbir toplumun yaşamaması için bu ve benzeri başka çalışmaların yapılması ve artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

I. Çatılmaya esas olan kaynaklar

- Kulin, A. (2017). *Sevdalinka*. (75-76. Baskı), İstanbul: Everest Yayınları.
- Kurspahiç, N. (1997). *Çılgılık*. (1. Baskı), İstanbul: Sinegraf Yayını.
- Taljić, I. (2005). *Roman o Srebrenici*. (3. Baskı), Sarajevo: Bemust Yayınevi.
- _____. (2017). *Srebrenitsa'nın Öyküsü*. (3. Baskı), İstanbul: Profil Kitap Yayınları.
- Reid, A. ve Schofield, H. (2018). *Elveda Saraybosna*. (Çev. Solina Silahlı), (1. Baskı), İstanbul: Pegasus Yayınları.

II. Yararlanılan kaynaklar

- Alkan, N. (1995). *Dağılan Yugoslavya Mozaiğinde BOSNA*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Alp, İ. (2001). 1990'larda Yugoslavya ve Bosna-Hersek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1).
- Argunşah, H.E. (1990). *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Arslan, N. (2017). Yeni Türk Edebiyatına Giriş-I: *Roman Sanatı*, (Ed. Z. Güneş, G. Tunç) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Atalay, İ. (2011). Tarihsel Roman ve Amin Maalouf'un Semerkant'ı. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (2).
- Aşkın, M. (2019). *Müzik ve Metin İlişkisi Shakespeare Metinlerinde Müziğin İzini Sürmek*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Aytekin, M. Z. (2016). *Aşkın Mağdur Ettiği William Shakespeare Kadın Karakterlerinin (Juliet, Ophelia, Desdemona) William Shakespeare Soneleri ile Çözümlemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Babuna, A. (2000). *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bayhan, Ş. (2018). *Boşnakça-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Belge, M. (1968). Türk Romanında Tip. *Yeni Dergi*, S. 46, De Yayınevi.
- Bora, T. (1994). *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*. (1. Baskı), İstanbul: Birikim Yayınları.

- Džunuzović, A. (2017). *Lanet Olsun*. (Çev. Reyhan Dilek), (1. Baskı), Ankara: TŞOF Trafik Matbaacılık A.Ş.
- Çekiç, S. (2011). *Agresiya na Republiku Bosnu i Hertsegovinu i Genotsid Nad Boşnyatsima*. Foynitsa: Ştampariya Foynitsa.
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. (14. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, M.C. (2000). Tarihî Romanın Dinamikleri ve Son On Beş Yılın Tarihî Romanları. *Türk Yurdu Dergisi*, S. 153-154.
- Duman, H. (1991). *Balkan Savaşı Edebiyatımız*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- _____. (2018). Savaş Edebiyatı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58, (1).
- Dikici, A. (2016). *Bosna Savaşı'nda Srebrenitsa Savunmasının Komutanı Naser Oriç'in Hikâyesi*. Avrasya Etüdlere Dergisi, 50, (2).
- Ercilasun, B. (2013). *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- _____. (2014). Romanda Birinci Dünya Savaşı. *Akademik Bakış*, 7 (14).
- Erdoğan, K. (2004). *Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde ABD ve Bosna-Hersek Krizi*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Ertürk, V. (2012). *Paul Klee'nin Sanatı: Tinsel Dünyası ve Resimlerinin Oluşum Mantığı-Mimarî Kurgusu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Bilimi Anabilim Dalı.
- Gasset, J.O. (2013). *Sanatın İnsanlasızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*. (Çev: Neyyire Gül Işık), İstanbul, YKY.
- Gündüz, T. (2018). “*Alahimanet Bosna (Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü)*.” (3. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Güneş, Z. (2008). “Ayla Kutlu Bir Göçmen Kuştu O Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme.” *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 16.
- Görgülü, İ. (1995). *Bosna-Hersek Gerçeği*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi.
- Imamović, M. (2018). *Boşnakların Tarihi*. (Çev. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner), İstanbul: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. Ve Kâğıt San. Tic. Ltd. Şti.
- Isaković, Z. (2019). *Aliya İzzetbegović Biyografisi*. (Çev. Tarık Sadak), (1. Baskı), Sarajevo: Dobra knjiga d.o.o. Yayınları.

- Kaplan, M. (2005). *Kültür ve Dil*. (19. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Keleci, T. (2017). Cinsiyetçi Milliyetçilik ve Savaşlarda Cinsel Şiddetin Kullanımı: Bosna Örneği. *Alternatif Politika*, S. 9 (3).
- Korkmaz, R. ve Şahin, V. (2017). *Romanda Mekân Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler*. (1. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kundera, M. (2002). *Roman Sanatı*. (Çev. Aysel BORA), (1. Baskı), İstanbul: Can Yayınları.
- Önal, M.A. (2016). *Paul Klee'nin Resimlerinde J.S. Bach Füg Formunun Yeniden Üretimi*. Sanatta Yeterlik Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı.
- Sanat Dergisi (1980). *Savaş ve Edebiyat*. S. 10.
- Seyhan, A. (2014). *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı (Kesişen Yaguların Hikâyesi)*. (Çev: Erkan Irmak), (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seyhan, E. (2007). *Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Şafak, Y. (2010). *Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü.
- Šiljak Jesenković, A. (2017). *Emin Daire'nin Sivri Köşeleri*. (1. Baskı), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Tekin, M. (2003). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*. (3. Baskı), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, (10. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2012). *Yazım Kılavuzu* (27. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2017). *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Roman Özel Sayısı I-II* (2. Baskı), 8, (154) ve 9 (159). Ankara: TDK Yayınları.
- Türkeş, Ö. (2011). Edebiyatın Omzundaki Melek (Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar): *Romana Yazılan Tarih*. (Yay. Haz. Zeynep Uysal). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yagcı, Ö. (2004). *Savaş ve Edebiyat (Savaş, Barış, Küreselleşme ve Edebiyat Üzerine Denemeler)*. (2. Baskı), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Yılmaz, D. (1976). *Romanımız ve İnsanımız*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

_____.(1996). *Roman Sanatı ve Toplum*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yılmaz, M. (2018). *Türk Romanında Bosna Savaşı*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Vildiç, E. (2010). *Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiire Yansıması*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Ulucutsoy, H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Arşiv belgeleri

Gönüllüleri Gençlik Kampı Bosna-Hersek Gezisi 2007, Bursa Büyükşehir Kütüphanesinin Arşivi

İnternet Kaynakları

http-

1 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110526_mladic_profile#:~:text=Ratko%20Mladi%C3%A7%2C%20Bosna%20sava%C5%9F%C4%B1%20boyunca,Radovan%20Karadi%C3%A7'in%20ordusunun%20komutan%C4%B1yd%C4%B1.&text=Mladi%C3%A7%2C%20Karadi%C3%A7%20ile%20birlikte%2C%20S%C4%B1rplar%C4%B1n,sava%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n%20en%20%C3%A7ok%20aranan%20%C5%9F%C3%BCphelilerindendi.

http-2 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43867478>

http-3 <https://www.icty.org/bcs/content/milan-ku%C4%8Dan>(Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-4 <https://www.youtube.com/watch?v=CMmRAeQTSjc>(Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-5 http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051116_hague_bosnia.shtml

http-6 http://sanela.info/blog/stolac_bola/1212-ko-je-general-sefer-boris-halilovic(Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-7https://www.vreme.com/arhiva_html/455/12.html (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-8<https://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-ivan-stambolic/28751099.html>(Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-9http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/02/printable/040223_serbiatrial.shtml

http-10<https://express.24sata.hr/ife/prije-31-godinu-ovi-slovinci-bili-su-i-hrvatski-heroji-23428>(Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-11<https://www.blic.rs/riznica/istorije/najmocniji-srbini-u-jugoslaviji-ko-je-bio-aleksandar-rankovicprvi-covek-iza-tita/09dgnngn> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-12<http://www.vojska.net/hrv/zivotopis/k/kujanjac/milutin/> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-13<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1241939> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-14<https://www.biografija.org/politika/vuk-draskovic/> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-15<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1459222>(Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-16<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=946132> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2020).

http-17<https://www.sabahulkesi.com/2014/01/01/amina-%C5%9Filjak-jesenkovi%C3%A7-ile-bo%C5%9Fnak-edebiyat%C4%B1-%C3%BCzerine/> (Erişim tarihi: 08 Ocak 2020).

http-18<http://seyahat.mynet.com/tomsk-1182455> (Erişim tarihi: 18 Haziran 2020).

http-19<https://islamansiklopedisi.org.tr/horasan> (Erişim tarihi: 20 Şubat 2020).

http-20<http://www.orangesmile.com/extreme/tr/siradisi-yerleskeler/verhoyansk.htm> (Erişim tarihi: 18 Haziran 2020).

http-21https://www.turkcebilgi.com/altay_da%C4%9Flar%C4%B1 (Erişim tarihi: 18 Haziran 2020).

http-22 <https://www.zasrebrenicu.ba/ejub-golic-komandant-kojem-mnogi-duguju-zivot.za> (erişim tarihi: 28.03.2020).

http-23<https://www.esrebrenica.ba/sport/fk-guber-srebrenica.html> (Erişim tarihi: 25.02.2020)

http-24<https://www.sothebys.com/en/artists/paul-klee?locale=en> (Erişim tarihi: 17 Haziran 2020).

http-25<https://www.sanatduvari.com/der-blaue-reiter-mavi-suvari/> resim için link (ET:
17.06. 2020)

http-

26[https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/175743/makaleler/11/arastirmx_175743
_pp_141-145.pdf](https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/175743/makaleler/11/arastirmx_175743_pp_141-145.pdf)

EKLER

EK – 1

Atka Reid ile Röportaj

Elveda Saraybosna eseri ile ilgili merak edilen konuların aydınlatılması için eserin yazarlarından biri olan Atka Reid ile iletişime geçtim. 31 Ocak 2020 tarihinde internet üzerinden gerçekleştirdiğim röportajın detayları aşağıdadır.

A.N.: Akrabalarınız olan Andrew, William, Bill, Rose, komşularınız, Hamo, Sabrina, Amna, Bruno, Toni, ailesiyle birlikte Hırvatistan’da yaşayan Danitsa ve diğerleri gerçek kişiler mi? Kimliğini saklamak için, sizinle ve ailenizle bir bağı olmayan, daha doğrusu ‘kurmaca’ kişiler olarak adlandırılan bir isim varsa, yazabilir misiniz? Annenizin ve babanızın isminizi neden koymadınız?

A.R.: Tüm kişiler gerçek. Tüm isimler olduğu gibidir, sadece bir kardeşimin ismi gerçek değil, onun isteği üzerine gerçek ismini paylaşmadık. Anne babamızın isimleri yazmadık çünkü onlara isimleriyle değil, hep 'anne' ve 'baba' olarak hitap ediyorduk.

A.N.: Romanda yazdığı gibi kişilik olarak Atka ve Hana çok benziyorlar. Romandaki ve gerçek hayattaki Atka arasında fark nedir? Aynı şekilde, anneanneniz, babanız, anneniz ve diğer kardeşler için aynı soruyu sormak isterim. Romandaki kişilerin gerçek kişilerin mizaçlarını bağladınız mı?

A.R.:Tüm olaylar gibi tüm kişiler ve karakterleri gerçektir. Hana ve Atka gerçek kitapta da görüldüğü gibi, gerçek hayatta da çok benziyorlar.

A.N.: Kitapta adı geçen ve çalıştığınız *Stüdyo 99* gerçekte var mıydı?

A.R.:Evet, vardı. Hatta savaştan sonraki döneme kadar *Stüdyo 99* adıyla çalışmalara devam etti. Sonra stüdyoyu sanırım Al Jazeera satın aldı.

Savaşta ki olaylar ve tecrübeniz hangi derecede gerçektir?

A.R.: Dediğim gibi, tüm olaylar gerçektir. Aslında roman daha uzun olacaktı çünkü çoğu şeyler yazılmadı. Ancak bizim editörümüz kitabın 100 000 kelimedenden daha uzun olmaması tavsiyede bulundu ve bu kurala uyduk.

A.N.: Çok ilginç bir ayrıntı fark ettim. Savaşta olaylara şahit olmanıza ve ailenizin savaştan dolayı ayrılmasına rağmen bu romanı bir “soykırım” romanı olarak yazmadınız. “Soykırım” kelimesi romanda çok az yerde geçiyor. Tüm bu olayları ‘sıradan’ bir savaş olduğunu olarak anlattınız. Savaş esnasında Bosna’nın yanında, Hırvatistan’da da bulundunuz; bu bakımından da ‘sıradan’ bir savaş olmadığını görülmektedir. Romanı her şey bittiğinde yazdığınız için bu bir netice olarak bakılabilir mi yoksa gerçekten bu algılamadan mı gözlettiniz her şeyi? Mesela, birkaç tane Bosna’daki toplama kampları hakkında çok az yazdınız.

A.R.: Kitap hakkında orijinal fikrimiz sadece bizim çocuklarımız ve bir gün onların çocukları için olmasıydı. Bu bizim hikâyemiz ve bu yüzden özellikle bizim ve ailemizin yaşadıklarına yoğunlaştık. Kitabın yazılış sürecince ailemizin her kişi ile röportaj yaptık çünkü her şeyin detaylı ve doğru yazılmasını istedik. Sonunda Bosna’da olanların bizim ve ailemizin hikâyesinden görüldüğünü anladık. Esir kampları hakkında yazmadık çünkü ailemizden hiç kimse öyle bir tecrübe yaşamadı. Bu çok ciddi bir konu ve onunla ilgili öylesine bahsetmek istemedik. Ayrıca, kitap o zamanın perspektifinden yani 1992-1993 yıllarından yazmıştı. O zaman Saraybosna tam bir kuşatma içindeydi ve Saraybosna dışında olup bitenlerden çok az biliniyordu.

A.N.: Şimdi, yıllar sonra geriye gittiğinizde o zamanki psikolojinizi hatırlayabilir misiniz? O zaman yirmili yaşlarında olmanıza rağmen çok cesur ve tüm bu kargaşa içinde psikolojik olarak çok güçlü olmanızı söyleyebilirim.

A.R.: Güzel sözleriniz için teşekkür ederim. Benim kanaatimce savaşı yaşayan her kişi bir kahramandır çünkü bizden hiç kimsenin başka ve daha iyi seçeneği yoktu. Ben şahsen kendimi cesur olarak görmüyorum çünkü özünde binlerce hemşehrime yaşadıklarını ben de yaşadım. Benden ve ailemden daha kötü durumlarda insan vardı. Savaş sırasında mizah ve sosyalleşme büyük bir manevi destektir. Bizim insanlarımız³⁰⁶ en kötü durumlarda bir şaka görür ve bunun gibi şeyler hepimize güç ve motivasyon veriyordu. İnsanlar birbirlerine çok yardım ediyordu. Her kişi kendine özgü bir şekilde savaş yaşadı, bazı insanların sonsuza kadar travmaları var, bazıları ise bununla baş edebildiler. Kitabımızı yazmamız tüm ailemiz için bir tür terapiydi çünkü o zamana kadar bununla ilgili hiç kimse ne konuşmak istedi ne de konuşabildi.

³⁰⁶Boşnakları kastediyor.

A.N.: Savaşın bitmesiyle siz ve ailenizin psikolojik desteğinize ihtiyaç duyduğunuz mu?

A.R.: *Psikolojik ihtiyacımız da vardı belki ama maalesef bu lüksü kendimize veremedik. Ailemizin yeni bir çevrede adapte olması gerekiyordu; yeni bir dil, yeni bir kültür – tüm bunlar kolay ve basit süreç değildi. Yeni bir hayat kurmak, eğitim, iş ve varoluşumuzun garanti altına almak bizim önceliğimizdi.*

A.N.: Bir ayrıntı daha fark ettim. Savaş boyunca Bosna’da olup bitenleri duyurmak amacıyla babanız mektup yazar. Bu mektupların gerçekten bir faydası var mıydı, yoksa tüm o yazdıkları kendi psikolojisini korumak için mi yazdı?

A.R.: *Barişsever ve ideallerin yüksek, kalem kılıçtan daha keskin olduğunu inanan babamız var. Savaş sırasında mektuplarının çoğu cevabı aldı, maalesef onların çoğu babam hiç görmedi. O zaman posta sistemi olmadığı için hepsi Bosna-Hersek Başkanlığına verildi. Babamın ismi üzerine gelen tüm cevaplar başlangıçta “Holiday Inn” otelin resepsiyonuna bırakıldı. Orada yabancı gazeteciler vardı ve genellikle onlar o mektupları getiriyorlardı. Resepsiyonda çalışan bir adam bir fırsatta bana Bosna-Hersek Başkanlığı’ndan bir kişi geldi ve babamın ismini yazdığı mektupları alıp götürdüğünü söyledi.*

A.N.: Hırvatistan’da bulunduğunuz sürece ve Yeni Zelanda’ya gitmesiyle sizin tek arzunuz ailenizle birlikte olmak ve Saraybosna’ya dönmek idi. Burada sizin ‘vatanseverliğiniz’ ön plana çıkar. Şimdi, vatanınızdan uzak yaşayınca aynı mı düşünüyorsunuz ve Bosna’ya geri dönmeye planınız var mı?

A.R.: *Samimi olduğumuz ve çok sevdiğimiz olan akrabamızı ziyaret etmek için çok sık Saraybosna’ya gideriz. Geçen sene Andrew’le ben, bizim birkaç eski ve samimi dostumuz olan fotoğraflarla Saraybosna’da VII Akademi’yi kurabildik. Akademi o bölgedeki genç insanların eğitim kurumu olarak çalışıyor.*

A.N.: Yazdığınız roman o yıllarda Bosna’da yaşananlar unutmamak ve unutturmamak amacıyla mı yazılmıştı yoksa sadece kendi duygularınızı kâğıda dökmeye ihtiyacınız mı vardı?

A.R.: Başlangıçta, kitap nereden geldiğimiz ve neler yaşadığımız öğrensinler diye bizim çocuklarımız ve torunlarımız için yazılmıştı. İnsan büyüdükçe tarihi daha çok merak eder ve tarihi anlayınca geleceği de daha kolay anlayacak. Kitabın dünya yayımlayacağını ve bu kadar başarılı olacağını hayal bile edemedik. Bunu bilseydik Bosna'yı daha çok ilgilendiren diğer şeyleri de eklerdik.

A.N.: Araştırma yaparken, romanın Boşnakçada yazılmadığını fark ettim. Neden?

A.R.: Kitabı İngilizcede yazdık çünkü bizim çocuklarımızın ilk dili İngilizce. Ayrıca, Yeni Zelanda ve İngiltere'deki editörler Boşnakçada yazılan kitabı için hiç ilgi göstermiyorlardı. Maalesef hikâyemiz için Boşnak editörlerden hiç birinin ilgisini çekmedi. Kitap Boşnakçaya çevrilmiş – çevirisinde hiçbir katkısında bulunmadık çünkü bu Londra'daki editörümüzün işidir.

A.N.: Son olarak, oturduğunuz yerde Bosna-Hersek'te yaşadığınız savaş unutmamak amacıyla bir dernek var mı? Varsa da üyeliğiniz var mı?

A.R.: Elbette. Bosna-Hersek olağanüstü insanların çok mükemmel bir ülkedir. Saraybosna'daki Akademimizin tüm bölgede yayılmasını isteriz. Akademimizin internet bağlantısını aşağıdaki linkten bakabilirsiniz:

<https://vii.academy/>

BOŞNAKÇADA YER ALAN FARKLI HARFLERİN OKUNUŞU

EK – 2

Boşnakçada Latin alfabesi kullanılır. Alfabesinde toplam otuz harf vardır. Harfler okunurken Türkçede olduğu gibi her harf kendi sesini vererek okunur. Boşnakçada “y” harfi bulunmaz; bu ses “j” harfi ile elde edilir. Çalışmada işlenen romanlarında Boşnakça kelimeler mevcut olduğu için Boşnakçada yer alan farklı harflerin okunuşu aşağıda verilecektir.

C – Türkçedeki “TS” harflerin birleştirilerek çıkan bir sestir, ör. Cvijet, okunuşu: Tsvijet (çiçek)

Čč – Boşnakçada bu harf biraz daha sert okunur. Türkçedeki “Ç” sesini verir, ör. Čovjek, okunuşu: Čovyek(adam, insan)

Ćć – Boşnakçada bu harf biraz daha yumuşatarak söylenir. Türkçedeki karşılığı “Ç” sesidir, ör. Ćuprija, okunuşu: Çupriya (köprü)

Đđ – Boşnakçada bu harf biraz daha yumuşatarak söylenir. Türkçedeki “C” sesini verir, ör. Đerdan, okunuşu: Cerdan (gerdanlık)

Dždž – Bu harf biraz daha sert okunur. Türkçedeki “C” sesinin karşılığıdır, Ör. Džunuzović, okunuşu: Cunuzović(bir kişinin soyadı; Boşnakçada soyadlar genelde iç ile biter).

J j – Bu harf Türkçenin “Y” gibi okunur, ör. Jaje, okunuşu: Yaye (yumurta)

Lj lj – Bu harf “LY” harfleri birleştirilerek okunur, ör. Ljubav, okunuşu: Lyubav (aşk)

Nj nj – Bu harf “NY” harfleri birleştirilerek okunur, ör. Njemačka, okunuşu: Nyemačka, (Almanya)

Šš – Bu harf Türkçenin “Ş” harfinin karşılığıdır, ör. Šešir, okunuşu: Şeşir (şapka)

Žž – Bu harf Türkçenin “J” harfinin karşılığıdır, ör. Žaba, okunuşu: Jaba (kurbağa)